La 3 februarie 1895, într-una dintre fermele din sud-estul Rusiei europene, în prezența a 800 de oameni, a avut loc „asistența – promovarea oamenilor a construcției orașului marelui Ierusalim, coborât pe pământ” . Asistența a fost condusă de țăranul B. S. Lubkov, Hristosul mișcării Noului Israelit al sectei creștinilor spirituali.
Ideea de a construi un nou oraș pe pământ după un plan spiritual ideal a apărut în mod firesc în mișcarea oamenilor cei mai saturati de mituri religioase și religios-sociale - în secta creștinilor spirituali.
Împotriva curentului bisericii de stat, ei au purtat această idee uimitoare a Apocalipticului de-a lungul întregii istorii a Rusiei, prin cele mai sălbatice persecuții, pe „navele” lor ale comunităților.
Pasiuni dureroase pentru „deplasarea cărnii de munte” prin alergare, răsucire și sărituri, castrare fizică, „vorbire în diferite limbi” etc., care și-au găsit din când în când loc în istoria sectei, mai ales, ca mulți dintre „spirituale” înșiși o exprimă, în copilăria sectei, toate acestea au ascuns esența și sarcinile acestei mișcări.
Istoria tuturor religiilor știe și cum a fost folosită pentru a menține stări extatice: unde - vin, unde - dansuri și dansuri, unde - autotortura publică, unde - chiar iritații sexuale, unde - chiar execuții publice etc. Social și politic mișcările cunosc modalități similare de a-și menține stările extatice.
Dar, în ciuda acestor hobby-uri, din când în când un adevărat extaz creativ a izbucnit în rândul „creștinilor spirituali”, iar, împreună cu alții, ideea de a construi a prins viață mai strălucitoare, a devenit mai bogată. Nu degeaba ei consideră - ei se numesc „comercianți ruși”, care au cumpărat – „mărfuri de pe toate pământurile” (spirituale, desigur) și dulgheri acumulate:
Dulgherii stau la Moscova, Moscova, Sankt Petersburg.
Biblioteca „Runivers”
28
P.A.
Ei se gândesc pentru un singur lucru: cum putem fi, să navigăm peste marea albastră împotriva UNULUI...,–
ei cântă singuri în cercurile lor – catedrale.
Comparați cu acest cântec această înțelegere a versetului despre iarba Plakun din faimoasa carte Adanc sau Porumbel (porumbelul este un simbol al spiritului), înțelegerea dată de curentul Doukhobor al creștinilor spirituali:
„Iarba Plakun, acestea sunt popoarele când Domnul a semănat semințe și a căzut pe pământ confortabil și iarba creștea și iarba aceea putea să înoate pe apă. Această apă este instituții umane care curg către eclipsa oamenilor; dar copiii născuți din Domnul plâng pentru viața veșnică și merg împotriva autorității”.
Adăugați la aceasta înțelegerea în același flux a unui alt vers din aceeași Carte Porumbeilor, versetul despre pasărea Estrafil, aruncând lumină asupra sensului gnostic general al miturilor celtice și mexicane ale atlanților care ieșeau din mare și întemeiază culturi:
Strafil este o pasăre care stă pe mare, depune ouă pe o piatră, conduce copiii din mare. este fiul omului care a venit să reînnoiască profeția și să întemeieze legea. El a întărit legea în popor; și așa cum o piatră din mare nu poate fi spălată sau corodata, tot așa legea stabilită de Hristos în oameni nu poate dispărea. Și poartă ouă pe o piatră - Hristos a fost Cel care a adus lucrările și a adunat apostolii și i-a întărit în lege și i-a trimis în lume să propovăduiască, ca să se nască copiii lui Dumnezeu.

În fața noastră, în aceste câteva rânduri, sunt dezvăluite bazele viziunii religioase și sociale despre lume a creștinilor spirituali, ciudatul mit al Cărții Porumbeilor devine viu și profund însemnat. În cântecul din fața noastră sunt dulgheri, constructorii Dumei - ei se gândesc cum pot construi o viață nouă „împotriva valului”. Versetul despre Plakun-grass explică: contrar curgerii lumii și instituțiilor sale, împotriva autorităților. Iar versetul despre Estrafil pasărea spune: conform legii libere interne, care este trezită în oameni de influența personalităților spiritualizate, „Hristoși”, „proroci” și „apostoli”, în timp ce oamenii înșiși sunt renaște spiritual. Nu este vorba despre același lucru, doar într-un alt limbaj, obișnuit, nereligios, iar anarhismul vorbește.
Istoria cunoaște două tipuri principale de căutări. F. M. Dostoievski în legenda strălucitoare a „Marele Inchizitor” și G. Ibsen în drama istorică mondială „Cezar și Galileanul” descriu uimitor de artistic ciocnirea lor. Un tip - auto

ritarny - își dezvăluie liderii ca deținând în mod predominant secretul „divinului” - Dumnezeu, popor, clasă etc. - și, prin urmare, dreptul exclusiv de a dicta restul vieții lor. Celălalt, anarhistul, crede că nu există „secrete”, că căile „divinului”, adică sunt deschise tuturor. adevărul, fraternitatea, libertatea etc. – calea perfecțiunii, dacă dorește cu adevărat să le experimenteze – și, prin urmare, autoritatea nu poate fi recunoscută de însuși căutător decât ca un ajutor temporar, un ghid, până când puterea lui este întărită, dar în nici un fel. cale ca putere. „Primul să fie întotdeauna un slujitor”.
Tipul autoritar este puternic, hipnotizând în toate felurile posibile sentimentele și instinctele maselor încă nedezvoltate, încă neanarhizate. Tipul anarhist capătă putere doar prin trezirea conștiinței independenței minții și, cu atât mai mult, a conștiinței libertății intuiției creatoare a oamenilor.
La ce tip se desfășoară efortul creștinilor spirituali este clar din cele de mai sus. Iar misticismul (misticismul, extazul mistic este intuiție în domeniul ideilor religioase; de obicei se confundă cu mistificarea bazată pe iluziile sentimentelor și gândurilor) și raționalismul, împletite istoric în această mișcare, vorbesc pentru o mare muncă spirituală independentă în ea, munca. care, fără îndoială, pregătește terenul pentru anarhizarea maselor. Un rol similar în inima bisericii dominante l-au jucat adepții lui Nil Sorsky, ramurile de stânga ale slavofilismului și alții.
Caracteristic este realismul chiar și al celor mai ascetice, a celor mai îndepărtate de lumea lumească, a celor mai „mistice” grupuri ale creștinismului spiritual. Astfel, „eunuci ai Împărăției lui Dumnezeu, porumbei albi”, aceste fecioare prin forța voinței și posturi de 30 și 40 de zile cu un refuz total de mâncare, s-au dovedit a fi excelenți lucrători și maeștri culturali în stupinele, moșiile, meșteșugurile lor. și meșteșuguri. Ei au navigat în „chivotele mântuirii” lor – comunități pe „calea ascunsă a mântuirii”, lăsând în urmă începutul răului și îndreptându-se către un alt început de bază al lumii – binele. În lupta acestor două principii, ei, ca. Ioannito-Sabeans din Evul Mediu și din antichitate, au văzut întreg sensul lumii. Statul, biserica, toate religiile, în cele din urmă, chiar și carnea în general – toate acestea sunt răul, triumful răului. Este necesar să nu înduri răul, ci să te lupți intens cu el. Asceza în raport cu tot ce este

„rău”, fraternitatea universală, asemănătoare primelor sărbători de dragoste creștină, și comuniunea cu Duhul, dându-le „cartea genealogiei”, care este deținută de paradisul Stratim - o pasăre, i.e. „cartea animalelor” scrisă în inimi – aceste elemente, comune întregului creștinism spiritual, sunt reunite într-o mulțime până la gradul posibil de extrem de dezvoltare. Toleranța lor este caracteristică, datorită căreia îi consideră un eunuc pe toți cei care merg pe calea spirituală, la fel ca și ei. Dar s-au limitat la sarcina „Botezului lui Ioan”, înțeles ca un indiciu al conducerii

pe „calea ascunsă a mântuirii” și, prin urmare, au abandonat preocupările de construire directă a unei noi vieți în rândul maselor. Curios este însă că cunoscutului fanatic al castrării fizice, Kondraty Selivanov, i s-a spus de către „profeții” care au fost duși de el: „și o imagine mântuitoare vi se va da; furcă, bip și ferăstrău”. Aceasta vorbește despre faptul că, chiar și acolo unde asceza a fost adusă la o extremă fizică, ideea de economie spirituală nu s-a pierdut.
Cu Porumbeii Cenușii, Căutând Israelul, această idee, la fel de aproape de mase decât de mântuirea personală, înflorește cu mare forță. Să ne oprim asupra acelor ramuri ale creștinismului spiritual care au dezvăluit cel mai caracteristic această idee în sensul articolului nostru.
Denunțul guvernatorului Ekaterinoslav din 1792, care a deschis epoca persecuției filialei Dukhobor, spune printre altele că „erezia lor este deosebit de periculoasă și tentantă pentru adepți, deoarece modul de viață al duhoborilor se bazează pe cele mai oneste reguli. iar grija lor cea mai importantă este pentru binele comun; și mântuirea pe care o așteaptă de la faptele bune.
O notă din 1805, printre alte virtuți Doukhobor, dezvăluie că „Nu au nicio proprietate între ei; dar fiecare îşi consideră proprietatea ca comună. După relocarea lor în Apele Lăptoase, ei chiar au dovedit acest lucru, pentru că și-au pus toate lucrurile acolo într-un singur loc, astfel încât acum au o casă comună, o turmă comună și două magazine comune de pâine în două sate. Fiecare frate ia tot ce are nevoie din proprietatea comună.
În 1886, în legătură cu disputele asupra proprietății publice, P.V. Verigin, în vârstă de 22 de ani, recunoscut în curând drept „Hristos” din partea principală a Dukhoborismului, a fost nominalizat printre Dukhobors. 15 ani exilul (din 1887) la Arhangelsk, apoi în Siberia, nu a făcut decât să-i întărească influența. A început „fermentarea minții”. Partea (mare), unită în jurul lui Verigin, hotărăște: să distrugă proprietatea complet privată, să ardă armele și să refuze serviciul militar, să nu facă rău și violență nimănui și cu atât mai mult să nu omoare pe nimeni și nu numai o persoană, dar și alte creaturi, chiar și până la cea mai mică pasăre, și ia numele caracteristic: „Comunitatea Creștină a Frăției Mondiale”.
Persecuția sa intensificat într-o asemenea măsură încât moartea a început să pară o eliberare. Dar la acel moment, cu ajutorul „Shekerilor” (o sectă apropiată de Doukhobor în esență, dar originară din Occident), care scăpaseră în America din Anglia, precum și L. N. Tolstoi, P. A. Kropotkin și alții. , a reușit

aranjați ca ei să migreze în Canada în zorii acestei epoci. Aici au creat o comună model, în ciuda fricțiunilor naturale cu guvernul canadian.
Nu vom descrie istoria și modul de viață al acestei comune, cunoscute din alte studii, întrucât aceasta se referă deja la secolul al XX-lea. Vom nota doar începuturile care stau la baza vieții „comunității creștine a fraternității mondiale”, scrise de P. V. Verigin:
1. Membrii comunității îl respectă și îl iubesc pe Dumnezeu ca începutul a tot ceea ce există.
2. Respectă demnitatea și onoarea unei persoane, atât în sine, cât și în felul lor.
3. Membrii comunității privesc tot ce există cu dragoste și admirație. În această direcție, ei încearcă să educe copiii.
4. Prin cuvântul Dumnezeu, membrii comunității înțeleg puterea de a iubi puterea vieții, care a dat naștere existenței universale.
5. Lumea constă din mișcare; totul se străduiește spre perfecțiune și prin acest proces încearcă să se unească cu originea sa, parcă ar returna fructul copt al seminței.
6. În tot ceea ce există în lumea noastră, vedem pași de tranziție către perfecțiune, ca, de exemplu, începe cu o piatră, trece la plante, apoi la animale, dintre care omul poate fi considerat cel mai extrem în sensul vieții, în sensul unei creaturi gânditoare.
7. A distruge, a distruge orice, membrii comunității îl consideră condamnabil. În fiecare obiect există viață și, prin urmare, Dumnezeu, mai ales în om. Sub nicio formă nu trebuie luată viața unei persoane.
8. Membrii comunității, în convingerea lor, permit libertate deplină pentru tot ceea ce există, inclusiv pentru existența omului. Orice organizație creată prin violență este considerată ilegală.
9. Baza principală a existenței umane este energia gândirii, mintea. Hrana materială este: aer, apă, fructe și legume.
10. Viața în comun este permisă în oameni, pe baza legii forței morale, a cărei regulă este: ceea ce nu vreau pentru mine, nu ar trebui să-mi doresc altuia.
În anii 60 ai secolului trecut, parțial sub influența tulburărilor din curentele evanghelice ale coloniilor germane și în principal datorită renașterii generale a creștinismului spiritual, a fost descoperită o mișcare creștină spirituală largă în sudul Rusiei, numită de către misionarii „stundism”.
În anii 90, sub influența unui șofer analfabet din orașul Tarașchi, provincia Kiev, care a fost botezat din Ortodoxie

În Botez, apare Kondratiy Malevanny, o nouă tendință a creștinismului spiritual, surprinzătoare în veselia spiritualizată - „Malevanshchina”. După o întâlnire întâmplătoare cu „Studiștii”, Konzraty a început să citească intens Biblia cu patru prieteni, a intrat în extaz și s-a declarat Primul Mântuitor încoronat, biciuind răul social și chemând pe toată lumea să renaște la o viață nouă. Persecuția care a urmat, bătăile și agresiunea nu au făcut decât să întărească mișcarea. Psihiatrii guvernamentali, Sikorsky și Bekhterev, nu le-a fost rușine să-l definească drept nebun, iar guvernul a avut grijă să-l ascundă. „Omul, spun malevanenii, trebuie să găsească în sine țara făgăduinței, trebuie să o găsească el însuși, iar când va cunoaște țara făgăduinței, va ști totul, își va stăpâni trupul; aceasta este moștenirea lui, o parcelă din pământul făgăduinței, unde poate aranja amenajarea

teritoriului, iar apoi în adunare împărtășește cuvântul cu frații pentru ca frații să fie hrăniți pentru o viață nouă.
Aici construcția are un sens aparte. Apocalipsa vorbește despre cetatea care vine: „Dar n-am văzut un templu în el; căci Domnul Dumnezeul Atotputernic este templul Său și Mielul.” Construcția Malevanilor este în întregime axată pe crearea de către fiecare dintre ei a construcției viitorului oraș, demn de a fi purtătorul „divinului”, și, astfel, pe dorința de a contopi pe toți în unitatea perfecțiunii: „Va fi o singură iubire, totul va fi diferit, fiecare va avea un singur suflet, pentru că un singur adevăr și adevăr vor străluci asupra tuturor.
De asemenea, au încercat să trăiască într-o comună anarhistă, dar realizând din experiență că nu sunt încă pregătiți pentru o astfel de viață și urmând sfatul rezonabil al lui Malevanny însuși, s-au întors la forma lor obișnuită de viață, dublându-și disponibilitatea de a veni în ajutor. , întărirea relațiilor de dragoste amicale.
În 1886, în ramura creștinismului spiritual numită „Noul Israel”, se dă un impuls unei forme încă noi de construcție. La piața munților. Bobrov, provincia Voronej. un băiat țăran de șaptesprezece ani iese, extaziat, dar neînțeles și alungat de tatăl său și „spune o vorbă” oamenilor. După ce a experimentat apoi închisoarea și lanțurile, exilat în Transcaucazia, se ascunde de acolo din cauza noilor persecuții. În 1894 (anul morții lui Hristos „Noul Israel” V.F. Mokshin) la Voronej, la un congres secret al „reprezentanților” „Noului Israel” V.S. Lubkov (așa era numele băiatului nostru) anunță cum noul Hristos, "constructie de locuinte noi dupa un nou plan":
„După intrarea mea în țara minunilor și în Canaanul ceresc, a fost pentru mine o revelație de la Dumnezeu, Duhul Sfânt, un nou plan pentru orașul ceresc Ierusalim, coborând din cer de la Dumnezeu pentru secolul XXI... ” scrie el în mesajul său (secolul este considerat de schimbarea liderilor de la începutul unei ere semnificative pentru un eveniment special).

Nu oferim, din lipsă de spațiu, poze și explicații ale mitologiei planului, precum și „tablourile” și „asistența” în care acest artist religios-social și-a întruchipat ideile. De interes deosebit sunt: „Predica de pe munte”, „Schimbarea la Față”, „Cina cea de Taină” etc.
În prefața rezoluției Congresului Reprezentanților din 1906 din orașul Taganrog, format din 450 de persoane. așa se spune despre natura construcției mișcării: „noua comunitate israelită în sens spiritual va fi numită „Noua Unire Creștină” pe baza creștinilor din primele zile, adevărul creștin originar, Adevărul și iubirea lui Dumnezeu.”
Observații finale.
Vedem, așadar, că toate elementele anarhismului de masă, până la construcție, dar excluzând metodele ofensivei revoluționare, sunt prezente în sectarismul rus, deși în forme foarte ciudate.
Pentru mine însă, mai mult decât pentru oricine, este clar că acest mic studiu este doar prima aproximare a înțelegerii subiectului de cercetare. Din punctul de vedere al înțelegerii mele despre istorie și metoda ei, ar fi necesar să dezvălui toate cele de mai sus în însăși viața sectarismului, în detaliile vieții de zi cu zi și ale comportamentului reciproc, în statisticile vieții de zi cu zi și în influență care a afectat fără îndoială atât mișcările sociale, cât și particularitatea dezvoltării altor forme de societate.Rusia. Dar o lucrare atât de profundă și serioasă, care are nevoie și de o analiză

mai subtilă a însăși formele aspirațiilor anarhiste, va necesita ani de cercetare și sistematizare, mai ales că materialele istoriei Rusiei în acest sens au fost cu greu dezvoltate de către istorici, încă nu cunoaștem istoria Rusiei în acest sens. . Iar literatura despre sectarismul rus, cu câteva fericite excepții, este istoric de puțină valoare în acest sens.
Sectarismul rus, din cauza persecuției și instigării maselor întunecate, și parțial pentru că unele dintre formele sale ar putea. să fie percepuți doar de cei care au trecut prin oarecare pricepere, oarecare educație (după zicala: nu aruncați perle...), deseori create forme organizaționale foarte subtil conspirative. Simplul fapt că figuri proeminente din secte au lucrat adesea până la sfârșitul vieții sub nasul poliției și al clerului căutându-le cu sârguință, că au fost create noi organizații mari, au avut loc congrese de câteva sute de oameni, iar poliția nu a știut. despre asta, vorbește pentru un nivel destul de ridicat al aptitudinilor conspirative ale sectarismului. Iar „societatea” și știința istorică, în plus, aveau puțin interes în viața oamenilor „cenușii”.

Înălțimea cerințelor morale și a tăcerii - aceste mijloace de perfecțiune sectantă - deși adesea încălcate de oamenii slabi, aveau, fără îndoială, o valoare educațională enormă și, prin urmare, facilitau conspirația și sprijinul reciproc.
De mare importanță pentru noi este faptul că aspirațiile anarhiste coincid în mod caracteristic cu cele mai vii, cu cele mai progresiste din punct de vedere cultural curente ale sectarismului. Se pune însă întrebarea: ce valoare istorică are construcția anarhismului sectar. Va fi această construcție o soluție reală la problema socială „afurisită”. Avea dreptate M.A. Bakunin când a afirmat că cauza unui anarhist este distrugerea, pentru că oamenii pentru construcții ț vor găsi în ei înșiși tot ce le trebuie.
În loc să răspundem la această întrebare, vom sublinia doar că în cercetările noastre nu am găsit, nici în învățături, nici în miturile sectarismului, o înțelegere clară a dinamicii și evoluției elementelor sociale care cresc în cadrul societății din eterogenitatea forțelor, aspirațiilor și capacităților umane. Această eterogenitate creează regularități și forțe statistice, a căror utilizare abil în scopuri proprii a fost întotdeauna privilegiul autorităților. Capacitatea de a introduce propria inițiativă în viața maselor în așa fel încât elementele să se armonizeze nu numai fără a încălca libertatea maselor, ci tocmai în procesul de cultivare a acestei libertăți – iată ce cere anarhismul inițiatorilor săi. Dar dacă da, anarhiștii trebuie să înțeleagă profund cursul formării și dezvoltării elementelor sociale și să nu fie ca fetiștii, căzând asupra lucrurilor moarte precum banii și hârtiile.
Aici anarhismul se confruntă cu cele mai serioase sarcini de construcție, la care oamenii, chiar și sectarismul, nu s-au gândit încă.
Dar chiar și în ceea ce sectarismul a experimentat deja – experiența sectarismului a venit și pleacă într-o mare măsură, ca să spunem așa, cu ochii – această experiență este nemăsurat de valoroasă. Începuse deja realizarea directă a anarhismului cu mult timp în urmă. Dar din punctul nostru de vedere nu este suficient.

Sarcina anarhismului este să ia în considerare și să înțeleagă această experiență a poporului în toată profunzimea ei și să-și desfășoare bogățiile interioare, astfel încât oamenii să vadă înaintea căutărilor lor adâncimile ulterioare ale anarhismului și, în cele din urmă, să-și îmbine drumurile cu el.

Note.

1) Aici, ca în cele ce urmează, prin cuvântul biserică, dacă nu există nicio rezervă, mă refer la o instituție istorică, și nu o unire spirituală. Oamenii mincinoși, spun ei, nu bat. Dar tot consider că este de datoria mea să amintesc încă o dată de infamiile comise de biserica dominantă. Își amintește ea asta în fața oamenilor sau pregătește noi Golgote?

Biblioteca „Runivers”
Biblioteca „Runivers”
Biblioteca „Runivers”
Biblioteca „Runivers”

2) Nu vorbesc aici despre neinteresanta pentru noi, ramasa din religia fortelor elementare ale naturii, sensul magic al literei si ritului, ca incantatii in care nici un singur lucru nu poate fi schimbat fara a le distruge. forte. Nici aici nu vorbesc despre aripa conservatoare a scindarii, care nu ne intereseaza.

3) Mat. 16, 15-16.

4) Este curios că dacă traducem acest lucru și ceea ce urmează în limbajul științelor sociale, atunci va exista o coincidență uimitoare cu unele teorii ale anarhismului și marxismului.

5) Crearea călugărului Savva Senny Island - un mesaj pentru evrei și eretici. Vara 6996.: „Copii. Ultima ceas este: de parcă ai auzit, vine Antihrist, iar acum Antihrist. multe ori ... "

6) Petiție despre Antihrist, ariciul este Petru I.: „... .. când numărul fiarei are 1666 de ani, în acea vară țarul Alexei Mihailovici cu Nikon pleacă de la sfânta credință ortodoxă ...”

7) În literatura schismatică, pe măsură ce ne apropiem de non-Molak, aceste motive devin și ele predominante, iar în acestea din urmă scot în evidență orice altceva.

8) Mișcările sociale non-religioase dau ceva asemănător.

9) Francisc de Assisi, fondatorul ordinului franciscan catolic, a căutat „calea mântuirii” în „logodna cu Sărăcia”.

10) Doctrina lui Euthymius despre senzualul Antihrist a fost creată înaintea lui, precum și curiosa sa filozofie a istoriei, ca o consecventă, după PX, realizare a imaginilor apocaliptice. Interesant este că vede prima întrupare a lui Antihrist în guvernul roman, a 2-a în Nikon și a 3-a în Petru 1 și moștenitorii săi. Comparați formula binecunoscută a bătrânului Philotheus: „Două Rome cad, a treia (Moscova) stă în picioare, dar nu va fi a patra”.

11) Proletariatul de fabrică, în care ulterior anarhiștii și marxiştii au găsit deja realizată această „cale a mântuirii”, era încă aproape inexistent la acea vreme. Iar mizeria fugară - acest instigator și nucleul tuturor revoltelor anterioare - totuși, în masa sa, conținea destul de multe elemente antisociale.

12) Comportamentul „non-Molaks” din Tver (districtul Kalyazinsky) - „ucenicii lui Hristos ai credinței catolice a lui Hristos” este curios. La îndemnurile autorităților și ale clerului, ei au răspuns: „Nu recunoaștem pe nimeni decât pe Tatăl Ceresc; .. numai El va mijloci

pentru noi.” .. „Când i-au băgat” pe conducători „în închisoare, toți ceilalți au venit în grămadă și au cerut să-i pună laolaltă, astfel încât „să nu fie suficient loc pentru toată lumea”.

13) Dau o listă de literatură din care am luat toate citările textului:

1. Materiale pentru istoria și studiul sectarismului rus și al vechilor credincioși. Ed. V. Bonch-Bruevici” Vol. 1 - IV.

3*

P.A.

2. Kelsiev. Colectarea de informații guvernamentale.
3. Shchapov. Zemstvo și despărțit. alergători.
4. Shchapov. Direcțiile mentale ale schismei rusești.
5. I. K. Piatnitsky. Secta rătăcitorilor și semnificația ei în schismă.
6. Prugavin. Renegați religioși.
7. Prugavin. Lume inacceptabilă.
8. P. Biryukov. Doukhobors.
9. „Ce sunt „sectarii” și ce vor”. Emisiune. 1.
10. Iasevici-Borodaevskaia. Sectarismul în orașul Kiev Broșură de K. N. Medyntsev: „Deficienți” „Dukhobors”

(Materiale despre istoria anarhismului în Rusia) pot servi, deocamdată, drept completare și „corecție” articolului meu.

P. A.

Elemente anarhiste în slavofilism.

{Referință istorică).

De unde să începem istoria ideilor anarhiste din Rusia. Unii îl consideră pe primul anarhist rus aproape Theodosius Kosoy. Fără îndoială că în curentele religioase inferioare ale poporului rus, printre diverși sectari, au apărut cu mult timp în urmă gânduri care pot fi numite anarhiste. Dar toate acestea erau idei prost conștiente, neconectate între ele într-un întreg, mai degrabă stări de spirit anarhiste decât idei anarhiste. Pentru prima dată , găsim o atitudine precisă și profund gândită față de stat, în spirit anarhist, printre primii noștri slavofili, în persoana „luptătorului lor de avangardă” Konstantin Aksakov...

După moartea sa, scurte note pe două foi au fost găsite în proiecte de hârtie, scrise se pare la sfârșitul anilor cincizeci. În ediția tipărită ocupă o pagină. Totuși, această pagină este o expresie complet completă și definitivă a ideilor anarhiste, pe care autorul lor le-a gândit de mult până la concluzia lor logică. Făcând cunoștință cu lucrările lui Proudhon sau cu cartea lui Max Stirner, K. S. Aksakov a găsit în ele doar confirmarea propriilor gânduri.

Aceste note minunate ale lui K. S. Aksakov sunt primul document literar al anarhismului rus. Deja suficient de infectat de aceste idei ale lui Aksakov, Bakunin a plecat în străinătate. Într-una dintre scrisorile sale ulterioare, el însuși și-a amintit că K. S. Aksakov, șeful școlii slavofile, în anii 30, împreună cu prietenii săi, era deja „un dușman al statului Sankt Petersburg și al statalității în general și în general. acest respect chiar a luat-o înaintea mea...

Iată notele lui K. S. Aksakov în întregime:

„O persoană, ca persoană publică și ca popor, se confruntă cu calea adevărului interior, conștiința, libertatea sau calea adevărului exterior, a legii, a sclaviei. Prima cale este calea publică, sau mai

bine, calea zemstvo; a doua cale este cea de stat. Prima cale este calea adevărului, calea pe deplin demnă de om.
- Totul are doar un preț, cât, ce se face cu sinceritate și liber. Bun pentru oamenii care păstrează credința în acest fel. Aici intervine comunitatea. Dar continuă pe această cale

este dificil pentru o persoană. Nu toată lumea poate fi oprită de o singură conștiință, iar oamenii fără scrupule aduc anxietate și jenă societății umane; vede că pentru cei pentru care conștiința nu este suficientă, judecata interioară nu este suficientă, este nevoie de judecată și pedeapsă externă. Bărbatul ia o altă cale.
Această cale este tentantă, aparent mult mai comodă și simplă; structura internă este transferată spre exterior; libertatea, a cărei sursă se află în interiorul omului, este înțeleasă doar ca ordine, ținută, ca dispozitiv, ca instituție; principiile de bază ale vieții sunt înțelese ca reguli, conștiința este înțeleasă ca lege. Această cale nu este adevărul intern, ci extern, nu conștiința, ci legea. Începutul care stă la baza unei astfel de căi este începutul robiei, începutul care ucide viața și libertatea. În primul rând, o formulă, oricare ar fi ea, nu poate cuprinde viața; apoi, oricât de adevărat ar fi ea, fiind impusă din exterior, distruge forța cea mai importantă, forța convingerii interioare, recunoașterea ei liberă. Mai mult, oferindu-i astfel persoanei posibilitatea de a se baza pe lege, liniștește spiritul uman predispus la lenea morală, calmându-l ușor și fără dificultate prin îndeplinirea cerințelor specifice gata făcute și eliminând nevoia de activitate morală internă, vigilență morală. Așa este calea statului; Oricât de larg și aparent liberal s-ar dezvolta Statul, chiar dacă ajunge la cele mai extreme forme democratice, totuși el, Statul, este începutul robiei, al constrângerii externe; este forma dată, este instituția. Cu cât statul este mai dezvoltat, cu atât mai puternică lumea interioară a omului înlocuiește instituția, cu atât ea îmbrățișează mai profund și mai strâns societatea, chiar dacă aparent își îndeplinește toate cerințele.
Europa de Vest a luat calea Statului și a dezvoltat o structură statală superbă, cu nuanțe extraordinare, aducând-o în America la un grad înalt de liberalism. Dar acest liberalism al statului este, la urma urmei, o robie și, cu cât se răspândește mai mult asupra poporului, cu atât mai mult îl apucă pe oameni în sine și îl împietrește cu spiritul legii, al instituției și al ordinii exterioare . Dacă liberalismul de stat își atinge limitele extreme, până la punctul în care fiecare om este un funcționar, un sfert din el însuși (aici K. Aksakov, parcă, repetă expresia lui M. Stirner: fiecare prusac își poartă jandarmul în piept. H. R.), atunci el va ucide în cele din urmă statul este un principiu viu în om. Mințile progresiste ale Occidentului încep să-și dea seama că minciuna stă nu în cutare sau cutare formă a statului, ci în statul însuși, ca idee, ca principiu; că este necesar să vorbim nu despre care formă este mai rea și care este mai bună, care formă este adevărată și care este falsă, ci că Statul, ca Stat, este o minciună.
K. S. Aksakov, în notele sale, se referă la mințile progresiste ale Occidentului. Dar, de fapt, punctele de vedere de mai sus

K. Aksakov decurg organic din doctrina slavofilă și au fost exprimate de el deja în anii 30 ai secolului trecut, când încă nu apăruseră nici pamfletele lui Proudhon, nici cartea lui Stirner.
Slavofilismul, ca viziune asupra lumii, conține în felul său atât elemente patriarhale, cât și revoluționare.
Ideea unui organism social viu, și nu a unui mecanism de stat mort, stă la baza propriei filozofii sociale a slavofililor. Eroul publicului slavofil este poporul, nu statul; Însăși ideea unui țar autocrat printre slavofili este anti-statală; slavofilii nu numai că nu s-au închinat la idolul clasei de stat, dar din toată inima l-au respins și i-au rezistat; slavofilii înșiși erau un fel de anarhiști și în această privință se considerau purtători de cuvânt ai „spiritului” rusesc *\ nu statal, nu formalist, puțin înclinați spre construirea statului * conform învățăturilor slavofililor, poporul rus neagă garanțiile legale, nu are nevoie de ele, respinge orice formalism, de care este nevoie doar în relațiile dintre cuceritori și cuceriți, dar nu sunt necesare acolo unde guvernul este organic, popular la originea sa; de aici negarea mecanicii numerelor, principiul majorității voturilor, negarea că adevărul social se poate naște din numărarea aritmetică a voturilor, i.e. mecanic. Oamenii înțeleg puterea nu ca pe un drept, ci ca pe o datorie. Slavofilii aveau o aversiune imensă față de birocrație; birocrația nu este organică, este străină de spiritul rusesc, împrumutat (sub Petru I) din Occident, birocrația este o boală a vieții rusești. Slavofilii erau oponenții monarhismului birocratic și ai imperialismului.
După definiția utopică și pur teoretică a slavofililor, autocrația rusă originară, în ideea sa, în scopul ei ideal, nu are nimic în comun cu absolutismul de stat. În viziunea slavofililor, deciziile puterii țariste autocratice ar trebui să fie legate de limitele înțelegerii și viziunii poporului asupra lumii, numai în cadrul cărora puterea se simte liberă. După definiția unuia dintre scriitorii slavofili: „Autocrația suveranului nu numai că poate și trebuie să coexiste cu libertatea ecleziastică și civilă a poporului și cu cea mai largă și mai completă autoguvernare a acesteia; dar fără o astfel de libertate și auto-guvernare adevărata autocrație este imposibilă. (Af. Vasiliev).
Slavofilii au înțeles puterea politică ca pe o datorie, ca pe o povară, iar când puterea începe să se afirme și să se recunoască drept un drept și un privilegiu, atunci puterea se dezintegrează; înclinația populară către absolutism, spre imperialismul în stil occidental, a început la noi, așa cum susțineau slavofilii, din vremea lui Petru I și a triumfat în birocrația din Sankt Petersburg.

perioada chesky. Punctul de vedere politic al lui Homiakov și al altor slavofili clasici era revoluționar intern în raport cu realitatea istorică de atunci, cu formele și conținutul actual al statalității monarhice ruse; Autocrația slavofilă era un ideal care nu mai fusese niciodată realizat în viață; acest spirit ideologic revoluționar nu a putut fi suficient exprimat de slavofili în mod direct și deschis, din motive pur exterioare de cenzură, dar slavofilii nu au fost niciodată susținătorii ideologici ai absolutismului istoric rusesc și cu atât mai puțin ai lui practic. După cum se știe, până în 1905 guvernul țarist a persecutat și a închis sistematic reviste și ziare slavofile.
Prima Roma și a doua Roma au fost tentate de puterea statului și de aceea au căzut; a treia Roma - Rusia - nu este un stat, nu este atrasa

de puterea politica asupra popoarelor, de imperialism, este umila si deci aleasa de Dumnezeu, dar un astfel de concept contrazice prea elocvent istoria noastra. Puterea imperială rusă era condusă tocmai de spiritul de cucerire, plin de mândrie și autoafirmare. Slavofilii înșiși au experimentat cât de puțin avea puterea istorică în comun cu ideologia lor.

Greșeala slavofililor a fost că ei au asociat problema scopului și soartei Rusiei cu anumite (dar existente doar în idee) forme de viață de stat, așa cum o legau de comunitatea rurală.

Cel mai recent cercetător al doctrinei politice a slavofilismului afirmă pe bună dreptate că nici măcar nu merită osteneala să infirme învăţătura slavofililor, nici măcar să critice acest concept. Cu toate acestea, cu citate din Klyuchevsky și Solovyov, el dezvăluie falsitatea referințelor lor istorice; dezvăluie toată naivitatea idealizării Rusiei moscovite, acest succesor direct al regiunii tătare; stabilește cu fermitate „natura fantastică a acestei teorii paradoxale a autocrației anarhiste...”.

Cu toate acestea, semnificația primilor slavofili din istoria anarhismului rus nu se bazează pe această teorie a „autocrației anarhiste”, ci pe opiniile lor de bază și generale asupra semnificației statului în viața popoarelor, percepute de tânărul Bakunin. .

Atitudinea primilor slavofili față de individualismul anarhist a fost diferită. Ei au respins fundamentele și concluziile sale din motive religioase-etice. Avem recenzia lui A. S. Homiakov despre cartea lui M. Stirner, pe care a citit-o una dintre primele. El a scris următoarele despre ea în 1849:

„Verdictul (asupra civilizației vest-europene. H.R.) a fost pronunțat cu câțiva ani în urmă, într-o carte absurdă în forma ei, dezgustătoare prin caracterul ei moral, dar inexorabil de logic, într-o carte de Max Stirner (Der Einzelne und sein Eigenthum). Această carte, din care școala s-a retras cu groază,

care i-a dat naștere, despre care niciun german moral (sittlícher) nu poate vorbi fără indignare profundă, are un sens istoric, neobservat de critică și, desigur, și mai puțin cunoscut autorului însuși, sensul unui protest complet și definitiv al libertate spirituală împotriva tuturor caderilor arbitrare şi impuse acesteia.din afară. Aceasta este vocea sufletului, este adevărat, imoral, dar imoral pentru că a fost lipsit de orice bază morală, un suflet care exprimă constant, deși inconștient, atât posibilitatea, cât și rezonabilitatea ascultării față de început, ceea ce ar fi conștient de asta și pe care ar crede și se ridică cu indignare și furie la farsa zilnică a taxonomiștilor occidentali care nu cred și cer credință, creează în mod arbitrar legături și se așteaptă ca alții să le accepte cu umilință . Istoria modernă are un comentariu viu despre Max Stirner...“

Cu toate acestea, A. S. Khomyakov, împreună cu autorul cărții „Der Einziçe*, respinge „fantomele principiilor spirituale create de sine*....

Problema individului și a societății în învățăturile primilor slavofili este mai degrabă rezolvată în spiritul anarhism-comunismului.

K. S. Aksakov spune: „Personalitatea în comunitatea rusă nu este suprimată; este doar lipsit de revoltă, egoism, exclusivitate.... Individul este absorbit în comunitate doar de latura egoistă, dar este liber în ea, ca într-un cor.... Este foarte remarcabil că țăranul, neavând proprietate, își vinde adesea terenul. El spune: pământul este

domeniul meu. Aici vinde nu proprietatea, ci doar dreptul de posesie, locul său, poziția sa în comunitate și relația sa cu pământul, își transferă dreptul la bani, cum poate fi transferat într-un contract și așa mai departe. Nu există proprietate privată.........“

Părerile sociale ale slavofililor purtau aceleași trăsături patriarhal-revoluționare care îi fac legați de anarhiști. Pentru a le caracteriza, este suficient să cităm dintr-un articol al unuia dintre discipolii fideli ai lui Ivan Aksakov, scris la începutul secolului al XX-lea, în 1900:

„Ideile grozave care au ridicat odinioară omenirea și au comunicat purtătorilor săi o putere indestructibilă, au fost înlocuite cu o cambie, un buletin bursier, o cotație a unui document sau altul. Nu poți aduna pe nimeni pentru o cruciadă, acum se luptă pentru aur, cărbune, bumbac, un acord comercial, cutare sau cutare tarif. Aici este puternic doar el care produce ieftin pentru piața mondială și știe, dacă este cazul, să-și susțină comerțul cu arme și baionete, să-l oblige să cumpere, să-l oblige să încheie un acord comercial cu el. Din tiraniile vechilor monarhii, omenirea a căzut în forme și mai rele de sclavie, care aparțin în întregime secolelor XIX și XX: parlamentarismul, birocrația și militarismul. Personalitatea, cu voința, conștiința, spiritualitatea și dreptatea ei, a dispărut într-un imens mecanism mort, unde simpla numărare aritmetică a voturilor a devenit adevărul suprem și conștiința...

doar câteva decenii și din cauza parlamentarismului a apărut un nou conducător al maselor umane, care mergea să cucerească și să înrobească Europa, eliberat de vechea putere unică. Civilizația și-a completat cercul, iar până la sfârșitul secolului al XIX-lea, noul conducător s-a așezat solemn pe tronurile Europei care fuseseră abolite sau transformate într-o fantomă goală. Numele acestui nou domn este Bursa de Valori. Se spune că secolul al XIX-lea s-a caracterizat prin dezvoltarea științelor exacte și progresele extraordinare ale tehnologiei, care au schimbat complet toate condițiile vieții comunitare. Dar o astfel de caracterizare va fi departe de a fi completă dacă pierdem din vedere faptul că aceste lucruri pur de serviciu nu numai că nu făceau o persoană mai fericită în comparație cu strămoșii săi din secolele al XVII-lea și al XVIII-lea, ci au servit ca instrument al unui nou și cea mai dificilă sclavie care a cunoscut vreodată omenirea: sclavia omului față de morți și începutul impersonal al câștigului gol, hârtiile purtătoare de dobândă fără suflet, toate aceste acțiuni și obligațiuni. Această sclavie este marea cauză a ultimei faze a civilizației burgheze europene. Căi ferate cu abur, nave uriașe de mare viteză, mii de aplicații diverse ale electricității, telegrafului și telefonului, iar mâine, poate, viziune clară la distanță, toate acestea nu au stat în slujba unui cuceritor liber și fericit al naturii - omul, ci, dimpotrivă, a luat armele împotriva acestuia din urmă, rămășițele libertății sale, l-au purtat complet în ciclul profitului, al interesului propriu și al luptei tuturor și cu toți. A te retrage din această luptă, a uita de ea, a-ți păstra libertatea spiritului în acest salt frenetic a devenit de neconceput. Legătura morală dintre oameni a fost distrusă: comunitățile, atelierele, moșiile, corporațiile orașului au dispărut, dar legătura dintre bani, schimb și afaceri i-a încurcat cu atât mai strâns pe toată lumea. Omul trebuie în fiecare moment să fie pe deplin înarmat cu lupta

economică, deoarece fiecare fel de muncă sau proprietate este amenințată de cele mai neașteptate pericole, iar cea mai îndrăzneață subminare este efectuată din toate părțile. Ca proletar - muncitor, tremur in fiecare minut inainte de a fi concediat de la serviciu din cauza "supraproductiei", ca un fermier sau industrias, tremur in fata a tot felul de crize, chiar si ca capitalist imi pot pierde in fiecare minut intreaga avere din capriciu. al primului rege al bursei.Sub picioarele mele în niciun moment nu există un teren cu adevărat ferm pe glob, nu am unde să merg, nimic pe care să mă odihnesc, unde să caut protecţie. Sunt fie un prădător, fie o victimă, deoarece acolo nu este a treia poziție. În complexitate, aceasta constituie un tip atât de teribil de sclavie spirituală, în fața căreia sclavia materială nu este nimic... .. Lupta fiecărui stat pentru un rol mondial și dominație mondială și înclinarea finală în fața atotputernului Aur. Vițelul imperialismului, pe de o parte, are încredere și sindicate, pe de altă parte, moneda de aur care creează puterea mondială a schimbului internațional - aceasta este acea lume capitalistă, acea presupusă civilizație liberă care trebuie să putrezească din interior și să se prăbușească în praf. sub presiunea noastră, sau ne pregătim o groapă căscată a morții comune.

Sub acest filipicism pasionat al slavofilului, cred, nici condeiul unui anarhist nu ar ezita să se aboneze.
Întemeietorii anarhismului și părinții slavofilismului au respins în egală măsură cultura burgheză (mic-burgheză) occidentală cu capitalismul ei imoral, militarismul fără milă și parlamentarismul sterp în numele unei umanități libere și fericite - frăție...
Literatură.
I. K. S. Aksakov. Componența completă a scrierilor. Doar primul. Ed. al doilea. M. 1889. Pg. 241, 592, 593. 596...
2 A. S. Homiakov. Componența completă a scrierilor. Volumul unu. Ed. al doilea. M. 1878. Articolul „Despre Humboldt”.
3 I. S. Aksakov. Componența completă a scrierilor. Volumul doi. Ed. al doilea SPB. 1891 Slavofilism și occidentalism. Articole: Raspunde, domnule Gradov cu cine la el. analiza „Note44 de K. S. Aksakov (p. 495-508) și Despre relația reciprocă dintre oameni, stat și societate (p. 26-59).
4. Teoria statului la slavofili. Culegere de articole de I. S. Aksakov. K. S. Aksakova, Af. V. Vasiliev. A. D. Gradovsky, Yu. F. Samarin* și S. F. Sharapov. SPB. 1899
5. D. (A). X (aproximativ m i la aproximativ in). Autocraţie. Experiență în construcția schematică a acestui concept. Harkov / 1906
6. Ivanov-Razumnik. Istoria gândirii sociale rusești. Volumul unu. SPB. 1907. Capitolul VI. occidentalizatori și slavofili.
7. V. Bogucharsky. Populismul activ al anilor șaptezeci. M. 1912. Capitolul II. Surse de idei și sentimente ale populismului activ. Pagină 6-24.
8. I. A. Berdyaev. A. S. Homiakov M. 1912
9. I. K i r i l l o v. A treia Roma. Eseu despre dezvoltarea istorică a ideii mesianismului rus. M. 1914 Seful Vili. Ideea mesianismului rus în învățăturile slavofililor. Pagină 66-68.
10. N. N. Rusov. Criticii anarhismului. M. 1918
II. N. Proscris. Dostoievski și Stirner. Cu o prefaţă de A. A. Borovoy. M. 1925

12. N. V. Ustryalov. Doctrina politică a slavofilismului. Actele Facultăţii de Drept. T.I. Harbin - 1925

N. N. Rusov.

Petraşevci.

Nu cunoaștem o singură zi din istorie în care sarcina reorganizării sociale să nu devină acută și intensă. Nenumărate sacrificii au fost făcute și vor fi făcute de omenire pentru a găsi soluția parțială de astăzi, satisfacerea chinurilor sociale. Ca o mamă nebun de iubitoare, conducătorii orbi ai orbilor aduc popoarelor medicamentele lor dulci și, în cele din urmă, dureros de crude. Și fiecare zi a istoriei declară din ce în ce mai dureros o problemă socială nerezolvată. Formele învechite de sclavie sunt înlocuite cu altele noi, iar poftele tot mai mari transformă sclavia într-un dezastru chiar și pentru sclavi prin natură. Și astfel întreaga lume pornește pe calea inevitabilă a unei revoluții sociale.

Istoria se critică pe sine. A fost treaba poeților și gânditorilor să investească această critică în imagini și sisteme. Depinde de personalitățile publice și de masele exploatate să transforme această critică în acțiune. O astfel de critică aprofundată a fost la un moment dat Marea Revoluție Franceză. Totuși, ea a expus doar nebunia fundamentelor vieții sociale, dar... nu i-a pus pe alții la locul lor. În spatele măștilor iacobine sângeroase ale Marii Revoluții Franceze, P. A. Kropotkin a reușit să arunce cu ochii pe chipul cu adevărat anarhist al maselor muncitoare, zdrobite de teroare, care încercau să-și realizeze vocația creatoare și libertatea omenirii. Dar anarhismul se naște nu numai în marile isprăvi morale ale maselor din zilele revoluțiilor. Ea, ca o idee socială revoluționară veșnic tânără, poate crește și se realizează chiar și peste capul unor mișcări care i-ar părea practic străine, se ascunde în abaterile lor imperceptibile, pentru ca atunci, găsindu-și în sfârșit un purtător inovator și socio-teren psihologic, se disociază brusc și, îmbogățit de originalitatea acestor mișcări, se desfășoară în toată puterea creatoare de masă.

Așadar, pentru a vedea căile și posibilitățile mișcării anarhiste, le dezvăluim chiar și acolo unde nu există o față anarhistă strict conturată, dar adâncurile interioare ale căutării sunt însetate de ea. Așa a fost, în miezul ei, mica societate a Petrașevski, una dintre primele rândunele ale mișcării populiste revoluționare din secolul trecut.

Fourier este numele și perspectiva în jurul cărora s-a adunat această mică, dar strălucitoare galaxie de viitoare personalități publice, gânditori și scriitori ai Rusiei. Acest nume în sine vorbește deja despre un fel de simpatie profundă pentru o viziune anarhistă asupra lumii, pentru formele anarhiste de viață.

La înmormântarea Revoluției, a sunat cuvântul lui strălucit, propunând să treacă pe căile sângeroase ale răsturnărilor violente și prin reforme parțiale inutile, să treacă imediat la o nouă ordine de viață, perfectă, armonioasă. Și totuși acest cuvânt era profund înrudit cu spiritul Revoluției.

„... Nu voi înceta niciodată să încerc să inspir o aversiune față de jumătăți de măsură, nevoia de a merge direct la scop, punând bazele progresului, care, după ce a dat o dovadă clară a Armoniei Patimilor, va conduce pe toți popoare - civilizate și sălbatice, fără excepție -

la unitatea mondială.” – Fourier scrie în 1808 în Teoria celor patru mișcări.

„Armonia pasiunilor” – această formulă de bază exprimă întregul lui Fourier – și axioma de bază a criticii sale ascuțite și vii la adresa civilizației și principiul care determină posibilitățile și formele „Sistemului său perfect” și legea organizatorică internă a societate, din punctul de vedere al viziunii sale asupra lumii.

O analiză subtilă a principalelor forțe motrice („pasiuni” în terminologia lui Fourier) ale sufletului uman îi servește lui Fourier ca dovadă finală a posibilității unei comunități armonice libere. Și este treaba „ inginerilor sociali”, treaba științei lor, să elaboreze, pe baza unui studiu detaliat al nevoilor materiale și spirituale ale omului și al celor mai bune mijloace de satisfacere a acestora, formele de socialitate armonioasă, controlate. numai prin direcția pricepută a forțelor motrice ale sufletelor umane, adică „armonia pasiunilor”. Se amintește involuntar de zeii lui Critias a lui Platon, care au condus și Atlantida.

Această soluție pur anarhistă a problemei sociale era atât de tentantă; părea atât de ușor să-l abordezi într-un mod complet pașnic, nu distrugând formele de viață formate istoric cu forța, ci înlocuindu-le printr-un apel la mintea susținătorilor lor, prin dovezi experimentale în falanstere a avantajelor „Sistemului perfect” al lui Fourier. ".

Pentru noi acum, această credință în puterea atotvindecătoare a unei astfel de convertiri este atât de copilăresc de naivă. Dar pe vremea aceea tocmai experimentaseră cultul Rațiunii promovat de Revoluție, în acel moment o astfel de încredere copilăresc de proaspătă, deși încă naivă, în această latură puternică a omului tocmai înflorise.

Fourierist Considerann, al cărui manifest și unele dintre teorii au stat mai târziu la baza binecunoscutului manifest al lui Marx, a încercat chiar să realizeze experimente fourieriste prin mijloace parlamentare.

Studenții ruși, inclusiv cei care au format mai târziu nucleul petrașeviților, s-au familiarizat pentru prima dată cu învățătura lui Fourier, printre altele, la prelegeri despre economia politică și o sută de

CA.

V. S. Poroshin, unul dintre cei mai iubiți studenți ai profesorilor de la Universitatea din Sankt Petersburg. Acesta a fost un tip caracteristic noului profesor de științe umaniste, neoficial, care mai târziu a făcut din universități un teren propice pentru idei „sedițioase”.

Acela a fost momentul primei treziri a publicului larg rusesc, timpul, în cuvintele potrivite ale lui Apollon Grigoriev, „lupta gândirii cu fapta” – cu faptul epocii Nikolaev. Era nevoie de reforme, dar nu existau oameni capabili să le ducă la îndeplinire. Deștept, dar „despotic de părinte”, Nikolai a îngăduit viața capitalelor cu ordinul său de cazărmi, neavând încredere nici în inițiativa publică, nici în birocrație și, în același timp, poate, simțindu-și umilitoarea dependență sclavă de această birocrație complet putrezită, tremurând la cuvintele sale. . . Căci așa este soarta oricărui arbitru al sorții care se teme de vântul liber al libertății: el devine sclavul propriilor sale creaturi himerice.

Societatea s-a închis în celule care trăiau după propriile interese interne și străine unele de altele până la neînțelegere reciprocă,

alăturate doar în îndeplinirea îndatoririlor oficiale. Știm cât de dureros a trăit F. M. Dostoievski contactele sale literare cu maeștrii vieții. Imaginea unei piramide publice care l-a zdrobit pe mizerabilul Michulin de la M. „Un caz încurcat” al lui E. Saltykov-Șchedrin, înfățișează cât se poate de clar percepția vieții „oamenilor săraci” din epoca Nikolaev. Iar țărănimea multimilionară era complet în afara oricărei „societăți”.
Dar oricât de monumental ar fi fost colosul sistemului Nikolaev, indiferent cât a fost făurit cu strălucire și venerație aproape religioasă pentru personalitatea puternică a lui Nicolae (cf., de exemplu, „Mărturisirea” de M. A. Bakunin), acest colos sa dovedit. a fi pe picioare de lut. Decăderea s-a strecurat asupra lui din toate părțile deodată... Putreciunea deja menționată a birocrației din oraș a fost subliniată de arbitrariul nestăpânit al proprietarilor de pământ și de prădarea din satul iobagilor, în urma cărora economia țărănească a căzut și s-a prăbușit. . Aici poftele moșierilor s-au ciocnit, pe de o parte, cu interesele financiare ale statului sărăcit și, pe de altă parte, cu problema vieții și morții țărănimii, care trăia din pleava. Comunicarea cu Europa a pus la coadă problema utilizării capitalului prin metodele tehnice ale Europei, care a intrat în conflict cu ignoranța și productivitatea scăzută a muncii a Rusiei iobag. Aceeași comunicare cu Europa a necesitat crearea unei birocrații de tip european, care, pe de o parte, a intrat în conflict cu vechile moduri de viață, iar pe de altă parte, a contrazis originalitatea psihologiei ruse. Prin urmare, este destul de de înțeles că „germanii” s-au dovedit a fi cei mai excelenți servitori ai sistemului de jandarmerie al lui Nicholas. În timp ce intelectualii ruși care părăseau învățământul superior nu erau în niciun caz dispuși să fie roți dințate

de acest sistem și lipsiți de posibilitatea de a acționa în rândul poporului lor natal, chiar de a-l studia, au fost atrași de acele idealuri îndepărtate și frumoase care veneau din Occident. În jurul interesului pentru tendințele occidentale, în jurul discuției despre valoarea lor de către acest tânăr aflat în căutarea unui debușeu pentru forțele lor spirituale, se dezvoltă apropieri sociale, cercurile în mijlocul cărora ideile occidentale surprinse din mers au primit deja propriile lor, rusești, dezvoltare. Astfel, la Moscova s-a dezvoltat o vastă activitate ideologică și socială în jurul personalității uimitoare a lui Herzen. La Petrograd, Petrashevsky s-a dovedit a fi o personalitate atât de conectată.
Desigur, moștenirea mișcărilor sociale rusești din epoca precedentă a jucat și ea un rol colosal și adesea decisiv în dezvoltarea mișcării sociale din acea vreme. Dar din cauza spațiului și timpului limitat, nu ne vom opri pe această parte.
Să spunem doar că acuitatea extraordinară a experienței groazei de cazărmi a epocii, care a afectat clar literatura, tinerețea inteligentă din acea vreme o datorează tocmai acestei moșteniri.
Petrashevsky, fascinat de minunatele construcții anarhice ale lui Fourier de la Universitate, în propriile sale cuvinte, „s-a condamnat la slujba umanității, iar dorința pentru binele comun a înlocuit egoismul și sentimentul de autoconservare în el”. Conversațiile amicale ocazionale din apartamentul lui au căpătat treptat un caracter din ce în ce mai serios, din 1845-1846. au primit caracterul de întâlniri permanente și și-au transferat influența într-o provincie îndepărtată,

de exemplu, în provinciile Yaroslavl și Kazan. Este caracteristic că aici au fost rupte aproape toate barierele sociale, deși încă nu a fost găsit un limbaj comun suficient de clar.
Avocat prin educație, traducător și mijlocitor pentru afaceri private – după câștiguri, Petrașevski era totuși o fire foarte vie, curios și versatilă. Dacă te uiți la lista de subiecte și întrebări pe care le-a notat în 1842-3. la rubrica „Stoc de uz comun”, veți fi uimiți de varietatea lor extraordinară. Asemenea calități și o minte remarcabilă, precum și o abilitate uimitoare de a reconcilia și de a uni, l-au prezentat, fără îndoială, într-un grad înalt ca centrul de legătură al fermentului mental al societății inteligente din acea vreme. Epoca partidelor înguste, puternic separate, era încă departe. În zilele de vineri ale lui Petrașevski au vizitat aproape toată cea mai bună intelectualitate din Sankt Petersburg. Biblioteca personală a lui Petrashevsky însuși, iar mai târziu biblioteca colectivă organizată de el, i-au atras acolo, poate nu mai puțin decât conversațiile în sine. La urma urmei, existau jurnalele fourieriştilor şi lucrările lui Fourier, Proudhon şi alţi gânditori, chiar şi Stirner; au existat romanele lui Georges Sand, iubit pe vremea aceea etc., chiar noutăți interzise...
Cu toate acestea, parţial din cauza nevoilor conspirative, parţial din cauza unora, pentru multe trăsături neplăcute ale caracterului lui Petrașevski și, de asemenea, pentru că unele

CA.
Unii vizitatori ai Petrashevsky au început să-și arunce sarcinile de activitate și formele de viziune asupra lumii, au apărut și alte întâlniri de conversație: la Kashkin, „furieriști puri”, la Durov, scriitori etc.
Toate aceste întâlniri, desigur, au fost de natură pur culturală. Orice subiect de conversație apărut la întâmplare, bazat pe aceste conversații din plinătatea vieții rusești, în căutarea intelectualității, a fost preluat de un nucleu apropiat de tineri fourieriști ruși care și-au realizat obiectivele și s-au grupat în jurul lui Petrașevski, au fost preluați și trimiși la „Roma”: la adevărurile fourierismului, la critica existentei, la proiecte de reforme ale societății ruse. Uneori se dădeau rapoarte speciale.
O astfel de propagandă orală prin metodele conversațiilor autoeducative și cultural-educative este aproape tot ce puteau face petrașeviții. Cu toate acestea, s-au făcut atât de multe, încât pe solul cultivat de ei, lăstari magnifici din anii 60 și 70 au putut să crească deja.
Nu le-au lipsit proiectele și încercările de a intra pe drumul mai larg al acțiunii sociale. Dar lipsa experienței sociale și a solului de masă, izolarea lor de oameni și, în cele din urmă, greutatea regimului de la Nikolaev - toate acestea le-au înfruntat ca un obstacol de netrecut.
Multă vreme, guvernul nu a acordat nicio atenție zilelor de vineri ale lui Petrașevski, deși în 1844, ca urmare a unei percheziții în Liceul din Sankt Petersburg, Petrașevski a fost luat sub supravegherea poliției timp de un an. Și în 1846, minunata ediție a doua a cărții „Dicționar de buzunar” de cuvinte străine incluse în limba rusă, publicată de N. Kirillov, a fost luată de la tipografie, de la editor și de la vânzătorii de cărți, întocmită cu colaborare directă. lui Petraşevski şi a provocat un întreg scandal de cenzură. Faptul este că

Petrashevsky a folosit remarcabil de inteligent acest „Dicționar de buzunar” pentru a-și promova ideile.

Dar abia în februarie 1848 celebrul „III Departament al biroului propriu al lui E.V.” a tras un semnal de alarmă: Petrașevski a litografiat și a pus în circulație nota sa despre problema țărănească. Acordați atenție zilei de vineri. A început observația.

Dar Petrașevski a avut încredere, Petrașevski a mers cu mintea deschisă către pericol. Poate că avea dreptate: poate pe vremea aceea doar așa se putea face măcar ceva. Teoria sa de discreditare a arbitrarului țarului, referindu-se la legile statului, l-a susținut în imprudența sa: a acționat prin mijloace legale. Dar toate acestea au facilitat „munca” Diviziei a III-a.

Diprandi, cunoscut pentru căutările sale printre schismatici și sectanți, căruia i s-a încredințat această „lucrare”, va

a găsit un agent capabil și abil, care s-a frecat rapid de toată încrederea lui Petrașevski. Era fiul academicianului de pictură, ÏL D. Antonelli, iar din ianuarie 1849 începeau deja rapoartele sale. Și vineri, în noaptea de 22 spre 23 aprilie 1849, aproape toți vizitatorii vinerii lui Petrașevski au fost arestați. În total, până la 50 de persoane.

Este caracteristic mediului revoluționar al cercului (psihologia acestuia, conform observațiilor personale dintre Petrașevski, este dezvoltată în mod viu de F. M. Dostoievski în „Demonii” săi nemuritori) că în ianuarie 1848, au început să circule zvonuri despre Petrașevski însuși că era un agent. provocator al secţiei I. Bineînțeles, nu s-a plecat în fața acestui zvon: cauza revoluției este un sacrificiu nesfârșit, absolut. Jade este cel care nu reușește să deosebească minciuna de adevăr, care se oprește cu uimire înaintea inevitabilului.

La 22 decembrie 1849, cea mai animată parte a petrașeviților, inclusiv 21 de persoane, după 8 luni de închisoare în izolare în Cetatea Petru și Pavel, a fost adusă pe terenul de paradă Semenovsky. Acolo li s-a citit confirmarea condamnării la moarte de către plutonul de execuție și i-au pregătit pentru executare. Petrashevsky, Mombelli și N. P. Grigoriev a fost legat la ochi și legat de un stâlp. S-a auzit o comandă pregătitoare, soldații au țintit și... au lovit retragerea, legați de un stâlp, și-au dezlegat ochii și le-au citit o propoziție reală: Petrașevski - muncă silnică nedeterminată, F. M. Dostoievski - muncă silnică de 4 ani, și după ce l-a servit - definiție în rank and file și așa mai departe și așa mai departe.

Ce fel de oameni erau, ce doreau, dacă guvernul i-a tratat atât de crud, dacă a găsit în ei un dușman personal periculos. Mulți dintre ei s-au arătat în exil ca personalități publice talentate, unii au devenit mai târziu farurile geniului național.

În verdicte, acuzația de străduință pentru răsturnarea sistemului existent rulează ca un fir roșu. Într-o notă secretă, opinia lui Liprandi, se subliniază că acesta a găsit în activitățile petrașeviților „un plan cuprinzător de mișcare generală, răsturnare și distrugere”, un „plan infernal”.

Bineînțeles că nu a fost. Desigur, cu excepția lui Petrașevski, Speșnev și a altor câtiva, condamnații nici măcar nu s-au gândit la vreo răsturnare, iar pentru acești oameni era mai degrabă un vis, care a obligat, totuși, să se uite cu atenție și să ia în considerare posibilitățile (conversații). cu Cernosvitov despre posibilitatea unei

revolte în Urali), și nu o declarație profundă a problemei. Dar dezvoltarea reală planificată a activităților lor a existat, fără îndoială, indiferent de voința liderilor înșiși. Această regularitate a fost determinată în mod firesc de structura socială a acelor idei care le animau, care prin ele, parțial conștient, parțial reflexiv, s-au desfășurat și au acționat în relațiile sociale din jur.

Oameni diferiți văd viața socială diferit. Pentru unii, este ca o grămadă de pietre multicolore, duse, spălate de curgerea timpului și împingându-se, frecându-se și strivindu-se unele de altele după toate legile aceleiași mecanici pentru toți. Pentru alții, este dialectica jeturilor pestrițe ale curgerii timpului, revărsând după legile dialectice speciale ale curgerii. Spre deosebire de astfel de înțelegeri monotone (moniste) și, în esență, doar de reformulari ale întrebării, genialul N. Ya. Danilevsky, cel mai bun expert în fourierism dintre Petrashevsky, a dezvoltat, parțial sub influența principiilor fourieriste, un fel de de înțelegere „naturală” a vieții sociale.
„Principiul morfologic”, pe care l-a pus la baza celebrelor cărți „Rusia și Europa” și „Darwinismul”, este chiar principiul care fundamentează posibilitatea reală și „necesitatea” istorică a implementării „Armonia patimilor” a lui Fourier. . Abia acum, când ideile principale ale cărții „Rusia și Europa” sunt atât de strălucit, deși schematic în germană, și aproape în aceeași terminologie, expuse și completate de O. Spengler în senzaționalul său „Declinul Europei”, și prevederile „darwinismului” sunt apărate și dezvoltate de oameni de știință precum Vavilov și Berg, înțelegem contribuția filozofică și științifică colosală a lui N. Ya. Danilevsky.
Conform acestui principiu, în mediul tuturor tipurilor de relații sociale, există și interacționează unități naturale deosebite, caracterizate printr-un anumit număr de trăsături și care determină logic natura anumitor relații sociale, la fel ca în mediul relațiilor fizico-chimice. trăiește și interacționează printr-o schimbare specifică fiecărei forme.acest mediu, o lume întreagă de forme de plante și animale.
Danilevsky, ca biolog, s-a concentrat în întregime asupra culturilor naționale, înțelegând orice altceva în viața acestor culturi doar ca o expresie a acestor culturi. Vom extinde domeniul de aplicare a principiului morfologic, argumentând că, alături de formele culturilor naționale, istoricul trebuie să remarce unitatea altor specii care au o semnificație nu mai puțin independentă și particulară, și pentru care culturile naționale sunt, la rândul lor, , mediul vieții lor.
O astfel de unitate socială naturală este, de exemplu, ideea de Libertate, care este exprimată în mișcările anarhiste ale lumii. Sindicalismul și revoluția socială, ca metode de eliberare de sub puterea economiei și a politicii; Comunismul, ca metodă de distrugere a posibilității apariției acestei puteri în societate și, în sfârșit, individualismul, ca formă de depășire a oricărui tip de autoritarism spiritual, sunt toate manifestări distructive ale aceleiași idei anarhiste ca formă de masă a viata sociala. Cu siguranță,.

cel care nu vede în toate acestea imaginea interioară, veselă și creatoare a anarhismului, a cărei descoperire determină distrugerea tuturor obstacolelor în calea acestei descoperiri, va trece orbește, căci acel anarhism nu există, nu este. real.

„Armonia pasiunilor” lui Fourier, așa cum am observat deja, este doar o expresie structurală particulară a aceleiași idei anarhiste. Mai mult, atunci când analizăm punctele de vedere ale Petrashevtsy, vom aprofunda acest lucru.

Dar petrașeviții în ansamblu nu au fost doar o manifestare publică a fourierismului în Rusia. Nu, Petrashevtsy, aceasta, pentru acea vreme, este pur și simplu întreaga Rusie viitoare, progresistă, acesta este germenul tuturor, după ce au fost divizate, ramurile acțiunii progresiste și revoluționare. Au apărut petrașeviții, ceea ce înseamnă că regimul existent s-a prăbușit irevocabil, e timpul. O nouă Rusie a intrat în ei – aceasta este semnificația lor simptomatică colosală în istorie. Aceasta a fost „vinovăția” lor în fața atotputernicului, dar simțind deja primii pași ai morții sale, a regimului.

Literatură de propagandă pentru țărani („Cele zece porunci” de studentul lui Filippov) și pentru soldați („Convorbirea soldatului” de I. P. Grigoriev), propagandă prin predare (Yastrzhembsky, Toll etc.) și tipar („Dicționar de buzunar”), propagandă prin personal asistență (asistență juridică ieftină și gratuită a lui Petrașevski însuși) și încercări de experiment social („Falansterul” nereușit, construit de el pentru țărani pe cheltuiala sa), precum și asistență reciprocă organizată (proiectul lui Mombelli privind „Frăția lui Ajutor reciproc"), în sfârșit, planul societății secrete din rețeaua de cinci întocmit de Peșnev, înființarea unei tipografii secrete după desenele lui Filippov și negocierile lui Speșnev, Cernosvitov și Petrașevski cu privire la organizarea unei revolte - toate acestea au fost prototipuri vii ale dezvoltării ulterioare a muncii revoluționare în Rusia. Este curios că Petrașevski încearcă chiar să anticipeze republica viitoare în proiectul său interesant de republică circasiană în Caucaz.

Pe de alta parte, aici s-au dezvoltat si formele de reforme sociale necesare, odata cu dezvoltarea cauzei principale, aceleasi pe care epoca urmatoare le-a dus insa, insa, scurt, mai ales in problema taraneasca, juridica. proceduri şi în problema mereu bolnavă a libertăţii presei.

Nu mai puțină completitudine a reprezentării noii Rusii s-a reflectat și în diversitatea viziunilor sociale despre lume care au avut loc printre Petrashevsky. Așa că Timkovsky a propus împărțirea întregului pământ în două părți după Revoluție: una pentru experiența fourieriștilor, cealaltă pentru experiența comuniștilor (de tip german), Peșnev, în proiectul său de societate secretă, a propus organizarea. a trei școli de propagandă: fourieristă, comunistă și liberală.

Totodată, aici s-au ciocnit două forme de viziune asupra lumii comune tuturor timpurilor: cosmopolitismul și individualismul (de vreme ce nu am găsit o terminologie mai precisă pentru această opoziție, mă opresc, dar nu insist încă asupra acesteia). După ce au fost refractate într-un mod deosebit la Moscova, ei au preluat acolo formele occidentalismului și slavofilismului. Herzen însuși, care plecase deja în străinătate în timpul activității înfloritoare a Petrashevtsy, a îmbinat interesele

occidentalizante ale momentului istoric cu o profundă afinitate pentru slavofilism în anticiparea misiunii istorice speciale a Rusiei, în realizarea valorii excepționale. a revoluţiei interne, care pune în faţă emanciparea finală a indivizilor în toată originalitatea lor.Iată două moduri de revoluţie, iar una dintre ele deja în plină dezvoltare ne apare în faţa noastră, iar cealaltă se dezvoltă încă undeva sub pământ.
Primul tip — cosmopolit — s-a exprimat cu o claritate extraordinară în însuși Petrașevski. Deja în primele înregistrări ale lui ^ se notează: „Atenția oamenilor care doresc cu adevărat să contribuie la îmbunătățirea generală a omenirii, nu trebuie îndreptată către însăși rădăcina răului, spre distrugerea acelor instituții care îngrozesc sufletul oricărei persoane nobile, care servesc drept irefutabile. obstacole pentru ca o persoană să devină cu adevărat demnă de numele unei persoane, dacă nu transformă în mod absolut acele forme de viață comunitară și toate relațiile, de orice fel ar fi acestea... care sunt un obstacol în calea bunăstării unei persoane complete și complete. persoană perfectă, luată individual și în ansamblu, adică întreaga umanitate ca întreg.
Aici, deja la acea vreme, atitudinea revoluționară în spirit față de instituții, față de formele de viață comunitară care suprimau libertatea umană, este determinată în mod caracteristic de idealul unei persoane dezvoltate cuprinzător, înțeles ca universal, cosmopolit.
În articolul „Nation” („Dicționar de buzunar”), acest lucru este deja subliniat destul de clar de către el, în raport cu națiunea, el subliniază:
„Se dezvoltă doar treptat, de exemplu. pierzându-și caracteristicile individuale, particulare sau proprietățile înnăscute, o națiune se poate ridica la apogeul dezvoltării umane, cosmopolite... atunci doar dezvoltarea forțelor sale vitale se va desfășura în armonie cu cerințele întregii umanități.
Cosmopolitismul impresionează în special oamenii cu o mentalitate raționalistă, iar Petrașevski nu face excepție în acest sens. Metodele judecății sale, bazându-se doar pe convingere logică, excluderea pozitivă a iraționalului din istoria omenirii și, în sfârșit, pasiunea pentru tocmai tipul fourierist-anarhist de reorganizare a societății.

pe principii științifice, raționale — toate acestea îl fac precursorul acelui anarhism raționalist rus care a dat naștere unei figuri atât de caracteristice precum P'A. Kropotkin.
După aceea, umanitatea universală a idealului cosmopolit a fost pusă la îndoială, după care mulți au început să vadă în ea aspectul particular al omului germano-roman sau, după cum spune O. Spengler, al omului „faustian”. Dar s-a întâmplat după.
Tipul opus, individualist s-a format mai târziu. F. M. Dostoievski și N. Ya. Danilevsky, acești cei mai străluciți reprezentanți de acest tip, deși deja foarte străpunși de spiritul și idealurile cosmopolite din mediul petrașeviților, și-au dezvoltat geniul și individualismul slavofil abia după proces. Au și motive anarhice dobândite o aromă cu totul aparte.
Oferind pe Nechaevshchina din „The Poseseded” un fel de formație istorică a petrașeviților, F. M. Dostoievski răstoarnă „om-zeitatea” cosmopolită cu logica criminală a identității stirnerian-kiriloviane. Dar la acest pol al viziunii umane asupra lumii, el a văzut un singur

rezultat final, o modalitate de a-l depăși, sinuciderea. Și Dostoievski s-a îndepărtat de acest pol, pentru că pe aceeași cale a individualismului anarhist a văzut un alt pol: Hristosul legendei despre „Marele Inchizitor”. Dar în loc să-și îndrepte, să depășească totul, puterea spre aceasta, pentru el, imagine atotfinalizantă și atotsolutoare, el, epuizat de o despărțire incredibilă, se îndreaptă, în persoana lui Mefistopheles Speshnev-Stavrogin, mai întâi la mărturisirea lui. Starețul Tihon și apoi, prin gura lui Tihon, la pustnic după ureche („Mărturisirea unui mare păcătos”. Comparați considerațiile interesante ale proscrisului din „Stirner și Dostoievski”).

Dar de ce s-a angajat pe această cale a individualismului anarhist, care i-a deschis posibilitatea unei acceptări conciliare a lumii? Și de ce a venit în ascultare de Ortodoxie, de Rusia Ortodoxă. La urma urmei, nu a fost el atât de crunt ridiculizat în imaginea lui Shatov pentru istericii slavofili în fața oamenilor și a religiei lor?

Acesta nu este locul pentru a permite. Vom observa doar că deja printre Petrashevsky a citit un raport, caracteristic în titlul său, „Despre personalitate și egoism”, că în mărturia sa subliniază la Petrașevski că chipul său inițial a fost ascuns de masca sistemului Fourier. Aici s-au trezit forțe primitive ale originalității, zdrobite de viața de zi cu zi. La urma urmei, cosmopolitismul lui Petrashevsky însuși era prea personal. Nu fără motiv, într-o notă la unul dintre subiectele sale, el contrastează în mod categoric mintea individului cu opinia publică, rutina publică. Această mână de intelectuali ruși s-a pus în mișcare și ar dori să stârnească întreaga mare a opiniei publice ruse...

dar viața a înghețat într-o imobilitate moartă. Erau singuri, singuri împotriva tuturor. Dar chiar și unul din câmp este un războinic. Au trecut cincizeci de ani, iar lui Rus a pornit pe aceeași cale a prăbușirii fundațiilor, calea revoluțiilor, ca și Occidentul.

N. Ya. Danilevsky, teoreticianul genial al slavofilismului, a abordat același individualism dintr-un unghi cu totul diferit. În cartea sa clară „Rusia și Europa”, avântată de calmul aproape epic al unui om de știință, N. Ya. Danilevsky încearcă să dezvăluie sensul istoriei omenirii și Rusiei. El răstoarnă idealul cosmopolit al viitoarei omeniri raționalizate cu un atac de la cea mai înaltă valoare inerentă a fiecărui tip cultural-istoric, valoarea de auto-dezvăluire a originalității sale în fiecare moment istoric și, mai ales, în momentul celei mai înalte dezvoltări ale sale. Armonia transtemporală a acestor tipuri, și nu sistemul armonic uman universal care vine în timp, cuprinde, în opinia sa, istoria omenirii. El vede fericirea omenirii în dezvoltarea liberă armonioasă a valorilor originale ale fiecărui tip cultural și istoric. Federalismul independent al sistemelor naționale autonome – comunități, așadar, i se pare cea mai normală formă de viață socială și cea mai fezabilă tocmai în Rusia. În aceasta a văzut „sănătatea” Rusiei în comparație cu Occidentul.

Ce abatere l-a determinat să reevalueze prea pozitiv viața reală a Rusiei și a ascuns în el, sub masca slavofilismului oficial, esența cu adevărat anarhistă a individualismului său slavofil – nici aici nu este locul de rezolvat. Să observăm doar că un proces similar a completat activitatea pozitivă a altui tip, cosmopolit, doar cu reforme liberale și, cel mult, cu o revoluție „socialistă”. Anarhismul rus nu a găsit încă modalități reale de a trezi creativitatea populară în masă, nu a

devenit încă un principiu pe deplin conștient al creației populare ample, excluzând, poate, unele ramuri ale sectarismului.

Este caracteristic că la Petrashevsky însuși (aceasta, poate, pasiunea lui pentru jurisprudență a avut un efect), liberalismul nu este separat clar de anarhismul fourierist, pe care l-a adoptat ca bază. Ceea ce cere el în art. „Oratory” („Dicționar de buzunar”) și respiră această informalitate:

„Dezvoltarea completă a individualității, neconstrânsă de nicio instituție socială, recunoașterea nu a forței, ci a raționalității, ca principiu de guvernare în societate – o lege pozitivă, un obicei, întărit de instituții politice protectoare egale; asigurarea libertății de gândire, de simțire și de descoperirea lor publică externă, o conștiință clară a intereselor lor atât private, cât și publice, pe care le are fiecare cetățean, susținută de publicitatea tuturor funcțiilor publice și administrative.

Care a fost, atunci, fourierismul care a fost forma dominantă a viziunii sociale asupra lumii a lui Petrașevski?

Caracterul său anarhic este suficient subliniat de următoarea definiție a stării normale a societății din articolul propriu al lui Petrașevski „Starea normală” din Dicționarul de buzunar.

„O societate normal dezvoltată sau bine ordonată... va fi una care oferă fiecăruia dintre membrii săi mijloacele de a-și satisface nevoile proporțional cu nevoile lor și pune fiecare persoană într-o astfel de poziție în întreaga societate încât el, renunțând complet la atragerea îndemnurilor sale naturale, nu poate încălca deloc armonia relațiilor sociale, ci va fi o figură, nu numai utilă lui însuși, ci întregii societăți fără sacrificiu de sine al individului, ... când fizicul și forțele morale ating apogeul posibilei lor dezvoltări, iar pentru o persoană în general va veni vremea conștiinței de sine, a legii de sine, a comunității și a sociabilității”.

N. Ya. Danilevsky oferă o expunere mai detaliată a bazelor fourierismului în mărturia sa la comisia de anchetă, dezvoltând în mod natural doar latura constructivă, nu critică, a fourierismului. Vom face câteva fragmente cele mai caracteristice:

Gândirea de bază a lui Fourier, care servește drept piatră de temelie a tuturor concluziilor sale, este următoarea: fiecare ființă înzestrată cu forțe care o pun în mișcare este supusă unor legi imuabile conform cărora aceste forțe trebuie să se manifeste. Întrucât aceste legi sunt o proprietate inalienabilă, ca să spunem așa, o cerință internă a acestor forțe, care decurge din însăși natura lor, atunci, fiind supusă acestor legi, fiecare ființă trebuie să se afle într-o stare armonioasă. Dacă această ființă este conștientă, atunci o astfel de stare armonioasă va constitui fericire pentru el, adică mulțumire constantă cu sine și cu toți cei din jur... Omul nu tânjește la egalitate, nu la libertate, ci la fericire...”

Simți deja concluzia raționalistă care se sugerează: dar știința va investiga aceste legi și va calcula din ele cum să organizeze societatea, astfel încât eterna blestemata problemă a fericirii umane să fie rezolvată odată pentru totdeauna. Și Petrașevski era atât de sigur de acest „adevăr” al fourierismului, încât a considerat drept nepermis proiectul lui Timkovsky de a împărți lumea pentru experimente în jumătate între fourieriști și comuniști, definind comunismul german

destul de corect, ca neștiințific, în comparație cu previziunile istorice strălucitoare și critice. studiile lui Fourier. Dar continui: „T. Deoarece toate relațiile interumane sunt manifestări ale abilităților active ale unei persoane, atunci pentru a recunoaște legile,

gestionarea acestor relații și este necesar să se analizeze numai aceste abilități active, fără a intra în considerarea altora, cum ar fi, de exemplu, cele mentale, care arată unei persoane cum să-și atingă scopurile, dar nu o obligă ei înșiși să lupte pentru aceste obiective ... Abilitățile active ale unei persoane , i.e. Fourier numește aspirațiile fundamentale ale spiritului și trupului său, punând în mișcare întreaga sa ființă, pasiuni... El le numără 12...”.
Ceea ce urmează este o clasificare a pasiunilor normale, care au un drept uman universal la satisfacție, și o prezentare a semnelor diferenței lor față de cele anormale. Și atunci sarcina socială este deja definită ca sarcina de a echilibra pasiunile normale și excluderea celor anormale, parțial prin trăsăturile reorganizării sociale propuse de Fourier, parțial prin metode educaționale construite pe aceleași fundamente: „aplicarea unui serial. lege la activitatea umană și un sistem special de educație bazat pe aceeași lege”.
Este curios că mai departe, pentru a demonstra posibilitatea realizării „mulțumirii tuturor” (termenul lui P. A. Kropotkin) ^ adică, în terminologia lui Fourier, satisfacerea primelor 5 pasiuni (materiale), se dă o bătălie malthusianismului, iar aceleași categoriile principale de argumente, ca și în P. A. Kropotkin, care din nou le apropie în mod caracteristic. Aceste argumente includ, printre altele, posibilitatea de a crea o armonie de cooperare și de a realiza atractivitatea muncii – în Fourier aceasta se realizează cu ajutorul aceleiași legi seriale. Ce este o lege serială?
Este în primul rând o lege naturală, nu una forțată. Se realizează numai prin atracție gratuită. Orice constrângere o încalcă, denaturează natura umană. distruge armonia socială. Potrivit lui, există o armonie mondială de „seri” și „grupuri” legate prin atracție liberă. Un grup este o unitate normală de elemente omogene legate prin forța de atracție liberă (atracție, afinitate). O serie este o unitate armonică normală de elemente eterogene legate prin aceeași forță, respectiv, etc. Mai mult, această forță de atracție liberă, în funcție de circumstanțe, se exprimă în societatea umană ca una sau alta combinație a celor 12 tipuri de „pasiuni”. " menționat.
După cum puteți vedea, principiul morfologic este aceeași lege serială, dar, aplicat istoriei, a câștigat avantajul de a aprofunda în natura irațională a structurii omului și a istoriei societății sale. Aici atât granița, cât și perfecțiunea neîntrecută a ingenioaselor construcții ale lui Fourier. Dar după Bakunin, el este doar cel mai înalt vârf, din care anarhismul a pășit deja în istoria irațională, deși acolo nu s-a ridicat încă la culmi.

Pe baza tuturor principiilor menționate mai sus, Fourier construiește societatea umană ca o asociere liberă de serii și grupuri de muncă utilă și plăcută – o falangă, o falangă fericită.

Distribuția produselor muncii, participarea proprietății și talentului - aceste detalii, deși foarte importante, nu sunt esențiale pentru sarcinile noastre. Voi adăuga doar că aici se realizează dreptul la muncă, la viață și la satisfacerea minimului de bază al nevoilor, iar metoda de distribuire în serie reduce posibilitatea abuzului la un minim sigur.
Falansterul-cămin, construit după principiile de mai sus (numit așa de Fourier în contrast cu mănăstirea, unde esența este singurătatea rugăciunii și unitatea rugăciunii), poate, conform lui Fourier, să fie realizat ca un experiment social în orice moment în istorie în orice țară.
Este caracteristic naturii irațional-individualiste a bărbatului rus că până și falansterul l-a găsit pe Herzen puțin înghesuit pentru el însuși. Și mai tranșant, din punctul de vedere al iraționalului din om, mai târziu, în „Însemnări din subteran", F. Dostoievski a căzut asupra acestui „Palat de cristal".
Dar pentru noi, pentru care petrașeviții sunt istorie, pentru noi, care am băut amărăciunea revoluțiilor, disputele lor aprinse sunt de domeniul trecutului și apare un lucru care este veșnic valoros în această mică bucată de istorie. Aceasta este imaginea tinerei Rusii, încă inepuizabilă și acum, plină atât de abisuri întunecate, cât și de înălțimi frumoase. Pentru a-l înnobila pe primul, pentru a-l îndeplini pe cel de-al doilea – de ce muncă zilnică este necesară pentru aceasta. Cât de nemulțumit a fost Petrașevski de prietenii săi că „vreau să „învețe" nimic", cum a insistat asupra nevoii de a studia și de a studia. Cine vrea să-și ia înghițitură din paharul lacrimilor lumii trebuie să atingă paharul nu mai puțin amar al experienței mirate).
A.S.P.
i) Cei care doresc o cunoaștere mai amănunțită cu chipul petrașeviților, mă refer la lucrările lui Semevski, precum și la cărțile: V. Leikin. Petraşevci. M., 1924 (se oferă o bibliografie) și „Procesele politice ale epocii Nikolaev". Petrashevtsy. M. 1907.
Biblioteca „Runivers"
Bakunin.
Abundența materialelor biografice despre Bakunin necesită din partea autorului, care dorește să descrie doar o zonă din viața acestei figuri, o alegere metodică destul de strictă a acestora. În acest caz, mă ghidez chiar după titlul serialului „Drumuri către anarhism" x). Vom vedea, așadar, pe ce căi au ajuns gânditorii și activiștii anarhiști la ideile lor și ce căi au propus umanității pentru a-și atinge marele scop. Lecţiile acestui studiu sunt preţioase, căci ele ne arată cât de variate sunt aceste căi şi cât de numeroase sunt însăşi concepţiile despre ordinea anarhistă. Aceste căi sunt, totuși, doar exemple, deoarece posibilitățile lor sunt infinit de bogate și doar cele mai vitale dintre ele vor fi indicate treptat de experiența aplicată liber. Această diversitate nu este un defect al anarhismului, care se presupune că nu are un sistem exact, așa cum spun oponenții săi, care se mândresc cu purtarea constantă a uniformelor și să tragă din cărți dogmatice aceleași idei neschimbate despre evoluția viitoare. Ea dovedește, dimpotrivă, corectitudinea drumului nostru către viitor, ale cărui contururi exacte se vor contura treptat, grație experienței, cercetării, științei, grupării libere a eforturilor, într-un cuvânt, grație tuturor manifestărilor posibile ale libertății. activitate, și nu printr-un program de petrecere sau vreo dogmă, înlocuind ordinele fostelor biserici sau regi.

În acest eseu voi încerca să arăt cum s-a dezvoltat Bakunin și ce lecții decurg din această dezvoltare pentru cei care ar dori să le folosească. Cu greu voi vorbi despre alte aspecte ale vieții lui, dar mă voi opri asupra unui argument detaliat și, pe cât posibil, îl voi cita pe însuși Bakunin.
Unul dintre manuscrisele găsite în lucrările lui Bakunin și publicat de mine în 1896 în numărul din septembrie al revistei din Bruxelles New Society începe astfel: „M-am născut la 30/18 mai 1815 (trebuie citit 1814)

*) Inițial, acest eseu a fost conceput și scris pentru seria publicată de Golos Truda: Istoria gândirii anarhiste. Traducerea îi aparține tovarășului Nikolaenko.

tatăl (Premukhino pe malul râului Osuya) în provincia Tver, districtul Novotorzhsky, între Moscova și Sankt Petersburg.
„Tatăl meu aparținea vechii nobilimi. Unchiul său este omonim, fiind ministrul Afacerilor Externe sub Ecaterina a II-a. l-a trimis ca un băiat de 8-9 ani la Florența, ca atașat la ambasadă. Acolo, una dintre rudele sale, ministrul, și-a început educația. S-a întors în Rusia pentru aproape 35 de ani. Tatăl său și-a petrecut toată tinerețea, așadar, în străinătate, unde și-a făcut studiile. Tatăl meu era un om plin de duh, foarte educat, adesea chiar liberal, un deist, nu un ateu, un liber gânditor și a avut contact cu toți filosofii și oamenii de știință celebri ai Europei de atunci. Era, așadar, în totală contradicție cu tot ce exista atunci în Rusia, unde doar o mică sectă de francmasoni, mai mult sau mai puțin persecutați, păstrau și întrețineau în secret focul sacru al respectului și al iubirii față de umanitate. Societatea de curte din Petersburg a fost atât de dezgustătoare pentru tatăl meu, încât, întrerupându-și cariera, s-a retras pentru tot restul vieții în sat, pe care nu l-a mai părăsit niciodată. Cu toate acestea, era atât de cunoscut de toți oamenii educați care existau atunci în Rusia, încât casa lui era aproape întotdeauna plină de vizitatori. Din 1817 până în 1825 a fost membru al Societății secrete de Nord, care în decembrie 1825 a încercat fără succes o revoltă militară la Sankt Petersburg. De mai multe ori i s-a oferit să fie președintele acestei societăți, dar a fost un mare sceptic, o persoană prea precaută pentru a accepta oferta, ceea ce explică de ce nu a suferit soarta tragică, dar glorioasă a unora dintre prietenii și rudele sale.
Caracterizându-și tatăl drept proprietar al iobagilor, Bakunin continuă; „Liberalismul său s-a indignat la început de această poziție ticăloasă și teribilă a stăpânului sclavilor... a făcut chiar mai multe încercări prost calculate și nereușite de a-și elibera iobagii, iar apoi, prin forța obișnuinței și a intereselor, a devenit același calm. proprietar ca mulți alții vecini care s-au adaptat la sclavia a sute de oameni a căror muncă l-a hrănit. Bakunin avea să schimbe această acceptare a convențiilor vieții în principal cu influența mamei sale, un tânăr aristocrat fără sentimente înalte, nefamiliarizat cu viața intimă a copiilor ei adoratori de tată. „Am avut unsprezece copii (6 băieți, dintre care Mihail a fost primul și 5 fete, toți născuți între 1811 și 1824). Am fost crescuți sub îndrumarea tatălui meu, mai degrabă într-un mod vest-european decât în rusă. Am trăit, ca să spunem așa, în afara realității rusești, într-o lume plină de sentimente și fantezie, lipsită de orice realitate. La început, educația noastră a fost foarte

liberală. Dar după sfârșitul tragic al conspirației din decembrie (1825), tatăl meu, speriat de această înfrângere

Liberalismul a schimbat sistemul. Din acel moment și-a îndreptat toate eforturile spre a ne face supuși fideli ai regelui. În acest scop, am fost trimis la Sankt Petersburg timp de 14 ani pentru a intra la o școală de artilerie. (Aceasta a fost în noiembrie 1828, când Bakunin avea I^/r ani).

„Câteva cuvinte despre dezvoltarea mea intelectuală și morală în această perioadă. Când am plecat din casa părinților mei, vorbeam destul de bine franceza (o limbă urâtă pe care am fost nevoit să o învăț gramatică), puțin germană și înțelegeam puțină engleză. Nu știam niciun cuvânt nici din latină, nici greacă și habar nu aveam despre gramatica rusă. Tatăl meu ne-a învăţat istoria după Bossuet (cartea 1681); m-a făcut să citesc puțin din Titus Livius și Plutarh, traduse de Amyot. În plus, aveam niște cunoștințe vagi de geografie și, mulțumită unui unchi, ofițer al statului major, cunoșteam bine aritmetica și algebra până la ecuațiile de gradul I inclusiv, precum și planimetria. Iată tot bagajul meu științific, cu care am părăsit casa tatălui meu la vârsta de 14 ani. Fără educație religioasă. Preotul familiei noastre, un om excelent, pe care l-am iubit foarte mult, întrucât ne aducea prăjituri cu miere, ne-a dat câteva lecții de catehism, care nu au avut nicio influență pozitivă sau negativă nici asupra gândurilor mele, nici asupra sentimentelor mele. Eram mai mult un sceptic decât un credincios, sau mai degrabă, eram indiferent.”

„Ideile mele despre moralitate, drepturi, îndatoriri erau, prin urmare, și ele vagi. Am avut sentimente, dar nici un principiu. Am iubit instinctiv, adică. în virtutea unui obicei dobândit în copilărie, în mediul în care a trecut copilăria mea. Am iubit binele și binele și le-am urât pe cele rele, neputând să-mi dau socoteală despre ce sunt binele și răul; M-am răzvrătit și m-am revoltat împotriva oricărei cruzimi și nedreptăți. Chiar cred că indignarea și indignarea au fost primele sentimente care s-au dezvoltat în mine mai viguros decât altele. Așa se explică ce i-a scris lui Nicolae 1 în 1851. (Mărturisire, Moscova, 1921, p. 94)... să nu cadă”... (Vezi paginile 93 - 94, care sunt ocupate cu caracterizarea lui, începând din copilărie).

„Creșterea mea morală”, continuă Bakunin, „a fost deja îndreptată pe o cale falsă prin faptul că întreaga mea existență materială, mentală și morală se baza pe nedreptate strigătoare, pe imoralitate absolută, pe sclavia țăranilor noștri care ne hrăneau lenevia. Tatăl meu era perfect conștient de imoralitatea unei astfel de situații, dar fiind un om practic, nu ne-a povestit niciodată despre asta de mult.

Nu am știut despre asta de prea mult timp. În cele din urmă, am avut o pasiune pentru aventură. Tatăl meu, care a călătorit mult, ne-a povestit despre țările pe care le-a văzut. Cărțile noastre preferate pe care eu și tatăl meu le-am citit au fost cele despre călătorii. Tatăl meu cunoștea foarte bine științele naturii, adora natura și ne-a transmis o curiozitate pasionată față de ele, fără însă să ne ofere cea mai mică informație științifică. Călătorind, să văd țări noi și oameni noi a fost ideea noastră comună. Această insistență constantă mi-a dezvoltat fantezia. În timpul liber îmi spuneam povești în care îmi

imaginam mereu că fug de acasă și căutând aventură departe, departe...*1 (Într-unul dintre articolele scrise în Rusia după moartea lui Bakunin, un necunoscut, dar bine informat). Autorul spune că Bakunin a dispărut de mai multe ori din casa tatălui său pentru a rătăci prin provincia Tver și că, atunci când a fost adus înapoi, a povestit despre aventurile sale romantice. Aceste evadări l-au deranjat la început pe tată, dar mai târziu, când a fost informat disparitia fiului sau, a ordonat sa trimita unui refugiat haine calde}' si nu s-a mai ingrijorat).

„La aceasta trebuie adăugat că îmi adoram frații și mai ales surorile și că îl priveam pe tatăl meu ca pe un fel de zeu.” „Așa eram când am intrat ca cadet la școala de artilerie. A fost prima mea întâlnire cu realitatea rusă.”

Acest pasaj autobiografic stabilește o bază solidă pentru înțelegerea întregii evoluții a lui Bakunin. A avut norocul să crească într-o adevărată oază de viață de familie patriarhală, într-un mediu de aspirații intelectuale, estetice și sentimentale și, mai mult, într-un mediu destul de prosper. Copilul, desigur, nu știa că această fericire pașnică se întemeia, pe de o parte, pe munca forțată a iobagilor săraci și, pe de altă parte, datorită smereniei și pasivității la care tatăl său s-a condamnat. Tradiția liberală a secolului al XVIII-lea din epoca enciclopediștilor i-a fost transmisă direct de tatăl său, dar speriat de Revoluția Franceză, el nu i-a transmis tradiția revoluționară. Datorită acestui ultim fapt și, de asemenea, datorită faptului că problema iobăgiei nu a fost atinsă, Bakunin a rămas străin de oameni și de viața socială, care. a contribuit probabil la intensificarea extraordinară a vieții sale abstracte, a aspirațiilor sale de perfecționare morală și intelectuală, cărora le lipsea încă principalul: revendicările politice și sociale. Într-un cuvânt, trăind într-un mediu fericit, s-a străduit pentru o perfecțiune și mai mare a acestui mediu fericit și nu știa că acest mediu era o excepție foarte rară și că se bazează pe nenorocirea altora. A trăit în tărâmurile înalte ale ideilor

și sentimente, din moment ce accidentul nașterii nu i-a permis să cunoască durerea omenească. Dar s-a străduit mereu înainte, viața lui nu a cunoscut nici stagnare, nici pace.

Cititorii ruși au avantajul față de ceilalți că pot urmări etapele succesive ale vieții lui Bakunin, de la plecarea sa din casa tatălui său în noiembrie 1828 până la întoarcerea la Premukhino în 1835, precum și viața lui în familie și la Moscova până la întoarcerea sa. la Berlin în 1840, pe baza lucrării remarcabile a lui A. Kornilov Familia Bakunin (publicată în Russian Thought, 1909) și a cărții Bakunin’s Young Years (publicată de Sabashnikov Moscova, 1915)’). Ele pot restabili, de asemenea, atmosfera mentală a acelor cercuri ale societății în care tânărul Bakunin a trăit și s-a mutat, pe baza unei ample literaturi, scrisori, memorii, biografii și eseuri istorice referitoare la oameni de 30-40 de ani; ei pot căuta prin jurnalele vremii, cum ar fi Teleskop, care conține Prelegerile lui Fichte despre numirea oamenilor de știință traduse de Bakunin (1836), The Moscow Observer, care conține o traducere a articolului lui Hegel „Gymnasium Speeches” cu o prefață interesantă (1838), Otechestvennye zapiski 1840 cu articolul lui Bakunin despre filozofie etc. Ei pot studia și determina legăturile lui Bakunin și surorile sale, al căror rol era foarte important în aceste

cercuri, cu Stankevici, Belinsky, Herzen, mai târziu cu Turgheniev și mulți alții. Este imposibil ca un străin să fie conștient de toate aceste lucrări care, deși par să descrie grupuri separate de tineri idealist, scriu de fapt istoria mișcării revoluționare ruse, înăbușită pentru o vreme în exprimarea sa politică de înfrângerea Decembriști, dar scotand noi forte dintr-o viata filozofica intensa.Anii 30, care au dat in scurt timp noi varsari liberali, radicali, socialisti si, cat despre Bakunin, anarhisti.

Așadar, Bakunin, fiind departe de oaza patriarhală a celor mai bune tradiții a secolului al XV-lea, în care și-a petrecut copilăria, după ce a urmat educația oficială a militarismului profesional din vremea lui Nicolae I, a reușit totuși să se elibereze de influența acestui mediu și să găsească calea către mișcarea idealistă, în care vivacitatea, talentul, seriozitatea și intensitatea aspirațiilor l-au adus foarte curând în prim-plan. Toate acestea ar trebui studiate de cei care ar dori să-i urmărească evoluția în detaliu, iar toate acestea să fie recunoscute de cei care pretind că le judecă.

Chiar și departe de cuibul familiei, viața nu a fost dificilă pentru Bakunin. Un unchi matern, K. M. Polto-

') În prezent, a fost publicat al doilea volum al studiului lui Kornilov „Anii rătăcirii lui Bakunin”.

Ratsky l-a luat cu el la Sankt Petersburg și l-a așezat alături de sora sa și de soțul ei, bogatul proprietar Pyotr Andreevici Nilov, care l-a primit cu căldură. Mătușa lui era o femeie inteligentă și drăguță, în timp ce Nilov a încercat să promoveze dezvoltarea tânărului făcându-l să citească Menaion și Viețile Sfinților, care, de altfel, l-au ajutat pe Bakunin să se îndepărteze de absurditățile religiei ortodoxe. După ce a promovat examenul în toamna anului 1829, a intrat la Școala de Artilerie. Anii petrecuți acolo au fost ani neplăcuți de educație oficială, plini de patriotism și alte idei care corespundeau sistemului lui Nicolae I și a întregului Nikolaev în general. A absolvit școala cu grad de ofițer în ianuarie 1833, dar fiind eliberat din internat, a trebuit să urmeze cursuri de ofițer. A locuit apoi cu mătușa lui, mai târziu singur. Eliberarea din internat, libertatea personală - au fost pentru Bakunin prima mare fericire. În plus, prima sa idilă în dragoste cu tânăra sa verișoară Maria Voeikova datează din această perioadă; La 18 ani era așadar fericit. În august 1833, s-a întors la Premukhino la rudele sale.

În acel moment, el cunoștea bine la Sankt Petersburg cu unii dintre Muravyov, rude apropiate ale mamei sale, în special cu bătrânul Nikolai Nazarovici Muravyov, un fost om de stat, un om prudent și cu experiență, care l-a prezentat la cele mai înalte sfere ale vieții politice și economice a Rusiei. H. N. Muravyov a fost tatăl unor fiice fermecătoare, iar mai târziu - Muravyov-Amursky, pe care Bakunin îl cunoștea puțin, deoarece nu se afla în Sankt Petersburg; l-a cunoscut 20 de ani mai târziu în Siberia. Un alt Muraviev, Alexandru Nikolaevici, care a fondat Uniunea pentru Salvarea Decembriștilor în 1816, dar mai târziu a devenit un moderat și un sceptic, a fost la Moscova în 1838, în relații apropiate cu Mihail Bakunin. Bakunin era îndrăgostit de fiica lui.

Până atunci, Bakunin știa doar ce vorbea L., F. Laharpe despre filozofie în manualul său de literatură antică și modernă, pe care l-a studiat la școală; numai sistemul Condillac îi era familiar. În vara

anului 1833, pe când se afla în lagăr, a făcut cunoștință cu poezia lui Venevitinov, care i-a făcut o mare impresie.
Descrierea acestei impresii într-o scrisoare către tatăl său din 1837 (Kornilov) și într-o scrisoare din 16 ianuarie 1834 către surorile sale (ibid.) arată că la acea vreme a avut loc în el o întorsătură dintr-o viață pur exterioară, care îl fascinase în primele zile de libertate, la una internă.viață intensă cu aspirațiile ei de perfecționare individuală, de împărtășire a fericirii tale cu cei pe care îi iubești. În această scrisoare (tradusă din franceză în rusă de către Kornilov), de exemplu, el a scris: „Aceasta este fericirea interioară, bazată pe puritatea și inocența inimii, bazată pe

pe devotamentul deplin pentru fericirea celor pe care îi iubești, bazat, în cele din urmă, pe exercitarea puterilor tale intelectuale de a aprofunda în secretele naturii, pentru a-ți îndrepta aspirațiile către scopul înalt care ne este în fața.
Deodată Bakunin a trebuit să părăsească Petersburg. La o întâlnire cu șeful școlii de artilerie, generalul Suhozanet, care i-a făcut o remarcă grosolană lui Bakunin cu privire la o abatere de la uniforma sa, Bakunin a răspuns destul de tranșant. A fost trimis în armată (februarie 1834) în Molodeshchevo, provincia Minsk.A vizitat și Vilna, unde de data aceasta cortina a fost parțial ridicată în fața lui. S-a familiarizat mai mult cu afacerile poloneze și, fără îndoială, a observat goliciunea și ticăloșia vieții militare în general. Era plictisit și dezgustat de această viață. A reușit să obțină o vacanță în Premukhino în 1834, iar apoi în 1835, după care nu a mai revenit în armată, deoarece a obținut o demisie definitivă. Tatăl său a vrut să-l plaseze atunci în serviciul public, dar Bakunin a refuzat categoric. De atunci (ultima lună a anului 1835), poziția sa față de rudele sale a devenit foarte precară, deși nu a existat nici o pauză definitivă, nici o manifestare de sentimente neprietenoase. Tatăl său nu a fost interesat de soarta lui ulterioară, care a cântărit foarte mult întreaga viață a lui Bakunin până la moartea sa. O poziție clară, oricare ar fi ea, ar fi totuși cea mai bună.
După ce a părăsit serviciul militar, Bakunin se aștepta să intre la universitate pentru a studia filozofia și a deveni profesor de filozofie. Dezvoltându-și planul, a ajuns la concluzia că acest studiu ar trebui făcut în străinătate, și mai ales la Berlin, dar a putut să plece de acolo abia în iunie 1840. A vrut să plece cu Stankevich în 1887, iar apoi cu sora sa Varvara. în 1838. În cele din urmă, în 1840, a apelat la Herzen (printr-o scrisoare din 20 august) cu o cerere de a-i oferi mijloacele de a studia în străinătate timp de trei ani. A cerut bani, pentru că se aștepta la o renaștere spirituală din călătorie, simțind cât de puțin făcuse încă, câte posibilități profunde și puternice avea și temându-se de cea mai mare nenorocire: vulgarizarea treptată dacă rămânea în Rusia. De data aceasta, din fericire, a făcut-o. Poziția lui era dificilă. Nu era bogat, ca Stankevici, nici absolut sărac, ca Belinsky, dar nu avea mijloacele pentru a-și da vieții o direcție certă. Acest lucru explică faptul că a petrecut 5 ani între Moscova și Premukhin înainte de a-și îndeplini planul.
De la Kant, pe care nu l-a aprofundat singur, a trecut în 1836 la Fichte și a fost fascinat de el. Aceasta a fost pentru el o perioadă de transcendentalism idealist inimaginabil. Iată ce le-a scris cu această

ocazie surorilor sale la 10 august 1836 (tradus din franceză)...
„Religia, viața interioară apar în noi și ne simțim puternici, căci noi

• simțim în noi înșine un zeu, un zeu care creează o lume nouă — o lume a libertății absolute și a iubirii absolute; botezați în această lume și impregnați de această iubire divină, ne simțim ființe divine și libere, destinate eliberării omenirii, încă înrobite, a universului, care este încă victimă a legilor instinctive, a existenței inconștiente. Tot ceea ce trăiește, ceea ce există, ceea ce vegetează, ceea ce doar există — ar trebui să fie liber, trebuie să ajungă la propria sa recunoaștere, să se ridice la centrul divin care animă tot ceea ce există. Libertatea absolută și iubirea absolută sunt scopurile noastre; eliberarea omenirii și a lumii întregi — aceasta este misiunea noastră. Aceste aspirații înalte nu aveau încă o bază socială reală, dar aspirațiile în sine erau deja acolo, iar Bakunin a putut mai târziu să găsească această bază în anarhism și comunism. În cuvintele de mai sus, precum și în altele de acest timp, se poate vedea o dualitate inseparabilă pentru el - el! cere în același timp cea mai mare perfecțiune și libertate individuală și extinderea acestor calități și binecuvântări asupra tuturor celorlalți; în consecință, un individ liber într-o lume liberă și fericirea individuală erau pentru el indisolubil legate de fericirea tuturor. Doar concepția anarho-solidară a îndeplinit aspirațiile lui Bakunin și mai devreme sau mai târziu a trebuit să ajungă la ea. Era în el o nevoie, o sete de anarhism, de libertate personală și generală. Această predispoziție se baza, pe de o parte, pe caracterul său independent, care l-a făcut să fie un apărător al dreptății împotriva oricărei violențe din copilărie, pe de altă parte, pe altruismul său, insuflat în el de o copilărie fericită într-o familie patriarhală de părinți amabili și numeroase surori și frați. A fost bun, a fost bun cu ceilalți și a extins solidaritatea întregii omeniri.

În 1836, științele sociale erau, ca să spunem așa, încă necunoscute în Rusia. Numai Herzen și prietenii săi, care apoi au fost expulzați din Moscova, cunoșteau ideile lui Saint-Simon, dar aceste idei nu s-au putut răspândi în afara acestui mediu limitat. Științele naturii erau formaliste, pur descriptive și încă nu erau separate de religie, pe care nu o subminau serios. O singură filozofie părea să planifice teologia și înregistrarea mecanică a faptelor și părea să fie singura capabilă să ofere soluția corectă. În mod firesc, trebuia să atragă atenția lui Bakunin, care dorea să obțină o înțelegere completă a lumii și să-și răspândească realizările întregii omeniri. Nu este de mirare că după abstracțiile extreme ale lui Fichte, atât de frumoase, dar în același timp lipsite de conținut real, el s-a năpustit în 1837 asupra lui Hegel, cel mai celebru filosof al epocii. El a coborât din norii abstractii pure, dar a căzut în cealaltă extremă, luând în credință sofismul

Hegel că tot ceea ce există este rezonabil și nu poate decât să existe. Se știe că acest paradox a servit drept justificare pentru orice reacție, orice nedreptate și că Bakunin, de asemenea? ca și Belinsky, a aplicat această teză realității ruse, care, credeau ei, ar trebui

acceptată nu din dorința țarului, ci din cauza filozofiei germane. Bakunin și Belinsky s-au considerat de ceva vreme conservatori, patrioți și adevărați filozofi. Până atunci, Herzen și prietenii săi, întorși din exil, s-au opus acestui aforism, iar acest discurs ar trebui, desigur, să-i trezească pe Bakunin și Belinsky la bunul simț și spiritul lor revoluționar, deși nu și-au recunoscut imediat eroarea.*
În aceiași ani, Bakunin sa întâlnit cu tineri slavofili, dintre care l-a respectat foarte mult pe Konstantin Aksakov. În ceea ce privește naționalismul, Bakunin a făcut cunoștință în primul rând cu reprezentanții săi idealiști, și nu cu reprezentanții guvernamentali, dar aceste idei, în puritatea lor și aparentă inocență, și-au găsit teren favorabil în spiritul pur rusesc al lui Bakunin, care nu avea nici francezi, nici francezi. în special simpatii speciale germane. Îl cunoștea și pe Chaadaev, era instinctiv împotriva lui Katkov etc.
Există aprecieri superficiale ale acestui mediu în unele manuscrise ale lui Bakunin și în scrisoarea sa către Ogarev din 23 noiembrie 1869, referitoare la lectura unei cărți despre Granovsky etc. Dragostea delicată și uneori tragică și-a exercitat influența asupra legăturilor reciproce dintre mulți tineri. oamenii acest mediu din acei ani. Deci, de exemplu, una dintre surorile lui Bakunin, logodnica lui Stankevich, a murit din cauza consumului printre rudele ei, în timp ce Stankevich însuși muri de aceeași boală în Italia, unde cealaltă soră a lui Bakunin, căsătorită, dar nefericită, după ce a părăsit Rusia după o lungă luptă, a avut grijă de el; pe de altă parte, Belinsky a suferit de o dragoste nefericită pentru o altă soră a lui Bakunin etc. Toate acestea, precum și imposibilitatea de a pleca, l-au deprimat pe Bakunin, care abia în iunie 1840 și-a putut în sfârșit să-și ducă la îndeplinire planul de călătorie la Berlin.
Această întârziere a fost, dintr-un anumit punct de vedere, fericită. Dacă Bakunin ar fi venit la Berlin în 1837 sau 1838, el nu ar fi asistat la trezirea radicalismului în ideile filozofice, politice și sociale care a început în 1840. Ajuns în 1840, a asistat la înfrângerea completă a filozofiei reacţionare, manifestată clar în prelegerile universitare ale lui Schelling, şi a văzut cum în fiecare zi creştea şi se extinde radicalismul aripii de stânga a hegelianismului, aşa-zişii tineri hegelieni, dintre care cei mai proeminenti. a fost Arnold Ruge la Halle (mai târziu la Dresda). A urmat de bunăvoie cursurile unui hegelian moderat, profesorul Werder, dar după trei semestre a abandonat universitatea.

Tetian a studiat și s-a stabilit la Dresda, unde s-a apropiat de mediul radical care s-a format în jurul lui Arnold Ruge, redactorul Anuarelor germane (Deutsche Jabrbûcher, Leipzig), un cotidian critic, principalul organ al radicalismului filozofic german. Fratele său mai mic, Pavel, era alături de el atunci și îl cunoștea bine pe Turgheniev, care era îngrozit de el. Bakunin a sedus cu mintea sa îndrăzneață și caracterul său serios pe mulți oameni de seamă cu care îi cunoștea atunci. S-a apropiat în cele din urmă de viața reală, pe care a trăit-o cu atât mai intens pentru că această abordare a durat destul de mult. În politică, a mers direct la concluziile finale, alăturându-se extremei stângi, democrația absolută, care corespundea respingerii oricărui sistem intermediar moderat și care putea fi definită drept libertatea absolută a anarhismului.

De asemenea, a putut să se familiarizeze cu viziunea asupra lumii a socialiștilor de atunci. Prima carte pe care a citit-o pe acest subiect a fost cea a lui Lorentz Stein (1842), care a expus sistemele socialiștilor francezi Babeuf, Saint-Simon, Fourier și alții.. Ulterior, a citit cu nerăbdare toată literatura socialistă pe care a putut să o găsească.
Se poate susține că a acceptat imediat ideile socialiste, dar, ca și în politică, nu s-a alăturat niciunui sistem intermediar moderat, întrucât sistemul este întotdeauna o oprire, o stabilizare artificială a evoluției, acceptabilă, poate, pentru astăzi, dar nu pentru Mâine. Deci, în politică – negarea unei politici pozitive, prestabilite, anarhie, iar în socialism – negarea unui sistem determinat, inventat și introdus de sus – așa a fost socialismul său. El este cel care aduce și garantează fericirea tuturor și împreună corespunde libertății fiecăruia. Pe atunci nu exista încă un nume pentru o astfel de înțelegere a socialismului, deoarece cuvântul comunism era aplicat doar comunismului religios sau autoritar, iar cuvântul socialism avea un sens prea vag. Și, întrucât nu a luat parte la propaganda socialistă și comunistă de atunci, vorbind la ședințe, a apelat la terminologia filozofică, la limbajul filosofiei radicale germane de atunci. Nu a avut ocazia să-și perfecționeze înțelegerea socialismului. Dar mișcarea însăși i-a făcut o impresie puternică și a considerat căderea inevitabilă a sistemului existent și reorganizarea lumii de către oamenii înșiși.
La Dresda, a scris celebrul său articol, semnat de Jules Elizar, în care îi critica pe dușmanii progresului și ai filosofiei radicale. Articolul a fost intitulat „Reacția în Germania. scrisoare franceza. Acum este foarte greu de detectat caracterul progresiv al acestui articol, deoarece terminologia filozofică, care a fost apreciată de cititorii de atunci, noi 5 *

nu chiar atât de clar. Principiul democratic este „Egalitatea oamenilor realizată în libertate” („Die in der Ffeiheit sich realisierende Gleicheit der Menschen”). Sau, de exemplu, acest pasaj: „Și această schimbare a partidului democratic în sine nu va fi doar o schimbare cantitativă, adică. nu numai existența ei separată și în același timp proastă, Doamne ferește – o astfel de extindere ar însemna o simplificare a acestei lumi și rezultatul final al întregii istorii ar fi nimic absolut – ci și o calitate calitativă, nouă, vie și dătătoare de viață. revelatie; un cer nou și un pământ nou, o lume tânără și magnifică în care toate disonanțele actuale se dizolvă într-o unitate armonioasă... Sursa noastră vie se află în principiul atotcuprinzător al libertății necondiționate... acea libertate, singura expresie adevărată a căreia este dreptatea si iubirea.
Primele cuvinte pe care le-a scris despre socialism sunt următoarele: „Pe de altă parte, în jurul nostru se observă un fenomen care prefigurează că Spiritul, această cârtiță veche, și-a încheiat deja lucrarea subterană, că va reapărea în curând pentru a-și îndeplini judecata. .” Peste tot, mai ales în Franța și Anglia, se formează alianțe religios-socialiste *), complet străine de lumea politică modernă, trăgându-și forța de fier din surse complet necunoscute nouă și răspândindu-se în liniște. Oamenii... ocupă peste tot o poziție amenințătoare și încep să se compare cu ei înșiși, „această clasă”, rândurile slabe ale dușmanilor lor. Toate popoarele și toți oamenii

sunt plini de un fel de premoniție, chiar și în Rusia în acest imperiu nesfârșit și acoperit de zăpadă, pe care îl cunoaștem atât de puțin și care poate avea un viitor mare în față, chiar și în Rusia se adună nori întunecați, vestind o furtună. . O, atmosfera este saturată, e plină de furtuni! Așadar, să avem încredere în spiritul etern, care acum distruge și anihilează pentru că este izvorul inepuizabil și veșnic creator al întregii vieți. „Spiritul distrugerii este în același timp un spirit creator!”

De la acest articol, care a evocat aprobarea bucuroasă a lui Herzen și Belinsky, viața în exil a lui Bakunin, a început ruptura sa cu Rusia oficială, întrucât Bakunin nu a acordat nicio atenție cererii trimisului rus de a părăsi calea conturată în articol și de a reveni la Rusia. Bakunin a prevăzut că zilele șederii sale în Germania erau numărate și a profitat de întoarcerea lui Georg Herweg în Elveția pentru a merge acolo cu el la sfârșitul anului 1842; cu toate acestea, câteva zile mai târziu, la 3 ianuarie 1843, revista lui Ruge a fost închisă, iar Ruge însuși a părăsit Germania și s-a stabilit pe

*) Se știe că toate publicațiile Saint-Simonists au ieșit sub rubrica General: „S. Religia Simonistă.

câțiva ani la Paris, unde Bakunin l-a întâlnit din nou în 1844.

Georg Herweg (1817-1875), autorul poeziei politice extrem de ascuțite Poemele unui om viu, care călătorea atunci în Germania, a fost expulzat din Prusia și s-a grăbit să se întoarcă în Elveția. La început, cunoștințele superficiale cu Bakunin au devenit curând intime. Herweg nu era un om de partid sau școală, dar a fost un revoluționar pur, cel puțin în ideile sale, pentru că nu era un om de acțiune. Avea o mentalitate independentă și largă care îi plăcea lui Bakunin; era destul de familiarizat cu ideile lui Bakunin, care, în scrisori intime către el, îi scria despre anarhism, nu ca tovarăș de idei sau ca student, ci ca persoană cu vederi largi, familiarizată cu subiectul. Tânăra soție a lui Herweg, Emma Sismond, avea prieteni printre polonezi, ceea ce a contribuit și la apropierea lor.

În Zurich, mediul politic local nu avea nimic atractiv pentru Bakunin și, pe de altă parte, Herweg urma să părăsească în curând cantonul Zurich. Bakunin, posibil autor al unui alt articol anarhist, despre care voi vorbi mai târziu, a scris în mai 1843 o scrisoare deschisă către Arnold Ruge, trimisă din insula Rousseau din Lacul Bienne. În ea, vorbește cu pasiune despre „Noua Lume a Libertății și Frumuseții” și îl încurajează pe Ruge să îndure persecuția cu curaj. Scrisoarea a fost publicată în Deutsch-Franzõsishe Jahrbücher, Anuarul franco-german, jurnalul lui Ruge și Karl Marx, care a apărut la Paris în locul jurnalului lui Ruge Deutsche Jahrbücher, interzis în Lehrmania, și jurnalul lui Karl Marx, The Rhine Gazette. – Reinische Zeitung (Köln); noul jurnal urma să reunească socialiștii francezi și germani și filozofii radicali. Bakunin salută această idee; recunoaște că „am trăit o viață solitar într-un rai al teoriilor abstracte” și că este necesar să câștigăm poporul, întrucât nu am apărat cauza poporului în fața poporului însuși. Prin urmare, în virtutea acestei declarații, Bakunin părăsește complet mediul privilegiat al ideii abstracte și de acum înainte își ia rădăcinile și își trage puterea din oamenii înșiși.

Pe atunci, Weitling, un comunist german, autor al cărții Garanția armoniei și libertății* (Vevey, 1842), a ajuns la Zurich și a intrat în relații cu Bakunin, căruia i-au trimis prietenii săi parizieni și pe care i-a recomandat Herweg. Bakunin a discutat cu mare interes cu acest

reprezentant proeminent al comunismului muncitoresc german, dar încercările lui Weitling de a-l câștiga pe Bakunin de partea lui au eșuat. Bakunin nu dorea să se alăture niciunui sistem sau vreo școală specială. Acest lucru este evidențiat de câteva dintre articolele sale care au apărut de la 2 la

3 iunie 1843 în ziarul radical The Swiss Republican. Weitling a fost arestat la Zurich, iar din moment ce numele lui Bakunin a fost găsit în scrisorile sale, acest fapt a fost raportat ambasadei ruse de către inchizitorul-șef din Zurich, celebrul jurist Bluntchli. Din acel moment, poliția rusă a avut o bază documentară pentru a începe urmărirea penală împotriva lui Bakunin și s-a pus la treabă.
Până acum, Bakunin a mers la prietenii săi din Nyon, pe malul lacului Geneva. De asemenea, a vizitat Lausanne și Geneva. Pe drum i s-a alăturat prietenul său german din Dresda, la fel ca Adolf Focht din Berna, tânărul muzician Adolf Reichel, pe care Bakunin l-a cunoscut în același an. Rei-hel a rămas prietenul său de o viață. Ambii au fost prezenți la moartea lui, în 1876. Bakunin i-a cunoscut bine pe comuniști August Becker, Simon Schmitt și un mic reprezentant al aripii de stânga a comunismului de atunci, Wilhelm Marr. În toamnă, Bakunin s-a stabilit la Berna, unde i-a fost mereu deschisă casa profesorului Vogt și a soției sale (sora fraților Folen: era în mare prietenie cu cei patru fii ai lui Vogt - Karl (naturalist materialist) Emil, Gustav și Adolf, în special cu Emil și Adolf.
Cu toate acestea, poliția rusă nu a ațipit, iar agentul rus din Berna a cerut ca Bakunin să se întoarcă în Rusia, dar Bakunin nu a considerat necesar să se predea în mâinile inchizitorilor săi și a decis să părăsească Elveția. A plecat cu Rei-hel la Bruxelles; aici îl vizita adesea pe bătrânul Joachim Lelewel, unul dintre liderii polonezi, care a făcut cea mai puternică impresie asupra lui Bakunin. Lelewel era un entuziast sincer și dezinteresat, un democrat, într-o oarecare măsură un susținător al frăției popoarelor; dar, el a fost și apărătorul Poloniei istorice și Bakunin a fost în opoziție completă cu el în chestiunile Micii Rusii și Belarus. pe care Lelewel l-a inclus fără ceremonie în Polonia sa istorică. Această întâlnire a îndreptat atenția lui Bakunin, care urmărea lupta și progresul radicalismului german și francez, socialismului și democrației în general, în ultimii trei ani, asupra problemelor naționale. În el s-a trezit un sentiment național rus. Cred că „că inițial a fost doar un sentiment de autoapărare națională. Văzând că polonezii urăsc și disprețuiesc poporul rus, care s-a înrobit, ar dori să înrobească Mica Rusie și Belarus, Bakunin a simțit că poporul rus, ca un oameni, sunt nevinovați de crimele tiranilor lor că el este de mare valoare și că el, ca orice alt popor eliberat de tiranii lor, are un viitor mare în față.
La Paris, din iulie 1844 până în decembrie 1847, Bakunin a trăit fără legături, fără resurse, fără scopuri definite. Mai întâi a căzut în mijlocul emigranților germani, grupați în jur

Revista Vperyod, mulțumită lui Ruge, Marx și altor figuri marcante. Au existat neînțelegeri, în plus, revista a fost interzisă și unii oameni au fost expulzați din Franța (la începutul anului 1845). Ca urmare a dezacordurilor, Bakunin a început să-l trateze cu rece pe Ruge și nu a

avut niciodată relații cordiale cu Marx și Engels, M. Hess, Karl Grün și alții. Dar a continuat să fie în relații amicale cu Herweg și cu prietenii bernezi. El a trăit. împreună cu bunul Reichel, a cărui prietenie nu era de natură politică și deci era mai solidă. Așa că Bakunin s-a separat de sectanți; îi plăcea un mediu complet lipsit de prejudecăţi. La Saint-Malo, în Franța, a asistat cu Herweg în lucrările lui Karl Vocht, (studii ale faunei luate din adâncurile mării), care au fost atunci o revelație științifică. Probabil că a contribuit la apariția ideilor materialiste în acest om de știință.
Cunoștea socialiști, democrați, economiști și scriitori francezi de seamă, dar această cunoștință, cu excepția lui Proudhon, nu era de natură intimă și prietenoasă. I-a văzut sau s-a întâlnit, cu cei trei Arago, Louis Blanc, Considerant, Lamenet, Berenger, Victor Hugo, Georges Sand, Felix Pio, Michelet, Quinet, Pascal Duprat, Ribero-l, comunistul Villegardel, Marrast, Léon Foché, Bastiat, Gerardin, Volovsky și cu mulți alții. Datorită acestor cunoștințe, a avut toate oportunitățile de a se familiariza cu toate nuanțele socialismului și democrației din surse primare. A vizitat și grupuri de lucru și societăți, dar, după cum se știe, mișcarea muncitorească din această epocă, din cauza legilor prohibitive, era puțin dezvoltată. Bakunin nu cunoștea mișcarea de masă a clasei muncitoare, pentru că nu fusese în Anglia, unde cartismul, sindicalismul, cooperativele și oaie-nismul i-ar fi dat o idee vie despre mișcarea clasei muncitoare. A rămas așadar pe tărâmul teoriilor și, în mod destul de conștient, nu aparținea niciunei dintre școlile socialiste, care la vremea aceea erau celebre, dar adesea foarte înguste. Fără îndoială că Proudhon l-a atras cel mai mult, dar chiar și în raport cu el a rămas independent și, după cum se spune, a petrecut nopți întregi în discuții cu el, asemănătoare discuțiilor de la Moscova din perioada pasiunii lui Bakunin pentru filosofie. El a apreciat foarte mult cunoștințele economice ale lui Marx, dar nu a simțit nicio simpatie pentru autoritarismul lui Marx. Bakunin a fost, ca să spunem așa, impregnat de socialismul epocii sale (cu excepția socialismului englez și american), dar a supus toate aceste nuanțe socialiste unui control foarte sever, condiționat de cerințele de libertate și solidaritate, pe care le considera ca fiind cel mai esențial. Prin urmare, anarhismul și colectivismul lui au curs, așa cum le-a formulat, începând cu 1864, dar care, desigur, s-au dezvoltat în el mult mai devreme. Nici nu a uitat marea faptă a distrugerii, inevitabil

înainte de ascensiunea socialismului autentic. Bineînțeles, a observat cu ușurință că majoritatea, dacă nu toți, socialiștii anilor ’40 nu erau, de fapt, revoluționari, că sperau la nașterea socialismului din asociații de voluntariat sau din munca reformistă sau, în cele din urmă, decrete de stat. La Bakunin, sentimentul nevoii de distrugere creativă era puternic, dar acest sentiment era respingător pentru socialiștii pașnici ai epocii și era împărtășit doar de anumiți blanchiști sau comuniști, al căror autoritarism îngust îl respingea pe Bakunin de ei. Cred că izolarea lui Bakunin explică de ce nu a lăsat urme politice din socialismul său de atunci. Pe vremea aceea, nu era cu nimeni. a fost în corespondență și, din moment ce tradiția orală a fost uitată, nu este de mirare că suntem atât de puțin conștienți de faptele din acea vreme, ceea ce, totuși, nu ne permite să ne îndoim de însăși posibilitatea acestor fapte.

L-a vizitat pe decembristul Nikolai Turgheniev, un om foarte moderat și, bineînțeles, a cunoscut unii emigranți ruși, Nikolai Sazonov și alții, fără a intra în relații de prietenie cu aceștia. El a fost urmat fără îndoială de un anume Tolstoi, un agent suspect care nu fusese încă descoperit când Bakunin a ajuns la Paris (ar fi de dorit să se găsească relația acestui agent în arhivele rusești). Poziția sa în Rusia a fost în cele din urmă determinată de un decret imperial, care, la sugestia Senatului, l-a lipsit pe Bakunin de toate drepturile civile, nobiliare și de proprietate și l-a amenințat cu exilul în Siberia dacă se întoarce în Rusia (decembrie 1844). Cu această ocazie, Bakunin a publicat o scrisoare în Reformă (Paris, 27 ianuarie 1845). De asemenea, a scris în The Constitutionalist la 10 martie 1846) un articol despre persecuția călugărițelor poloneze în Bielorusia. Acesta a fost tot ce a publicat până în noiembrie 1847. A văzut mulți ruși care au venit la Paris, dar radicalismul lui i-a îngrozit – fie a rămas sceptici, fie a simpatizat cu liberalismul. În 1847, a avut satisfacția morală și intelectuală de a-i vedea multă vreme pe Herzen, Ogarev, Belinsky, deja aproape de moarte, și alți prieteni din fostul său mediu moscovit.Toți s-au îndoit de Bakunin de ceva vreme, când împrejurările l-au obligat să zăbovesc oarecum la Moscova, dar în curând urmau să se convingă că Bakunin a mers mult înainte și i-a depășit pe toți și, în raport cu Herzen și Belinsky, era cel puțin egal cu ei. Întâlnirea cu ei a fost multă vreme pentru Bakunin ultimul ecou al țării sale.
Poziția lui Bakunin era departe de a fi favorabilă. Anii au trecut, rudele l-au uitat, nu avea resurse; studiul său de istorie, economie politică și matematică nu a avut un scop definit. Așa cum a scris

în „Confesiuni” din 1851, era uneori gata să se arunce în Sena pentru a pune capăt unei vieți inutile. Totuși, i se părea că, în ciuda prosperității burgheze din acei ani în care cel mai înalt slogan era „îmbogățește-te”, furtuna revoluționară se apropia deja și vremea acțiunii trebuia să vină și pentru el.
Deocamdată, a trebuit să se angajeze din nou în afacerile poloneze. După articolul din ianuarie 1845, prințul Czartoryski l-a invitat la locul său și l-a vizitat el însuși. Bakunin a refuzat oferta polonezilor, aflați la Londra, de a vorbi la întâlnirea anuală dedicată amintirii execuției decembriștilor, nedorind încă să meargă mână în mână cu polonezii. În 1846, după articolul său publicat în martie, s-a gândit însă să pregătească un discurs general și a invitat Centralizarea Democratică Poloneză (principala organizație a partidului nearistocrat) să propage printre rușii din Polonia ideile lor despre revoluția rusă. , federația tuturor țărilor slave, slava unită și o republică indivizibilă, federală în raport cu administrația, dar centralizată în raport cu politica externă. Polonezii au refuzat, considerând puterea lui Bakunin prea nesemnificativă pentru a-și realiza planurile. Negocierile nu au dat niciun rezultat.
Pe de altă parte, când Mickiewicz, marele poet, mistic și naționalist ușor federalist, urma să unească un rus, un polonez, un ceh și un evreu într-un comitet pentru a coopera în spiritul lui Tovyansky, Bakunin a refuzat să fie acel rus. .
După evenimentele de la Cracovia și Ducatul de Poznan din 1846 și 1847. Bakunin a făcut cunoștință cu mulți tineri emigrați polonezi, iar aceasta a fost urmată de invitația lui Bakunin de a vorbi la o întâlnire a polonezilor din 29 noiembrie 1847, în memoria revoltei poloneze din 1830. De data aceasta, Bakunin a acceptat oferta. Deja pe

6 septembrie, le-a scris prietenului său Herweg și soției sale că a simțit „apropierea unei furtuni”. „Crede-mă, totul va fi bine în curând; viața adevărată începe, vom trăi cu toții împreună, vom munci pe scară largă și cu fervoare, așa cum toți trei consideră necesar (Reichel era căsătorit și Bakunin nu mai locuia cu el), dar încă o aștept pe soția mea și, dacă doriți, pe soția noastră comună, Revoluția. Numai când întregul pământ va fi cuprins de foc vom fi cu adevărat fericiți, adică hai sa fim noi insine.”
Așa că, în cele din urmă, s-a aruncat în viața publică și a ținut un lung discurs pe 29 noiembrie, retipărit în repetate rânduri și care se termină cu următoarele cuvinte: „Reconcilierea Rusiei și a Poloniei este o mare faptă demnă de a te dedica cu totul ei. Înseamnă emanciparea a 60 de milioane de oameni, eliberarea tuturor popoarelor slave care suportă un jug străin, înseamnă, în sfârșit, căderea, finalul

căderea despotismului în Europa. Să vină ziua cea mare a reconcilierii, când rușii, împreună cu tine, inspirați de aceleași sentimente, luptând pentru aceeași cauză împotriva unui dușman comun, vor avea dreptul să cânte împreună cu tine imnul tău național polonez, imnul libertății slavilor. : nu a murit."
Bakunin a ținut un alt discurs către polonezi la 14 februarie 1848 la Bruxelles, dar evenimentele de la Paris din 24 februarie au împiedicat publicarea acestuia. Potrivit unui scurt rezumat din Confession (1921, pp. 63 și 64), el vorbește în ea și despre marele viitor al slavilor, despre distrugerea imperiului austriac, despre revoluția europeană care se apropie și îl încheie cu cuvintele : „Vom fi gata și când va veni ceasul, fiecare dintre noi să-și facă datoria.”
În urma discursului din 29 noiembrie, Bakunin a fost expulzat din Franța și a plecat la Bruxelles în ajunul Crăciunului, unde s-a întâlnit din nou cu bătrânul Lelewel și cu mulți polonezi, printre care însă domnea dezacordul. Cunoștințele lui Bakunin aparțineau mai degrabă partidului aristocraților.
După discursul de la Paris, ambasada Rusiei a lansat un război împotriva lui Bakunin pe mai multe fronturi. Guvernul francez a fost obligat să-l expulze pe Bakunin; la Bruxelles, unde s-a refugiat, s-au răspândit zvonuri că ar fi un hoț. În cele din urmă, Guizot a fost făcut să înțeleagă că este un agent rus care a depășit instrucțiunile sale. Guizot s-a grăbit să-i spună asta prințului Czartoryski și astfel a pus în mișcare limbile rele poloneze. În timpul Republicii februarie, când Guizot nu mai era, Lamartine a transmis același mesaj contelui Ledochovsky al Poloniei. Când Bakunin a căutat să coopereze cu democrații germani, agenția Havas și corespondentul lui Marx Ewerbeck au comis un fals și abuzând numele lui George Sand, răspândind zvonuri despre existența unor dovezi documentare ale implicării lui Bakunin în poliția rusă. Jurnalul lui Karl Marx Neue Rheiniska Gazeta (Köln) nu s-a obosit să verifice aceste zvonuri și le-a tipărit. Toate acestea nu erau încă suficiente. Când Bakunin a ajuns la Berlin în aprilie 1848, sosirea sa acolo a fost precedată de un denunț că ar fi fost un agent al lui Ledru Rollin, prin urmare, era pe un salariu francez și pregătea asasinarea lui Nicolae I. De trei ori Rusia, pe baza a acestui denunț, a cerut extrădarea lui Bakunin din Prusia și Pe baza aceluiași denunț, a fost expulzat din Prusia în primăvara anului 1848 și de atunci a trebuit să se ascundă, sub amenințarea constantă de a fi extrădat

pentru o acuzație. pe care l-a negat absolut. Această acuzație a fost inclusă în actele de judecată ale procesului său de la Dresda (1849/50) și a câștigat astfel o oarecare greutate, ceea ce a fost extrem de periculos pentru el când a fost extrădat în Rusia și când Nicolae 1, de la care toate detaliile acestui odios. intriga era ascunsă, acceptată în spate

un fapt juridic stabilit, inventarea propriei sale polițiști și a altor persoane ale ambasadei din Paris, conduse de celebrul Kiselev.
Prejudecata acestui împărat împotriva lui a fost pe care Bakunin a încercat să o risipească cu „Mărturisirea” sa din 1851, încercând să aducă chestiunea în cadrul ei real. Era gata să accepte responsabilitatea pentru propriile sale acte, dar nu pentru invențiile mincinoșilor ticăloși. Acesta este prețul pe care l-a plătit Bakunin pentru discursul său parizian; aceste fapte trebuie luate în considerare dacă doriți să vă formați o concepție corectă despre „Mărturisire”. Bakunin a răspuns imediat calomniatorilor cu o scrisoare deschisă către contele Du Chatel, ministrul francez de interne (7 februarie 1848), iar mai târziu cu o scrisoare către ziarul Breslav Vseobshchaya Oderskaya Gazeta din 1848, nr. 151). (Allgemeine Oder-Zeitung). Această scrisoare a fost retipărită fără tragere de inimă de Marx cu caractere mici pe ultima pagină a unui apendice din New Rhine Gazette la 16 iunie 1848. 20 de ani mai târziu, Bakunin vorbește despre asta în manuscrisele sale, pe care le-am publicat pe vremea mea.
Să trecem la activitățile sale în 1848/1849. Bakunin a fost extraordinar de fericit când la Paris a izbucnit Revoluția din februarie și a putut să se întoarcă la Paris. A petrecut o lună fericită locuind într-una din barăcile Montagnardilor, fiind tot timpul alături de oameni, respirând aerul revoluției în cluburi, întâlniri, demonstrații. O pagină minunată din Spovedanie ne descrie această „lună a beției revoluționare”; el vorbește despre asta în articolul său din „Reforma” (Paris) din 13 martie 1848. Într-o perioadă de timp neînsemnată, a scris în ziua în care a izbucnit revoluția la Viena, în mai puțin de un an, poate că vom vedea căderea monstruosului Imperiu Austriac; italienii eliberați vor proclama o republică italiană; germanii, uniți într-o singură mare națiune, vor proclama o republică germană, iar republicanii polonezi, care au emigrat din Polonia în urmă cu 17 ani, se vor putea întoarce la casele lor. Mișcarea revoluționară se va opri când întreaga Europă, fără a exclude nici măcar Rusia, va fi transformată într-o singură republică federală democratică.
Acest pasaj exprimă marile idei rodnice, mai mult ca oricând necesare, pe care viitorul trebuie să le realizeze, ideea că întreaga Europă ar trebui să devină o „republică federală democratică”. „Nu contează dacă sunt organizații socialiste sau o federație de grupuri anarhiste, principalul lucru este o federație de solidaritate, excluzând naționalismul, ura, războaiele legate de așa-zisa independență a națiunilor și a statelor, a căror independență înseamnă doar ură. , rivalitatea, domnia forței, prin războaie, tratate etc”.
Dacă Bakunin ar fi rămas fidel acestei idei în 1848-49, inspirat de mișcarea generală spontană a popoarelor

în 1848, ar fi făcut un lucru grozav. Ar putea încerca să coordoneze mișcările individuale și, confruntând statul ca centru spre care aspiră tot naționalismul, ca obstacol în calea păcii și a federației reale, ar putea ridica vocea pentru distrugerea statului cu 15-16 ani mai devreme. El ar fi aruncat semințe abundente de anarhism în mediul idealist și încă nedemn de încredere al anului 1848 și, victorioasă sau nu, ideea de anarhism ar fi avut atunci premise mai puternice și mai largi decât în anii '60. Dar Bakunin s-a abătut de la acest gând larg; din aprilie sentimente înguste ale naţionalismului slav au preluat. Personal, a crezut că se descurcă bine. Voia să acţioneze printre oamenii lui. Dar încercând să despartă popoarele slave de restul Europei, va trebui să semene ura, discordia, războaiele și noi autocrații militare care să organizeze și să centralizeze forțele diferitelor popoare pentru a lupta unele împotriva altora. Într-un cuvânt, el avea să creeze o Europă asemănătoare cu cea care a apărut sub influența acelorași sentimente ca urmare a evenimentelor din 1914-1918. și sancționat prin tratatul din 1919 etc.
Așadar, în aprilie 1848, drumurile s-au despărțit și Bakunin, cunoscut până atunci pentru înălțimea absolută a conceptelor sale, s-a limitat la așa-zisa muncă practică, pe care nimeni nu o putea executa cu succes și care a constituit o piatră de poticnire pentru talentul său și marea lui devotament pentru cauză. El uită Occidentul, descoperă în sine, după cum spunea, „inima slavă” și vorbește în aprilie, nu în numele eliberării Europei și a omenirii, ci al unui anumit grup de naționalități; trei luni mai târziu, ajunge în punctul de a fi gata să se arunce în brațele lui Nicolae I – așa cum își spune. S-a oprit la timp la marginea prăpastiei și a început să folosească tactici mai precaute, dar ca înainte, fără rezultat. Catastrofa revoluționară de la Dresda, care îl înghițise, nu mai avea nimic în comun cu ideile sale naționaliste, revoluționare.
Concluzia din toate acestea este că revoluția din 1848 a fost, din păcate, lipsită de asistența lui Bakunin, că viața tulbure a lui Bakunin din 1848-49 nu avea nimic în comun cu ideile sale autentice, pe care el s-a străduit să le întrupeze în toate actele sale cu acele idei care erau însăși esența acțiunii sale și care a supraviețuit marii eclipse, care a durat aproape 15-16 ani. Anii 1864-1874 au răscumpărat pe deplin ceea ce pierduseră anii 1848-1863.
Trebuie să admitem însă că până acum revoluțiile sunt alcătuite din greșeli comise de revoluționari și că greșelile și omisiunile conducătorilor din 1848 nu sunt mai numeroase decât greșelile perioadei revoluționare, deschise de războaie, începând din 1911, dacă nu. revenind la o perioadă anterioară.

pe mine. Nu vom compara acum greșelile lui Bakunin din 1848/49 cu greșelile altora.
Bakunin și-a stabilit ca obiectiv imediat o călătorie la granița cu Rusia, pentru agitație între ruși și polonezi, „pentru a împiedica războiul iminent să devină un război al Europei împotriva Rusiei și pentru a arunca acest popor barbar în deșerturile asiatice”, așa cum o exprimau uneori. ; și încercați să nu faceți din el un război al polonezilor germanizați împotriva poporului rus, ci un război slav împotriva împăratului rus. („Mărturisire”, 1921, p. 67). Aici ar fi necesar să citim nu numai numeroase note biografice și broșuri ale anului 1848/49 (recursuri, programe, scrisori intime), ci și o poveste

foarte detaliată despre planurile și ideile sale, despre mijloacele pe care le căuta și nu le-a căutat. găsește să le pună în aplicare. , despre starea sa internă, pe care a descris-o în „Mărturisire” și parțial în apărarea sa scrisă la Dresda în 1850, ca să nu mai vorbim de documentele a două procese (Dresda și Praga 1849/50 și 1850/51), care în curând vor apărea în ediția germană, dar care nu îmi sunt încă cunoscute. Ar trebui să fie scurt aici. Bakunin a fost complet izolat, deoarece era în relații amicale doar cu Herweg și cu persoane cărora acesta din urmă le recomanda pe Bakunin; în Germania, cu vechi prieteni din Berlin și Dresda pe care i-a vizitat, precum Ruge din Leipzig. Bakunin s-a îndreptat către Flocon, Louis-Blanc, Albert și Ledru-Rollin cu o cerere de a împrumuta două mii de franci pentru ca acesta să plece la Posen „să acționeze împreună cu patrioții polonezi” (Confesiunea, p. 68). A primit această sumă de la Flocon. A făcut cunoștință cu starea de spirit a cercurilor democratice germane din Ducatul Baden, în Main, la Frankfurt, la Köln, unde s-a certat cu Marx, care a criticat aspru comportamentul politic al lui Herweg, pe care Bakunin îl apăra. La Berlin, Bakunin a fost arestat și a fost nevoit să renunțe la călătorie. S-a dus la Breslau, unde aveau loc atunci conferințe neoficiale ale partidelor poloneze, dar încă o dată a ajuns la concluzia că este imposibil să lucrăm împreună cu polonezii. Și-a pus mari speranțe în Congresul slavului, care avea loc atunci la Praga. Acolo, așa cum spunea el însuși, a experimentat un atac acut al naționalismului slav, simpatia pentru unirea slavilor prezenți la congres și ura față de germani. Totul era împotriva lui: egoismul polonezilor, adepții Poloniei istorice, ambiția liderilor cehi, care erau legați de guvernul austriac și doreau să devină stăpâni pe Austria slavă etc. prima societate secretă a slavilor, însă , imediat dezintegrat, a luat parte la revolta de la Praga și a dat sfaturi cu privire la modul de apărare a studenților rebeli. În cele din urmă, a plecat din nou la Bre-

slavl. Bakunin și-a inflamat până la extrem sentimentul național”, nimeni altcineva nu ar fi putut simți atât de puternic și atât de altruist; mai mult ca oricând, a rămas deci izolat. Democrații germani, care l-au primit foarte bine, nu au fost totuși de acord cu planurile sale pentru o federație slavă; a rămas singur, starea de spirit a devenit insuportabilă.
Atunci (între iunie și iulie 1848) avea un plan să-i scrie lui Nicolae I, cerându-i iertare, „invitându-l să ridice steagul slavului, să fie Mântuitorul, Părintele și Țarul tuturor slavilor („să fie mântuitorul lor, tatăl lor și, despre „descoperindu-se regele tuturor slavilor, să arboreze în sfârșit steagul slavului în Europa de Est de frica germanilor și a tuturor celorlalți asupritori și dușmani ai tribului slav. Nu a terminat această scrisoare lungă și a ars-o. A făcut un mare serviciu cauzei educației anarhiste, spunându-ne această poveste pe care nimeni nu o putea ști și la care nimeni nici măcar nu se putea gândi. Arată unde poate duce naționalismul, chiar și o persoană cu caracterul său, și ce le poate face oamenilor care sunt mai slabi. Bakunin urma să-și schimbe în curând modul de a gândi. Nu s-a putut abține să nu vadă asta în 1848/49. Rusia nu a mers înainte (Petrashevsky și prietenii săi au fost imediat zdrobiți), că slavii din Austro-Ungaria au jucat în mâinile contrarevoluției dinastice, că nici măcar polonezii nu au reușit să dea o lovitură decisivă și au dat doar câțiva lideri și luptători curajoși la revoluțiile germane, austriece

și maghiare; nu putea să nu vadă că germanii, germanii austrieci, ungurii (maghiarii) și italienii s-au răsculat, dar au fost înăbușiți de reacția bazată pe slavi, care au ajutat cu răutate la înăbușirea acestor revoluții. Bunul simț și onestitatea revoluționară a lui Bakunin nu i-au permis să închidă ochii asupra acestor fapte și, începând din a doua jumătate a anului 1848, și-a propus să-i împace pe germani și pe slavi, pe care de curând încercase să-i separe unul de celălalt. .

După exilul său din Prusia, Bakunin a trăit în micul ducat Anhalt-Köthen din orașul Köthen, la jumătatea distanței dintre Berlin și Leipzig. Acest ducat făcea parte din Germania ca parte autonomă și era un fel de oază în care refugiații se înghesuiau din toate părțile, împărtășindu-și adesea serile într-un pub cu miniștrii, apoi cu minte liberală. Acolo Bakunin și-a scris „Mesajul către slavi” (Köthen 1748, 35 pagini, ediția poloneză 1849, 40 pagini). În acest pamflet, el și-a propus un dublu scop: să-și apere politica slavă și să cheme slavii să coopereze cu revoluțiile germană și maghiară, încetând să mai fie un instrument de contrarevoluție. Le-a oferit slavilor să treacă prin aceeași evoluție pe care a făcut-o el însuși, realizând totuși clar că această evoluție era pentru el doar un paliativ. Astfel de

condițiile, cuvintele lui, evident, nu puteau avea un impact semnificativ asupra oamenilor care erau doar naționaliști și nu împărtășeau nici dorințele lui, nici nevoia lui de o revoluție anarhistă generală autentică; între timp, Bakunin continuă să viseze, să aştepte şi să-şi dorească această adevărată revoluţie. Într-o scrisoare către prietenul său Herweg (august 1848) el spune; „avem nevoie de altceva, furtună și viață, într-o nouă lume fără lege, deci liberă”. Aceste cuvinte ar fi putut fi scrise doar de un anarhist chibzuit și convins. Într-o altă scrisoare către Herweg, Bakunin scria la 8 decembrie 1848: „Alte patimi vor da naștere unui război țărănesc, și asta îmi face plăcere, întrucât nu mi-e frică de anarhie, dar îmi doresc din toată inima; ea singură ne va smulge din acest mediu blestemat în care suntem nevoiți să vegetam.

Astfel, este clar că revoluția sa a fost o revoluție socială bazată pe țărani, și nu o revoluție politică a burgheziei din marile orașe; Proletariatul muncitor era atunci mic ca număr, iar revoluția trebuia firesc să înceapă în mediul rural și de acolo să se răspândească în orașe prin mijlocirea muncitorilor și a artizanilor.

Dar aceste idei erau ideile lui intime. În practică, a trebuit să se limiteze la încercarea de a ajuta revoluția germană, care se pregătea din toamna lui 1848 pentru primăvara următoare și a avut ca rezultat revolte ample în mai 1849, în special la Dresda, Ducatul de Baden. O revoluție similară ar fi izbucnit în Boemia și s-ar fi răspândit în Moravia și Ungaria slovacă. În cele din urmă, în Silezia germană a fost proiectată o revoluție țărănească. Aceste mișcări trebuiau să ajute revoluția maghiară; polonezii Galiției și Posenului au trebuit să se ridice și să ia parte la toate aceste revoluții. Toate acestea ar constitui un bloc suficient de puternic pentru a rezista armatei dinastice austriece și intervenției militare a Rusiei - două realități dintre care una a zdrobit revoluțiile de la Dresda și Baden, iar cealaltă revoluția din Ungaria. Cu excepția ajutorului dezinteresat a doi sau trei studenți cehi, al căror exemplu a fost urmat de câteva zeci de tovarăși ai lor la Praga, și aproximativ tot același număr de

studenți din Boemia germană și unii democrați cehi din Praga, resursele conspirației cehe. au fost neglijabile, rezultatele corespundeau resurselor: arestări de către instanță, un număr incredibil de ani de închisoare în cetate pentru Bakunin și pentru toți acești tineri (8 ani mai târziu, la 10 mai 1850, au fost amnistiați). Arestări în noaptea de 9 spre 10 mai, când a fost arestat și Bakunin, după 6 zile de revoluție la Dresda și o zi de rătăcire cu luptătorii din Dresda, arestări la Praga, toate acestea s-au întâmplat înainte ca proiectele conspiratorilor să înceapă să fie implementate. .

Bakunin și-a folosit toată puterea pentru a obține rezultate diferite. În ciuda riscului mare, el însuși a vizitat Praga, a încercat, cu ajutorul comitetului central al societăților democratice germane, să risipească antipatiile slave ale democraților germani; a încercat să-i împace pe cehi și germani din Boemia – a înființat două organizații secrete independente ale acestor două naționalități, pe care el însuși dorea să le conducă, unindu-le astfel acțiunile; a căutat asistență monetară și militară (prin ofițeri cu experiență) de la democrații polonezi de la Paris, precum și de la unguri, prin contele Teleki la Paris, dar toate fără rezultate serioase. El însuși era la acea vreme atât de sărac încât putea să existe singur și să întrețină doi emisari la Praga, frații Strack, doar datorită ajutorului primit de la Paris de la un prieten al lui Reichel. Această discrepanță flagrantă între scop și mijloace, desigur, nu caracterizează valoarea personală a lui Bakunin (lucrurile mărețe se caracterizează prin mari intenții), dar o astfel de situație dă naștere, fără îndoială, unor critici obiective și Bakunin [primul avea dreptul să-și critice propriul comportament. , care explică câteva pagini din Spovedania sa.
A părăsit Köthen la Leipzig, apoi Leipzig la Dresda, unde l-a găsit revoluția din 3 mai 1849. La Dresda, a așteptat momentul să se pună la dispoziția revoluției de la Praga, ceea ce nu s-a întâmplat niciodată. S-a pus la dispoziția completă a Revoluției de la Dresda de îndată ce aceasta a căpătat un caracter cert; din acel moment, el i-a aparținut în întregime. Din punct de vedere moral și intelectual, el a fost sufletul apărării, nu numai datorită hotărârii sale, ci și datorită puterii sale morale invincibile. A reușit să depășească multe obstacole, dar nu a reușit să salveze orașul izolat și nefortificat de armatele sășești și prusace care se apropiau rapid. Nu a fost nicio înfrângere, nicio capitulare. Principalii apărători, complet înarmați, au plecat spre orașul Freiberg (9 mai), de unde Bakunin, Geibner, Richard Wagner și un alt tovarăș au plecat în orașul Heimnitz, unde au crezut că este sigur să se odihnească după 5 sau 6 nopți nedormite. . Richard Wagner a găsit un alt refugiu și a doua zi a migrat la Weimar, apoi la Zurich, ceilalți trei au fost prinși dormind și arestați de reacționarii burghezi. Din acea noapte din 1849, Bakunin a devenit prizonier și numai datorită evadării sale din 1861 a câștigat libertatea.
• O analiză mai detaliată a ideilor sale ar trebui să se oprească aici asupra înțelegerii lui despre revoluție. Două proiecte privind Rusia și Boemia (1849) despre care vorbește în „Confesiuni” (p. 91, 93; 108, 109 etc.) și ceea ce știm despre proiectul său de federație slavă (Praga 1848). cu material pentru această analiză. Dar voi vorbi aici doar de un singur fapt care inițial îl frapează pe cititor, rolul

pe care l-a destinat dictaturii. Nu o iubea și nu voia să fie dictator; se aștepta să piară într-o furtună revoluționară și nu știa să se salveze pentru punerea în aplicare a dictaturii. Dar tot considera că dictatura este necesară, poate din două motive: ura parlamentarismul, birocrația și înțelegerile cu vorbitorii și nu văzuse încă nicio inițiativă care să poată veni direct din măruntaiele poporului și, chiar dacă există, la o inițiativă foarte slabă. grad. De asemenea, trebuie luată în considerare absența oricăror mișcări populare pe continent în acest moment. Banchetele care au precedat zilele de februarie, cluburile (ședințele publice, aproape permanente) care s-au deschis în aceste zile, au fost primele manifestări populare ale libertății din epoca Revoluției Franceze și la câțiva ani, sau mai bine zis luni, după zilele de iulie. din 1830. Nu a existat nimic asemănător în Rusia și nici măcar în Boemia, cu excepția Pragai din 1848, unde, la fel ca în Germania, cluburile, adunările și societățile erau parlamente destul de mici și pierdeau timpul în discuții inutile. Toate acestea au contribuit la faptul că o dictatură temporară binevoitoare părea a fi un mijloc practic și, ca să spunem așa, pedagogic pentru trezirea rapidă a poporului. Voi spune întotdeauna, așa cum am spus de mai multe ori, că cei care sunt în aceste idei din 1848 și 1851 ei găsesc un argument pentru a justifica dictatura în eyuha noastră, presupun că oamenii sunt la fel de înapoiați în 1922 ca acum 70 de ani. Un astfel de popor incorigibil ar avea într-adevăr nevoie de o dictatură permanentă, dar atunci ar fi necesar să se proclame cu voce tare că ar putea exista întotdeauna un popor incapabil și o clasă privilegiată chemată să fie dictator.

Planul pentru Revoluția Boema (1849) este remarcabil prin conținutul său social. Revoluția trebuie să fie atât de distructivă încât să facă imposibilă revenirea la vechi, astfel încât nici în cazul unei înfrângeri, vechea ordine să nu poată fi restabilită, fiind pentru totdeauna distrusă material. Această lecție este foarte importantă: revoluțiile indecise generează contrarevoluționari care caută o întoarcere la vechi. Revoluția trebuie să fie completă sau este condamnată.

De asemenea, ar fi interesant să comparăm planurile societăților secrete ale lui Bakunin din acea vreme cu planurile pe care le elaborase din 1864. Cred că nu s-a schimbat prea mult în acest sens; iniţiativa emanată din celulele revoluţionare invizibile l-a fascinat mereu.

Iată o scurtă schiță a vieții lui Bakunin până în 1849. Apoi a fost înghițit de închisoare și mai târziu. Siberia l-a separat de întreaga lume până în 1861.

În noaptea arestării sale, era atât de epuizat încât a fost complet indiferent la soarta lui. A trebuit să aștepte ca armata

instanța de teren îl va condamna la moarte în următoarele zile. Liniștea sa sufletească în timpul transferului la Dresda l-a lovit pe unul dintre ofițerii prusaci care l-au escortat, a povestit mai târziu despre asta. În ceea ce privește primele săptămâni de ședere în închisoarea din Dresda, există o relatare a lui Ferdinand Kürnberger, un scriitor radical austriac, arestat atunci. Această poveste, care

conține multe detalii și mărturii valoroase, a fost publicată în 1850 la Bremen și retipărită în jurnalul anarhist Erkenntniss und Beíreiung din Viena (3 și 31 iulie 1921). În plus, există o descriere binecunoscută a lui Rochel, condamnat la moarte în 1850 („Revolta săsească și închisoarea din Waldheim”). Rochel a rămas în închisoare până la 10 ianuarie 1862; Bakunin s-a întors în Europa cu două săptămâni mai devreme. Cartea lui teribilă arată care ar fi fost soarta lui Bakunin în Saxonia dacă nu ar fi fost extrădat în Austria și Rusia. Există și opt scrisori scrise de Bakunin între 11 octombrie 1849 și mai 1850 către prietenul său Reichel și sora sa Matilda din cetatea Königstein. Aceste scrisori sunt foarte valoroase pentru înțelegerea lui Bakunin de atunci. Există și o lungă scrisoare din 23 martie 1850 către avocatul său, care conține fragmente din discursul de apărare pe care l-a scris atunci. Este foarte util să comparăm această scrisoare cu Spovedania, din care este prima versiune. Sunt familiarizat cu aceste materiale și cu unele încă, mai puțin importante, dar există încă o masă uriașă de documente referitoare la procesele de la Dresda și de la Praga (1850-1851), care includ interogatorii, o „Apărare” scrisă de mână și toate acte juridice ale căror copii le avea Nicolae I. când a hotărât soarta lui Bakunin. Când aceste documente vor fi publicate (se pregătește o ediție germană), condițiile de viață ale lui Bakunin în acești doi ani de Inchiziție și izolare vor fi cunoscute până la sfârșit și va fi necesar să amintim descrierile lui Silvio Pellico, Confalonieri, Andrian și altele pentru a-și face o idee despre închisorile austriece prin care a trecut. Și abia atunci se va putea avea o judecată definitivă asupra „Mărturisirii”.
Potrivit „Mărturisirii” și altor povești ale lui Bakunin, se știe că acesta a ajuns în Rusia după cea de-a doua condamnare la moarte, comutată, ca prima în 1850, în închisoare pe perioadă nedeterminată, într-o stare de deznădejde deplină, în așteptarea unei noi înrăutăţirea soartei sale. Dar pe drum a fost tratat decent; a fost închis în Cetatea Petru și Pavel din Sankt Petersburg (aproximativ în iunie 1851), unde a fost și el tratat bine. Din câte știm, nu a existat niciun proces. Două luni mai târziu, țarul, prin contele Orlov, i-a cerut bărbatului închis să povestească despre viața lui în străinătate. Bakunin a descris-o cu o sinceritate corespunzătoare relației dintre mărturisitor și mărturisit. Bakunin și-a scris mărturisirea.

Am analizat această carte în detaliu în altă parte. Aici voi spune doar că cu cât mă afund mai mult în această carte, cu atât mă surprinde din ce în ce mai puțin; ceea ce nu ne place la ea este rodul pasiunilor naționaliste ale lui Bakunin, un om de bun simț care a intrat în adâncul lucrurilor cu aceeași pasiune cu care și-a mărturisit Belinsky hegelianismul când a scris Aniversarea Borodino. Nu prea contează forma. Nikolai nu a inițiat proceduri judiciare împotriva lui, așa cum s-a făcut în legătură cu decembriștii, petrașeviștii și mulți alții. El a devenit pur și simplu temnicerul și călăul său, iar Bakunin se referă la el ca atare. Deținutul își apără cazul în fața judecătorilor, în fața juriului, dar pus la dispoziția temnicerului atotputernic, primește dreptul de a acționa după cum poate. Și dacă o astfel de figură, care controlează tot ceea ce îl privește pe prizonier, face vreo pretenție anume, nu se poate învinovăți prizonierul, care este forțat să trăiască cu un astfel de individ, pentru formele de adaptare a lui la „stările de spirit ale unui animal nepoliticos. " Soarta

prizonierilor este diferită, în funcție de mâinile cui se află soarta lor și de alte o mie de lucruri, și este extrem de nedrept să comparăm comportamentul unui prizonier din 1851 cu situația unui prizonier din 1881 sau 1921. Nu suntem în circul roman, unde am aplaudat un gladiator care a știut să moară bine și l-am huiduit pe altul care a murit rău. Nu trebuie să-i critici pe cei suferinzi, pe cei bolnavi sau pe cei întemnițați. Se pot trata, așadar, cu dispreț unele dintre comentariile oamenilor cruzi și insensibili despre „Mărturisire", despre scrisoarea către Alexandru al II-lea (14 februarie 1858) și despre tot ce a fost sau va fi publicat din documente de acest fel. , pe care Bakunin l-ar putea scrie din Siberia când avea nevoie să-și asigure un fel de sancțiuni birocratice altfel indisponibile.
În „Mărturisirea" sa i-a spus sincer regelui că nu va trăda secretele nimănui și s-a ținut de cuvânt, așa cum demonstrează o analiză a documentului. I-a vorbit sincer țarului despre țărani și despre sistemul dezgustător de guvernare, despre mituirea funcționarilor, despre inevitabilitatea socialismului, despre revoluția rusă. În general, Bakunin nu s-a ridicat la înălțimea așteptărilor țarului – nu a dat o „mărturisire curată, completă". Țarul, care a înțeles bine acest lucru, s-a răzbunat pe el lăsându-l în izolare, în timp ce Bakunin a cerut să-l înlocuiască cu orice pedeapsă, oricât de grea ar fi fost. Pentru o persoană sociabilă precum Bakunin, a rămâne în Petropavlovsk a fost un iad.
El urma să locuiască acolo până în februarie 1857. Alexandru al II-lea a refuzat mamei sale să-și schimbe soarta fiului ei, dar prințul Gorchakov i-a spus nefericitei mame că țarul se aștepta la o cerere umilă de la Bakunin. Alegând între moarte (era gata să se sinucidă) și viață, Bakunin s-a supus capriciului călăului vanitos, care a cerut

de zece ori mai multe plecăciuni și cereri decât Nicolae, iar la 14 februarie a scris o scrisoare atașată „Mărturisirii" (p. 139-142). Atunci țarul l-a trimis „în exil în Siberia pentru o așezare" (19 februarie 1857).
Bakunin a părăsit cetatea Schlusselburg, unde a fost transferat în timpul războiului Crimeii, un bărbat de 43 de ani, care se schimbase fizic. Dintr-un bărbat zvelt, așa cum era înainte de 1849, s-a transformat în acel colos obez, așa cum este descris în portretele sale din 1862 și anii următori, care a fost amenințat cu boală și moarte prematură. După 8 ani de izolare, nu a fost reîntors în mediul în care s-a mutat cândva, ci a fost exilat mai întâi la Tomsk, apoi din martie 1859 la Irkutsk; a vizitat Chita si alte orase. La Tomsk, i-a întâlnit pe ultimii decembriști exilați, cu mulți polonezi, pe care, ca și înainte, a încercat să-i împace cu rușii. S-a căsătorit cu Antonia, o fată tânără, fiica exilului polonez Xavier Kwiatkowski, care, după evadarea lui Bakunin, a obținut cu mare dificultate permisiunea de a pleca și a venit la el în Suedia în 1863. A făcut cunoștință cu tinerii siberieni - Potanin și alții care visau la independența Siberiei. Bakunin a reușit să-i atragă pe unii dintre ei către unele dintre ideile sale. A călătorit prin Siberia de Est până la Chita, ca angajat al unei companii comerciale, a devenit unul dintre prietenii intimi ai guvernatorului, contele Muravyov de Amur, fiul bătrânului M. N. Muravyov, cu care era bine cunoscut la Sankt Petersburg în 1833. Mediul în care s-a aflat Bakunin a fost larg și destul de interesant; diverși curenți s-au ciocnit în ea. Siberia trecea atunci printr-o perioadă de

exploatare comercială a țării; au trăit acolo o viață colonială, luptă pentru americanizarea regiunii. În fruntea acestei tendințe s-a aflat Muravyov-Amursky, un nobil cu opinii largi, care s-a confruntat constant cu obstrucția atotputernicilor birocrați din Sankt Petersburg. Adepții doctrinei formale a liberalismului, cum ar fi Petrașevski și prietenii săi, nu ar fi trebuit să se simtă ca acasă în acest mediu de afaceri mari, voință proprie și intrigi, dar Bakunin a văzut lucrurile mai larg.

I se părea că este prezent la nașterea unei țări slave noi, bogate în resurse; la Muraviev-Amursky a văzut un om destinat acestui scop, un dictator energic cu vederi largi, care, ca și Bakunin însuși, visa la eliberarea țăranilor, la o federație slavă, la un război împotriva Germaniei, Austro-Ungariei și Turciei. pentru a-i elibera pe slavi. Omul pe care l-a căutat în zadar în anii 1848-1949 și pe care s-a gândit la un moment dat să-l găsească chiar și la Nicolae I, l-a găsit acum la Irkutsk în persoana rudei sale apropiate, aproape prieten, un om de stat cu nume istoric. Nu a făcut pe nimeni așa ceva

lăudat, așa cum Muravyov-Amursky în scrisorile către Herzen din 7 și 15 noiembrie și 8 decembrie 1860. Cu toate acestea, toate speranțele lui au fost năruite. Muraviev și-a părăsit curând postul, pe care îl ocupase din 1848, a plecat la Paris și nu a mai jucat niciun rol. Când Bakunin a descris planurile și caracterul moral al lui Murav'ev, el se descriea pe sine și, expunând ideile lui Murav'ev, și-a expus propriile idei. Scrisorile lui către Herzen sunt, parcă, o mărturisire, în genul „Mărturisirii” din 1851. Ele arată că naționalismul său, trezit în 1848, a fost deosebit de puternic în tânăra bogată și prosperă Siberia. În 1861, el spera să se întoarcă în Rusia, să găsească și să unească oameni ca el, să dezvolte o mișcare de eliberare în interiorul țării, să elibereze popoarele slave, să devină în fruntea mișcării, luptă în mod constant pentru un scop pe care nu el niciodată. pierdut din vedere –revoluţia socială.la răscoala ţăranilor.

Să fie fantezii, dar Bakunin, care chiar și în închisoare a încercat să-l facă pe Nikolai împlinirea visului său (Nikolai a scris în margine: „Aș sta în fruntea revoluției cu slavul Massaniello mulțumesc!”), a luat Siberia și Muravyov-Amursky ca punct de plecare. Spunea „că numai credința este deja jumătate din succes, jumătate din victorie” și își crea mereu, cel puțin în imaginația sa, noi planuri de acțiune, cărora le-a introdus pe altele pentru a produce un ecou corespunzător. În loc să o judecăm și să o criticăm, să fim recunoscători pentru o asemenea fertilitate, pentru o dorință atât de pasională de a lucra peste tot pentru ideea noastră. Un om de acțiune moderată, precaut și ezitant, nu putea fi Bakunin.

Bakunin era profund interesat de tot ce s-a întâmplat în Siberia, dar în același timp a observat simptome de trezire în Occident, așa cum spunea el, „zăpadă topită”. Mișcarea garibaldiană din Sicilia și Napoli a arătat că Europa începea să se trezească. Este, de asemenea, probabil ca plecarea lui Muravyov-Amursky, care a pus capăt sperantelor sale de a se întoarce legal în Rusia, l-a obligat să părăsească Siberia din proprie inițiativă. A părăsit Irkutsk pe 5/17 iunie 1861, s-a îmbarcat pe un vapor american pentru Yokohama în Japonia pe 5/17 septembrie, a ajuns la San Francisco pe 15 octombrie, de acolo a pornit la New York prin Panama pe 15 noiembrie și, în cele din urmă, a ajuns la Londra. pe 27 decembrie. La început, această călătorie a fost complet legală, doar

pentru a te îmbarca într-un vapor american într-un port rusesc a fost necesar să recurgi la șmecherie. La Londra, s-a dus la Herzen și Ogarev, care l-au primit cu brațele deschise.
Pentru a înțelege activitatea agitată din primele zile de la sosirea sa la Londra, este nevoie de o schiță istorică a mișcării presei libere rusești în străinătate - cărți și pamflete de Herzen și Ogarev, „Polyarnaya Zvezda”, „Clopotul”, apariția mișcării rusești în anii 50, publicații underground ale acelei vremuri” —ve

Likoross”, „Rusia tânără”, „Libertate”; este necesară istoria „Țării și libertății”, propaganda lui Cernîșevski, Dobrolyubov și alții, mișcarea liberală a lui Zemstvos, în care unii dintre frații lui Bakunin (de exemplu, în Tver Zemstvo) au jucat un rol destul de proeminent; de asemenea, este necesar să se reconsidere tot ceea ce este rezumat în cartea lui Dzhanshiev „Epoca marilor reforme” și, în sfârșit, să se familiarizeze cu sursele revoltei poloneze, care a stat peste toată această evoluție rusă și nu a reușit să coopereze cu ea, deoarece precum și rușii, cu excepția lui Bakunin, strivshagosya să coordoneze toate aceste mișcări. Cititorul modern, familiarizat cu lupta acută care a precedat 1905 și cu evenimentele care au precedat 1917, trebuie să cunoască toate acestea pentru a înțelege la ce s-au străduit oamenii din 1862. Am vrea să trecem rapid la perioada anarhistă a lui Bakunin, așa că vom fi pe scurt despre perioada slavă din 1862-1863, în care naționalismul și revoluția au luptat în ea, dar revoluția a câștigat în cele din urmă.
Bakunin și-a rezumat activitățile de atunci într-una din scrisorile atât de caracteristice anului 1862, publicată de Lemke în The Past (Petersburg, iulie 1906, pp. 183-214). În această scrisoare, adresată Nataliei Bakunina, soția fratelui său (Londra, 16 iunie 1862), el scria: „Câteva cuvinte despre activitatea mea actuală. Mă ocup exclusiv de chestiunile rusești și poloneze și de chestiunea slavă în general, propovăduiesc cu fervoare și sistematic ura față de germani, despre care vorbesc, ceea ce a spus Voltaire despre Dumnezeu: „dacă n-ar fi fost germani, ar fi trebuit să-i inventăm”. pentru că... nu există nimic mai capabil să-i unească pe slavi decât o ură profundă pentru germani. Aceasta corespunde pe deplin cu ceea ce i-a scris țarului în Mărturisire (p. 75): „Ura împotriva germanilor este prima bază a unității slave și a înțelegerii reciproce a slavilor”. „Pasiunea mea specială”, a spus el, în această scrisoare, la fel ca în prima sa scrisoare din San Francisco către Herzen, este „distrugerea Austriei”.
Herzen, într-unul dintre articolele sale publicate într-o colecție de scrieri postume (Geneva, 1871), a descris cu ironie sceptică eforturile inumane ale lui Bakunin de a restabili legăturile cu foștii cunoscuți slavi în timpul Congresului slav din 1843 și de a face noi cunoștințe cu corespondenții lui. Kolokol și tipografia rusă din Londra, unde Tkhorzhevsky, un vechi polonez, i-a oferit tot felul de asistență. Eforturile lui Bakunin de a electriza oamenii a căror ardoare dispăruse din 1848 au fost zadarnice. Mulți dintre slavi, în special cehii, au devenit adepți ai Rusiei țariste și s-au uitat cu groază la Bakunin (cu excepția unuia M. F. Fritsch, un fost participant la conspirația de la Paris din 1849).

Este suficient să amintim aici principalele scrieri ale lui Bakunin: a) „Polonilor ruși și tuturor prietenilor slavi” (supliment la „Clopotul” din 15 februarie 1862), o scrisoare de felicitare, a cărei continuare nu a apărut niciodată și care trebuia să fie să fie dedicată special slavilor, Austro-Ungariei şi Turciei, b) „Cauza Poporului. Romanov, Pugaciov sau Pestel? (Londra septembrie 1862, 48 p.) un pamflet scris, după Ogarev (scrisoare din 12 octombrie 1863), de Bakunin sub influența exemplului lui Martyanov, un fost țăran care a compus o scrisoare de la Londra către Alexandru al II-lea, cu un apel pentru a deveni țar Zemstvo și cu o promisiune de uitare pentru toate pentru eliberarea țăranilor. Bakunin, dimpotrivă, într-o scrisoare din 19 iulie 1866, explică că propunându-i lui Alexandru al II-lea să devină țar popular sau revoluționar, a înțeles imposibilitatea acestui lucru, dar că a vrut să discrediteze în acest fel țarul.
Colaborarea cu Herzen și Ogarev a fost imposibilă, iar într-o scrisoare din 20 mai 1862, Bakunin scria: „Aveți dreptate, prieteni, să rămâneți lângă prieteni și aliați – așa ar trebui să fie poziția mea față de voi”. Neînțelegerile serioase dintre ei i-ar fi dus, desigur, la o rupere mai rapidă și mai completă, dacă problema poloneză nu le-ar fi lipit temporar solidaritatea, față de care Herzen era oarecum sceptic, dar supus. Cei mai importanți trei emigranți ruși au considerat necesar în relațiile cu polonezii, care erau împărțiți în roșii și albi, să acționeze ca un grup unit. Au fost negocieri nesfârșite, călătoriile lui Bakunin la Paris, sosirea polonezilor la Londra, corespondență, înțelegeri și pauze, ale căror răspunsuri se găsesc în pamfletele lui Bakunin „Comitetul central de la Varșovia și Comitetul militar rus”. Răspuns generalului Miroslavsky” (Londra, 1863, 24 de pagini), mai târziu „Ultimul cuvânt despre L. Miroslavsky” (Geneva, 1868), etc. Pe atunci exista un grup militar de ofițeri ruși în Polonia, dintre care unul Andrei Potebnya a călătorit ilegal la Londra, pentru a negocia cu Herzen, Ogarev și Bakunin despre acțiunea revoluționară din timpul revoltei. Bakunin a publicat un pamflet foarte rar pe acest subiect. „Ofițerilor armatei ruse” (Geneva, 1870). Nu s-au făcut promisiuni serioase din partea polonezilor și grupul militar de ofițeri ruși nu a putut decât să se arunce în luptă și să moară. În Rusia, este adevărat, exista o organizație secretă „Pământ și Libertate”, dar era atât de precaută, fără inițiativă și fără fonduri, încât aproape că nu avea contact cu Londra, încât Bakunin se afla în fața necunoscutului, în în fața unei fantome care i-a scăpat mereu... Acolo unde a avut mai multe legături reale, a existat o oarecare imprudență, ale cărei victime au fost Serno-Solovievici, armeanul Nalbandian și alții. Tineretul rus îl adora pe Cernîșevski, iar Herzen, ca reprezentant al liberalismului moderat, nu era ținut la mare stimă;

Ogarev, alături de Kelsiev, s-a pierdut în zadarnic eforturi de a-i cuceri pe sectanți, care erau gata să accepte sprijinul Londrei, dar s-au retras, după ce au aflat limitele adevăratei influențe a Clopotului. O parte a societății ruse, care obișnuia să fie în admirație pentru Herzen, a trecut de partea lui Katkov în timpul revoltei poloneze, astfel încât „Clopotul” a rămas aproape fără cititori.
Aceste scurte indicații arată că activitatea lui Bakunin, oricât de semnificativă în sine în 1862, nu a dat niciun rezultat și nu le-a putut produce. Toate aceste mișcări, precum și cei care le-au condus, au prins contur în absența lui și au urmat propriul lor drum de rutină;

printre aceste mișcări nu mai era loc pentru el, nici pentru programul său, care a rămas același ca în 1848, în timp ce, de atunci, unii au dezertat. alții, și în special tinerii, au mers mai departe. Era dornic să acționeze cu orice preț și să-i ajute pe polonezi, mai ales prin organizarea legiunii ruse; s-ar fi dus în Polonia sau în Rusia dacă prezența lui acolo s-ar fi cerut serios, dar o asemenea oportunitate nu s-a prezentat.

La începutul lunii februarie 1863, a decis să plece la Stockholm pentru a încerca să stârnească o mișcare în Finlanda de acolo. Pe 25 februarie, a sosit de la Hamburg la Copenhaga, dar nevăzând nicio ocazie să facă nimic acolo, a plecat la Stockholm câteva zile mai târziu. A rămas în Suedia până în prima jumătate a lunii octombrie, hotărând însă încă din august (scrisoarea din 19 august) să petreacă iarna în Italia (dând adrese – Geneva, Genova, Florența); mai devreme s-a întors la Londra (octombrie). A vizitat Malmö odată cu sosirea expediției lui Lapinsky (la sfârșitul lunii martie) și a făcut eforturi incredibile pentru a ridica opinia liberală în Suedia în favoarea oricărei versiuni care ar fi utilă revoltei poloneze și mișcării democratice ruse reprezentate atunci de Țara și Societatea Libertăţii. Bakunin îl lăuda constant pe acesta din urmă, exagerând uneori, chiar contrar convingerii sale, influența sa. Între timp, puterea acestei societăți, după arestarea lui Cernîșevski și a lui M. Sern-Solovievici (7 iunie 1862), a fost foarte zguduită și a fost condusă, printre altele, de o persoană ca Utin, care nici atunci probabil nu era un mare revoluționar decât mai târziu. Cu această ocazie, este util să trecem în revistă memoriile lui Panteleev și procesul lui Andrușcenko.

Bakunin a fost primit cu căldură în Suedia, unde, de altfel, a ținut un discurs la un banchet pe 28 mai, publicat în The Bell (ediția franceză, Bruxelles, 10 iulie). Articolele sale datează din aceeași perioadă: „Țarismul și Rusia tânără” în revista suedeză „Aftonbladet” (12/15 și 20 mai), o scrisoare despre Finlanda în aceeași revistă pe 12 și 13 noiembrie etc. Activitățile sale în Suedia nu a condus, în general, la niciun rezultat, deoarece simpatiile suedezilor erau de natură platonică, dar apără energic ideea de autonomie pentru părțile non-Marea Rusă ale Imperiului Rus și în special țările baltice. , s-a răspândit

a rătăcit ideea dezintegrarii colosului rus prin autonomia părților sale constitutive.

Caracterul moderat al propagandei sale este evident, de exemplu, din următorul fragment din discursul său la un banchet din 28 mai: „Care este poziția noastră, poziția celor care luptă împotriva guvernului de la Petersburg? Suntem conservatori. Suntem împotriva vărsării de sânge. Dar dacă trebuie vărsat sânge, să nu fie pentru distrugere, ci pentru mântuirea Rusiei și a Poloniei. Noi, cei numiți revoluționari, nu suntem republicani prin toate mijloacele. Dacă împăratul Alexandru al II-lea dorea să devină cinstit șeful reînnoirii politice și sociale a Rusiei, dacă dorea să restabilească libertatea întregii Poloni și acelor părți ale țării care nu vor să intre în imperiu, dacă în locul Țara lui Petru, Ecaterina și Nicolae, bazat pe forță, ar fi întemeiat o Rusie populară liberă democratică, cu o administrație autonomă a provinciilor, iar dacă, ducând la bun sfârșit lucrarea, ar fi ridicat steagul federației slave, atunci în loc să lupte. împotriva lui, am fi devenit slujitorii lui cei mai credincioși și devotați. Republica și

monarhia sunt cuvinte care nu au nicio legătură cu dacă întreaga organizație este construită pe adevărata voință a poporului și își stabilește scopul ca libertatea sa.
În 1851, Bakunin îi scria lui Nicolae I: „Dacă dumneavoastră, domnule, ați vrea atunci să ridicați steagul slavului” („Mărturisire”, pp. 98-99); același apel, cel puțin sub forma unui dispozitiv oratoric, îl adresează lui Alexandru al II-lea în 1863 în fața unei audiențe, cea mai semnificativă pe care a putut-o găsi. El a aderat la această idee și în 1863, ca și în 1848. Un adevărat naționalist caută doar întruchiparea scopurilor sale, iar asta îl aruncă în brațele celor mai puternici; republicanii italieni, când Mazzini și Garibaldi nu erau suficient de puternici, i-au urmat pe Cavour și Victor Emanuel I; republicanii germani din 1848, cu puține excepții, au luat partea lui Bismarck, care a realizat ceva asemănător cu idealul lor național; Bakunin, într-un astfel de caz, ar fi luat partea lui Nicolae I și Alexandru al II-lea, după cum mărturisesc cuvintele sale. Cine rămâne naționalist chiar și puțin, este complet absorbit de naționalism.
Cu toate acestea, din vara lui 1863, Bakunin își dă seama în sfârșit de golul eforturilor sale. Această nouă evoluție este remarcată în scrisoarea sa către Herzen din 1 august 1863: „Nu ați fost niciodată una (adică panslavist) și ați tratat întotdeauna mișcările slave cu dispreț. Nici eu nu am fost unul, dar am luat parte înflăcărată la mișcările slave și, chiar și acum, cred că federația slavă este singurul nostru viitor posibil, pentru că ea singură poate satisface într-o formă nouă, complet liberă, sentimentul măreției, care fără îndoială trăiește în poporul nostru, un sentiment

care din greşeală a mers sau va merge pe calea insidioasă a imperiului. Dar acest lucru este încă într-un viitor îndepărtat, în momentul de față ar fi o prostie să ne gândim chiar la slavi, iar dacă ne putem ocupa de ei, este doar pentru a-i feri de o alianță dezastruoasă cu Rusia țaristă modernă. Chiar am uitat să mă gândesc la ele, toată problema se limitează acum la Rusia și Polonia. Da, cu polonezii e greu. Sunt puțini, prea puțini dintre cei cu care putem trăi în perfectă armonie... Deci, prieteni, ați avut dreptate în această chestiune, dar m-am înșelat: da, chiar și cel mai bun polonez este inamicul nostru, ca rușii. Și, în ciuda acestui fapt, nu putem rămâne departe de mișcarea poloneză și regretăm că ne-am angajat pe această cale... Sunt neclintit convins că principalul nostru dușman este Sankt Petersburg, mai mult decât francezii și britanicii, chiar mai mult decât germanii. . Petersburg este, de fapt, un german deghizat. În consecință, nimic nu mă va obliga să nu mai continuu războiul pe viață, ci pentru moarte împotriva Petersburgului. Da, renunț public la moștenirea imperială a statului rus și mă voi bucura de distrugerea imperiului, indiferent de unde vine acesta. Este clar că nu voi pleca în Rusia după francezi, britanici, suedezi și prietenii lor polonezi, dar dacă am reușit să pătrund în interiorul Rusiei și, în același timp cu un război străin, să ridic și țăranii, ar face-o cu conștiința deplină că îmi îndeplineam o datorie sacră și slujesc marea cauză rusă. Iată mărturisirea mea pentru tine..."
În acel moment, în primăvara anului 1864, el se aștepta la un război împotriva Rusiei (scrisoare din 29 august către Comitetul pentru Pământ și Libertate). În aceeași lună s-a pregătit pentru călătoria sa de toamnă și iarnă. Din acel moment, Italia a devenit domeniul său de

activitate timp de 4 ani. În timpul călătoriei, a dorit să se familiarizeze cu starea de spirit democratică și revoluționară a Europei, probabil în așteptarea războiului împotriva Rusiei, care i se părea inevitabil. În plus, a văzut că, rămânând la Londra, se va îndepărta tot mai mult de Herzen și Ogarev; sosirea soţiei sale din Siberia la Stockholm l-ar putea întări şi mai mult în intenţia de a-şi face călătoria. Într-un cuvânt, s-a încheiat sfârșitul acelei perioade lungi, exclusiv slave, care a început în aprilie 1848 și s-a încheiat aproximativ în iunie 1863. Această perioadă dovedește deja prin lungimea ei cât de puternic era la Bakunin sentimentul ideii naționale. De acum înainte, el se dăruiește în întregime anarhismului și revoluției sociale.
Călătorind pentru a se familiariza cu starea de spirit a democrației europene și pentru a-și întâlni vechii prieteni, a vizitat Bruxelles, Paris (unde în același timp sau în timpul călătoriei din 1864 i-a cunoscut pe frații Elie și Eliza Reclus), Geneva, probabil și la Berna, unde i-a văzut pe Focht și Reichel, la Torino (unde nu l-a văzut pe Kossuth, „dacă

a fost atunci acolo), la Genova, pe insula Caprera (Garibaldi), la Florența, unde a petrecut iarna. După câteva săptămâni la Antignano lângă mare, a făcut o nouă călătorie în Suedia (din august până în octombrie 1864), al cărei scop imediat ne-a rămas necunoscut, a petrecut câteva zile la Londra (de la sfârșitul lunii octombrie până pe 4 noiembrie) și s-a întors la Florenţa.prin Bruxelles şi Paris, unde l-a văzut pentru ultima oară pe Proudhon. S-a stabilit din nou la Florența; în drum spre Sorrento în iunie, s-a oprit pentru prima dată la Napoli, unde a venit din nou în octombrie 1866. Din acea dată până în august 1867 a rămas la Napoli, vara în vecinătatea ei.
Acești ani l-au salvat pe Bakunin pentru noi. L-au eliberat de acea risipă inutilă și dezordonată a energiei sale care caracterizează 1862/63. Scrisorile lui Herzen și Ogarev între 1 septembrie și 12 octombrie 1863, care poate nu au fost trimise niciodată, conțin o critică ascuțită și în același timp binevoitoare a modului său de acțiune, așa că trimitem cititorul la ele. Bakunin a trebuit să se familiarizeze în Italia cu metode mai rafinate de conspirație și de manevră decât propriile sale metode; asta i-a servit drept lecție, nu a mai făcut pași falși. El a observat, de asemenea, mișcări naționaliste din sud, la care „puțină otravă napoleonică” s-a amestecat peste tot, ceea ce nu a împiedicat guvernul italian să folosească naționalismul. Ar fi trebuit să vadă cât de mult naționalismul din aceste țări a fost antagonistul socialismului, deoarece naționalismul este în primul rând unul dintre organele capitalismului ambițios local. Într-un cuvânt, Bakunin s-a convins că naționalismul primitiv, popular, rebel, pe care credea că îl vede printre popoarele slave și care îl hipnotizase în Occident, a fost corupt de politica marilor state, de capitalism și în loc să ducă la federalism . , care pentru Bakunin a fost o parte integrantă a fiecărei independențe, a condus mai degrabă la stat și la război. În cele din urmă și-a dat seama că nu era suficient să împingă oamenii cu viziuni gata făcute asupra lumii, asociate cu mișcările deja existente, ci că era necesar să se creeze oameni dedicați în întregime cauzei sale, și pentru aceasta o organizare și o dezvoltare largă a ideilor în sine. au fost necesare. Și apoi s-a predat cu pasiune unei noi lucrări, mai serioase.

A început prin a-și răspândi ideile printre francmasonii italieni (Florența); probabil cu această ocazie a formulat pentru prima dată esenţa ideilor sale. Au rămas doar fragmente din manuscris, restul a fost distrus. Ideile lui nu au fost acceptate și a părăsit această cale.
A încercat să organizeze un cerc local de tineri burghezi și muncitori; Cercul nu a avut un succes deosebit la Florența, dar a avut un mare succes la Napoli începând cu 1865.

Din acest ultim cerc s-a născut „societatea libertății” a justiției” (1866), care a publicat în 1867 o revistă cu același nume. Din acest mediu au apărut oamenii care, la începutul anului 1869, au fondat o secție a Internaționalei la Napoli. Grupul anarhist al acestei secții în timpul Comunei Parisului, în primăvara anului 1871, includea un bărbat care trăiește și astăzi, Enrico Malatesta.
Între cei mai experimentați membri ai acestor grupuri și aceiași membri ai altor grupuri din alte țări s-au stabilit legături intime care au luat forma unei societăți secrete. Acolo unde societatea era numeroasa (asta era doar in Italia), ea unia diverse grupuri de diverse categorii: internationala, nationala, provinciala etc. Ceea ce ramane este un numar mare de statute sau proiecte cu introduceri indelungate in care se aflau principii anarhiste. Latura formală a acestei mișcări este de o importanță absolut secundară, dar rezultatul lucrării a fost important prin faptul că a prezentat un număr de oameni care au ieșit cu propaganda ideilor anarhiste, începând din toamna anului 1867 1868 și anii următori. Ideile anarhiste ale lui Bakunin, exprimate pentru prima dată într-o formă clară și precisă, sunt împrăștiate în documente literare acum foarte rare, parțial negăsite sau complet pierdute (sfârșitul anului 1863 și anii următori până în vara lui 1867). Aceste documente constau din scrisori, fragmente de manuscrise masonice, lucrări ale unei organizații secrete, din unele publicații subterane din Napoli, precum „poziția italiană” (octombrie 1866) și din câteva articole rare (necunoscute pentru mine) publicate în două reviste din Napoli etc.Din o scrisoare către Herzen din 8 octombrie 1865 aflăm că a scris un articol pentru Kolokol în care se opune socialismului pașnic nerevoluționar, că pregătea un pamflet, aproape o carte, pe același subiect; toate acestea sunt pierdute. Găsirea tuturor acestor documente este o chestiune foarte dificilă, dar nu contează dacă primul document este datat 1864 sau 1865, conturând idei anarhiste. Important este că aceste idei nu au fost rezultatul improvizației acelei epoci, ci că au existat deja de demult și că a fost suficient pentru o perioadă scurtă de timp, niște eforturi, ca aceste idei să primească exprimare scrisă. Societatea secretă a fost organizată probabil în 1864 și exista deja în momentul călătoriei lui Bakunin la Londra, bazată doar pe manuscrise masonice, care vorbesc despre o programă papală (decembrie 1864); în orice caz, aceste fragmente sunt datate 1865. Declaraţiile teoretice * ale societăţii secrete au apărut probabil în prima jumătate a anului 1866, dar este clar că trebuie să fi fost precedate de alte scrieri din 1864, pe care nu le mai avem.

Iată câteva fragmente din aceste documente masonice: „Masoneria, dacă dorește să rămână fidelă scopului său inițial în vreun fel, trebuie să

dorească emanciparea completă a omului și organizarea liberă a omenirii pe ruinele oricărei puteri”. „Filozofii și gânditorii cu jumătate de inimă și toți frații noștri francmasoni care, în numele marelui arhitect al lumii, doresc să întemeieze o nouă biserică și un nou cult, să nu se supere pe noi dacă spunem că ei consideră asta. posibil să împaci ideea lui Dumnezeu cu libertatea omului. In acest alfabet, fatal de logic si secvential, cine pronunta prima litera trebuie sa ajunga in mod absolut la ultima; cel care îl adoră pe Dumnezeu trebuie să sacrifice demnitatea și libertatea umană. Dacă Dumnezeu există, atunci omul este un sclav. Dacă omul este liber, atunci nu există Dumnezeu. Nimeni nu poate ieși din acest cerc”.

„... Scopul final al întregii dezvoltări umane este crearea prin libertatea ordinii într-o umanitate solidară. Nu există libertate la începutul istoriei, ea se află la mijloc și mai ales la sfârșitul istoriei, care în esență nu este altceva decât eliberarea treptată a rasei umane.

„Munca, așadar, nu este nici o pedeapsă, nici un blestem, nici o rușine, nici un semn de decadență și sclavie, așa cum ne învață Biblia și cum ar trebui să gândim, ținând cont de toate instituțiile politice și sociale care continuă să dezonorează pământul nostru. Munca liberă și rezonabilă, dimpotrivă, rezumă în sine toată puterea omului, demnitatea și dreptul său, întrucât munca este însăși actul prin care omul, creându-și lumea, se face om.

„Munca liberă este în mod necesar cooperare... Este clar că libertatea nu este negația solidarității, ci, dimpotrivă, produsul ei, explicația ei, conștiința ei, gândirea ei. Fără libertate, solidaritatea ar rămâne veșnic lipsită de sens — cel puțin pe pământ și în raport cu omul — în timp ce fără solidaritate, libertatea nu ar putea exista niciodată.”

„Distrugerea dreptului și a dreptului istoric în virtutea cuceririlor. Distrugerea politicii de expansiune, puterea externă a statului și creșterea influenței sale în interiorul țării. Fiecare popor, fiecare țară, fiecare provincie, cea mai mică comună are un drept absolut” (aici manuscrisul este întrerupt: este vorba de dreptul la autodeterminare până la secesiune completă inclusiv).

Există un scurt rezumat al ideilor principale ale acestei lucrări; se spune, de exemplu: „Toată teosofia consecventă și serioasă trebuie să vină în cele din urmă

la o teorie mizantropică a revelației și autorității divine; dar, la rândul ei, această teorie, în virtutea inevitabilității logice, se exprimă în practică sub forma puterii bisericii și statului, sub forma despotismului prinților, sub forma exploatării ipocrite și grosolane a maselor populare. în favoarea unei minorități corupte. Principiul de bază al fiecărei religii, și în special al Bisericii creștine, este că masa oamenilor este proastă, rea, ignorantă, elementară și incapabilă nu numai să creeze o ordine socială, ci chiar să o îndure și că este necesar. pentru binele lor să le pună bot și să-i guverneze mâna fermă. Deci, cine zice Dumnezeu, spune incapacitate omenească, spune revelație, putere, har, zice preoți, pentru că fără preoți nu există nici Dumnezeu, nici religie, nici metafizică. Iar cel care vorbește despre preoți vorbește despre stăpânirea oamenilor de către preoți, despotismul prinților, exploatarea sistematică, ignoranța, sărăcia, sclavia și prostia popoarelor. Dumnezeu este, de aceea omul este un

sclav. Omul poate, trebuie să fie liber – deci nu există zeu – este imposibil să ieșim din această dilemă. Acum alege.”
„Mintea umană, luând din cer și Dumnezeu ceea ce aparține oamenilor și pământului, afirmând în noi înșine, în conștiința noastră și în gândul nostru despre zeul nostru, adică. principiul adevărului, frumuseții, dreptății și bunătății – prin aceasta ne declară majori, capabili și demni de a ne guverna pe noi înșine. Pe ruinele puterii umane și divine, el ridică; „templul libertății”... „El știe că în afară de libertate, nu există alte mijloace de a ridica, moraliza și umaniza oamenii”. .. „Nu este adevărat că libertatea unuia este limitată de libertatea tuturor celorlalți. Sunt cu adevărat liber doar atunci când libertatea mea, reflectată ca într-o oglindă, în conștiința liberă a tuturor celorlalți indivizi, îmi este dată liber și recunoscută de toți. (O altă versiune) „Sunt cu adevărat liber în măsura în care libertatea mea, liber recunoscută și reflectată, ca într-o oglindă, în conștiința liberă a tuturor celorlalți, își găsește confirmarea și extinderea infinită în libertatea lor. O persoană este cu adevărat liberă doar atunci când este înconjurată de aceiași oameni liberi...; libertatea individuală este atât de imposibilă fără solidaritatea mondială, încât sclavia oricărei persoane de pe pământ, fiind o insultă la adresa principiului umanității, este o negare a libertății tuturor.
„Societatea umană, care a apărut la început ca un fapt natural, a precedat libertatea și trezirea gândirii în rândul oamenilor, iar ulterior a devenit un fapt religios, organizat după principiul puterii divino-umane, trebuie reorganizată pe baza libertății, care trebuie să devină de acum înainte principiul de bază al organizării sale politice şi economice”.

Aceste considerații sunt aceleași cu cele găsite în Propunerea Motivată din 1868 (Federalism, Socialism and Anti-teologism), în manuscrisele din care face parte Dumnezeu și Statul (1871). Cu alte cuvinte, manuscrisele din primele luni ale anului 1865 arată că ideile anarhiste ale lui Bakunin se aflau atunci deja în același stadiu de dezvoltare ca în 1868 și 1871.
Același lucru îl afirmăm în raport cu ideile sale pur politice și sociale, dacă comparăm documentele societății secrete și publicațiile subterane din 1866 cu documentele din vremea Internaționalei. Nu pot cita aici fragmente lungi din manuscrisul transcris de prințesa L. S. Obolenskaya (66 de pagini). În acest manuscris, după scurtul capitol „Scopul societății”, există un amplu „Catehism revoluționar”, care conține o mulțime de detalii pe care Bakunin însuși le-a recunoscut ca fiind inutile, dar justificate prin faptul că le-a scris pentru italieni, aproape necunoscute. cu idei noi. Acest manuscris este tipărit aproape în întregime în biografia mea (1898). Este complet saturat de anarhism și socialism.
Alături de această parte negativă se află partea constructivă - federalismul. Este foarte caracteristic lui Bakunin că aici este excesiv de pozitiv, excesiv de constructiv și de reglementare, dar așa a fost mereu, de la proiectul din 1848 până la ultimele scrieri. Aceasta este impresia mea personală; Mi se pare că el slăbește din libertatea pe care o acordă atât de larg în partea sa negativă prin federalism, care unește unități libere (având autonomie, dreptul de a se secedera etc.); ar trebui să lase construcția experienței libere, să presupună posibilitatea existenței sau, așa cum spune Malatesta,

coexistența pașnică a diferitelor moduri de organizare a vieții sociale, unul lângă altul. Dar pe lângă această critică, dacă se poate numi critică, ideile lui sunt pline de sentimente, exprimate într-o scrisoare către Herzen din 19 iunie 1866. În această scrisoare, el spunea că, ca socialist, este un dușman al oricărui stat. în general, întrucât statul este incompatibil cu o dezvoltare cu adevărat liberă și largă a intereselor poporului, că numai dacă se consideră socialist de stat poate suporta minciunile periculoase și teribile ale „democrației guvernamentale”, birocrației roșii, etc.
În general, programele sale se bazează pe trei lucruri indisolubil legate: ateism, socialism și federalism (al doilea regulament din 1868), federalism, socialism și antiteologism (propunere motivată), ateism materialist, anarhism și federalism (congresul de la Bologna al Italiei). secţiunea Internaţională 1873 G.). Eliminarea puterii, pe care o persecută și o distruge în toate sursele sale cele mai ascunse, și locul exclusiv pe care îl acordă solidarității exprimate de federalism, sunt trăsături caracteristice anarhismului lui Bakunin, la fel ca și conștientizarea clară.

distrugere autentică și completă, până la sfârșitul revoluției sociale în curs.
Despre această frăție internațională, un fel de relație intimă între Bakunin și tovarășii săi, indiferent cum ați numi-o, ne dă o idee despre scrisoarea lui către Herzen (19 iulie 1866), transmisă ultimei prințese Obolenskaya, Prietenul devotat al lui Bakunin din acești ani, precum și capitolul „uniunea internațională a revoluționarilor socialiști” (p. 301-317) din cartea rară „Dezvoltarea istorică a internaționalului” (1873). Există și documente scrise de mână - Bakunin, Mrochkovsky, Obolenskaya, apoi carte italiene tipărite ilegal; o carte în limba franceză, tipărită probabil în 1868 de tiparul Herzen Chernetsky la Geneva; există mai multe scrisori din 1866 (de la Palermo și Napoli) care descriu viața intimă a societății și atitudinea acesteia față de problema națională în timpul războiului din 1866 și, în sfârșit, o scrisoare de la Bakunin de la începutul anului 1869, care se află în corespondență tipărită, și există și manuscrise referitoare la evenimente recente etc., ca să nu mai vorbim de mărturii orale. Într-un cuvânt, există material suficient.
În acești ani, Herzen s-a îndepărtat de tineretul rus, care l-a tratat cu dispreț. Bakunin îi ia locul, așa cum arată o scrisoare din 1866 (19 iulie), în care sunt multe detalii referitoare la viața rusă și o apărare arzătoare a Karakozovului și a tineretului rus.
În general, acești ani, parcă petrecuți în inactivitate, i-au permis de fapt lui Bakunin să desfășoare, începând din septembrie 1867, o activitate extraordinară care a durat 7 ani (până în septembrie 1874), care este apogeul vieții sale. În 1862, nu știa încă în ce direcție să meargă, a visat la răzbunare în 1848 și a petrecut 18 luni în această afacere inutilă. În septembrie 1867, când a vorbit la Congresul Democrației Europene de la Geneva, era deja la apogeul poziției sale, se simțea odihnit, gata să-și extindă activitățile, în care fusese angajat în anii aparentului letargie din Italia. .
Teama de un război franco-prusac asupra Luxemburgului în 1867 a declanșat o mișcare de pace care, după multe demonstrații, a luat forma Congresului de pace desfășurat la Geneva în septembrie. Liderii democrației europene au luat parte la lucrările Congresului (cu

excepția lui Mazzini, a unor polonezi și a lui Herzen). Acest Congres a fost în același timp o demonstrație împotriva loviturii de stat și a lui Napoleon al III-lea în Franța, împotriva Prusiei și a lui Bismarck în Germania și împotriva papei la Roma (discursul lui Garibaldi). S-a înființat „Liga Păcii și Libertății”, care părea să aibă o existență îndelungată, dar care a dispărut în scurt timp. Pe 10 septembrie, Bakunin a ținut un discurs în fața reprezentanților

democrația, în care și-a rezumat ideile: orice stat centralizat, indiferent cum se numește și oricât de liberal ar părea, chiar dacă este o republică, este prin necesitate un aservitor și exploatator al poporului și al maselor muncitoare din în favoarea intereselor clasei privilegiate. Pentru a face acest lucru, are nevoie de o armată, iar armata o împinge la război. Fiecare națiune, fie că este puternică sau slabă, mare sau mică, fiecare provincie, fiecare comună are dreptul absolut de a fi liberă, autonomă și de a se guverna după propriile interese și nevoi. Trebuie, așadar, să dorim împrăștierea statelor centralizate, să dorim ca pe ruinele unităților forțate să iasă libere, care au apărut nu din inițiativa de sus, ci în virtutea creativității libere de jos, organizate într-o federație liberă de comune din fiecare provincie, într-o federație liberă a provinciilor fiecărei națiuni, a tuturor națiunilor, în Statele Unite ale Europei.

La un banchet din 12 septembrie, a rostit un toast pentru prosperitatea Ligii și a viitoarelor congrese, care ar trebui să lărgească și să aprofundeze principiile stabilite, să unească republicile împrăștiate și să promoveze instaurarea unei adevărate democrații prin „federalism, socialism și antiteologism a”.

Congresul Internaționalului, care se afla în acel moment la Lausanne, a trimis un salut Congresului de la Geneva și i-a numit delegați pe De Papa (Bruxelles), Tolin (Paris) și J. Guillaume (Jura elvețiană) pentru a-și transmite salutul. Acești delegați s-au întâlnit apoi pentru prima dată cu Bakunin; Longuet (un adept al lui Proudhon) l-a lăudat într-unul dintre discursurile sale.

Bakunin a considerat util să ia parte activ la această Ligă, în al cărei comitet central era unul dintre cei doi membri ruși; un alt membru a fost Nikolai Jukovski, un emigrat care apoi a împărtășit ideile lui Bakunin. Au fost împărțiți și de doi reprezentanți polonezi, în special Valerian Mroczkowski și Jan Zagorski; Alfred Nake din Paris a aparținut și el acestui grup intim. Președintele comisiei era profesorul Gustav Focht, pe care Bakunin, ca și frații săi, îl cunoștea din 1843, dar nu exista nici prietenie adevărată, nici idei comune între ei. Relația lor a fost bună.

La ședințele comitetului din 20 și 21 octombrie, care au avut loc la Berna, Bakunin, susținut de membrii sus-numiți, și-a propus ideile; comitetul și-a luat atitudinea pe probleme de federalism și religie, dar a respins ideile sale socialiste. Tezele propuse de Bakunin au apărut într-un pamflet intitulat „Propunere motivată a membrilor ruși ai Comitetului permanent al Ligii”. Titlul cărții în sine: „Chestiunea revoluționară. Federalism, sociologism, antiteologie”. Broșura a început tipărirea la Berna, dar nu a fost
eseuri.

terminat; ceea ce a mai rămas din ea a fost publicat pentru prima dată, mi se pare, abia în 1895, în primul volum din Operele lui Bakunin (Ed. Paris-Stock).

În prima jumătate a anului 1868, Bakunin a scris un alt rezumat al ideilor sale, care a fost pentru prima dată publicat și distribuit pe scară largă în numere speciale ale revistei Democrația lui Chassin (Paris, primăvara 1868). În acest document, care nu a fost niciodată republicat, se află, printre altele , lucruri, următoarea frază: „Egalitatea fără libertate este o ficțiune nesănătoasă creată de necinstiți pentru a-i înșela pe proști”. Pentru a ne da o idee cât de neîncrezător trebuie să fie în cuvintele lui Marx împotriva lui Bakunin, chiar și atunci când citează documente, remarcăm că în pamfletul „Alianța” (Londra 1873), semnat de Marx, Engels și alții, există este un citat al acestei fraze între ghilimele, dar sub următoarea formă: „neintervenția în politică este o prostie inventată de escroci pentru a-i înșela pe idioți”.

Bakunin a scris o serie de alte manuscrise care trebuiau să formeze pamfletul The Revolutionary Question in Russia and Polonia în vara lui 1868, dar niciunul nu a fost publicat.

Liga Păcii și Libertății și comitetul său central au unit predominant democrați – burghezi, anti-socialiști sau pseudo-socialiști – iar eforturile lui Bakunin și ale unora dintre camarazii săi au rămas fără prea mult rezultat; au fost convenite pe motive antireligioase și federaliste, dar nu și pe motive sociale. Acest gen de atitudine se vede clar în declarația de principii preliminare adoptată la ședințele din 31 mai-1 iunie la Berna, care urma să fie prezentată celui de-al doilea congres al Ligii (Berna, octombrie 1868). Ambele părți au simțit neputința unei organizații nepopulare care s-a ținut la distanță de Asociația Internațională a Muncitorilor. Acest lucru a fost exprimat într-o circulară secretă, nedatată, care spunea (citez din testul german semnat de Vocht și Beck): „Pentru a fi o forță sănătoasă, reală, Liga noastră trebuie să devină expresia pur politică a grandiosului socio-economic. interese și principii care sunt acum atât de victorios dezvoltate și diseminate de „Marea Asociație Internațională a Muncitorilor Europei și Americii”.

Congresul Internațional de la Bruxelles (septembrie 1868) a primit o invitație din partea Congresului de la Berna. Au existat dezacorduri în cadrul Ligii însăși cu privire la chestiunea relațiilor pe care Liga dorea să le stabilească cu Internaționala. Unii credeau că Liga are propriile sarcini: pacea, federalismul științelor împotriva religiei etc. în iulie) că va fi trimisă o delegație plenipotențiară de lucru.

la Congres pentru a elabora împreună cu Liga un program comun de reforme sociale și politice, care să devină programul revoluționar al întregii Europe. Este foarte probabil ca aceasta a fost opinia lui Bakunin, care credea ca Liga si Internationala vor ajunge la o intelegere unindu-se intr-un program apropiat de programul sau triplu personal; federalism, anti-teologism (Liga) și socialism (Internațională). Bakunin intenționa să extindă influența societății sale secrete în două societăți prietene.

Internaționala, care nu se conturase încă în epoca Congresului de la Lausanne (1867), a obținut influență directă în 1868, după două procese la Paris (martie și mai), greve mari și un masacru de muncitori în Belgia (Charleroi), o mare grevă la Geneva (martie-mai), aprilie),

ruptura internaționaliștilor cu radicalii din Jura elvețiană etc. Jukovski spune că, datorită lui, Bakunin a ajuns la concluzia că era necesar să intre în muncă. circulaţie. Bakunin însuși a înțeles bine acest lucru, dar a ezitat să intre într-o societate al cărei consiliu general se afla cu siguranță sub conducerea lui Karl Marx.

Bakunin îl ura pe Marx din toată inima, considerându-l, însă, un mare talent și respectându-i cunoștințele economice. Știa că gândurile lor asupra chestiunii slave erau în totală contradicție, pentru că, deși Marx era prieten cu Polonia, el nu credea în predispozițiile revoluționare și nici măcar în predispozițiile progresiste ale altor națiuni slave. În timpul călătoriei lui Bakunin prin Londra în 1864, Marx l-a rugat să-l vadă și a primit un răspuns de la Bakunin (o scrisoare pe 27 octombrie), care spunea doar „că ar fi o mare plăcere pentru el să cunoască o veche cunoștință”.

- Marx l-a vizitat, dacă nu mă înșel, pe 3 noiembrie. I-a scris lui Engels: „Trebuie să spun că Bakunin mi-a plăcut foarte mult, mai mult decât înainte... În general, el este unul dintre puținii care în ultimii 16 ani nu a mers înapoi, ci înainte”. Întâlnirea a fost, așadar, amicală, Bakunin s-a angajat să promoveze Internaționala (înființată la 29 septembrie! 864) la Florența și chiar să publice o traducere în italiană a statutelor și discursul solemn, căruia, la cererea lui Marx, i-a adresat și el. lui Garibaldi. Dar într-o scrisoare din 7 februarie 1865, găsită în lucrările lui Marx, Bakunin i-a scris (din Florența) despre dificultățile propagandei socialiste din Italia. Această corespondență pare să se fi încheiat. Marx, desigur, a căutat să obțină sprijinul lui Bakunin, pe care îl cunoștea ca un socialist care avea legături cu cei mai avansați democrați italieni și se bucura de o mare influență, pentru a interfera cu planurile lui Mazzini, care, în prima epocă a Internațional, a căutat să-l atragă în jocul său politic și, care a avut un oarecare succes cu engleza. După cum am văzut, chiar și atunci Bakunin a început să-și unească prietenii într-un grup secret.

și, bineînțeles, nu voia să-i spună lui Marx despre asta (n-a spus nici măcar lui Herzen despre asta până în 1866). Această activitate, așa cum o înțelegea el, era în conflict cu agitația publică a Internaționalei, care era atunci în mare măsură. neputincioși, întrucât toate elementele active au fost preluate de mișcările naționaliste, iar muncitorii au rămas indiferenți sau au fost membri ai grupărilor muncitorești fondate de Mazzini. Este de înțeles, așadar, de ce Bakunin era puțin interesat de Internațională înainte de 1867. Internaționala, înainte de evenimentele care i-au dat o nouă viață din 1866, era o organizație destul de inofensivă — o aglomerare mecanică de secții și societăți muncitorești care nu aveau nici un spirit revoluționar, nici idei socialiste pronunțate.

În asemenea condiții, ideea unei cooperări amicale între cele două societăți nu era deloc absurdă. Și întrucât toată lumea credea atunci că în curând, dacă nu război, apoi revoluții republicane, cel puțin în țările latine, nu părea rău că elementele democratice avansate și elementele muncitorești cel mai bine organizate vor intra în contact. Dacă ar fi vorba despre vreo societate engleză din genul Ligii Reformelor, Marx nu s-ar fi opus relațiilor amicale cu aceasta, dar se temea că mișcările continentale îi vor scăpa influenței și, prin urmare, nu dorea această Ligă Franco-Elvețiană cu germană. și democrați

slavi, prieteni ai lui Bakunin. El a ordonat studenților săi să se opună cooperării, iar Congresul de la Bruxelles a declarat „că delegații Internaționalei consideră că existența Ligii Păcii nu are sens prin prisma activităților Internaționalei și invită Liga să se alăture acesteia din urmă și membrii săi să intre într-una sau alta secțiune a Internaționalei” (Propunere acceptată de toate voturile împotriva a trei, dintre care unul este De-Pap).

Există o scrisoare lungă și foarte interesantă a lui Bakunin către Gustav Vogt, în care acesta sfătuiește Liga să nu acorde atenție „obrăzniciei și nedreptății evidente”, să rămână în relație cu Internaționala în poziția anterioară și să se străduiască să atingă obiectivele Alianța, care trebuie creată în viitorul apropiat. Scrisoarea se încheie astfel: „Aș dori permisiunea de a răspunde în numele Comitetului Central la propunerea lor îndrăzneață; ca răspuns, voi spune cu și mai multă claritate ceea ce ți-am scris.”

La Congresul de la Berna (21-25 septembrie 1868) Bakunin a rostit patru discursuri mărețe care, judecând după textul publicat, sunt cele mai remarcabile dintre lucrările sale. Într-o formă sublimă, cu toate proporțiile necesare, care atât de des lipsește în alte scrieri, ei expun totalitatea ideilor sale sociale, filozofice și politice. Deosebit de remarcabile sunt discursurile sale despre

religii, gânduri libere despre state și naționalități, precum și o expunere a federalismului său, care își stabilește ca scop final „dizolvarea tuturor statelor într-o federație mondială a asociațiilor productive, libere ale tuturor țărilor”.

El și prietenii lui erau în minoritate. Problema recunoașterii socialismului de către Ligă, propusă de Bakunin, a fost supusă la vot și deja în seara zilei de 23 a fost respinsă de majoritate; propunerea democratului german dr. Lehnendorf a fost acceptată de Germania, Anglia, Franța, Suedia, Spania, Elveția și Mexic; Propunerea lui Bakunin – Rusia, Polonia, Italia și Statele Unite ale Americii. O minoritate a continuat să ia parte la lucrările Congresului, dar pe 25, la ultima sesiune, Bakunin a citit un protest colectiv al membrilor dizidenți ai Congresului cu o declarație despre demisia a 18 membri din Ligă. Printre aceștia se numără Elise Reclus, Aristide Rey, Victor Juclar, Koller, J. Bedoux, Albert Richard, Fanelli, Tucci, Friscia, Jukovsky, Zagorsky, Mrochkovsky și alții.

Se știe, din povestea lui Bakunin însuși din 1873, că, chiar dacă majoritatea ar fi acceptat propunerea socialistă, ar fi început o nouă luptă pe probleme de proprietate colectivă, distrugerea normelor juridice, distrugerea statelor. După părăsirea Ligii, membrii Frăției secrete au declarat în unanimitate pentru intrarea lor în Internațională, dar membrii francezi și italieni și-au dorit ca, alături de societatea lor intimă, care a continuat să existe, să existe și o societate deschisă independentă care să aibă loc. își apăra ideile, în timp ce membrii Societăților secrete intrau individual în Internațională. Bakunin era de părere opusă; dar s-a hotărât ca societatea închisă să se alăture Internaționalei ca parte a acesteia și să-și adopte programul, lucrând, totuși, pentru propriul ei scop special; că comitetul său central va fi la Geneva, iar membrii comitetului vor fi Charles Perron, Brosset, Gety, Duval, Bakunin, JF Becher și Zagorsky.

Un pliant special publicat anunța organizarea sindicatului „Uniunii Internaționale a Democrației Socialiste”, care face parte în întregime din marea „asociație internațională a muncitorilor”, care își propune să studieze problemele politice și filozofice pe baza marelui principiu al egalitatea universală și reală a tuturor oamenilor de pe pământ.
Programul „secțiunii centrale” a acestei societăți spunea:
1) Alianța pretinde a fi ateă. El se străduiește pentru distrugerea cultelor și pentru înlocuirea credinței cu știința, dreptatea divină cu dreptatea umană.
2) Se străduiește înainte de toate pentru egalizarea politică, economică și socială a claselor și indivizilor de ambele sexe, începând cu desființarea dreptului la moștenire, pentru ca în viitor consumul fiecăruia să fie determinat de propriile sale.

productivitate; astfel încât, în conformitate cu hotărârea adoptată de ultimul congres al muncitorilor de la Bruxelles, pământul, uneltele de muncă, ca orice alt capital, devenind proprietatea colectivă a întregii societăți, să poată fi folosite numai de oamenii muncitori, adică asociatii agricole si industriale.
3 și 4) Ei se opun „orice acțiune politică care nu are ca scop imediat și direct triumful cauzei muncitorilor împotriva capitalului”.
5) El recunoaște că toate statele politice și autoritare existente în prezent sunt reduse din ce în ce mai mult la simple forme administrative de serviciu public și trebuie să dispară în asociația mondială a asociațiilor libere agricole și industriale.
6) Întrucât problema socială poate fi rezolvată definitiv și cu adevărat numai pe baza solidarității internaționale și mondiale a oamenilor muncii din toate țările, uniunea respinge orice politică bazată pe așa-zisul patriotism și pe rivalitatea națiunilor.
7) Uniunea se străduiește pentru asociere la nivel mondial prin libertatea tuturor asociațiilor locale.
Pliantul s-a încheiat cu o declarație că societatea va publica organul „Revoluția”. Acesta din urmă nu a apărut niciodată.
Primul grup a fost fondat pe 28 octombrie la Geneva, cu 25 de membri. Bakunin a luat parte activ la ea, iar pe 2 iunie grupul a fost transformat în „Secția Uniunii Democrației Socialiste”, sub care denumirea a continuat să existe.
Se știe că de aici începe activitatea lui Bakunin în cadrul Internaționalului. Încă de la început, această activitate a fost complicată de diverse obstacole formale, care au fost rezultatul ciocnirii aripii autoritare și moderate a asocierii cu tendința revoluționară și anarhistă reprezentată de Bakunin și tovarășii săi,
De multă vreme, Bakunin își dorea să lucreze într-o echipă care îi plăcea și pe care până atunci nu o găsise; contactul cu mase entuziasmate, simpatice l-a fascinat. I-a scris lui Herzen la 28 octombrie 1869: „Acesta este singurul mediu din Occident în care cred, la fel cum cred în Rusia, țărani și în mediul intelectual al tinerilor independenți, în această falangă de patruzeci de mii. care aparține revoluției”.
Și astfel Bakunin, fără a renunța la ideile sale și fără a se mărgini la un uvrierism îngust și incolor, a început cu ardoare lucrarea de extindere a Internaționalei, de întărire a conștiinței ei socialiste și de răspândire în masă a ideilor anarhiste și colectiviste pe care le formulase atât de des. , începând din 1864. A continuat să numere

cel mai important lucru este „acțiunea colectivă a unei organizații invizibile a revoluționarilor conștienți, extinsă în toate țările”. El a văzut mântuirea „doar în anarhie, condusă peste tot de un colectiv puternic invincibil – singura formă acceptabilă de dictatură, deoarece numai ea este compatibilă cu sinceritatea și energia mișcării revoluționare”. (Scrisoare din 7 februarie 1870 către A. Richard). Așa a crezut mereu, așa cum se arată în 1848-49, dar pe măsură ce ideile sale se maturizau, a acordat din ce în ce mai multă importanță caracterului anonim, invizibil al inițiativei revoluționarilor, care au rămas în rândurile generale, dar erau valoroși pentru revoluționari. spirit, curaj, abnegație și acea putere specială pe care mintea colectivă le-a comunicat-o, adică. mințile prietenilor de care erau conectați. Tocmai de la ei caută să excite inițiativa și astfel să o îndepărteze de ambițioși. Acesta nu este locul pentru a discuta despre această metodă; i s-a părut singura corectă și este necesar să se țină seama de starea tânără, primitivă, a mișcărilor de atunci. Întreaga întrebare este dacă anarhismul deschis și liber poate fi imaginat fără aceste izvoare misterioase.
Bakunin credea, așa cum credem și așa cum vom gândi întotdeauna, că viața este mai largă decât numărul de adepți ai oricărei idei speciale. El a înțeles clar (și a dedicat multe pagini acestei întrebări, de exemplu, în scrisorile sale din Spania) că Internaționala și Uniunea nu ar fi trebuit să fuzioneze; Internaționala unește masele muncitoare, cărora nu ar fi trebuit să li se impună nicio idee sau program special, cu excepția ideii de solidaritate în lupta economică. Uniunea, pe de altă parte, este formată din revoluționari conștienți care, atunci când situația o cere, iau asupra lor o inițiativă care nu poate fi lăsată la voia întâmplării. Această problemă continuă să existe și astăzi, dar datorită succesului mișcării, inițiativa devine deschisă, publică, autogenerată – și asta este cu atât mai bine. Prin urmare, nu ar trebui să privim cu dispreț starea de lucruri a epocii Bakunin și nici să le luăm drept model, așa cum nu ar trebui să bată joc de o mașină construită cu un secol în urmă sau să o ia acum ca model.
Este de neconceput să pătrundem în masa de detalii referitoare la Uniune. În timpul iernii anilor 1868-69 s-a făcut grea muncă de selectare a tuturor acestor grupuri, la un moment dat destul de numeroase. La un moment dat chiar părea că patru organizații vor exista una lângă alta: Internaționala, Alianța Deschisă, Alianța Secretă și Frăția Internațională. Marx, care era conștient de toate acestea doar prin dezertori sau prin documente aleatorii și care părea să se afle în fața unei uși închise, părea să ia totul în serios. De fapt, acest gen de mecanism greoi nu a existat niciodată și doi factori au contribuit la descompunerea tuturor acestei fantezii în timpul iernii.

organizare chesky. Pe de o parte, pătrunderea în acest mediu a lui Utin, care îi este străin și a introdus semințele discordiei, datorită lipsei de spinare a lui B. Malon și a altora. Pe de altă parte, însuși Bakunin s-a îndepărtat de aceste elemente, neputincios fără el, și a construit o nouă organizație, o alianță secretă, care, indiferent cum s-ar fi numit, nu era altceva decât un contact privat între cele mai active figuri ale mișcării. Acest nou grup s-a organizat în primăvara

sau vara anului 1869. Bakunin a trebuit să lupte constant împotriva a doi oponenți: împotriva statului și a burgheziei, împotriva cărora a lansat un atac deschis, împotriva politicienilor muncitori elvețieni, împotriva lui Marx și a marxiștilor, care se disputau fiecare centimetru de teren de la el, dacă nu au făcut-o. atac din spate.
De ceva vreme, influența lui Bakunin asupra maselor muncitoare de la Geneva, în special asupra săpătorilor, a fost atât de mare, încât liderii politici care au ieșit din ceasornicari și alte ateliere de mecanică de precizie au fost nevoiți să-i îndure cu reticență activitățile.Din inițiativa lui Bakunin, a fost, de exemplu, o proclamație a fost emisă muncitorilor spanioli la 21 octombrie 1868. La 23 noiembrie, a ținut un discurs despre cazul Bodin, a scris statutele Federației Secțiunilor Romanice din Elveția (congresul din 3 ianuarie), a ajutat la implementarea noului jurnal Equality (scrisoare într-un număr special din 16 decembrie), iar când acest organism a început să apară cu regularitate din 23 ianuarie 1869, a colaborat cu sârguință la el și din iulie până în septembrie a fost redactor-șef al acestuia, în locul lui Perron. că au apărut o serie de articole de propagandă internațională, exemplare în sensul educației populare ample, în același timp - elementare, sublime și 'sistematice. Au fost dezvoltate subiecte despre sindicalism, principalele linii ale luptei sociale, principalele obstacole care împiedică succesul. al socialismului etc. „Dormitori”, „Educația integrală”, „Domnul Politica Internațională”, „Munte”, „Raport asupra chestiunii moștenirii” despre „cooperare”, așa sunt articolele lui Bakunin, retipărite mai târziu în „Lucrări” (vol. V Paris 1911). A participat la multe ședințe ale secției Uniunii și a luat parte la cele mai mici manifestări ale vieții secțiilor. A călătorit în Jura, unde pe 21 februarie la Locle a ținut un discurs despre „Filosofia poporului”; de la 1 martie până în octombrie, a publicat în Progress (Locle) o serie de articole despre patriotism (Opere, volumul I, Paris, 1865). În același timp, l-a întâlnit pe James Gil-om, cu Ademar Schwitzgebal, August Spichiger, Fritz Robert și alți camarazi devotați care au apărat ideile anti-autoritare în Internațională. Toate acestea sunt descrise în detaliu în cartea The International, Documents and Memoirs (1864-78) a lui James Guillaume (Paris (1905-10). Această carte conține materiale preluate din publicațiile jurasice ale vremii („Progresul”, „Solidaritatea „, „Buletin”) materiale,.

referitor la viața lui Bakunin la acea vreme, preluat din biografia mea (1898-1900) și suplimentul lui de mână (1905) și din alte surse, precum și din memoriile personale ale lui Guillaume și memoriile vechilor internaționaliști etc. Această carte este luată ca baza cărții „Marx și Bakunin” a doctorului Fritz Brupbacher din Zurich (München 1917). Poate că nicio mișcare a epocii nu a fost atât de atent elaborată și prezentată cititorului ca această propagandă a lui Bakunin în Internațională, și mai ales în Elveția. Acest lucru nu împiedică însă apariția unor cărți, precum cartea unui anume Jacques sau raportul despre Alianța din 1873 și alte descrieri false. Este de neiertat să ignori sursele exacte atunci când pot fi cu ușurință la îndemâna tuturor; la aceste documente este necesar să se adauge istoria Alianței de la Geneva, scrisă de însuși Bakunin în 1871 și publicată în Operele sale, volumul V (Paris, 1913). Să arătăm încă trei rezumate citite de el lucrătorului din Val de Saint-Dimier (Berna Jura) în mai 1871.

O idee despre activitatea internațională a lui Bakunin este dată de scrisoarea sa către Ogarev (Locarno, 23 noiembrie 1869), în care spune că este în corespondență cu patruzeci și patru de corespondenți; La 19 corespondenți le-a scris o dată, uneori de două sau trei ori pe săptămână; șase de două ori pe lună, toți ceilalți o dată la două luni. În timp ce se pregătea pentru un discurs despre războiul franco-german, el i-a scris lui Ogarev I în august 1870: „În trei zile am scris douăzeci și trei de litere mari; această literă mică este a douăzeci și patra; un întreg plan s-a maturizat în capul meu în acest timp. S-a păstrat o listă uriașă de nume de familie, localități, organizații, partide, referindu-se la ultimele luni ale anului 1869 și servind pentru corespondență secretă. Permite descifrarea unor scrisori trimise la Lyon și permite să vedem care au fost subiectele principale ale atenției sale, cine i-a fost tovarăș și cine i-a fost adversarul. Dar o mare parte din acest material a fost distrus și pierdut, iar unele lucruri sunt greu de reconstruit din pasajele existente. În consecință, un studiu serios al lui Bakunin, începând din 1869, este posibil doar cu un studiu atent al legăturilor sale cu mișcările din țări precum Elveția, Franța, Italia, Spania și, mai ales, Rusia. În plus, este necesar să grupăm faptele referitoare la lupta împotriva lui Marx, la Alianță, la încercările de organizare a mișcării din 1870 la Marsilia și Lyon, să se adauge studiul lucrărilor sale teoretice, apărute în fragmente, întrucât nu avusese timp să se implice într-o muncă mai necesară , nici mijloacele pentru a pregăti și a publica cartea finală. De asemenea, este necesar să rezumați faptele vieții sale interioare personale prin schițarea portretului său psihologic, materialul pentru care este asigurat, printre altele, de corespondența sa din acești ani cu Herzen și Ogarev.

În chestiuni practice, Bakunin era acum atât de departe de Herzen încât nu mai avea rost să ne certăm și vechea prietenie s-a reînnoit. Cât despre Ogarev, deși a devenit aproape de Bakunin, era atât de decrepit, încât corespondența dintre el și Bakunin avea adesea caracterul înduioșător al vorbăriei a doi bătrâni.
Voi sublinia, de asemenea, unele dintre lucrările speciale care au fost deja făcute. Există absolut totul despre Elveția, multe despre Marx și Consiliul General de la Londra, congresele Internaționale etc., în cartea lui Guillaume (Internaționala 1905-1910); Am rezumat principalele materiale despre Bakunin și mișcarea italiană (1854-1872), despre Internațională și Unirea în Spania (1868-1873), despre mișcarea rusă din 1868 până în 1873. în mici monografii (54, 60 şi 65 pagini) publicate în 1912-1913-1915. o publicație germană apoasă despre „Istoria socialismului”; la aceasta se poate adăuga ceea ce se spune despre Italia din 1872 până la moartea lui Bakunin în biografia mea despre Malatesta (1922). Pentru alte lucruri, este necesar să facem față în mod constant cu numeroase documente originale, a căror activitate este facilitată de „Opere colectate” în 6 volume (Paris 1895-1913), întocmite pe baza manuscriselor și edițiilor originale și la care a 7-a , care rămâne neterminat, se va adăuga în curând Guillaume, care a murit în 1917
Deoarece împlinirea planurilor lui Bakunin a necesitat devotament și o mare dezvoltare mentală din partea camarazilor săi intimi, atunci pentru o înțelegere reală a tot ceea ce a făcut și pe care nu a reușit să le facă, este necesar să cunoașteți toți oamenii, tineri și bătrâni,

care au trecut prin viața lui; unii dintre ei au rămas foarte mult timp ataşaţi de el. Pentru toți acești oameni, epoca cooperării cu Bakunin este cea mai importantă epocă din viața lor, în care au dat tot ce era mai bun din ei: puțini dintre ei au reușit să reziste intensității devoratoare a vieții de atunci de agitator. Au fost căderi, dezamăgiri, dar neobositul Bakunin era mereu gata să o ia de la capăt. Uneori, acești oameni erau adevărate probleme psihologice pe care Bakunin le-a putut descifra cu mare dificultate și prea târziu, de exemplu, Nechaeva. Dar a știut să găsească un număr incredibil de oameni devotați, tineri, generoși. Organizarea lui secretă nu ar fi altceva decât o încercare de a pune la locul lor real pe toți cei mai potriviti pentru cauza dată, de a-și coordona, pe cât posibil, eforturile - slabe în izolare, dar puternice în solidaritatea pe care Bakunin a insuflat-o cu răbdare. lor. Cititorul modern nu mai poate avea amintiri personale despre acești oameni, cu excepția lui Guillaume, Malatesta, Ross și a altor câțiva care au fost sau sunt încă printre noi.

Acesta nu este locul unde să-și deseneze portretele. Așadar, aici este necesar să scurtăm povestea și să ne asumăm cu credință cele câteva cuvinte care se pot spune despre perioada activității internaționale a lui Bakunin de la sfârșitul anului 1868 până în vara anului 1874.
Revoluția politică din Spania din 1868 a dat naștere fericitei idei a unei călătorii a lui Giuseppe Fanelli, tovarăș intim al lui Bakunin și Pisacana, un anarhist revoluționar italian, martir al lui Sapri (1857), în Spania . Călătoria a avut loc iarna după Congresul de la Berna și Fanelli a reușit să găsească oameni educați la Madrid și Barcelona care au format primele secții ale Internaționalei. Aceștia din urmă și-au organizat însă propria Uniune, o societate secretă, care era o celulă invizibilă în secțiile Internaționale. Ideile anarhiste se răspândiseră astfel în Spania încă de la începutul mișcării, iar eforturile tardive ale lui Marx de a impune acolo o politică de muncă, cu ajutorul ginerelui său, Paul Lafargue (1871-1872), s-au încheiat cu un eșec total.
Socialismul politic nu a prins rădăcini în Spania. Influența enormă a sindicalismului revoluționar și a anarhismului de aici este rezultatul muncii grele, care a început odată cu călătoria „Frăției Internaționale” a lui Fanelli și Bakunin și a continuat în ciuda celei mai severe persecuții.
În Italia, impulsul a fost mai puțin puternic, deși Grupul Unirii din Napoli, fondat de tovarășii lui Bakunin în timpul șederii sale în Italia, din 1865 a luat inițiativa organizării Internaționalei, în special la Napoli la începutul anului 1869. În Florența, în Sicilia, în Milano etc., nu erau nici pasivi, dar aici le lipsea acel impuls decisiv, care era în 1871 Comuna Parisului și atitudinea ticăloasă antisocialistă a lui Mazzini față de Comună și Internațională. Despre asta voi vorbi mai jos.
Cât despre Franța, aici mișcarea socialistă și internaționalistă nu a avut nevoie de o inițiativă din afară, iar curentele revoluționare care au pregătit căderea imperiului nu au putut fi determinate de influența lui Bakunin, care se afla în Elveția. Cu toate acestea, Internaționala, care se afla de prea mult timp în mâinile unor oameni ca Tholen și Fribourg, ascunzând sub un proudhonism foarte moderat absența unui spirit revoluționar socialist, a început să se orienteze spre colectivism din 1868 și curând, mai ales după Basel. Congresul (1869),

alăturat nu anarhismului, ci ideilor asemănătoare cu cele ale sindicalismului revoluționar. Bakunin a avut doar legături superficiale cu Elie și Elisée Reclus, A. Nake, Aristide Rey, Bedouche și alții care nu au jucat un rol activ în Internaționala din ultima vreme. Avea legături mai directe cu Paul Robin; a avut o relație foarte strânsă cu

alți internaționaliști la Lyon, în special cu A. Richard, J. Blanc, Palix; la Marsilia cu Bastellico, iar mai târziu cu Alerivi (Corsica). Dar Guillaume era prieten cu E. Varlin în Jura și astfel s-a stabilit un contact indirect între Bakunin și Vardin, sufletul Internaționalei de la Paris.
Propaganda rusă avea să înceapă cu publicarea unei reviste, pentru tipărirea căreia în martie 1868 s-a încheiat un acord cu o tipografie din Verne. Această revistă, a cărei inițiativă a aparținut în principal lui Jukovski, a apărut la 1 septembrie 1868 la Geneva. Se numea „Munca oamenilor”. Programul său a fost compilat de Jukovski. Bakunin a publicat două articole în el: unul dintre ele era „Punerea întrebărilor revoluționare”. I. „Știință și oameni”. Datorită călătoriei unui membru al grupului din Sankt Petersburg, care a inclus Tkachev, frații Ametistov și alții, acest număr a fost adus la Sankt Petersburg și citit cu mare interes. Numărul a fost copiat și distribuit integral și parțial. Revista a făcut o mare impresie lui Nechaev, iar ideile prezentate în ea au devenit o parte esențială a bagajului său mental. Din acel moment, atenția lui Nechaev ar fi trebuit să se îndrepte spre Bakunin, pentru că tinerii de atunci nu erau familiarizați cu ideile sale socialiste și îl clasau mai degrabă printre vechii emigranți — Herzen și Ogarev, ținând cont de solidaritatea lor și de prietenia lor personală. Din păcate, în Klaran, unde locuia Bakunin, se afla și Utin, un om deșertat și bogat, pe care Bakunin nu-l respecta și care, neputând vorbi direct împotriva lui Bakunin, l-a intrigat împotriva lui. A reușit să-l separe pe Bakunin de „Cauza Poporului” (declarația din 14 octombrie), a subminat grupul „Frăției Internaționale” (ianuarie 1869), a încercat să submineze prietenia dintre Prințesa Obolenskaya și Bakunin.
În acest moment, Nechaev a ajuns la Geneva (aprilie 1869). Ar fi nevoie de un întreg volum pentru a aranja relațiile în care Bakunin a fost victima unui exces de bunătate și entuziasm. El și-a văzut idealul de revoluționar tânăr și energic ieșind din poporul realizat la Nechaev, care nu avea nimic împotriva unei astfel de vederi despre sine și a fost stricat de o atenție excesivă, a devenit un despot hotărât, a cauzat multe necazuri lui Bakunin și altora, iar mai târziu și-a ispășit activitatea urâtă cu ani lungi de chin și moarte crudă în închisoare (Fortăreața Petru și Pavel în mai 1883). Am detaliat diferitele faze ale acestei acțiuni foarte complexe. (Arhivele pentru istoria socialismului, Archiv fùr die Geschíchte des Socialismus, Vol. V, p. 374-403,412-414, 1915). Cred că și înainte de plecarea lui Nechaev, a existat o mișcare mult mai semnificativă la Sankt Petersburg și la Moscova, deși neorganizată, dar condusă de mai multe grupuri cărora le aparțineau Tkaciov și alții, decât se presupune de obicei.

lag. Nechaev nu a jucat acolo rolul proeminent despre care a vorbit tânărul la Geneva. Încurajat de credulitatea lui Bakunin și a lui

Ogarev, care se credeau pe cuvânt, a devenit din ce în ce mai îndrăzneț și i-a terorizat pe bătrânii buni care făceau totul pentru el. La întoarcerea în Rusia, Nechaev, continuându-și rolul, pe care îl considera util revoluției, a improvizat un cerc de oameni devotați revoluției, pe care i-a legat și împins după bunul plac. Ceea ce nu este clar pentru mine este dacă Ouspensky a fost victima sau colaboratorul lui? Mi se pare că scrisoarea citită la procesul din 1871, adresată lui Ivan Likhutin, îl caracterizează foarte bine pe Nechaev. „Îl privesc pe Nechaev ca pe o persoană cu o dezvoltare amplă, dar vagă, incapabilă fie să dea directive oricărei mișcări, fie să fie un reprezentant al vreunei agitații politice serioase și consistente. Dar el are o singură calitate - aceasta este energia care ajunge la fanatism, dragostea pentru muncă în folosul poporului, devotamentul fanatic pentru cauza poporului. În această calitate ar trebui să se caute motivele influenței sale asupra anumitor grupuri de oameni cinstiți. Nu le-a dat acestor oameni nimic – nici sprijin, nici dezvoltare; erau mai înaintați decât el; nu le-a explicat nici un program, nici starea de lucruri a oamenilor – știau asta chiar și fără el și mai bine decât el. Dar deși părea că nu le dădea nimic, i-a atras spre cauza poporului ca o persoană activă și energică; deşi nu era o persoană ireproşabilă, li se părea reprezentantul tocmai cauzei acelui popor, pe care ei o înţelegeau mai limpede şi mai larg decât el. Dar a reușit să fie primul în acea cauză populară, căreia alții i-au dat multă gândire, puritate și onestitate, o gamă mai largă de cunoștințe, căreia îi avea metode de acțiune mai puternice. În ceea ce privește calitățile sale personale, se poate spune un lucru: personalitatea lui este neatractivă. Îl cunosc de mai bine de un an, iar pentru mine nu avea decât un singur sens – intermediar între indivizi; dar mijlocirea lui devine de prisos de îndată ce oamenii s-au întâlnit”.
Această descriere, dată în 1869 de prietenul și tovarășul nostru V. Cerkezov, poate fi comparată cu descrierea lui Nechaev de către Bakunin în două scrisori către A. Talandya și V Mrochkovsky (1870), publicată în 1896 în Scrisorile sale. Cred că în acest fel va exista deja o bază solidă pentru înțelegerea lui Nechaev. Nechaev nu avea nimic de-a face cu anarhismul; socialismul său natal, hrănit de o oarecare lectură a lui Babeuf, Robert Owen, Bakunin prin Narodnoye delo și ceea ce putea auzi de la Tkaciov etc., era în esență un comunist autoritar, foarte apropiat de blanquism. Dar avea prea mult nevoie de Bakunin pentru ca el să nu facă progrese împotriva anarhismului în timpul șederii sale în Elveția. După întoarcerea sa ca

criminal persecutat, a fost primit din nou cordial de Bakunin și de alții, dar și-a abuzat prea mult de poziție și a făcut o pauză inevitabilă. La acea vreme era imposibil să facem publice ceea ce s-a întâmplat de fapt. Vina a căzut atât pe Bakunin, cât și pe Nechaev; datorită acestui fapt, din primăvara anului 1870 până în primăvara anului 1872, Bakunin a fost rupt de tineretul rus și pentru o perioadă și mai lungă de cei care erau activi în Rusia. Marile grupuri rusești au avut prejudecăți față de Bakunin și nu au căutat legături cu el, cu rare excepții (Lermontov etc.). Nici măcar Peter Kropotkin, în timpul călătoriei sale în Elveția, nu a considerat necesar să-l viziteze. Toate acestea au fost rele și ireparabile, în ciuda celebrei veri a anului 1872 la Zurich, când prezența lui Bakunin și discursurile sale pasionate au câștigat multă simpatie în rândul tineretului rus.

Câteva ediții rusești ale scrierilor sale aparțin acestei epoci: „Câteva cuvinte către frații tineri din Rusia” (Geneva, mai 1859, 4 p.); „Știința și afacerile revoluționare urgente” (Geneva 1870 32 p., scrisă în iunie 1869); „Ofițerilor armatei ruse” (Geneva, ianuarie 1870. 39 pagini), „Uniunea revoluționară mondială a social-democrației. Filiala rusă ”(32 de pagini din februarie până în martie 1870), un articol postum despre Herzen în Marseillaise (La Marseillaise (Paris 2 - 3 martie 1870), etc.).
Conform instrucțiunilor lui A. Ross, Bakunin este autorul așa-numitului „Catehism revoluționar”. Rules of a Revolutionary”, care a fost găsit de poliție în hârtiile lui Uspensky (8 decembrie 1869) și era o copie cifrată pe 29 de coli mici. Un raport despre aceasta a fost publicat în Buletinul Guvernului din 9 iulie 1871. Originalul, scris de Bakunin, se afla în lucrările lui Nechaev la Paris, iar Nechaev, care se afla atunci în închisoare la Zurich și nu avea nicio speranță de a scăpa, l-a instruit pe Ross să numele sentimentului de solidaritate pentru a lua acest manuscris, care mai târziu a fost fie returnat persoanei potrivite, fie distrus. Acest „Catehism” mărturisește impresia făcută de Nechaev asupra lui Bakunin; acesta din urmă, în alcătuirea catehismului, a crezut în existenţa unui astfel de tineret.
În septembrie 1869, Bakunin a participat la Congresul Internațional de la Basel, care a văzut o bătălie între colectivismul revoluționar antiautoritar și comunismul de stat și proudhonismul moderat al unor francezi. Victoria morală a fost pentru colectivism, care a însemnat înfrângerea completă a lui Marx la Londra (vezi discuții despre proprietatea colectivă, dreptul la moștenire etc.). La acea vreme, s-a acordat atât de puțină atenție obiceiurilor autoritare, deși puțin ascunse, ale Consiliului General de la Londra, încât toată lumea, fără excluderea lui Bakunin, a mers de bunăvoie să-și extindă puterile. Cu toate acestea, el devine în curând rău

și-a folosit puterea în raport cu cei care i-au dat-o.
La congres, Bakunin s-a întâlnit cu spaniolii Farga Pelicher și Lentinon, Varlin din Paris și mulți alții. După congres, a părăsit în curând Geneva și s-a retras în orășelul Locarno de pe malul lacului Lago Mangiore din Tichina. Într-un mediu italian modest și frumos , Bakunin s-a simțit foarte confortabil. A făcut mai multe călătorii cu afaceri rusești la Geneva în 1870; o scurtă călătorie la Milano, Florența (1870-71); în septembrie-noiembrie 1870 a vizitat Lyon și Marsilia, iar în aprilie și mai 1871 a vizitat Jura elvețiană. Cu excepția acestor călătorii, el a rămas la Locarno până în vara anului 1872, când soția sa a plecat să locuiască cu părinții ei în Siberia. După aceea, a rămas la Zurich din iulie până în octombrie, a făcut mai multe călătorii în Jura și s-a întors prin Geneva la Locarno, care, cu excepția a două scurte călătorii la Zurich și Berna în 1873, nu a plecat din nou până în 1874. În iulie a acestui an, a părăsit Locarno și s-a stabilit în Lugano în toamnă.
La scurt timp după Congresul de la Basel, oponenții colectivismului revoluționar, politicienii-muncitori genoveni și sectanții lui Marx și-au reluat lupta, asezonați cu serviciile escrocului oficial Utin. Este inutil să descriem aici fazele acestei lupte, cavilele extrem de dezonorabile împotriva micii secțiuni a Alianței de la Geneva, scindarea Federației Romanice la congresul de la La Chaux des Fonds (primăvara 1870) etc. aici rezoluția așa-numitei Conferințe de la Londra (1871), care a înlocuit congresul obișnuit, și o circulară

privată a Consiliului General privind „despărțirile imaginare” în Internațională etc. Oricine studiază numeroasele documente lăsate de această luptă, dovezile scrise și orale, vor vedea cu ușurință că toate acestea încă nu sunt complet învechite, din moment ce lupta dintre putere și libertate încă împarte lumea socialistă până astăzi; el își va da seama ce dorință sinceră de discuție sinceră s-a manifestat din partea adepților libertății și ce ură și aroganță s-au arătat din partea adepților puterii, care nu s-au oprit la amăgirea formală sau la calomnii josnice, sau abuz de puterea lor. Mai mult, nu era deloc o chestiune de a scoate în evidență sau de a expulza pe cineva; apărătorii libertății au spus întotdeauna că își cer doar propria libertate și că și alții sunt liberi să-și afirme și să-și propagă ideile. Au fost propuse două soluții: toleranța față de susținătorii puterii și excluderea susținătorilor libertății. Aceasta este și lupta noastră modernă și, atâta timp cât durează, amintirea primei lupte va fi interesantă și instructivă.

Congresul Internaționalului din 1870, care urma să aibă loc la Paris dacă Republica ar fi triumfat,

iar dacă nu, atunci la Mainz, precum și congresul din 1914, cu ocazia războiului franco-german, nu a avut loc. Acest război a inspirat planul de acțiune revoluționară al lui Bakunin. Cunosc o singură scrisoare din 23 de scrisori mari pe care le-a scris pe acest subiect între 9 și 11 august prietenilor săi (o scrisoare către Ogarev pe 11 august). Există și o mică notă de aceeași dată, adresată vechilor săi prieteni din Berna: „... Ei bine, dragii mei, avem un război. Și ce război! Ironia batjocoritoare franceză este distrusă de grosolănia științifică a prusacilor. Iar Liga Păcii, din care am fost cândva membri, dar pe care am părăsit-o la timp, a mers să scoată ultimul geamăt de pe buzele întristate.Barney (franceză), Geeg (germană) la Basel, unde a murit de prostie și neputință. , și nimeni nu s-a gândit să o îngroape decent. Război – acest Kalliban monarhic, pietistul ortodox, nobilul pomeranian și soldatul poliției îl bate pe imperialul Robert Macer și pe Bertrandul său și toată Franța oficială. Dar Franța revoluționară se trezește, cu atât mai bine. Le doresc prusacilor încă o mare victorie sub zidurile Metzului, din moment ce cele pe care le-au câștigat până acum nu sunt încă suficiente pentru ca Napoleon și doamna Eugenie să cadă; au rezultat doar Ministerul din Palikao. După căderea lui Napoleon, aș dori tot felul de catastrofe eroilor din Pomerania. Dar ce credeți, dragi prieteni, într-un fel sau altul revoluția devine inevitabilă, mai întâi în Franța și Italia, apoi puțin mai târziu peste tot. Și să trăiască revoluția!

Este prea evident că spiritul lui Tolstoi, gândirea umanitară, respinsă cu groază de orice vărsare de sânge, îi erau străine și de neînțeles; a văzut lucrurile prea „terre à terre”, după cum îi plăcea să spună lui Kropotkin, care probabil a privit ultimul război în același mod în care a făcut-o înainte Bakunin. Toată lumea era fericită că războiul l-a distrus în cele din urmă pe Ludovic Napoleon, dar toată lumea era și împotriva unei victorii germane serioase.

Deja pe 19 august i-a scris lui Mrochkovsky că probabil va pleca din Locarno la Geneva și nu numai, pe 6 septembrie i-a scris unui alt vechi prieten din Berna: „Prietenii mei, socialiștii-revoluționarii din Lyon, mă cheamă la locul lor. Am decis să-mi iau oasele vechi acolo și să joc

acolo, probabil ultimul meu joc. Probabil a plecat pe 9 septembrie, oprindu-se la Berna, Neuchâtel și Geneva.
Într-o scrisoare din 4 septembrie, îi scria lui Albert Richard la Lyon: „Poporul francez nu trebuie să se mai bazeze pe niciun guvern, nici pe cel existent, nici măcar pe unul revoluționar... Mașina guvernamentală, statul este stricat. . Franta nu poate fi salvata decat printr-o revolta anarhista imediata a intregii populatii de orase si sate, anarhist in sensul ca trebuie sa se desfasoare si sa se organizeze fara nici o tutela sau conducere oficiala si guvernamentala, de jos in sus, declarand

peste tot răsturnarea statului cu toate instituțiile sale și desființarea tuturor legilor existente, rămânând o singură lege, legea salvării Franței de prusacii din afară și de trădătorii dinăuntru.
„Apel la toate comunele; să se organizeze și să se înarmeze, luând arme de la cei în mâinile cărora se află. Să-și trimită delegați oriunde, în afara Parisului, pentru a organiza un guvern provizoriu, un guvern pentru salvarea Franței”.
„Este necesar ca un oraș mare de provincie, Marsilia sau Lyon, să ia această inițiativă. Este esențial ca muncitorii urbani să aibă curajul să ia această inițiativă imediat și fără ezitare. Vă stau la dispoziție și aștept un răspuns imediat.”
Această propunere a fost făcută după vestea despre Sedan, pe care Bakunin o relatează în aceeași scrisoare, înainte de căderea imperiului, proclamată la Paris pe 4 septembrie. Răspunsul este că invitația la Lyon a fost făcută atunci când imperiul a încetat să mai existe. Ideile lui Bakunin despre această combinație de război popular și revoluție sunt cunoscute în forma lor finală, deoarece au apărut în pamfletul „Scrisori către un francez despre criza modernă” (tipărit la Neuchâtel septembrie 1870, 43 pagini), compilat de James Guillaume pe baza extrase din manuscrisele sale excesiv de lungi. Întrucât toate aceste manuscrise sunt publicate în Opere*, vol. 3 și 4, nu cred că este necesar să citez alte pasaje.
Am și textul uneia dintre scrisorile din 23 august, care arată care au fost ideile lui într-un stadiu foarte incipient. În această zi i-a scris lui Albert Richard la Lyon: „. . Și așa, prieteni, ridicați-vă la sunetele Marsiliezei, care redevine astăzi imnul legitim al Franței, imnul libertății, imnul poporului, imnul umanității – pentru că cauza Franței a devenit în sfârșit imnul cauza omenirii. Devenind patrioți, vom salva libertatea lumii. De-ar fi numai răscoala populară să devină mondială și deschisă și dacă numai trădătorii care s-au vândut sau au vrut să se vândă prusacilor sau orleanșii în urma lor nu ar fi în fruntea ei, ci conducătorii poporului.
„Numai în această condiție va fi salvată Franța. Nu pierde, așadar, un minut, nu te aștepta la mai mult semnal de la Paris. Parisul este înșelat, este paralizat de pericolul care îl amenință și c. mai ales este prost condus. Ridicați-vă, luați armele, organizați-vă, distrugeți prusacii interni, astfel încât niciunul să nu rămână în spatele vostru și fugiți să eliberați Parisul. Dacă în 10 zile nu există nicio răscoală populară în Franța, Franța este pierdută (la 12 zile de la această scrisoare au avut loc evenimentele din 4 septembrie). O, dacă aș fi mai tânăr, nu ți-aș scrie scrisori, ci aș fi printre voi.
despre eseuri. °

Alături de aceste planuri de război popular și de război pe viață și pe moarte, Bakunin a întocmit un plan de revolte revoluționare în Italia și Spania, care, împreună cu sudul Franței, urmau să creeze un centru revoluționar capabil să oprească războiul. și avansarea revoluției sociale. Fanelli a avut același punct de vedere, dar toate acestea au rămas pe tărâmul planurilor, iar când Bakunin a ajuns la Lyon, nu a putut avea nicio influență asupra evenimentelor, din moment ce toate celelalte părți, desigur, nu au rămas pasive. Așa a fost pe 28 septembrie, când mișcarea a atins apogeul. Bakunin, care a fost implicat activ în mișcare, a fost arestat, dar câteva ore mai târziu a fost eliberat de prietenii săi. Pentru o scurtă perioadă de timp, duma orașului a fost în mâinile rebelilor, cu toate acestea, orașul nu a fost în puterea oamenilor. Totul s-a terminat în nimic și reacția, sau, să zicem, republica oficială, a ridicat capul. Bakunin a fost nevoit să fugă la Marsilia, unde s-a ascuns câteva săptămâni și de unde plănuia să fugă la Barcelona. În cele din urmă, prietenul său Charles Alerini l-a livrat la vaporul, care pleca la Genova. De la Genova, Bakunin s-a întors foarte dezamăgit la Locarno. A continuat să scrie, transformându-și treptat reflecțiile politice în reflecții filozofice, antireligioase și socialiste. A vrut să profite încă o dată de ocazie pentru a face ceea ce visase de mulți ani, adică. rezuma toate ideile tale. A apărut primul număr din Imperiul Knuto-German și revoluția socială (Geneva, 119 pagini), în care vorbesc toate sentimentele trezite la Bakunin de război. Această ediție a fost retipărită în Works, volumul 2 (1907). Al doilea număr, intitulat „Sofismele istorice ale școlii doctrinare a comuniștilor germani”, se abate curând de la subiect pentru a pune întrebarea „Cine au dreptate idealiștii sau materialiștii?” Răspunsul este perla operei sale. Reclus i-a dat numele „Dumnezeu și Statul” (Geneva 1882). Această broșură a fost distribuită și tradusă în toate limbile. Întregul manuscris (neterminat) este tipărit în „Opere”, în volumele 3 (1908) și 1 (1895) cu anexa „Reflecții filozofice despre fantoma divină, despre lumea reală și despre om”. (Lucrări, vol. 3). Volumul 4 al Lucrărilor conține și alte manuscrise legate de acesta.
Comuna din Paris a sosit. După experiența din 1870, Bakunin îi prevede căderea, dar laudă gestul eroic (Vezi cu această ocazie „Comuna din Paris și ideea de stat”, titlul dat Elizei Reclus pentru un pasaj publicat în 1878 și în 1892). în „Lucrări” v. 4.) În ultimele săptămâni ale comunei s-a aflat în Jura, la Saintville şi la Locle printre camarazii federaţiei Jura. Acolo urmau să meargă în ajutorul comunei, intenționau să meargă la Besançon, dar proiectul nu s-a realizat, pentru că s-a rupt căderea comunei și săptămâna sângeroasă.

toate planurile; a rămas doar să-i ajute și să-i salveze pe persecutați.Am menționat deja rezumatele pe care Bakunin le-a citit în Saint-Villiers, publicate în revista de la Bruxelles New Society (martie, aprilie 1895 și, de asemenea, în Works, vol. 5. 1911).). Bakunin s-a întors la Locarno și și-a continuat lucrările literare (Opere, vol. 6. 1913), când la 24 iulie a luat cunoștință de atacurile josnice ale lui Mazzini împotriva comunei și împotriva Internaționalei în jurnalul său. Bakunin a scris un răspuns strălucit, care a apărut într-o traducere italiană la 14 august la Milano și în textul original în Svoboda, Brussels Journal pe 18 și 19 august (Răspunsul

internaționalistului Mazzini). A mai scris un răspuns, publicat în ziarul lui Mazzini „Unitatea Italiei” la 10, 12 octombrie și, în plus, pamfletul „Teologia politică a lui Mazzini și Asociația Muncitorilor” (Neuchâtel, 1871, 111 pagini). Toate acestea au fost retipărite în Opere, vol. 6 (1913) și în volumul 7 în curs de pregătire. Replica internaționalistului a fost scrisă cu multă ardoare, iar Teologia politică cu o logică atât de adâncă încât se poate susține că aceste pamflete își datorează strălucirea. , dacă nu în totalitate, atunci în mare parte, la munca grea pe care a făcut-o Bakunin în august 1870 pentru a-și pune ordine și a-și prezenta toate ideile. În orice caz, Bakunin a fost bine pregătit și probabil a contat pe răspunsul lui Mazzini pentru a intra într-o luptă ideologică cu cei mai importanți adversari ai săi - pseudosocialistul Mazzini și autoritarul socialist Marx. Adevărat, Mazzini a câștigat o mică victorie la un congres nesemnificativ al muncitorilor de la Roma (1 noiembrie), dar a văzut efectul pe care cuvintele lui Bakunin l-au avut asupra multor revoluționari serioși. Boala și slăbiciunea l-au împiedicat să se alăture luptei cu Bakunin. A murit la 10 martie 1872.
S-au păstrat două caiete din 1871 și 1872, în care Bakunin nota zilnic scrisorile primite și trimise către el, vizite, călătorii, note despre opera sa etc. Deși aceste cărți sunt departe de a fi complete, ele arată, totuși, cât de variate și intense activitățile sale și cât de extinse sunt contactele sale internaționale. Aceste note pot servi drept bază serioasă pentru biografia sa din acei ani. Ele arată cum, din toamna anului 1871, zi de zi, din ce în ce mai mulți italieni tineri din Napoli (Malatesta, care nu avea încă 18 ani), Milano, Torino și în trăsături din Bologna și Romagna. A fost o sărbătoare a metodei Alianței: influența grupurilor locale și a secțiilor intime legate între ele. La un an de la apariția „Răspunsului”, în august 1872, la o conferință de la Rimini, s-a organizat federația italiană a Internaționalei.
Din această perioadă îi aparține strălucita discuție teoretică scrisă începută de el, numeroase lungi 8*

scrisori către Torino şi alţii. Extrase dintr-o scrisoare au fost tipărite într-un pamflet intitulat „Delegaţilor Muncitorilor la Congresul de la Roma”. Pamfletul a fost tipărit ilegal și distribuit între delegații acestui Congres Mazzinin, ținut la 1 noiembrie 1871. Există ediții mai complete (1886, franceză, traducere de Guillaume, publicată în vol. 6 din Opere). Dar cel mai interesant document care transmite gândirea intimă revoluționară a lui Bakunin este lunga lui scrisoare către Celso Corretti, scrisă după moartea lui Mazzini (publicată de J. Mesnil în „Noua societate” din Bruxelles, în februarie 1896). În această scrisoare, Bakunin este în plină floare a puterilor sale.
Relațiile cu italienii au devenit și mai strânse după Carlo Cafiero, în 1870 și 1871. încă sub influența lui Marx și Engels, a venit cu Fanelli la Locarno și a stat acolo între 20 mai și 18 iulie 1872. Prietenia personală și ideologică care a început între Cafiero și Bakunin a dus la schimbări semnificative în viața lui Bakunin. Inițial de succes și fericiți pentru el, au dus mai târziu la un sfârșit tragic.
Conferința de la Londra (toamna 1871), care a făcut primii pași pentru a determina Internaționala să adopte, ca doctrină oficială, doctrina acțiunii politice, în sensul cuceririi puterii cu ajutorul

parlamentarismului social-democrat, și care a trecut și ea. alte decizii cu caracter autoritar, au provocat un protest energic din partea Federației Jura și a emigranților francezi. Cel puțin Bakunin și prietenii lui au făcut tot posibilul pentru a-i atrage pe spanioli și italieni la protest. Consiliul General a mai făcut apoi un pas în aceeași direcție prin publicarea pentru membrii Internaționalei a unui pamflet intitulat „O scindare imaginară în internațională. Circulară privată a Consiliului General. (Geneva, 1872, 39 p.), în care a fost denunţată Alianţa. Au fost proteste și negare. Bakunin a răspuns în Buletinul Jura și cu un pamflet tradus în italiană. Congresul de la Haga (septembrie 1872) a fost într-un final convocat și, așa cum era de așteptat, a fost influențat de majoritatea fictive creată de partidul lui Marx, prin distribuirea a numeroase mandate către secțiuni îndepărtate etc. A fost numită o comisie de anchetă asupra Alianței, care a emis o decizie bazată pe documente scrise și conversații transmise de Marx. Toate acestea au fost acum studiate și se poate spune cu siguranță că rareori a acționat cu o mai mare frivolitate și mai multă neglijență criminală. Discursul acuzator al lui Marx și materialele sale, precum și materialele oferite de Engels, Lafargue și Utin cu privire la cazurile italiene, spaniole și ruse, sunt prezentate în pamfletul The Union of Socialist Democracy and the International Association of Workers (Londra 1873, 137). pp.). Acest pamflet servește în continuare drept bază marxistului

Istorigrafii și social-democrații germani consideră că este posibil chiar și până de curând să-l retipărească într-o traducere germană (editura Dietz).
Dacă cineva ar afirma, fără a studia însăși faptele, că Alianța a existat cu adevărat și că, prin urmare, critica lui Marx este justificată, i-ar putea obiecta cu îndrăzneală că afirmațiile lui Marx nu corespund realității. Acea. ceea ce a existat în 1869-1872. nu era altceva decât un fel de legătură organizatorică între lucrătorii activi, practicată de obicei. În consecință, dacă Marx ar fi fost loial, congresul și-ar fi dat seama că întreaga chestiune nu merită deloc, deoarece astfel de atitudini sunt necesare în orice activitate de propagandă și agitație și că toată povestea a fost doar o dispută asupra lui Bakunin și a camarazilor săi, care nu împărtăşeau opiniile altor socialişti. Dar Marx a recurs la încă un truc: Bakunin, pentru a-și câștiga existența, a început să traducă capitala lui Marx în rusă pentru editorul din Sankt Petersburg Polyakov, de la care a primit un avans de 300 de ruble. Bakunin a fost angajat în această lucrare pe tot parcursul iernii anilor 1869-1870, dar când Nechaev a sosit din Rusia, acesta din urmă a insistat ca Bakunin să-și dedice tot timpul propagandei ruse și i-a promis să se împace cu Polyakov sau cu reprezentantul său, Lyubavin. Asta e tot. Nechaev, pe lângă Bakunin, a aranjat această problemă în felul său: i-a trimis lui Liubavin o scrisoare, aparent din partea comitetului său, cu un sigiliu înfățișând o torță și un topor, cerând să-l lase pe Bakunin în pace cu această lucrare. Această scrisoare a căzut – prin mijloacele pe care le cunoaștem acum (Lopatin, Danielson) – în mâinile lui Marx, iar acesta din urmă a obținut o rezoluție prin care îi exclude pe Bakunin și James Guillaume de la Internaționala pentru Alianță și pe Bakunin, în plus, pentru un act personal care l-a dezonorat. Mai târziu, când Guillaume, cu ajutorul unor noi documente (scrisori de la Marx către Danielson) și

datorită unui chestionar atent produs de Lopatin, a stabilit aceste fapte și le-a prezentat lui Jaurès, care până atunci nu cunoștea complet această poveste, Jaurès a fost îngrozit. și a hotărât să vorbească despre asta într-o limbă internațională.congres, care urma să aibă loc la Viena în august 1914 cu cererea congresului de a anula rezoluția din 1872, excluzându-l pe Bakunin din Internațională. Moartea lui Jaurès și războiul au împiedicat acest lucru. Doi social-democrați germani, aproape singurii care au luat în serios istoria acestei epoci, Eduard Bernstein și Franz Mehring au înțeles într-o anumită măsură natura metodelor lui Marx și a partidului său împotriva lui Bakunin și au dorit să-i ofere acestuia din urmă o oarecare satisfacție. Acest tip de acțiune față de Bakunin nu era nou, așa cum demonstrează scrisoarea falsificată a lui George Sand din 1848, amenințarea imaginară din 1870. Cu mare dificultate putea fi obținută din Rusia,

Tovarășii ideologici ai lui Bakunin nu au fost prea surprinși de acest lucru; au recunoscut-o ca pe un vechi truc de hârtie. La 50 de ani de la Congresul Haas, aniversarea lui Bakunin a fost sărbătorită în același mod și multe din ceea ce se face astăzi este la fel de murdar ca toate aceste „antichități”.
Delegații elvețieni și spanioli ai federațiilor antiautoritare s-au adunat în Elveția imediat după Congresul de la Haga. Acolo s-au întâlnit cu internaționaliștii italieni care se adunaseră la Bakunin din Zurich și cu alți delegați la congresul internațional de la Saint-Dimier (15-16 septembrie 1872). La Zurich au avut loc dezbateri între Bakunin, italieni și spanioli despre programul și organizarea uniunii socialiste revoluționare, iar cu această ocazie caietul lui Bakunin ne oferă o mulțime de informații până la sfârșitul anului 1872. Congresul de la Saint-Dimier a stabilit legături de solidaritate între federațiile autonome ale Internaționalei. În continuarea anilor 1872-73. ideea de solidaritate a fost extinsă succesiv prin congrese naționale ținute în Belgia, Spania, Italia etc., iar în septembrie 1873 a avut loc un nou congres la Geneva, apoi în 1874 la Bruxelles, în 1876 la Berna și în 1877 la Verviers. . La toate aceste congrese s-a promovat ideea necesității de a uni muncitorii, indiferent de orice nuanță de gândire socialistă sau de orice preferință pentru una sau alta tactică, de vreme ce era anticapitalistă. A fost proclamat principiul solidarităţii în lupta economică şi al autonomiei în idei şi în alegerea tacticii. Bakunin, ca și alte Yurtsy, a fost inspiratorul acestei toleranțe. Dar din partea organizației controlate de Maox (al cărui Consiliu General fusese deja mutat la New York), au continuat să se revarsă excomunicațiile și expulzările federațiilor independente. După ceva timp, toți au fost expulzați din această Internațională, cu excepția celulelor ortodoxe marxiste împrăștiate ici și colo. Consiliul General, după ceartă internă, sa dizolvat în cele din urmă la Philadelphia în 1876. Astfel a murit ramura marxistă a Internaționalei; s-a întâmplat la 15 iulie 1876, la 2 săptămâni după moartea lui Bakunin.
Să revenim la unul dintre ultimele momente ale vieții revoluționare a lui Bakunin. Din vremea lui Nechaev (1869-1870) a fost rupt de mișcarea rusă, dar tânărul său tovarăș A. Ross (Sazhin), care trăise de la înfrângerea Comunei din Zurich, l-a prezentat pe Bakunin unor studenți care, precum Rally, au fost apropiați de mișcarea rusă 1869 În noiembrie 1871, Bakunin s-a întâlnit cu Smirnov, cu care, însă, nu au

început relații deosebit de prietenoase, iar în martie 1872 cu Holstein. Elsnitz și Rally, cu care Bakunin s-a împrietenit pe baza unor idei comune și a cooperării în afaceri. Din 4 iulie până în 10 octombrie, Bakunin a locuit la Zurich, din care a plecat

până la ora călătoriei în Jura sau la Neuchâtel pentru afaceri ale Internaționalului sau congrese. Noii săi camarazi nu erau oameni de acţiune, ci buni propagandişti ai ideilor anarhiste. Au fost organizate o bibliotecă rusă și o tipografie rusă, care a tipărit trei volume mari, care au fost însă finalizate la Londra doar de Ross în 1874. A fost organizat grupul intim „Frăția Rusă” (Bakunin și patru tovarăși), precum și secțiunea slavă la 7 iulie 1872. Programul și opiniile sale despre situația din Rusia și despre tactica rusă, publicate în anexa la carte " Statalitate și anarhie”, sunt o expresie deja maturizată pe deplin a gândurilor lui Bakunin asupra mișcării și tacticii revoluționare rusești. Mulți tineri studenți erau pasionați de ideile și elocvența lui Bakunin, dar și mai mulți erau adepți ai moderatului Lavrov. S-a pus problema revistei. Bakunin, care deja în 1870 și-a conturat ideile într-o scrisoare binecunoscută către Lavrov, a purtat negocieri cu el pe acest subiect, dar nu au dus la niciun rezultat. Vperyod * * a fost publicat numai de Lavrov din 1873. Nici cu polonezii era imposibil să se împace; unele dintre manuscrisele lui Bakunin sintetizează ultimele sale idei despre eterna chestiune a Poloniei — granițele istorice. Un număr destul de mare de studenți sârbi au fost influențați de Bakunin, care a aprobat revendicările lor naționale; Svetozar Markovich, însă, nu a fost unul dintre acești studenți, deoarece ideile lui socialiste moderate l-au separat de Bakunin. Întors de la Paris la Zurich, Nechaev căuta o oportunitate de a-și reînnoi contactele; a fost trădat de polonezul Stemkovsky, iar Nechaev a fost arestat pe 14 august. Încercările lui Bakunin și ale prietenilor săi de a-l elibera, planul de evadare pus la punct de ruși și sârbi, au eșuat, iar Nechaev a fost extrădat în Rusia pe 26 octombrie și supus unei comedie de curte în ianuarie 1873 (vezi procesul în Monitorul Guvernului din 24 ianuarie 1873, retipărit în „Crimele de stat în secolul al XIX-lea” a lui Bogucharsky Stuttgart 1903, pp. 415-456.)x) Nechaev a murit în 1883. Ultimele cuvinte ale lui Bakunin, cunoscute nouă despre el, într-o scrisoare către Ogarev din 2 noiembrie 1872, sunt de un caracter profund simțit. „Nu știu ce simți, dar îmi pare infinit de rău pentru el.” Bakunin a prevăzut că Nechaev, văzându-se pierdut, își va recăpăta energia și forța de odinioară, ceea ce s-a dovedit a fi corect.

S-ar putea spune multe despre legăturile lui Bakunin din 1872 și despre activitățile unui grup intim care s-a dezintegrat în 1873 din cauza neasemănării caracterelor și temperamentelor. Cu toate acestea, ceva durabil a ieșit din această cooperare, deși, pentru ss-

i) Pentru teribila suferință pe care o trăiește Nechaev în Cetatea Petersburg, vezi: „Vestnik Narodnaya Volya” Geneva nr. 1, 1883, p. • 132-158; tot „Trecut” iulie 1906 p. 151-177.

Din păcate, foarte rar: 3 volume din seria „Ediția Partidului Social Revoluționar”. Al doilea volum a apărut la sfârșitul lunii august 1873: The Historical Development of the International, Part I (1873, 2, 375

pp.), reprezentând prima parte a unei colecții a celor mai bune lucrări teoretice susținute de Internațional în limba elvețiană și mai ales reviste belgiene. Ideea acestei ediții a fost a lui Ross; urmau să apară mai multe volume. Guillaume și Bakunin au ajutat la alegerea materialelor etc. Dar această carte rămâne totuși singura de acest fel; conţine cele mai bune lucrări despre colectivismul şi anarhismul revoluţionar din acea vreme.
La sfârșitul anului 1873 a apărut prima parte (singura) a introducerii la „Statalitate și anarhie”, pe care Bakunin a scris-o în mai și iunie 1873. Cartea analizează problema naționalismului din punct de vedere federalist și corespunde manuscrisul francez „Tovarășilor Membri ai Federației Secțiunilor Internaționale din Jura”. (Nepublicat, dar pregătit pentru publicare de Guillaume). Partea teoretică, așadar, nu a fost niciodată publicată și probabil nici măcar scrisă; ceea ce este tipărit este doar o parte a introducerii.
Volumul al 3-lea din „Anarhia după Proudhon” a fost scris de Guillaume cu unele corecții și completări de Bakunin. A fost publicată de Ross la Londra în 1874 (III, 212 p.) Un alt pamflet a fost publicat pe baza lucrării lui Bakunin, dar publicat fără știrea lui și vorbind despre lucruri care nu sunt destinate publicului. Publicarea acestui pamflet a provocat nemulțumirea lui Bakunin și a fost motivul rupturii sale cu grupul de edituri (Ralli și prietenii săi). Această broșură se numește „Către revoluționarilor ruși”, publicată de „Comunitatea Revoluționară a Anarhiștilor Ruși”, fără desemnarea orașului (Geneva), 14 pagini, retipărită în „Scrisori” (1896, paginile 504-511). Este altceva decât programul „Frăției Ruse” din 1872 – un grup intim format din Bakunin, Ross, Ralli, Oelsnitz și Holstein, cu omiterea unor detalii ale organizației. Bakunin a fost cu atât mai nemulțumit de publicarea acestui pamflet, deoarece programul rusesc a fost modelat după programul mai vechi al Frăției Internaționale, care probabil era necunoscut editorilor. Broșura a apărut în septembrie 1873, aproape în același timp cu pamfletul lui Marx împotriva Alianței, în care el se baza tocmai pe aceste documente, care și-au pierdut toată semnificația din cauza prescripției.Mai mult, așa cum am încercat să demonstrez acest lucru prin compararea textelor. , (Biografie 1900 p. 778), textul rus coincide cu programul tipărit în secret la Cernețki (Geneva) și cu programul tradus în italiană, iar o copie a căruia,* scrisă de Andrei Costa, a fost confiscat în 1874 și figurat printre documentele în proces la Florența în 1875 Acest program, mi se pare, este similar sau chiar identic cu programul adoptat în septembrie 1872 la Zurich

Tovarăși italieni și spanioli. Ar fi interesant să analizăm acest pamflet, dar fiecare o poate face singur, deoarece este retipărit în Scrisori. Se ocupă de problema mijloacelor aplicabile într-o revoluție sau a doua zi după aceasta, pentru a împiedica orice dictatură să folosească revoluția în scopuri proprii. Aceasta înseamnă organizarea imediată a grupurilor sau comunelor revoluţionare autonome pentru a efectua toate lucrările cu caracter distructiv şi constructiv şi federarea acestora; aceste grupuri sau comune transferă temporar capitalul social, mijloacele de producție și pământul către asociații industriale și agricole aflate sub controlul direct al oamenilor; aceste grupuri sau comune vor înlocui orice guvern, orice dictatură oficială care ar încerca să se impună, căci experiența a arătat că prin instaurarea guvernării și dictaturii statul este restaurat și burghezia

ajunge la putere. Revoluționarii trebuie, așadar, să-și închidă și mai mult rândurile în momentul în care izbucnește o revoluție în orice țară și, cel mai important, să se pregătească prin toate mijloacele pentru o revoluție mondială, care singură este capabilă să asigure victoria revoluţie.
La începutul anului 1873, poate în timpul unei întâlniri dintre Bakunin și Cafiero la sfârșitul lui 1872, când Bakunin a notat în cartea sa la 29 decembrie „o decizie extrem de importantă pentru frați”, Cafiero, pe atunci încă un om destul de bogat, a conceput un proiect pentru a cumpăra o proprietate în jurul Locarno, al cărui proprietar nominal ar fi Bakunin. Pe de o parte, Bakunin ar deveni astfel cetățean al Ticinoului și nu ar putea fi expulzat; pe de altă parte, moșia va deveni un centru de muncă și de refugiu pentru revoluționari, în special ruși și italieni. Trebuia să echipeze o tipografie, dacă era necesar, să organizeze un depozit de arme, în același timp, ar fi tot necesar pentru a pătrunde în secret în Italia prin Lacul Maggiore. Astfel, energia și abilitățile lui Bakunin ar putea fi folosite în scopurile revoluției. Pentru a realiza acest proiect, Bakunin ar trebui să se retragă în exterior din mișcare și să trăiască ca un burghez nevinovat. Bakunin a fost de acord, s-a cumpărat o moșie numită „La Baronata” și a început construcția, deoarece moșia a fost neglijată și trebuia reparat ceva. La sfârșitul verii, Bakunin a plecat la Berna, unde, cu ajutorul prietenilor săi Vogt (profesor Adolf Vogt, medic) și Reichel, a stabilit legături cu mediul radical. Aceasta a fost pentru a crea impresia că este gata să se retragă din mișcarea revoluționară, că, în consecință, ar putea fi lăsat în pace și să nesocotească dorința guvernului italian de a-l îndepărta din Locarno etc. din 12 octombrie 1873 și-a declarat

părăsind Internaționalul. Înainte de asta, în iulie 1873, a avut o mare dorință de a pleca în Spania, unde se pregătea o mișcare revoluționară pentru vară; Malatesta a trebuit să plece cu el și a fost trimis mai întâi la Cafiero din Barlotto (orașul său natal, în Puyi) care trebuia să dea banii necesari călătoriei, dar Malatesta a fost arestat și întemnițat pentru o lungă perioadă de timp, Cafiero, la rândul său, a făcut-o. nu vreau Bakunin a deviat de la planul planificat inițial și a luat parte la mișcarea spaniolă. Această mișcare, însă, s-a încheiat curând cu înfrângere și, la fel ca la Lyon în 1870, sosirea grăbită a lui Bakunin nu a putut schimba condițiile nefavorabile mișcării. Dacă ar fi luat parte atunci, probabil că și-ar fi încheiat viața într-o închisoare spaniolă.
Internaționala Italiană (care a adoptat programul anarhist la congresul de la Bologna din martie 1873) a fost supusă unei asemenea persecuții și cu atâta dificultate și-a putut propaga ideile, încât lucrătorii ei activi, inspirați de exemplul Comunei din Paris și de răscoala din Spania, a decis la o întâlnire cu Bakunin la Locarno din decembrie 1873, la care, de altfel, a participat tânărul anarhist Andrey Costa, să organizeze o acțiune revoluționară.
Pe atunci în Italia exista un „Comitet italian al Revoluției Sociale”; a dat proclamații ilegale și a pus bazele unei revolte generale. Prin Celso Che-retti s-au stabilit contacte cu Garibaldi, care era gata să se alăture mișcării largi. Chiar și adepții individuali ai lui Mazzini, cum ar fi Valsania, au încercat să-și implice oamenii care își păreau aceleași în mișcare. Tulburările care au avut loc în multe localități,

cauzate de costul ridicat al vieții, au arătat că oamenii ar reacționa cu simpatie la o mișcare radicală împotriva exploatatorilor lor.
Mișcarea s-a pregătit peste tot, în special în Bologna și Romagna (Costa), Florența (Natta), în sud (Malatesta). Banii necesari pentru a cumpara arme i-au dat Cafiero etc.
Nu se știe ce a intenționat de fapt să facă Bakunin, întrucât s-a produs un eveniment neașteptat și foarte neplăcut care l-a forțat să acționeze mai mult sub influența acestuia din urmă decât în conformitate cu un plan adoptat în prealabil, care, dacă a existat, rămânea necunoscut de către acesta. S.U.A. S-au întâmplat următoarele: lucrările de construcție în Baronat, efectuate de antreprenori locali și muncitori care lucrau fără prea multă râvnă într-un mediu totuși plăcut pentru ei, precum și întreținerea tovarășilor veniți acolo, au costat sume uriașe, depășind cu mult cifrele planificate. Nici Cafiero, nici Bakunin nu aparțineau unor oameni care ar fi dorit sau ar fi putut să introducă ordine în aceste chestiuni și să aducă economie în viața practică. A fost în acel moment când familia Bakunin, nu

conștient de toate acestea, întors din Siberia după o absență de doi ani, Cafiero a fost anunțat de situația catastrofală a economiei sale și și-a dat seama că este aproape ruinat. Cafiero era supărat pe Bakunin; cearta lor a căpătat un asemenea caracter, încât Bakunin nu a avut de ales decât să plece la Bologna cu speranța de a pieri în revoluție? Într-o astfel de dispoziție a ajuns la Bologna, tovarășii nu bănuiau nimic, iar Bakunin a făcut tot posibilul pentru a-și coordona energia și a da mișcării o linie clară și îndrăzneață. Arestarea lui Costa a forțat mișcarea să se accelereze; s-a hotărât începerea ei în noaptea de 7 spre 8 august 1874. În această noapte, numărul internaționaliștilor care s-au prezentat la distribuirea armelor efectuate pe un câmp din afara orașului a fost prea mic pentru a întreprinde capturarea orașului. : doar un mic grup dintre cei mai compromisi s-a îndreptat spre munte, dar cei mai mulți dintre ei au fost arestați. Cel mai numeros grup, care s-a mutat la Bologna în acea noapte, a fost avertizat de eșec și s-a dispersat. Bakunin, după ce a aflat starea lucrurilor și a plecat singur, a decis să-i pună un glonț în frunte la ora 4 dimineața. În 20 de minute, un prieten a venit la el și l-a convins să nu o facă. Indiferent de însemnările lui Bakunin făcute la scurt timp după aceea, știu acest fapt din povestea acestui tovarăș pe care l-am întâlnit la Bologna în 1899 și care, desigur, nu cunoștea existența însemnărilor lui Bakunin.
În unele localităţi au avut loc şi încercări de răscoală revoluţionară; asa ca Malatesta in Puyi cu un grup armat s-a indreptat catre munti, dar aceasta miscare era prea mica pentru a atrage masele. Au început numeroase arestări și procese uriașe, care au avut loc în 1875-1876. Procesele s-au încheiat cu scuze și au contribuit la propaganda Internaționalei în Italia.
Bakunin a părăsit Bologna deghizat în preot de sat. Pe drum, a întâlnit-o pe Natta din Florența și a petrecut ceva timp cu el în Splügen. Între 14 și 21 august, el notează pentru ultima oară în caietul său: „Noi (Bakunin și Natta – sufletul Internaționalului Florentin.) suntem de acord asupra tuturor problemelor – planul complet de acțiune – cifrul și semnele au fost stabilite”. O scurtă scrisoare către prietenul său Emilio Bellerio din Ticina, din 18 august, spune: „M-am hotărât să mă întorc de unde am venit”, adică. spre Italia.

Există chiar și o schiță de 9 pagini a cifrului, dar acest cifru de nume fictive care nu ne spun nimic.
Mă opresc asupra acestui fapt în detaliu, deoarece este ultimul act sau încercare de a acționa în viața revoluționară a lui Bakunin. Pe 21 august, Natta a plecat la Locarno (mai târziu a fost arestat în Italia și a fost principalul inculpat în marele proces de la Flo).

rencii în 1875) și Bakunin a rămas singur cu grija lui - să ajungă la un fel de înțelegere cu Cafiero și să găsească un fel de adăpost pentru familia lui, care, ca și el, s-au trezit brusc fără nimic. A fost cea mai groaznică lună din viața lui, când, într-o căutare zadarnică a unei ieșiri, a rătăcit din loc în loc. Prietenii săi, la rândul lor, au luat decizia crudă că Bakunin era un om mort, că nu mai era posibil să coopereze cu el în treburile revoluționare. Acest lucru i-a fost anunțat la o întâlnire la Neuchâtel din 25 septembrie 1874. În notele despre atitudinea foștilor săi patru prieteni față de el, scrie: „o pauză completă și definitivă”. Apoi, o vreme, prinde viață la Berna cu soții Reichel, cu Vogt; marca (26) „Am fost primit cu brațele deschise”. Pe 5 octombrie, pleacă din Berna și ajunge pe 7 la Lugano, unde își duce familia. În cartea sa, el notează „prietenie fierbinte nesinceră”. Și-a reluat viața obișnuită, citind, studiind, vizitând prieteni și societăți, dar nu s-a angajat nici în propagandă, nici în organizare.
Cartea lui Guillaume conține multe detalii referitoare la această criză. Partea documentară a cărții este preluată din „Biografia” mea; memoriile și aprecierile aparțin lui Gil-om sau au fost adunate de el. Nu îl voi caracteriza, dar voi spune că lucrările lui Guillaume sunt doar o parte dintr-un corp imens de lucrări pe care le-am adunat pe acest subiect și că opinia finală trebuie să se bazeze pe totalitatea acestor materiale și dovezi, și nu pe o parte a acestora.
La Lugano, nu-i lipseau cunoștințele, dar erau de puțin interes, cu excepția întâlnirilor amicale și a corespondenței cu Elise Reclus. Cunoaștem și scrisorile lui prietenoase către prieteni din Berna și Locarno (două scrisori în Bellerio). Avea intenția de a lucra la două cărți despre care Elisée Reclus i-a scris la 8 februarie 1875: „Aștept cu nerăbdare Memoriile tale și Ideile mele. Lucrează, prietene, vom avea timp pentru asta. Râul revărsat al revoluției își intră în cursul său fără a provoca mare rău. Reclus și-a oferit serviciile pentru a revizui, din punct de vedere al limbajului, manuscrisele sale. „Ideile mele” a fost cartea despre care i-a scris lui Ogarev la 11 noiembrie 1874: „Intenționez, dacă îmi mai rămân puterea, să scriu ultima lucrare completă despre convingerile mele cele mai profunde”. Nu rămâne nimic din aceste manuscrise, dacă ar fi fost începute, și nu se știe, de asemenea, ce s-a întâmplat cu însemnările lui Zaitsev, căruia Bakunin i-a povestit uneori viața trecută în 1873 la Locarno.
Ca răspuns la o scrisoare către Eliza Reclus, acesta scria la 15 februarie 1875: „da, ai dreptate, revoluția și-a intrat temporar în cursul ei, intrăm într-o perioadă de evoluții, adică. în perioada revoluțiilor subterane, invizibile și adesea chiar imperceptibile. Evoluția, care

ceea ce se întâmplă acum este foarte periculos, dacă nu pentru umanitate, atunci cel puțin pentru unele națiuni. Aceasta este cea mai

recentă încarnare a unei clase epuizate care își joacă ultima carte sub auspiciile unei dictaturi militare – McMayun-bonapartistă în Franța, bismarckian în restul Europei.”
„Sunt de acord cu tine că a trecut ceasul revoluției, nu din cauza catastrofelor teribile la care am fost martori și a înfrângerilor teribile la care am fost victime mai mult sau mai puțin vinovate, ci pentru că, așa cum am afirmat și afirm în fiecare zi, gândul meu revoluționar, speranța și pasiunea s-au secat complet în masele de oameni, iar atunci când nu sunt acolo, poți face ce vrei, nu vor fi rezultate. Admir răbdarea și încăpățânarea eroică a jurienilor și belgienilor, ultimii mohicani ai Internaționalei moarte, care, în ciuda tuturor obstacolelor și dificultăților, în ciuda indiferenței generale, își expun cu încăpățânare frunțile curentului ostil al lucrurilor și continuă cu calm să facă ceea ce au făcut-o înainte de catastrofă, când mișcarea creștea și când cel mai mic efort a creat putere.
„Această lucrare este cu atât mai demnă de laudă pentru că ei nu vor profita de roadele ei; dar ei pot fi siguri că munca lor nu va fi în zadar – nimic nu se pierde în această lume – și o picătură de apă, cu toată nesemnificația ei, încă formează un ocean”. „În ceea ce mă privește, draga mea, am devenit prea bătrân, prea obosit și prea bolnav, să spun adevărul, în multe privințe dezamăgit, să mai simt dorința și puterea de a lua parte la această lucrare. Am părăsit în sfârșit lupta și îmi voi petrece ultimele zile ale vieții în contemplație, nu degeaba, dimpotrivă, foarte activă intelectual și care, sper, se va exprima în ceva util.
„Una dintre pasiunile care mă posedă acum este o imensă curiozitate. Odată ajuns la concluzia că răul a triumfat și nu îl pot preveni, am decis să studiez evoluția și dezvoltarea lui cu o pasiune aproape științifică și complet obiectivă.
După ce a analizat situația europeană, continuă: „Săraca umanitate”!
„Este clar că va putea ieși din această canalizare doar cu ajutorul unei colosale revoluții sociale. Dar cum va face aceasta revoluție! Niciodată reacția internațională în Europa nu a fost atât de monstruos înarmată împotriva vreunei mișcări a poporului. Ea a transformat represiunea într-o nouă știință, care este predată sistematic în toate școlile militare locotenenților din toate țările. Și ce are el să atace această fortăreață de nepătruns? masele dezorganizate. Dar cum pot fi organizați când nu au suficient interes pătimaș nici măcar pentru propria mântuire, când

ei nu știu ce ar trebui să-și dorească și când nu doresc ceea ce singur îi poate salva.”
„Rămâne propagandă, în forma în care Yurtsy și belgienii o conduc. Acesta este ceva, dar este foarte puțin: câteva picături de apă în ocean, iar dacă omenirea nu are alte mijloace de mântuire, va avea timp să putrezească de zece ori înainte de a fi salvată.
„Rămâne o altă speranță: un război mondial. Aceste uriașe state militare vor trebui, mai devreme sau mai târziu, să se devoreze și să se distrugă reciproc. Dar ce perspectivă. ”- Pe acest cuvânt, care ne introduce în starea actuală a lucrurilor, când deja pare că cartea viitorului este pe cale să se deschidă înaintea noastră, datorită geniului lui Bakunin, care a prevăzut și a prevăzut modern deja în 1875, pagina a 4-a se termină cu litere, iar restul este pierdut.

Curiozitatea pasională a lui Bakunin în acei ani în care mișcarea socialistă era cu adevărat extrem de slăbită și-a găsit hrana în observarea luptei dintre stat și biserică. Bakunin, deși a continuat să urască statul, a fost totuși mulțumit de loviturile pe care le-a dat clericalismului. Astfel, la 19 octombrie 1875, îi scria lui Adolf Reichel (în germană): „În ceea ce mă privește, am devenit un pustnic desăvârșit și încerc să-mi găsesc vechiul eu prin contemplare liniștită – dacă voi reuși, nu stiu. Un singur lucru trebuie să mărturisesc - îndepărtat din activitățile vieții, sunt în pericol să devin bismarckian. Și totuși nu îl urăsc pe Bismarck însuși - este un tip consecvent, ci bismarckismul, ca și înainte, din adâncul inimii mele. Dar peste tot, victorios, sau cel puțin aparent victorios, catolicismul, clericalismul, urăsc și mai mult. Succesele lui sunt o rușine pentru omenire, o rușine pentru tot ceea ce este rezonabil, moral, uman în noi.

„M-aș gândi foarte puțin la preoți dacă ar vrea să-și limiteze activitatea doar la a face și mai mult măgarii bătrâni, dar în Franța, în Italia, în Spania, în Belgia și în unele cantoane elvețiene, de exemplu în Ticino, se iau îndepărtați toți copiii de educație în mâinile lor murdare și aceasta este o adevărată nenorocire. Ei nu numai că umplu inimile și capetele tinerilor cu minciuni, ci contrafășează sistematic, ca să spunem așa, natura organică și toată activitatea naturală; ei creează mincinoși și sclavi. Și, deși știu foarte bine că Bismarck luptă împotriva religiei unui Dumnezeu milostiv doar cu scopul de a pune în locul ei religia statului și supunerea statului, pe care le-am urât mereu, trebuie totuși să recunosc că dacă nu ar exista Politica bismarckiană în Europa de astăzi, toți am deveni hrana preoților în scurt timp. Mi se pare că acum este necesar să ridicăm vechiul strigăt tăcut al enciclopediștilor: să zdrobim reptila! (Ecrasez l'infame). Ca în vremurile fanatice bune

când aveam motive să spun: „Ce vorbești despre nepartid pentru mine, să lăsăm nepartidei unui Dumnezeu milostiv!” – așa că acum îmi fac foarte puține griji în privința dreptății abstracte. Tot ce distruge preoția și preoții, în mine. opinia, este adevărată și dreaptă; so volens nolens devin pentru o clipă un Bis-Marcian ..,!”

Ceva de același fel i-a scris zece zile mai târziu tânărului său prieten din Ticinsk, Emilio Bellerio: „Chestiunea preoților este o întrebare universală, care domină acum peste toate celelalte întrebări. Eu, care îl urăsc din toată inima nu pe Bismarck, ci sistemul lui, influența și tendințele lui în Europa – am devenit relativ bismarckian! Rămânând eu, merg alături de Bismarck, repet vechiul strigăt de război al enciclopediștilor: „să strivim paraziții!”. În același spirit, Bakunin vorbește în manuscrisul început și neterminat al „Socialismului revoluționar în Rusia”, care trebuia să servească drept introducere la publicarea memoriilor contelui Palen despre mișcarea nihilistă. Bakunin a fost fericit când în Franța, la alegerile din 2 februarie 1876, republicanii i-au învins pe clerici și monarhiști.

În cele 20 de luni din 1874 până în 1876, Bakunin, care își pierduse dreptul la moștenire în Rusia, spera totuși, cu ajutorul unei înțelegeri pașnice, să primească o anumită sumă de bani din vânzarea pădurii, care să corespundă partea sa din moștenire și ar putea asigura viața lui și a familiei sale. Situația lui din Lugano, complicată de achiziționarea unei case în detrimentul banilor așteptați, a devenit foarte dificilă având în vedere întârzierile constante în deciderea

chestiunii moștenirii - ar fi trebuit să devină insuportabilă, dar apoi a venit moartea.
Probabil că ar fi plecat în Italia, dar suferința grea l-a forțat în 1876 să caute vindecare sau moarte la Berna, alături de un vechi prieten al medicului Adolf Focht. Viața lui la Lugano a fost descrisă cu umor, uneori bun, dar nepotrivit, de membrul Comunei din Paris, emigratul Arthur Arnold. Există detalii interesante în această descriere, dar distorsionate de rancoarea unui socialist rus, doamna Weber. La această descriere prefer ceea ce mi-a fost spus în 1899 de anarhistul Mazotti (emigrat din 1874) și soția sa Marietta, care, ca și alți muncitori anarhiști italieni, au fost în contact cu el aproape până în ultimul moment. Inocența lor pur populară, statornicia în speranțe, veselia și sinceritatea l-au susținut pe Bakunin în ore de profundă dezamăgire și suferință fizică chinuitoare.
Unul dintre ei l-a însoțit pe Bakunin în timpul călătoriei sale la Berna, care a fost apoi efectuată într-o diligență. Preotul era în aceeași trăsură. Trecând pentru ultima oară pe lângă Podul Diavolului de lângă Gotthard, Bakunin rosti câteva cuvinte

camarazilor săi despre Satana, acel veșnic rebel care este pentru el figura cea mai simpatică din întreaga biblie. Preotul a fost jignit și a urmat o discuție între el și Bakunin, în care Bakunin, bolnav de moarte și suferind, a „zdrobit” „reptila” cu fostul său inteligență.
Bakunin a sosit la Berna pe 13 iunie și Vogt și-a recunoscut starea ca fiind fără speranță. A fost internat într-o clinică privată, din care nu a plecat niciodată. Reichel și soția sa, născută Maria Ern (rusă) și Adolf Focht și soția sa au petrecut adesea timp cu el. Reichel, într-o scrisoare către Gambuzzi din 7 iulie, a descris în detaliu boala lui. Această scrisoare, luată dintr-o parte inedită a biografiei mele, este reprodusă în cartea lui Guillaume. Voi cita doar cuvintele pe care Bakunin le-a spus cândva în timpul unei lungi conversații între el și Reichel despre anii tinereții lor și viața lor comună din 1844-1847.
„Totuși, ce păcat. Bakunin că nu ai avut niciodată timp liber să-ți scrii memoriile. „Și pentru cine le-aș scrie?” a venit răspunsul. „Nu merită să vorbim despre asta. Acum toate națiunile și-au pierdut instinctul pentru revoluție. Sunt prea multumiti de pozitia lor; teama de a pierde ceea ce mai au îi face blânzi și pasivi. Nu, dacă sunt încă sănătos, aș vrea să scriu o etică bazată pe principiile colectivismului fără fraze filozofice sau religioase.
Există un sens profund în faptul că aceasta este tocmai ultima dorință a anarhiștilor, atât Bakunin, cât și Kropotkin. Ei văd că relațiile bune între ei, asistența reciprocă, în cele din urmă, sunt singurul lucru de valoare, baza pe care vor înflori libertatea și fericirea pentru toți, bunăstarea socială. Și ar dori să-și folosească ultima putere pentru a proclama acest lucru cu voce tare unei lumi care merge pe diferite căi false.
Reichel a spus: „În ultimele trei zile, posibilitatea unui sfârșit anticipat nu a fost încă observată, așa că familia Bakunin nu a fost avertizată. Lui Bakunin însuși i se părea „că era încă destul de stăpân pe sine”. Pot să spun doar: Bakunin a murit așa cum a trăit, un om întreg. Ca de-a lungul vieții, s-a arătat așa cum era – fără fraze, fără simulări; a murit în deplină conștientizare a poziției sale... În ultimele două zile dormise mult, respirând foarte greu, dar trăsăturile lui arătau rareori suferință. Din când în când părea că ceva îl enerva,

apoi făcea o strâmbătură și zicea: „Diavolul!”. ("Diavolo"). Dar, în general, părea că adoarme din ce în ce mai mult.
A murit la 1 iulie 1876 la h. 56 min. zi. Cenușa lui se odihnește într-un cimitir din Berna. Înmormântarea lui din 3 iulie a fost prezentă de camarazi, vechi prieteni. Mulți socialiști nu știau despre boala lui și despre prezența lui la Berna.

Iată un scurt rezumat al ceea ce mi se pare cel mai important lucru din viața neobișnuit de bogată a lui Mihail Bakunin. Pentru o descriere mai detaliată, există multe documente, majoritatea fiind publicate în ediții speciale.
Calea către anarhie! – Bakunin a găsit-o și a făcut tot posibilul pentru a face această cale accesibilă tuturor. Nu este important dacă mergem pe această cale sau dacă ne facem o nouă cale pentru noi înșine. Important este să ajungem în sfârșit în „frumoasa țară a anarhiei”, în care libertatea și bunăstarea socială s-ar realiza armonios.
NOTE:
Înapoi la pagina 7.
Vezi scrisoarea publicată de Kornilov (5 scrisori de la Turgheniev către prietenii săi bernezi) despre impresiile sale din 1840 – moartea lui Stankevici la 21 iunie și cunoștința lui cu Bakunin pe 21 iulie: „din toată viața mea anterioară, nu mi-aș dori să iau cu mine alte amintiri.
Mai târziu, Turgheniev s-a comportat rău față de Bakunin, creându-și propriul Rudin în iunie-iulie 1855, când Bakunin se afla în cetatea Shlisselburg. Cernîșevski a protestat la Sovremennik (iunie 1860, pp. 239-240) și a scris câteva rânduri excelente despre Bakunin.Turgheniev a fost foarte nemulțumit de aceste note (vezi scrisorile sale).
Înapoi la pagina 10.
Bakunin dă câteva detalii despre această perioadă a vieții sale într-o scrisoare către Reinhold Zollier (Paris, 14 octombrie 1814). El scrie (în germană): ... „Am învățat multe, am devenit francez și acum muncesc foarte mult la „expunerea și dezvoltarea ideilor lui Feuerbach” (Exposé et développement des idées de Feuerbach). De asemenea, studiez economia politică și Eu sunt comunist la suflet”. Nu se știe nimic despre opera sa franceză despre Ludwig Feuerbach. Nu trebuie luate ultimele cuvinte în sensul că Bakunin aparținea Partidului Comunist. Pentru cei care sugerează astăzi că Bakunin a devenit socialist abia în jurul anului 1864, aceste cuvinte „Sunt comunist din toată inima” ar trebui să fie de interes. Întreaga scrisoare se află în Biografia mea** (1899).
Înapoi la pagina 12.
Această scrisoare spune: „... în ceea ce mă privește, sunt profund convins că ea (democrația) este singura formă politică cu adevărat fezabilă în Rusia și că toate celelalte forme politice, indiferent de numele lor, vor fi, de asemenea, străine și respingător pentru poporul rus, la fel ca și regimul actual. Poporul rus, în ciuda sclaviei groaznice și a tuturor loviturilor care plouă asupra lui din toate părțile, are instincte și obiceiuri complet democratice: în natura sa semi-vdrvariană există atâta energie și lățime, atâta abundență de poezie, pasiune și înțeleg că este imposibil. știind-o, nu te convinge de asta. că nu a îndeplinit încă o mare misiune în această lume...
Poate că timpul nu este departe când revoltele țărănești parțiale se vor uni într-o singură mare revoluție și, dacă guvernul nu se grăbește

să elibereze poporul, „va mult sânge fi vărsat." El continuă: "Ei spun, ce
eseuri. θ

Împăratul Nicolae se gândește la asta. Dumnezeu să ajute! Dacă reușește cu adevărat să elibereze țăranii pe scară largă și sincer, aceasta ar fi o adevărată binefacere, care l-ar face să ierte multe lucruri și sunt multe astfel de lucruri, întrucât domnia sa a fost marcată până acum doar de umilirea independenței nobiliare. și toate elementele bune care au fost în Rusia”. Bakunin nu își definește înțelegerea despre democrație, dar există o anumită tendință de a exclude parlamentarismul, constituționalismul și alte măsuri similare cu jumătate de inimă.
Mergeți la pagina 42.
Există și un pamflet fără numele autoarei „Ursii din Berna și ursul din Sankt Petersburg* (Neuchâtel 1870, 45 pagini), care ridiculizează cu inteligență abaterile de la libertățile elvețiene care au permis răpirea legală a copiilor prințesei Obolenskaya. și alte fapte ale poliției tolerate de centralismul elvețian, dar împotriva cărora federalismul autentic s-ar revolta. Acest pamflet este retipărit în „Opere” volumul 3 (1907).
Mergeți la pagina 43.
Această perioadă poate fi consultată dintr-o scrisoare din The Awakening (Paris), MS. octombrie 1869 (Works vol. 5, 1911) despre Protestul Alianței, (MS. iulie 1871, MS. vol. 6-1913). , și conform unei scrisori din Svoboda (Bruxelles), un manuscris din toamna anului 1872 (Works Vol. 4, 1910); și, de asemenea, conform raportului Federației Jura - către toate federațiile ... „Saintville 1873) de James Guillaume cu fragmente din Bakunin și Paul Robin.
Mergeți la pagina 49.
În această Anexă A se regăsesc cuvintele celebre: „Ce poate face proletariatul nostru intelectual, tineretul nostru socialist, revoluționar cinstit, sincer, extrem de devotat într-o astfel de situație? dar cum și de ce să mergem printre oameni”?
M. Nettlau.
iunie 1922

Bakunin.
Bakunin ocupă un loc excepțional în istoria anarhismului.
Gândirea anarhistă și acțiunea anarhistă și-au găsit în el un exponent strălucit. Pentru prima dată în el, viziunea anarhistă asupra lumii a atins puritatea perfectă și curajul de exprimare. Semnificația mondială a filozofiei sale „răzvrătite” și a agitației sale a fost recunoscută de mult timp.
Și între timp, moștenirea sa ideologică a fost studiată într-o măsură nesemnificativă. Până acum, rămâne o problemă. Învățăturile și viața lui sunt împletite cu legende. Si pervertindu-i infatisarea, ei traiesc pana in ziua de azi1).
În afară de monumentele ridicate lui Bakunin-Nettlau și Guillaume, un veritabil studiu al lui Bakunin a fost descoperit abia în ultimele două decenii, mai ales după Revoluția din octombrie, care a absorbit în mod invizibil elementele bakuninismului* 2).
Dar putem spune cu siguranță că principalul set de idei care trăiesc modern, în special anarhismul rus, îi aparține lui Bakunin. Mai mult

decât atât, experiența Revoluției din octombrie, care i-a forțat pe anarhiști să-și reconsidere bagajele ideologice și practice, a lăsat de neclintit propunerile teoretice și tactice de bază ale lui Bakunin și a dat dovadă decisivă a perspicacității sale strălucite.
Această revizuire era obligată să pună în vigoare pe deplin necesitatea studierii atât problemelor sociologice, cât și politice, bakuninismul și problema viziunii anarhiste asupra lumii în general. Și aici cercetătorii, alături de posibilitățile de descoperiri autentice, întâmpină dificultăți semnificative.
Cu o viziune superficială, tendențioasă, asupra sintezei ciclopice a lui Bakunin, aceasta din urmă pare să fie plină de contradicții. Cuvintele lui Kant, ceea ce nu este întotdeauna posibil pentru autor
ï) Experiența de caracterizare psihologică a lui Bakunin—vezi. A. Borovoy și N. Proscris „Mitul lui Bakunin” M. 1925 ed. „Vocea Muncii”.
2) Autorul celei mai fundamentale lucrări despre Bakunin în limba rusă este Yu. M. Steklov admite că planul Bakunin de la sfârșitul anilor 1940 în liniile sale principale este o anticipare profetică fără îndoială a Revoluției din octombrie 1917.
9*

să i se prezinte o cerere de a recunoaște ca fiind al său ceea ce a scris și a spus, de parcă, cu tot dreptul, ar putea fi aplicat lui Bakunin.
Ar fi în zadar să cauți simplitatea, transparența și măsura în creația sa - ciudată, dezordonată, uriașă. Ar fi deznădăjduit, cu adevărat liliputian, să încercăm să-l prinzi pe Bakunin în contradicții, păcate și suprasare. Corect, singurul corect — util și corect împreună — ar fi să-și prețuiască creația ca pe o mare lucrare de viață, în ansamblu, să se străduiască să-și simtă gândul și patosul, să se separe în ea pe ale lui Bakunin, pentru prima dată și numai a spus el, din straturi istorice trecătoare, din capriciile „aleatoare” ale momentului.
Într-adevăr, esența filozofiei lui Bakunin este acceptarea și glorificarea vieții, în diversitatea și originalitatea ei.
Contradicțiile sunt intolerabile pentru mintea logică. În viață, toate contradicțiile trăiesc una lângă alta, sunt încă importante și necesare, pentru că în fuziunea lor organică se construiește însuși conceptul de viață.
Bakunin, chiar în tinerețe, cu mult înainte ca viziunea sa realistă asupra lumii să se formeze în sfârșit, nu numai că a simțit imanența contradicțiilor vieții, dar a formulat în mod repetat acest sentiment cu o claritate plastică în scrisori către rudele sale: „Contradițiile sunt viață, aceasta este frumusețea. al vieții, iar cine nu le poate birui, nu poate birui viața. Dar fiecare persoană trebuie și, prin urmare, poate să o facă. În asta constă esența lui umană... etc., etc. 1).
În lumina acestui punct de vedere, contradicțiile individuale ale lui Bakunin încetează să mai fie erori, lacune, defecte de gândire sau de metodologie. Ele se datorează unicității viziunii asupra lumii în sine. Ele sunt justificate teoretic și practic.
Alături de aceasta, trebuie să ținem cont de situația tehnică a scrierilor lui Bakunin. Scrierile sale sunt pamflete, nu o sistematizare răbdătoare a frunzelor acumulate, ci lavă, care trebuia să incinereze inamicul. Cuvântul lui Bakunin a fost întotdeauna un răspuns la cererea imediată a momentului. Fascinat de perspectivele de

mult simțite, a depășit improvizațiile politice sau sociologice și a scris un tratat. În astfel de condiții, ar fi înțelept să ne așteptăm la coerență metodologică și completitudine teoretică de la autor.
Dar, în ciuda nerespectării cerințelor metodologiei științifice, absența unui aparat extern care alcătuiește muntele.

1) Vezi Kornilov. Anii de rătăcire a lui Bakunin 1925. p. 86, 94. Vezi și scrisoarea publicată în „Byloe” 1923, nr. 21, p. „Anii de rătăcire a lui Bakunin”1. 1925. vor fi citaţi: Kornilov-I şi I.

Realizarea unui erudit, opera lui Bakunin în ansamblu este monumentală, răsunând de un lirism incitant, hipnotizant de pasiunea prezentării. „Federalism, socialism și ayteologism”, numeroase părți din „Imperiul Knuto-German”, „Scrisori către un francez”, denunțurile lui Mazzini nu sună ca experimente politice, ci ca un poem filosofic inspirat.
Opera lui Bakunin în ansamblu este antropodie, o explicație și o justificare a lumii umane.
Omul este motivul central al filosofării sale. Viziunea despre lume a lui Bakunin este saturată de uman.
Omul lui Bakunin nu este o abstractizare slabă a raționaliștilor luminați, nici rodul dialecticii „rezonabile”. El este cel mai puțin un membru „egal” al „umanității”, sau un ales cu o misiune minunată de a glorifica Creatorul în faptele sale. În cele din urmă, el nu este un erou romantic chemat de voința unui gânditor sau a unui lider să ducă la îndeplinire metafizica progresului.
Bărbatul lui Bakunin este prima intuiție de necompusă care a apărut din simpatia vie a unei naturi emoționale super-dotate pentru tot ceea ce este uman. Omul lui Bakunin este un om viu, real, concret, o bucată de materie plastică, în trecutul îndepărtat un frate de gorilă, astăzi gânditor și rebel, zidar al unei noi lumi umane.
Cum este posibilă creativitatea?
În caracteristicile tradiționale ale filozofiei istoriei lui Bakunin, în opinia noastră, semnificația elementului negativ din acesta din urmă este supraaccentuată.
În concepția sa generală despre lume, în doctrina vieții ca o dezvoltare nelimitată, ca un curent continuu, multivariat, îmbinat, momentul negativ trebuia în mod firesc să ocupe un loc important. Viața este un proces dialectic, iar esența ei constă în schimbarea succesivă a afirmațiilor și negărilor, îmbinate organic. Fiecare afirmație conține elemente de distrugere; negația este o condiție prealabilă necesară pentru afirmare.
În acest haos al cauzelor care interacționează, fenomenele specifice au nevoie de prezența anumitor condiții, relații tipice, în afara cărora auto-manifestarea și existența lor ulterioară sunt imposibile. O încercare de a se răzvrăti împotriva acestor condiții ar fi o rebeliune împotriva cauzelor care au determinat fenomenul în sine și, prin urmare, l-ar amenința pe acesta din urmă cu ruina.
Cu tot romantismul naturii sale, Bakunin a fost un realist din cap până în picioare. El și-ar putea da o idee clară despre exact în ce condiții o „răzvrătire” ar putea avea șanse de succes, în care, fără a pretinde succes practic direct.

poate avea un sens educativ sau propagandistic, în care, în cele din urmă, răzvrătirea echivalează cu o nebunie, nu în sensul unei dispreţuiri excesive faţă de situaţia reală în care ar trebui să aibă loc rebeliunea în sine, ci în sensul unei distorsiuni radicale a sarcinile activităţii umane, lipsa de sens de a încerca în esenţă lucruri, sta deasupra voinţei umane, deasupra capacităţilor umane. Aşa este natura şi legile ei, aşa sunt legile societăţii - nu forme concrete temporare în care o persoană îşi pune realizările trecătoare din punct de vedere istoric, ci legile de bază ale existenţei sociale, acţionând ca forţe ale naturii.

Prin urmare, ideea lui Bakunin ca nihilist, ca negator universal nu numai al legilor, ci şi al legii, este fundamental greşită, ca rebel care încalcă fundamentele fundamentale ale materiei naturale şi sociale.

El înţelege libertatea umană nu în mod metafizic, ca independenţă faţă de acţiunile „legilor naturale ale lumii fizice şi sociale”. Personalitatea este legată de „necesitatea naturală” (supunerea de legile naturii) şi de „necesitatea vieţii sociale” (supunerea de legile vieţii sociale). Supunerea faţă de ei este baza şi condiţia existenţei noastre. Revolta împotriva lor este o încercare absurdă de a te plasa în afara acţiunii cauzalităţii universale, care determină existenţa tuturor lucrurilor. În acest sens, omul este un sclav, dar un sclav al legilor care nu sunt mai presus de el, ci formează propria sa natură, inseparabilă de condiţiile existenţei sale.

Prin urmare, pentru Bakunin nu a existat şi nu putea exista un decalaj între „libertate” şi „necesitate”. Contradicţia dintre ei era imaginară.

Realitatea „rezonabilă” din punct de vedere biologic şi sociologic — şi pentru Bakunin a existat şi nu putea exista altă realitate — cu necesitatea naturală l-a determinat pe om să nege „cursul obiectiv al lucrurilor” şi să se răzvrătească împotriva lui.

Închis în fluxul de cauzalitate al lumii, determinat de legile naturii, legile existenţei sociale, omul este însă protestant din momentul naşterii sale. Şi pe măsura întăririi „umanului” din el — acesta este întregul conţinut obiectiv al istoriei sale — metodele sale de luptă sunt din ce în ce mai îmbunătăţite.

1) Realitatea este „rezonabilă”, „logică”, deoarece este condiţionată de setul corespunzător de motive, întrucât are propria sa logică internă. Această realitate concretă, în acest sens, este o realitate „rezonabilă”. O astfel de înţelegere a fost confundată în mod eronat cu aforismul lui Hegel despre raţionalitate şi realitate la începutul anilor '40. Belinsky şi parţial de Bakunin.

cu realitatea, care, după condiţiile momentului, încetează să mai fie „rezonabilă” pentru el.

Astfel, cursul obiectiv al lucrurilor, cauzalitatea lumii, după ce a dat omului un loc în fluxul cosmic, şi-a pregătit astfel propriul negător, progresând constant - în profunzimea planurilor sale rebele şi în perfecţiunea metodelor sale practice. Revoluţionarul nu este punctul focal al istoriei aruncat la suprafaţa ei de forţele elementare pentru a-l lăsa „să trăiască după voinţa lui stupidă”; revoluţionarul pune în negaţia sa forţa semnificaţiei sale istorice subiective, ca produs al realităţii „rezonabile”. Rebelul poate să nu socotească suficient cu condiţiile obiective de existenţă, într-un impuls patetic riscă să

meargă la „imposibil”, să comită greșeli grave, relevate de istoria ulterioară, dar însuși dreptul său de a se răzvrăti este incontestabil, în virtutea obiectivului. cursul lucrurilor, în virtutea instinctului creator imanent în om. Greșelile de calcul contabile, eșecurile strategice, chiar devastările nu ne discreditează nici drepturile și nici posibilitățile noastre reale de a pătrunde în realitatea „rezonabilă” și de a încerca să rearanjam mersul „obiectiv” al lucrurilor în felul nostru. Acesta este un război în care ambele părți pot fi câștigătoare. Experiența istorică a arătat că „teoriile științifice ale dezvoltării sociale” sunt cea mai abundentă sursă de erori; mersul obiectiv al lucrurilor dă triumf revoluționarului, indiferent de gradul de perfecțiune al formulelor sale a priori.
Dar o astfel de construcție nu are nimic de-a face cu credința oarbă, cu un credo quia absurdum.
„.. Ce este logic în natură și în istorie? Nu este atât de ușor de determinat ...... Să-l cunoști perfect, deci,
pentru a nu greși niciodată, trebuie să cunoaștem toate cauzele, influențele și efectele și reacțiile care determină natura oricărui lucru sau fapt, fără a exclude nicio cauză, oricât de îndepărtată sau slabă. Și ce filozofie sau știință se poate lăuda că este capabilă „să îmbrățișeze și să epuizeze toate acestea cu analiza ei?.. Este necesar să ne îndoim de știință din această cauză? Ar trebui să-l aruncăm pentru că ne oferă doar ceea ce poate oferi. Aceasta ar fi o nouă nebunie și mult mai pernicioasă decât prima.”
Libertatea în raport cu „realitatea rezonabilă”, „legile naturale” constă în a le cunoaște, a le recunoaște și a le folosi în scopul eliberării ulterioare. Sarcina științei este descoperirea și sistematizarea legilor; sarcina practicii este de a le introduce în viața de zi cu zi a maselor largi prin educația populară. Îndeplinirea cu succes a acestor sarcini rezolvă problema libertății practice, deoarece odată cu asimilarea acestor legi, nevoia de instituții coercitive ale societății moderne scade. Omul este liber pentru că voluntar

cunoaște și se supune legilor naturale; reglementarea externă trebuie să cadă*).
Chiar dacă admitem că, din punct de vedere epistemologic și psihologic, este posibilă o revoltă împotriva „legii” în general, că dacă nu societatea în ansamblul ei și nu orice organizație socială, ci o individualitate specifică separată, este într-un acces de logicism frenetic, egocentrismul teoretic sau practic și, în sfârșit, afectul catastrofal, își pot ridica vocea împotriva înseși fundamentelor ființei, împotriva dăruirii naturale, este încă destul de clar că un astfel de rebel se ridică nu împotriva legilor și regularităților, ci împotriva însăși ideea lor, împotriva chiar normele propriei sale conștiințe.
Bakunin nu a predicat niciodată și nicăieri un asemenea nelimitat. Revolta sa împotriva „științei” și „legilor științifice”, sau, mai larg, împotriva pretențiilor imperialiste ale rațiunii în general, nu a fost o revoltă împotriva dreptului științei și a dreptului științific de a exista independent, nu împotriva aspirațiilor științei de a se forma. propriile „unități logice”, nu împotriva încercărilor lor și, în sfârșit, cu ajutorul metodologiei sale specifice de a explica viața însăși. Rebeliunea lui a fost împotriva încercărilor de a subordona

viața științei, împotriva pretențiilor naive ale acesteia din urmă de a crede în adecvarea legilor sale la legile ființei adevărate, împotriva încercărilor de a dezvălui esența vieții cu ajutorul formulelor ei inevitabil limitate - de a înțelege lumea ca o „reprezentare”. Sensul pragmatic al cunoașterii științifice i-a fost clar pentru Bakunin până la sfârșit. Desigur, limitarea rolului cunoașterii științifice, opunerea modestelor sale posibilități atotputerniciei vieții nu poate fi justificată din punctul de vedere al pozitivismului consistent, dar tocmai acest pozitivism inconsecvent se realizează foarte consecvent pe tot parcursul învățăturii lui Bakunin despre viață și este culoarea principală a filosofării sale.
„Voi răsturna totul” a lui Bakunin, în ciuda titanismului seducător al acestor cuvinte, nu este nicidecum lozinca unui revoluționar semizeu care încearcă să zguduie spațiile interplanetare. "
„Voi răsturna totul” are orizonturi vaste, însă limitate nu numai de normele obiective ale ființei, ci și de geniul revoluționar și de bunul simț al lui Bakunin însuși. Este relevant pentru fiecare formă istorică de societate, pentru fiecare sistem socio-juridic, chiar dacă întruchipează în mod ideal aspirațiile și indicațiile momentului dat, dar numai

П Vezi II. 164-166, III. 156-158, 164-165.Cf. τ. IV. 61. pr. 1, 189, 250. În continuare, Bakunin este citat din singura culegere a lucrărilor sale în limba rusă, ed. „Vocea Muncii”. Cifrele romane indică volumul colecției, arabă - pagina volumului corespunzător. Sunt marcate toate locurile cele mai caracteristice în raport cu tema tratată.

lor. Deoarece pentru Bakunin nu existau limite pentru ascensiunea unei persoane reale de la animal la om, pentru el nu putea exista o ordine socială pozitivă care să pună capăt evoluției ulterioare a societăților umane. Bakunin nu a formulat acest lucru direct nicăieri. Lupta împotriva fetișismului dominator l-a dominat prea mult pentru el, un realist care și-a petrecut toată viața ca într-un cort, să dedice timp raționării despre „celelalte lumi” care ar putea apărea pe ruinele statului. Cu toate acestea, ideea imposibilității unui ideal anarhist final, ideea unei „revoluții permanente” ar trebui, în opinia mea, să fie o concluzie firească din conceptul filosofic general al lui Bakunin. Acest lucru este și mai convins de cuvintele care reprezentau „răsturnarea tuturor” în fraza atribuită lui Bakunin de către Reichel: „înainte de eternitate, totul este zadarnic și nesemnificativ”. Este prea evident că aceste cuvinte au sens doar dacă „voi răsturna totul” însemna ceva pozitiv și istoric, nu postulând o persoană ca pe un „eu” metafizic. Dacă Bakunin ar încerca să se afirme ca o substanță atemporală și fără spațiu, absolut independentă și liber creatoare, atunci amenințarea „eternității” ar trebui să dispară în mod natural pentru o astfel de substanță.
Cea mai permanentă revoluție nu poate fi interpretată ca o negare continuă, negare de dragul negării. O revoluție are întotdeauna un sens afirmativ – nu numai în apeluri și sloganuri, ci în muncă, muncă și consolidarea „noului”. Acesta din urmă trebuie să treacă prin etapa de adaptare, de serviciu, înainte de a fi respins în procesul de revoluție permanentă, în numele unor noi revendicări. Negația teoretică în sfera gândirii, negația practică în sfera rebeliunii – vin atunci când

cuceririle revoluției intră într-o fază automată a existenței, înghețată fetihist.
Revolta permanentă a lui Bakunin este negarea „Împărăției lui Dumnezeu" pe pământ, acel ultim punct utopic în care escatologia socialistă a crezut atât de mult timp și continuă să creadă. Dar nu sunt capriciul unei obsesii eterne, incapabili să se oprească o clipă pentru a realiza ce se întâmplă.
În spatele elementelor de negație care au făcut furori în Bakunin, în spatele patosului său distructiv, cercetătorii nu simt de obicei puterea geniului său organizator.
Întreaga filozofie a istoriei lui Bakunin se rezumă la două poziții care îi sunt echivalente: negarea animalității în om și afirmarea umanității în el. În viața reală, ambele postulate se contopesc într-unul singur, pentru că însoțesc invariabil
!) Fundamentarea acestei idei este motivul central al concepției mele anarhiste personale. Vezi cărțile mele Anarchism111918 și Individual and Society in the Anarchist Worldview 1 1920.

unul pe altul, se condiţionează invariabil unul pe altul. Astfel, în concepția filozofică și istorică a lui Bakunin, elementul negativ este pe deplin echilibrat de pozitiv.
Aforismul lui J. Elizar – „Spiritul care distruge este spiritul care creează" sau „Pasiunea pentru distrugere este împreună o pasiune creatoare", pe care mulți o interpretează ca o formulă absolută universală a negației – este, în esență, o formulă exprimată. de cultură cu laconism ingenios, care nu are nimic în comun nici cu dezgustul nihilist, nici cu încăpăţânarea scepticismului. Acest aforism, prevestitor al unei furtuni, dezvăluie perfect sensul negației lui Bakunin. Creativitatea este imanentă în distrugere. Distrugerea în sine are sens în măsura în care este însoțită de creație. Acesta este accentul aforismului. Cel puțin, se poate vorbi de egalitatea ambelor părți ale formulei și nu o mai poate interpreta în sensul că Bakunin nu a vrut deloc să construiască și și-a tras puterea exclusiv din negație.
Dimpotrivă, patosul afirmativ al lui Bakunin este puternic, convingător, vesel. Libertatea lui nu este doar o răzvrătire împotriva „non-libertăţii", ci construirea unei lumi noi. Niciunul dintre sociologi nu a reușit să demonstreze o asemenea necesitate antropologică a unei „a doua existențe" precum Bakunin. „Cauza lui revoluționară" necesită nu numai pasiuni distructive, ci și voința de a construi o nouă societate: „...pasiunea negativă este departe de a fi suficientă.
exact să se ridice la înălțimea cauzei revoluționare; dar fără ea, aceasta din urmă este de neconceput, imposibil, pentru că nu poate exista revoluție fără o distrugere largă și pătimașă, o distrugere mântuitoare și rodnică, pentru că din ea și numai prin ea se nasc și iau naștere lumi noi.
Problema emancipării umane consistente a lui Bakunin este în același timp o problemă de cultură. Negarea animalității ca factor de progres presupune nu numai schimbări spontane, interne, nu doar dobândirea unui adevăr nou în adâncurile fără fund ale spiritului, sub influența capriciilor neexplorate ale „cauzalității universale", ci și o luptă țintită. , aplicarea „gândirii" abstracte și a „forței musculare" la nevoi specifice, acumularea de tehnici, transferul lor, dezvoltarea ulterioară etc.

Lava lui Bakunin curge, ardând totul în cale, pentru a face loc afirmării de noi valori, și nu fetișizării pustiului. Bakunin ar putea ridica Madona Rafael pe zidurile orașului asalt de absolutism, ar putea ridica o mână de blasfemie asupra „Tuilliers, Catedrala Notre Dame și chiar Luvru", „în primele zile ale revoluției sociale", ca monumente inseparabile. în memoria parizianului

O Vezi I. 90.

proletariatul din despotism x), dar astfel de proiecte de distrugere pentru Bakunin nu erau „arta de dragul artei", jocul divin al unui spirit iresponsabil de distrugere.

Bakunin gustase prea mult din fructele celei mai rafinate culturi umane pentru a nu cunoaște întinderea reală a obiectelor invadărilor sale. Cu toate acestea, nicio cultură, odată realizată, nu ar putea deveni un fetiș pentru el, împiedicând realizările umane ulterioare. Cultura este o ținută în care o persoană își îmbracă nevoile istorice. Soarta culturii este legată de soarta acesteia din urmă.

Rezumând toate cele de mai sus, credem că avem dreptul, oricât de paradoxal pentru ideile tradiționale, să vorbim despre sistemul lui Bakunin, chiar și despre „dogmatismul" lui Bakunin.

Bakunin nu este un gelerter, nici un clasificator, deși în alte condiții, cu pregătire hegeliană și talent dialectic de excepție, putea scrie tratate după toate regulile învățării școlare, Bakunin nu este un observator calm, rece. El este, în primul rând, un tribun, un improvizator, care a avut un scop practic înainte de fiecare scriere. Și, în ciuda aglomerației temelor sale principale - digresiuni, inserții laterale, stabilirea scorurilor etc., el a revenit constant, persistent la aceleași linii principale de viziune asupra lumii, le-a susținut cu aceeași argumentare. În cele din urmă, miezul învățăturii sale poate fi ușor izolat de masa generală a judecăților sale și poate forma ceea ce am numit acum dogma sa.

Bakunin își definește pozițiile filozofice drept pozitivism și materialism științific.

Pozitivismul, numit și „știința rațională", „știința lumii", „filosofia rațională" de către Bakunin, este pentru el în primul rând o eliberare de fantomele religiei și ale metafizicii. Pozitivismul este un sistem care nu consideră nimic de la sine înțeles, critică toate fenomenele și își construiește toate afirmațiile pe experiență; Sistemul pozitiv nu este nici aristocratic, nici autoritar, precum religia și metafizica; dar este liber, democratic și construit de jos în sus. Experiența disponibilă pentru toată lumea este singura sa bază. Punctul de plecare al sociologiei pozitive este natura, firul călăuzitor este propria fiziologie a omului * 2).

„Materialismul științific" este „fundamentul real al întregului adevăr".

i) Vezi GV. 197.

2) Vezi ILI. 152 - 155; IV. 54. Deși recunoaște meritele enorme ale „Kontismului", Bakunin l-a tratat totuși critic și prin pozitivism înseamnă „filozofie științifică" în general.

Ascuțindu-și înțelegerea despre materialism și maternitate, în principal în disputele cu idealiștii, Bakunin respinge hotărât

conceptul idealist al materialismului. Aceasta din urmă este o operațiune urâtă asupra lumii experienței, pentru a aduce rușine materiei dispreţuitoare. Problema idealiştilor este o idee la fel de arbitrară şi de nedovedită ca Dumnezeu, Satana. Suflet nemuritor etc. Materia lor este „grosterie inferioară, inertă”, „o masă fără formă și fără viață”, „o rămășiță după abstracția din ființe reale a tot ceea ce le compunea puterea, mișcarea, viața, mintea” (și ceea ce se numește „ spirit” de către idealiști), inactiv și prost în comparație cu un zeu idealist, este doar o născocire a propriei lor imaginații idealiste.
Bakunin înțelege materia și lumea materială ca „întreaga sumă, întreaga scară a ființelor reale, începând cu cele mai simple corpuri organice și terminând cu structura și activitatea creierului.., toate manifestările lumii reale, atât la om, cât și la în afara lui..."
Materia lui Bakunin - "nu o materie dispreţuitoare" a idealiștilor, nu caput inortuum, nu ficțiune. Ea este vie, „rapidă, mereu mobilă, activă și fructuoasă”.
Ideea sa materialistă generală despre esența procesului lumii se bazează pe următoarea „axiomă”: „Tot ceea ce există, toate ființele care alcătuiesc lumea infinită a universului, toate obiectele care au existat în lume, indiferent de natura lor. din punct de vedere calitativ sau cantitativ, sunt mari, medii sau infinit de mici, apropiate sau infinit de îndepărtate - exercită reciproc unul asupra celuilalt, pe lângă dorință, în mod direct sau indirect, acțiune și reacție. Aceste acțiuni și reacții neîncetate, combinate într-o singură mișcare, constituie ceea ce numim solidaritate universală, viață și cauzalitate.
„Solidaritatea universală”, explică Bakunin, „această combinație mondială naturală, necesară, dar deloc predeterminată, neprevăzută a unui număr infinit de acțiuni și reacții particulare”, desigur, nu este „ceva absolut”, ci „derivat, care decurge din acţiunea simultană a tuturor cauzelor particulare” formând „cauzalitate universală”. Bakunin este convins că într-o astfel de construcție a cosmosului „nu există loc nici pentru planuri preconcepute, nici pentru legi prestabilite, prevăzute”, că nu există nimic în comun între „unitatea universală reală” construită în acest fel și „idealul”. unitate” a metafizicii religioase și filozofice.
Dar – este posibil să se cunoască „cauzalitatea universală”, dacă nu „crearea” lumilor – pentru că Bakunin consideră că termenii –
H Vezi II. 148; V. 62-65.

„Creatorul”, „creația” sunt capabile să dea naștere la neînțelegeri asociate cu ideile despre viață, date din exterior, care dă principalul impuls, impuls - nașterii, dezvoltării și morții oricărei creaturi, oricărei lumi? Nu! „Coerența absolută și infinitatea transformărilor reale ale universului”, „solidaritatea mereu în mișcare și activă, viața universală pe care o putem asuma în mod rezonabil, dar nu o putem înțelege nici măcar cu imaginația și cu atât mai puțin știm” x) .
Ateismul lui Bakunin este o concluzie logică din concepția sa materialistă despre lume.
Dumnezeu cu atributele sale este un produs nu numai al logicii idealiste, ci și al antinomiilor logice ale idealismului. Căci idealiștii postulează simultan pe Dumnezeu și umanitatea, nemurirea și cultura umană, absolutismul și libertatea. Umanitatea lor este ruptă de lume și plasată între doi poli idealiști - cel divin și cel animal,

fără a înțelege că aceste expresii caracterizează una și aceeași esență.
Bakunin face o trecere în revistă atentă a așa-ziselor dovezi ale „existenței lui Dumnezeu”, dezvăluind în mod consecvent caracterul iluzoriu al argumentului - învățăturile despre tradiție, adică. antichitatea și universalitatea credinței, despre armonia lumii originare, despre perfecțiunea absolută a lui Dumnezeu etc.
Dumnezeu există – un produs al gândirii umane, o abstracție generată în anumite condiții istorice de anumite motive istorice. Religiile istorice pozitive sunt rodul conștiinței colective, o reflectare specifică a anumitor aspecte ale procesului social. Credința religioasă crește din protestul instinctiv și pasional al omului împotriva condițiilor insuportabile ale existenței pământești. În rândul maselor care nu au crescut până la realizarea luptei sociale și a revoluției sociale, divinitatea devine un simbol al răzbunării ulterioare pentru nedreptatea trăită pe pământ. Astfel cerul este „îmbogățit cu drojdia pământului”.
Dar, crescând din conștiința umană, simbolismul ceresc subjugă o persoană, existența sa reală, se transformă într-o esență autosuficientă și domină nelimitat pe creatorul care i-a dat naștere.
De acum înainte, Dumnezeu este totul, lumea este nimic; Dumnezeu este stăpân, omul este sclav. Religia ucide în om rațiunea, puterea productivă, simțul dreptății, lupta pentru umanitate. Idealismul, care mărturisește divinitatea, condamnă omul la „bestialitate fără speranță”.
!) Vezi III. 156-162. 176-17’ Dacă deja în definiția lirică inspirată a materiei se simțeau note care păreau să încalce armonia pozitivistă, atunci doctrina „cauzalității universale”, obținută nu din experiență, unică, infinită, atotputernică, închisă în sine, de necognoscibil creează un o nouă esență metafizică.

Și dacă omul vrea să fie liber, trebuie să-L respingă pe Dumnezeu și să distrugă sistemele religioase.
Din punct de vedere istoric, zeitatea a devenit un aliat al tiranilor, torționarilor, exploatatorilor maselor.
Referindu-se la evenimentele contemporane, Bakunin pune întrebarea:
„... Unde erau materialiştii şi ateii? în Comuna Paris. Și unde erau idealiștii, credincioșii în Dumnezeu? în Adunarea Naţională de la Versailles. Ce au vrut revoluționarii parizieni? Ei doreau emanciparea finală a omenirii, prin emanciparea muncii. Și ce vrea acum victorioasă Adunarea de la Versailles? Căderea finală a omenirii sub jugul dublu al puterii spirituale și seculare.
Teoretic și practic, libertatea umană este posibilă numai cu distrugerea categorică a „ficțiunii domnitorului ceresc” 2)
În același timp, Bakunin consideră că este necesar să sublinieze că materialismul științific se manifestă în viață ca idealism practic; dimpotrivă, idealismul, în ciuda apropierii lui de cer și a tuturor ornamentelor sale verbale, în viața reală este înfundat în cel mai crud materialism.
Ficțiunilor minții umane, care încearcă să explice și să justifice lumea, materialistul Bakunin se opune vieții însăși.
Aici, în Bakunin, se pare că există un fel de luptă. Elementele raționaliste ale viziunii sale asupra lumii încearcă să-și apere independența.

i) Vezi II. 150-163, 182-186, 259-260, 267, 280, S. 149-152, 166, 176, 180. IV. 102-104; v. 60-67. Remarcile criticilor individuali ai lui Bakunin despre religios sau mistic din opiniile sale se bazează pe o neînțelegere. Ca să nu mai vorbim de concepția sa generală, care exclude categoric orice „divin”, el are anumite indicații în acest sens care nu lasă loc de îndoieli. Chiar și în articolul „Reacția în Germania”, a scris: „Nu trebuie doar politic să act, dar și în politica noastră însăși de a acționa religios — religios în sensul libertății, a cărei singura expresie adevărată este dreptatea și iubirea.” Vezi I. Kornilov, p. 184. Într-o scrisoare către E. Storzhevsky (nedatată) , scrie că „a refuzat complet să-L recunoască pe Dumnezeu științific și teoretic”, dar îl caută (Dumnezeu) „în oameni, în dragostea lor, în libertatea lor și acum.... în revoluție și“. Vezi Materiale pentru biografia lui M. Bakunin τ. 1. ed. V. Polonsky 1923, p. 36-37. Aceasta nu este o esență mistică, ci o terminologie mistică. Nu este vorba despre Dumnezeu și credința în Dumnezeu, ci despre dificultatea sau chiar imposibilitatea unor definiții în termenii rațiunii pure. Libertatea, revoluția, democrația și alte câteva concepte - ca unități reale complete - sunt ceva mai mult decât un set mecanic de idei politice, istorice, psihologice și de altă natură asociate cu ele. Ele vorbesc nu numai minții noastre, ci și sentimentelor noastre, voinței noastre, naturii noastre ca întreg. Sunt sloganuri, mituri care fac apel la ceea ce este adesea inconștient în noi înșine. Bakunin le numește „religioase”.

Nativ dintr-un cerc privilegiat, iluminat, o persoană educată cuprinzător, un fost hegelian, un revoluționar care a absorbit tradițiile emancipatoare ale Iluminismului, principiile anului 1989, utopieni, un dialectician strălucit și un entuziast nelimitat - Bakunin, desigur, putea nu ci să aducă un omagiu — „iluminării”, „științei”, „gândirii”, „rațiunii”.

„Gândirea” determină locul omului în regnul animal. „Gândirea” separă „lumea umană” de restul lumii organice. „Gândirea” creează istoria omenirii. Fascinat de marea putere de coordonare a minții umane, Bakunin identifică rațiunea, ideea, logo-ul cu realitatea. „Tot ceea ce este natural este logic și tot ceea ce este logic există și trebuie realizat în lumea reală: în natură, în sensul propriu al cuvântului și în dezvoltarea sa ulterioară - istoria naturală a societății umane”. „Știința” este mijlocul universal de eliberare a omenirii. - Gândirea religioasă și metafizică, postulând „existența lui Dumnezeu” și sugerând astfel restrângerea drepturilor minții umane, respingerea simțului dreptății, negarea libertății umane, Bakunin pune în contrast „știința rațională” și „propaganda socialism.” Filosofia rațională nu este autoritară, ci democratică: „se organizează liber de jos în sus și recunoaște experiența ca singurul ei fundament... Dumnezeu, Infinitul, Absolutul sunt complet eliminate din știința rațională”. Iar Bakunin își încheie afirmațiile raționaliste cu o expresie reală „către știința lumii”: știința este „una dintre cele mai prețioase comori”, „una dintre cele mai bune glorii ale omenirii”. Moartea ei ar fi o întoarcere a omenirii la câteva mii de ani în urmă, la starea strămoșilor lor - gorilele. Și punând întrebarea tragică - care sunt motivele încetinirii mișcării progresului, care duce la disperare, aproape de stagnare, care este cea mai mare nenorocire a omenirii,

Bakunin răspunde: „Sunt o mulțime de motive. Una dintre cele mai importante, desigur, este ignoranța maselor.1)
În această reverență pentru cunoaștere și știință, Bakunin este moștenitorul erei iluminismului și al utopilor.
Cu toate acestea, Bakunin matur nu este aici. Alături de curentele raționaliste din filosofia sa, l-au bătut și alte curente puternice și în ele se dezvăluie adevărata semnificație a creației lui Bakunin, din care își trage forța pentru construirea unei filozofii a istoriei originale, consecvent anarhiste.
Anticipând „anti-intelectualismul" contemporan, anticipând argumentul subtil al lui Bergson*2), scrie Bakunin
i) Vezi II. 276; Sh. 150-158 etc.
2) Pentru elementele bergsoniene din filosofia lui Bakunin, vezi cartea mea „Anarhism" 1918 și articolul lui I. Grossman „Bakunin and Bergson" „The Testaments" 1914 Nr. 5, care mi-a devenit cunoscut după publicarea cărții mele.

o pagină elocventă dedicată automatismului ideilor „înghețate".
„Fiecare nouă generație găsește în leagănul ei o întreagă lume de idei, idei și sentimente, pe care le primește ca moștenire a secolelor trecute... , ca o lume a faptelor, întruchipată și realizată atât în oameni, cât și în toate lucrurile care îi înconjoară încă din primele zile de viață... Ideile și ideile umane nu au fost la început altceva decât produsul unor fapte reale.... Mai târziu ele dobândesc o forta suficienta,
pentru a deveni la rândul lor cauzele unor noi fenomene .. . Aceștia ajung să schimbe și să transforme, e adevărat, foarte încet, existența umană, obiceiurile și instituțiile, într-un cuvânt, toate relațiile oamenilor din societate.... Și când o generație.... ajunge la o vârstă matură.. ., ea găsește în sine, la fel ca și în societatea din jurul său, o întreagă lume de gânduri sau idei consacrate, care îi servesc drept punct de plecare și îi oferă într-un fel materia primă sau țesătura pentru propria sa muncă intelectuală și morală . . . »
Această pagină magnifică, care dezvăluie condiționalitatea vieții spirituale a omenirii prin trecutul său, inseparabilitatea legăturii dintre toate realizările intelectuale și morale ale omenirii, vastitatea muncii colective cheltuite pentru dobândirea și întărirea ideilor, care mai târziu devenit fond comun, este, alături de tbm, cea mai profundă revoltă împotriva acceptării ideilor ca moștenire – „absurdă, dar inevitabil, fatală în dezvoltarea istorică a minții umane", idei „consacrate de-a lungul secolelor, de ignoranța generală. și prostia, precum și de interesele bine înțelese ale claselor privilegiate...", etc.
Această pagină este o indignare pasională împotriva aservirii maselor umane de către conștiința colectivă a societăților anterioare, împotriva împrejurării fiecărei societăți și a fiecărei generații de societate cu o atmosferă intelectual-morală particulară care favorizează, împreună cu un sentiment de securitate, o simțul rutinei, mijlocii și locuri comune. În această tutelă inevitabilă și în același timp dezgustătoare, există obstacole profunde în calea libertății reale a mea, a generației mele, a societății mele 1).
Iar protestul înfocat împotriva aservirii prezentului se transformă într-un atac deschis la adresa „ideei" în general, la pretențiile sale de dominație în viață. Gândul creează unitate, dar nu este nici

concret, nici real. O idee este întotdeauna o distragere a atenției și, prin urmare, întotdeauna o negație a vieții reale. Știința trăiește o viață reflectată, dependentă; ea afirmă idei, concepte de viață, dar nu viața însăși. Știința are sigur

') Vezi pasajele înrudite: II. 273 - 276.

limite: trebuie să-și amintească că nu este totul, ci doar o parte din tot, o parte din viață, viața nesfârșită a lumilor sau cel puțin viața societății umane.

Gândurile și științele sunt accesibile doar relațiilor și transformărilor constante ale lucrurilor, dar nu esenței lor materiale, individuale, nu realității în sine, nu adevăratului fior al vieții. Știința se gândește la viață, dar nu se gândește la viața însăși. „Știința este de neclintit, impersonală, generală, abstractă, insensibilă... Viața este toată trecătoare și trecătoare, totul tremură de realitate și individualitate, sensibilitate, suferință, bucurii, aspirații, nevoi și pasiuni. Ea singură creează în mod spontan lucrurile și toate ființele reale. Știința nu creează nimic, doar afirmă și recunoaște creațiile vieții. „Este ceva fără inimă.... nu poate să înțeleagă betonul, se poate mișca doar în abstracții”. Intervenția oamenilor de știință și a teoreticienilor tradiționali ai procesului istoric în afacerile imediate ale vieții este nu numai inutilă, ci și profund dăunătoare. Formulele și doctrinele lor simplifică și drenează viața. Ceea ce oferă și fac ei este „sărac, ridicol de abstract, lipsit de sânge și viață, născut mort...”. Bakunin pronunță un verdict fără milă asupra guvernului „învățat”. Nu poate fi decât un guvern aristocratic – „neputincios, ridicol, inuman, crud, opresiv, exploatator, malign”. „Toate izvoarele vieții s-ar seca sub suflarea lor abstractă și științifică” „Conducerea vieții de către știință nu ar putea avea alt rezultat decât prostia întregii omeniri”. „Ceea ce predic eu”, conchide Bakunin, „este o revoltă a vieții împotriva științei”, pentru că știința este „un sacrificiu etern al vieții trecătoare, trecătoare, dar adevărate pe altarul abstracțiilor eterne” i) * * * * * * * * X).

Viața, primatul vieții, este punctul central al filozofiei lui Bakunin. Viața este plină de un potențial creativ nelimitat, este creativitatea însăși. Viața este concretă și reală; domină gândirea, determină voința. 2).

i) Vezi I. 237, 272; II 192-197, 202; 111 155, 175. Bakunin, însă, este departe de a nega „autoritatea” în general. El „nu are încredere absolută în nimeni”, ceea ce l-ar face un sclav, „un instrument al interesele" celuilalt. Dar se înclină în faţa autorităţii unui specialist;
recunoaşterea acestora din urmă se datorează caracteristicii societăţii moderne
la diviziunea muncii. În condițiile actuale, fiecare ar trebui să fie pe rând lideri și conduși. Și dacă nu și nu poate fi
„autoritate universală permanentă, căci nu există universal
om gras”, apoi voluntară și temporară „putere reciprocă și subordonarea" nu poate decât să existe. În cele din urmă, Bakunin este gata să recunoască "autoritatea absolută a științei", dar respinge "infailibilitatea".
şi universalitatea reprezentanţilor ştiinţei.” Vezi II. 168-171.
Vezi II. 74. mier. 1.237.

Bakunin și-a exprimat principiul favorit al filosofării sale în cuvinte curajoase și urmărite: „Viața cu toate înălțările și splendorile ei trecătoare - dedesubt în diversitate, moartea cu monotonia ei eternă și incomparabilă - deasupra în unitate”.
Diversitatea reală este viața, unitatea logică este moartea J).
Aici este cheia conceptului care este esența viziunii anarhiste asupra lumii - libertatea. Libertatea în învățătura lui Bakunin este începutul și sfârșitul omului. Separarea omului de lumea animală, formarea și întărirea lumii umane, toate perspectivele de viitor ale omului vin din libertate, respiră libertate, se hrănesc cu libertate.
Dar a înțelege până la capăt conceptul de libertate înseamnă, în primul rând, a-i înțelege creatorul – omul însuși.
În structura generală a naturii, omul își ocupă locul propriu, special, căruia nimeni altcineva nu îi aparține. Ca orice altceva în lume, omul este în primul rând „o ființă complet materială.” Nu există în el nimic care să nu fie materie, care să nu fie un produs al „materiei brute”. „Mintea lui magnifică”, „ideile înalte”, „aspirațiile nesfârșite” – materia, mintea lui, „singurul creator al întregii noastre lumi ideale” – „o proprietate a lumii animale și în principal a unui mecanism cerebral absolut material”. Toate actele intelectuale și morale își au singura sursă în organizarea materială a omului. Nu cunoaștem nicio formă de „influență spirituală sau extramaterială”. Nimeni nu a văzut și nu a putut vedea vreodată un „spirit pur, eliberat de orice formă materială”, existent independent de corpul animal. Într-un cuvânt, omul și restul lumii se contopesc într-un singur flux material vital, între ele nu există discontinuitate. Lumea umană este o continuare directă a lumii organice.
Omul este un animal; într-un pas direct, a coborât, dacă nu din gorilă, atunci din rudele ei; omul nu-și poate desființa animalitatea. Dar .... omenirea - ultima și cea mai perfectă manifestare a ei - este în același timp o negare din ce în ce mai mare a naturii animale din om. Omul poate și trebuie să-și refacă animalitatea, să o umanizeze prin libertate 2).
Primele scrisori ale lui Bakunin conțin un număr mare de afirmații. anticipând filosofia sa matură ulterioară a primatului vieții asupra abstracției. Vezi mai ales Kornilov. II. 58, 88, 93-94, 98, 149, 232-233, 284. În scrisorile de la cetate, imnuri persistente și patetice către realismul vital și condamnarea constantă a metafizicii și abstracției. Sunt dincolo de orice bănuială, deoarece sunt deplin de acord cu gândurile anarhistului liber Bakunin. Vezi Materiale pp. 252, 255, 262, 263.
s) Vezi 11.144, 147-148, 156, 203-205, III. 154, 158, IV. 86, 106-109.

Ce face un om dintr-un animal? Ce îl pune pe treapta independentă, cea mai înaltă, singura din ierarhia nemărginită a ființelor vii?
„Trei principii de bază”, răspunde Bakunin, „sunt condițiile esențiale pentru întreaga dezvoltare umană în istorie, atât individuală, cât și colectivă:!) animalitatea umană 2) gândire și 3) rebeliune”.
Desigur, capacitatea de a gândi și capacitatea de a se răzvrăti sunt prezente și la alte specii de animale. Dar numai la om mintea atinge un

asemenea grad de dezvoltare atunci când poate fi numită facultate de gândire. Dintre toate animalele, doar omul gândește. Doar el este înzestrat cu capacitatea de abstractizare, care îi deschide calea spre analiză, știință experimentală și alte triumfuri teoretice și practice asupra lumii lucrurilor și lumii animalelor. Numai omul, în cele din urmă, este înzestrat cu acea „curiozitate puternică” care îl conduce pe scara nemărginită a cunoașterii și îl echipează cu mijloacele necesare pentru a-și subordona forțele naturii. Această curiozitate este cea mai umană dintre toate nevoile umane; prin ea omul devine om în adevăratul sens al cuvântului. Și numai o persoană iscoditoare, gânditoare poate dezvolta și întări în sine acel sentiment, nevoia de indignare, de răzvrătire, prin care se construiește viața, se răsturnează ordinea decăzută, fără de care viața însăși ar fi o mlaștină stagnantă.
Astfel, în mijlocul naturii, în condiții sociale, un om - un animal, receptiv, lacom, pasionat - începe să-și creeze o „a doua existență” pe care să-și construiască pentru sine — noua sa lume umană, corespunzătoare planurilor sale, ridicându-se odată cu propria sa creștere. În această luptă pentru „lumea proprie”, dictată lui de „fluxul universal al vieții”, „ cauzalitatea universală”, „natura” - o persoană își găsește voința, își afirmă libertatea, demnitatea sa „umană”. Astfel, toată istoria umană este „negarea progresivă a animalității primitive a omului, dezvoltarea umanității sale”. i)

i) Vezi II. 144, 147, III. 158, 163-164, 167, 172, 178. Este interesant să comparăm aceste prevederi ale maturului Bakunin cu schițele sale tinere. În „Notele” din 4 septembrie 1837, citim: „... Viața este fericire; a trăi înseamnă a înțelege — a înțelege viața. Nu există rău, totul este bine; numai limitarea este rău — limitarea ochiul spiritual. Omul nu este încă liber „Dar în el se află posibilitatea unei libertăți nemărginite, a unei fericiri fără margini. Această posibilitate stă în conștiință. Omul este o ființă conștientă. esența sa infinită. Gradul de conștiință al omului este un grad de libertate a acestuia. Hegel spune că numai gândirea distinge omul de animal. Această diferență este infinită, face din om o ființă independentă, eternă..." 396-397.

Viața comunitară, munca colectivă, puterea colectivă sunt o condiție necesară pentru nașterea omului, pentru o luptă planificată, pentru realizarea libertății. Societatea este un copac, libertatea rodul ei. Teoria creșterii progresive a umanității prin distrugerea animalității se sprijină pe o temelie materialistă solidă.
Materialismul zoologic, ca principiu de explicare a fenomenelor procesului social, i s-a părut lui Bakunin incontestabil.
Acest „mare principiu”, în acord cu „materialismul științific”, „singurul punct de plecare atât pentru cercetarea și dezvoltarea științei pozitive, cât și pentru mișcarea revoluționară a proletariatului”, el a formulat astfel: „Așa cum în lumea numită material, materia anorganică... este baza determinantă a materiei organice, iar în lumea socială, care, totuși, nu poate fi considerată decât ca ultima etapă a dezvoltării lumii materiale cunoscute de noi, dezvoltarea problemelor economice a avut întotdeauna a fost și continuă să fie baza determinantă a oricărei dezvoltări religioase, filozofice, politice și sociale.
El opune în mod repetat principiul idealist fals, care derivă fenomenele din idei, cu singurul principiu materialist adevărat, care

afirmă că ideile sunt o reflectare a fenomenelor, printre care fenomenele economice, materiale, stau la baza tuturor celorlalte. În centrul celei mai „abstracte” și „ideale” ceartă a fost întotdeauna un interes material. Istoria umană, în acest sens, în totalitatea fenomenelor sale, este o continuare a luptei pentru existență inerentă întregii naturi organice. În sfârşit, înseşi principiile Internaţionalei şi tactica luptei sale revoluţionare s-au construit pe recunoaşterea faptului economic ca fapt fundamental al procesului social.

Totuși, Bakunin, fidel metodei pluraliste care corespunde conceptului său general de „viață”, văzând în orice monism doar o încercare mai mult sau mai puțin reușită de a stabili cea mai utilă, „unitate logică”, este departe de a recunoaște principiul „ materialismul economic” ca absolut, singurul, adevăratul fundament al întregului proces social. Principiul este corect, în măsura în care pretinde să stabilească legile procesului social, în măsura în care este condiționat și relativ; pretenţiile sale la un sens absolut şi universal sunt nejustificate şi false a).

Pentru Bakunin, numai viața este reală; în procesul social, singura realitate adevărată este omul. Numai

') Vezi II. 156, 262, 111. 159-160, 168-169, 171.

2) Vezi I. 247, II. 138-143. IV. 85, V, 68-70. Bakunin, ca un fost hegelian, se pronunță și el în favoarea metodei dialectice, încercând să arate cu ajutorul ei cum idealismul doctrinar degenerează inevitabil în materialism practic.

un astfel de sens poate avea învățătura lui despre negarea sistematică și progresivă a naturii animale din om. Această negație - naturală, inevitabilă și, ca atare, rezonabilă (în același timp istoric și logic) - este sursa valorilor intelectuale și morale ale lumii umane.

Astfel, pe baza negării animalității, a dezvoltării capacității de a gândi și a nevoii de rebeliune, se construiește lumea umană cu antagonismele și formele sale diverse de organizare a intereselor. În procesul luptei, grupul, mai târziu clasa, conștiința de sine crește; se perfecţionează voinţa de clasă, se elaborează metode de ofensivă de clasă. Procesul automat natural spontan și voința creatoare a maselor asuprite care luptă spre libertate – acestea sunt adevăratele surse ale tuturor fenomenelor sociale.

Ne întoarcem la libertate.

„Libertatea este cel mai mare cuvânt, adică un lucru măreț, care nu va înceta niciodată să aprindă inimile tuturor oamenilor vii”. În afara libertății, nu există bine; libertatea este sursa și condiția absolută a oricărui bun demn de acest nume. Foarte bine nu este altceva decât libertate. Ultima limită, cel mai înalt obiectiv al dezvoltării umane este libertatea. Emanciparea reală a omenirii este adevăratul scop și cel mai înalt rezultat al istoriei. Deci libertatea este scopul și libertatea este calea. Întregul sens al existenței umane este în libertate; calea istorică a omului este calea autoeliberării continue, consecvente.

Dar conceptul de libertate are nevoie de o definiție formală. În Bakunin, se încadrează într-o caracteristică a geniului în ceea ce privește concizia și acuratețea: „Libertatea este indivizibilă: nu poți tăia o parte din ea fără a ucide întregul”.

Libertatea este viața însăși. Ca și viața, este integrală, indivizibilă, unică. Nu o poți dezmembra; o încercare la cel mai mult, chiar și o bucată nesemnificativă din ea, înseamnă negarea ei, moartea sa în ansamblu. Evei biblice i-a fost interzis să atingă fructele unui singur copac, dar această interdicție echivala cu o negare completă a libertății ei. Neascultarea ei a fost o adevărată rebeliune; a deschis calea spre libertatea omului.
Conținutul pozitiv al libertății constă în afirmarea umanității, adică afirmarea dreptății și a bunătății.
Ambele principii nu sunt rodul speculațiilor logice și nu sunt moștenirea principiilor teologice sau juridice. Ele sunt destul de reale și înrădăcinate în însăși animalitatea naturii noastre. Egoismul și socialitatea sunt inseparabile de toate societățile animale, dar numai în societatea umană ele primesc conștientizare și formă completă.
Dreptatea pe care o presupune libertatea este imanentă în conștiința umană; sensul său este egalizarea oamenilor în drepturile la mijloacele materiale și spirituale necesare dezvoltării

umanitatea lor. Justiția este „libertatea deplină a fiecăruia în mijlocul egalității depline a tuturor”. Pentru Bakunin, este un pas firesc în dezvoltarea personalității, trecerea ei de la izolarea economică la unirea liberă. Dragostea este inseparabilă de dreptate, căci adevărata iubire reală presupune egalitatea oamenilor. Dragostea de sus pentru cei de jos este despotismul, dragostea pentru cei de jos pentru cei de sus este sclavia*).
Astfel, libertatea afirmată presupune în mod firesc o organizare socială.
Omul istoric este „cel mai individual” și „cel mai liber” dintre toate creaturile lumii animale și, în același timp, cel mai social dintre ele. Societatea este o cale firească și singura cunoscută nouă a coexistenței oamenilor, guvernată de propriile legi, care au forța elementară a legilor naturii. O persoană devine astfel numai prin activitatea colectivă a întregii societăți.
Puterea socială este nelimitată. Din momentul nașterii, o persoană se alătură unui fond puternic, universal, cu forță elementară care acționează, de credințe, învățături, abilități, selectate și acumulate de generațiile anterioare, care stau la baza existenței sale individuale.Privată fatal de alegere, o persoană este atașat prin rădăcini naturale de societatea în care s-a născut; acesta din urmă pune pe el o urmă de neșters.
O revoltă radicală împotriva societății este la fel de imposibilă ca și o revoltă împotriva naturii, deoarece criteriile morale general acceptate ale binelui și răului sunt inaplicabile societății, ca și naturii. Societatea este „un fapt infinit și pozitiv și original care precede orice conștiință, orice idee, orice evaluare intelectuală și morală; aceasta este însăși temelia, aceasta este lumea.”
Adevărul însuși, în măsura în care nu este o abstracție de fotoliu, nu o unitate logică care transformă viața cea mai pestriță și dezordonată într-un mort, ci un produs al experienței reale, își datorează originea procesului social impersonal. Adevărul se naște spontan din nevoile maselor. *2)
Viața socială este interdependența continuă a oamenilor. Acesta este un fel de atmosferă în afara căreia o persoană nu poate respira. În condițiile sociale de existență se naște lumea spirituală a omului:

capacitatea lui de a gândi, nevoia de răzvrătire. Și, prin urmare, ele sunt o condiție prealabilă inevitabilă pentru libertatea lui, umanitatea lui. Libertatea însăși, măsura ei, este cunoscută doar în convietuirea cu ceilalți.

1) Vezi II. 195-196, 262, 289; III. 123. 145, 168, 183-187, 215; IV. 61, 260.

2) Vezi scrisorile lui Bakunin către Herzen. Herzen. Opere colectate ed. Lemke, τ. XIX. p. 155, 319, 352.

„În afara societății, o persoană ar rămâne pentru totdeauna un animal sălbatic sau un sfânt, ceea ce este aproape același lucru.. O persoană izolată nu poate fi conștientă de libertatea sa.... Libertatea nu poate fi un fapt de singurătate, ci de interacțiune, nu de exceptie, ci dimpotriva acelei conexiuni... Sunt om si ma eliberez in masura in care recunosc libertatea si umanitatea tuturor oamenilor din jurul meu. Numai respectându-le umanitatea îmi respect propria umanitate. . . Libertatea mea personală, confirmată... de libertatea tuturor, devine nemărginită” 9·

Infinitatea dezvoltării sociale asigură infinitatea dezvoltării omului însuși. În acest sens, omul este o devenire constantă. Până la moarte, el nu poate fi considerat complet, firea lui este inepuizabilă. Aici este sursa unicității ei, care necesită dragoste și respect 1 2 3).

Numărul de formule în care Bakunin, în propriile sale cuvinte, „un adept fanatic al libertății”, își variază definițiile - se poate crește după bunul plac, dar acestea sunt suficiente pentru a simți izvoarele puternice de optimism care țâșnesc în apelurile sale pentru munca colectivă. asupra realizării libertăţii.

Această sarcină este inepuizabilă, nesfârșită. Soarta unei persoane care și-a realizat pe deplin scopul sună ca o poezie captivantă:

„O ființă trecătoare și discretă în mijlocul oceanului nemărginit al mutabilității universale, cu o eternitate necunoscută în spate și aceeași eternitate necunoscută în față, o persoană gânditoare, activă, conștientă de destinul său uman, rămâne mândră și calmă în conștiința lui. libertatea sa, pe care el însuși o câștigă, luminând, întărind eliberând și, în caz de nevoie, răzvrătind lumea din jurul său. Iată consolarea lui, răsplata lui, singurul lui paradis.

Cu toate acestea, pentru implementarea practică a libertății, nu este suficient să-ți realizezi scopul uman, nu este suficient să-ți realizezi drepturile și drepturile celor care stau în apropiere. Gândul trebuie să se transforme în acțiune, o persoană trebuie să devină un rebel. „Revolta individualității umane împotriva tuturor — puterea divină și umană, colectivă și individuală” — este un moment negativ necesar al libertății 4).

1) Vezi II. 262 - 275; III. 183-186; IV 35, 53, 71, 250; V. 48-49. Într-una dintre scrisorile sale către ai săi din 1845, el a scris: „Femeile sunt aproape peste tot sclave..., fără libertatea lor completă nelimitată, libertatea noastră nu este posibilă” Kornilov. 11.291.

2) Vezi o scrisoare de la cetate către rude de o dată necunoscută. Materiale. p. 254. Cf. vederi timpurii ale Bakunin; Kornilov. II. 192. 217, 238. (trad. p. 234 pr. 1), 284.

3) Vezi III. 179.

*) Vezi II. 267.

Puterea, indiferent de natura ei, este negația libertății. Și, prin urmare, răzvrătirea pentru libertate împotriva oricărei forme de putere este cerința de bază a naturii umane, deoarece conține instinctul de eliberare de sine.
Puterea este un rău care aduce cu sine o dublă demoralizare.
Pe de o parte, îl corupe pe conducător, insuflând în liderul cel mai luminat, dezinteresat și pur disprețul maselor, o exagerare a propriei demnități. Pe de altă parte, este o negare necondiționată a principiului de bază al moralității umane - respect în fiecare pentru natura sa umană, recunoaștere pentru fiecare - chiar și în cazurile de declin moral - oportunitatea de a se ridica la realizarea umanității sale. Puterea, cu inevitabila ei amăgire de sine, prin simplul fapt al existenței sale, desființează principiul „respectului uman” *).
Microbii puterii sunt împrăștiați pe toate nivelurile istorice ale societății umane. Germenii psihologiei autoritare cunosc cele mai vechi societăți. Ultimele cercetări – etnografice, antropologice, sociologice – nu au lăsat piatră neîntorsătă în ideile noastre despre idilele primitive, unde totul respira, presupus, simplitate bucolă, iubire, claritatea cristalină a relațiilor. În aceste societăți nu existau antagonisme complet conștiente, nu existau conștiință de sine de grup - o condiție prealabilă inevitabilă a luptei de clasă, în sensul modern al cuvântului -, dar erau lideri, eroi, păstori, bătrâni și turme, oameni obișnuiți, gloate. Ridicarea la scut să fie un bonus - talent organizatoric, pricepere militară, strălucire oratorică la consiliu, dar liderul însuși și tovarășii care l-au proclamat lider au simțit acum abisul care se întinde între ei și știau că durerea așteaptă turma dacă el încalcă legea unui lider recunoscut voluntar . În cele mai vechi societăți totemice, încălcarea regulilor privind zonele alimentare totemice, secretul păstrării fetișurilor (churingi), relațiile conjugale între grupuri etc., amenințau neascultătorii cu expulzarea, automutilarea severă și moartea. Legenda unei „epoci de aur” care nu cunoaște binele și răul, constrângerea, moralitatea, precedând o nouă istorie – plină de sânge, păcat, crime – a căzut de mult.
Bakunin, care nu cunoștea ultimele cercetări, nu s-a înșelat deloc cu privire la adevăratul conținut social al epocilor „zorii omenirii”. Un judecător perspicac al naturii umane * 2) cel mai puțin ar putea crede că există putere

η Vezi III. 202 - 203.
2) Kropotkin a spus despre Bakunin: „Este oamenii pe care i-a inspirat în Italia, Elveția, Franța, poate Varlin, E. Reclus, Cafiero, Malatesta, Fanelli. Guillaume, Schwitzguebel și alții, grupați în jurul lui în celebra Alianță, nu erau cei mai buni oameni din rasele latine din acest mare enoh. Mi se pare că aprecierea sa asupra oamenilor a fost uimitor de corectă.” Vezi I. 8. Cursive Kropotkin.

o fantomă rea care a apărut brusc în istorie. El știa că instinctul dominator este un element necesar al naturii animale, indisolubil legat de lupta pentru existență.
„... Instinctul de a-i comanda pe alții, în esența sa originară, este instinctul carnivor, instinctul animal al sălbaticului”. În istoria ulterioară, ea ia diferite forme, înmuiate în exterior și înnobilate.

Dar, în esență, rămâne la fel de pernicioasă; efectul său este chiar sporit de aplicarea științei x).

„Dacă există un diavol în toată istoria omenirii”, exclamă patetic Bakunin, acesta este principiul dominator. El singur, împreună cu prostia și ignoranța maselor, pe care, însă, se bazează mereu și fără de care nu ar putea exista, singur el a dat naștere tuturor nenorocirilor, tuturor crimelor și tuturor faptelor rușinoase ale istoriei.

Și nicăieri starea de „non-libertate” nu a fost aruncată într-o formă atât de complet și sincer costisitoare ca într-o stare de tip modern, în care religia preoțească sau laică, obiceiurile, normele juridice, morala, argumentația științifică și filozofică, smerenia filistină. și echitația sufletească - totul s-a reunit pentru a justifica un fetiș invincibil din punct de vedere istoric, logic și psihologic în mintea marii majorități a cetățenilor.

Nu este de mirare că în ideile lui Bakunin, fierbinte cu un sentiment de libertate, sunt identificate principiul dominator și statul modern. Statul devine chintesența celui care o neagă și este negat de ea. Nimeni, cu excepția lui Nietzsche, nu a dat vreodată caracteristici atât de mortale și de distrugere cuprinzătoare ale statului precum Bakunin.

Stat - " . ..limitare absolută, negarea libertății fiecăruia în numele libertății tuturor sau dreptului comun. ... Acolo unde începe statul, libertatea individuală se termină și invers” * 2 3).

Stat - " . .nu un întreg viu. ., nu o societate umană naturală .., este măcelul atât al fiecărui individ, cât și al tuturor asociațiilor locale; abstracție care ucide o limitare a unei societăți vie sau mai bine spus negarea completă a vieții și a drepturilor tuturor părților care alcătuiesc un tot comun, în numele așa-zisului bine comun; este altarul religiei politice pe care se sacrifică societatea naturală; este un atot-devorator care trăiește din jertfe umane, ca o biserică....; este fratele mai mic al bisericii.” 4).

Un argument zdrobit în apărarea doctrinei democratice – nevoia de a restrânge o parte din libertate – pentru ambele

!) Vezi despre știința „burgheză” IV. 48.

2) Vezi IV. 255.V.6.

c) Vezi III. 186.

4) Vezi IV. 88.

grija de restul - libertatea ca întreg, Bakunin o respinge cu formula irezistibilă dată mai sus: „Libertatea este indivizibilă: nu se poate tăia o parte din ea fără a ucide întregul”.

În acest sens, pentru Bakunin toate formele de stat sunt indiferente. Un stat democratic bazat pe vot universal poate fi la fel de despotic, chiar mai despotic, decât un „stat monarhist”. Statul democratic este construit și pe „dominare”, „dominare” și „violență”, adică. „despotism ascuns”. Poate deveni cel mai insuportabil, cel mai teribil și cel mai categoric despot dacă, sub pretextul reprezentării voinței generale, „apasă voința și libera circulație a fiecăruia dintre membrii săi cu toată greutatea puterii sale colective”. Republica are o valoare pur negativă, în măsura în care este distrugerea, anihilarea monarhiei. Dar căderea monarhiei nu înseamnă încă instaurarea libertăţii şi dreptăţii 1).

Fără milă, Bakunin dezvăluie natura înşelătoare a „statului popular”. În Alianţă, opunând la o politică de compromis, în special, orice alianţe cu burghezia, benefice numai pentru ei, şi nu pentru masele tradiţional înşelate, el elimină în câteva cuvinte sloganul democratic la modă de atunci. Statul poporului este „o contradicţie, o ficţiune, o minciună... o capcană foarte periculoasă pentru proletariat. Statul, oricât de popular ar fi în formă, va rămâne întotdeauna o instituţie de dominaţie şi exploatare şi, în consecinţă, pentru masele de oameni o sursă eternă de sclavie şi sărăcie.

Bakunin nu face o excepţie pentru dictatura proletariatului, care, conform convingerii socialiştilor de stat, ar trebui să devină o formă de tranziţie la instituirea unui sistem socialist fără clase. Şi aici proletariatul, crede el, va deveni inevitabil jucăria forţelor elementare, va juca fără să vrea un rol perfid în raport cu propriii săi fraţi. Muncitorii, intrând în adunările constitutive şi legislative, devenind oameni de stat, devin inevitabil „burghezi şi, poate, vor deveni mai burghezi decât burghezii înşişi”.

Orice dictatură, personală sau colectivă, este „îngustă, oarbă, incapabilă să pătrundă în adâncul vieţii oamenilor şi nici să îmbrăţişeze

') Vezi I. 98-99, 136-137, 208.11.43-44.111. 123-126, 187. Bakunin subliniază însă că critica sa la adresa statului în general şi a statului democratic în special nu implică deloc o ecuaţie fundamentală între monarhie şi statul democratic: „Cea mai imperfectă republică este o mie. ori mai bine decât cea mai luminată monarhie” Monarhia există o opresiune constantă, republica cunoaşte momente de relativă libertate, regimul democratic încearcă să ridice masele la viaţa publică, monarhia nu face niciodată asta, vezi 111.201.

2j Vezi v. 19-20.

întreaga sa lăţime. De aceea, actele oficiale chiar şi ale autorităţilor revoluţionare trezesc în mase un sentiment de protest. O revoluţie încetează să mai fie o revoluţie acţionând în mod arbitrar. O revoluţie socială nu poate fi decât rodul creativităţii directe a maselor de oameni. Revoluţia se organizează doar de jos în sus 1).

Orice alt argument în apărarea statului i se pare lui Bakunin insuportabil.

Ar fi lipsit de sens să încercăm să justificăm statul prin faptul că îngrădeşte doar acea libertate care este îndreptată „spre nedreptate, spre rău”, şi invers, asigură activităţi îndreptate spre bine şi dreptate. O astfel de argumentare este retrogradată în primul rând conceptului de bază de libertate, care nu cunoaşte diviziuni sau restricţii, indiferent de modul în care ar fi ele motivate, altfel libertatea încetează să mai fie aşa. O astfel de apărare a statului este doar versiuni reînnoite ale temelor vechi: despre libertatea Evei, căreia i s-a interzis să mănânce fructele unui singur copac, despre soţiile lui Barba Albastră, cărora le era interzis să privească într-o singură cameră a palatului. , etc., etc.

Acest argument este neputincios şi ipocrit şi din punct de vedere istoric.

Toţi teoreticienii contractului social, de la predecesorii lui Rousseau până la adepţii săi, sunt gata să afirme că până în momentul creării voluntare – liberă şi conştientă a statului – distincţia dintre bine şi rău nu a existat deloc. Aceasta a fost tocmai acea „epocă de aur”

fantastică în care „egoismul era legea supremă, singura regulă; binele era determinat de succes, răul numai de eșec, iar dreptatea nu era altceva decât recunoașterea unui fapt împlinit. Contractul social a inaugurat o eră a distingerii dintre bine și rău. S-a construit conceptul de „bun comun”, de acum înainte a fost proclamat criteriul suprem în determinarea oportunității și moralității oricărui act. Tot ceea ce a dus la asigurarea și protejarea binelui comun era bun; tot ce era contrar acestui bine era recunoscut ca fiind rău 2).
Așa s-a născut statul modern „laic sau ateu”, care a respins morala cosmopolită a creștinismului, dar nu s-a ridicat la morala umanitară. Stat

i) Vezi IV 20. 177-185, 257 etc. În perioada pre-anarhistă, Bakunin a vorbit despre posibilitatea sau dezirabilitatea dictaturii.Astfel, de exemplu, este un pasaj binecunoscut din Confesiunea sa.în care el inițial pare să fi crezut, crezând că o dictatură radicală ar fi de preferată unui despotism lax, instabil, neluminat.
2) Vezi III. 184-188.

în existența sa închisă izolată — prea îngustă pentru a putea acoperi interesele întregii omeniri și astfel să pună în aplicare cerințele moralității universale.
Astfel, în statul modern, creștinismul este doar un „pretext și o frază”. Fundamentul real al moralei statale, noul fetiș care a îngropat pe restul, a subjugat toate pretențiile și pretențiile umanității și, ca atare, a determinat întreaga practică istorică a statelor, este „interesul de stat”. Pentru a apăra acest „interes”, pentru a-și apăra „limitătatea”, „egoismul colectiv”, statul nu doar sacrifică libertatea individuală, ci se înarmează din cap până în picioare și profită de orice ocazie pentru a smulge piesa altcuiva, nu. oprindu-se la sânge și sacrificii. Statul este de neconceput în afara imperialismului. „Statul trebuie să devore pentru a nu fi devorat, să cucerească pentru a nu fi cucerit, să înrobească pentru a nu fi înrobit... Statul este cea mai flagrantă, mai cinică și mai completă negare a umanității... Recunoaște dreptul omului, umanitatea și civilizația doar în interiorul propriilor sale granițe... Popoare străine... poate să zdrobească, să distrugă sau să înrobească după bunul plac”... „Nu există groază, cruzime, sacrilegiu, sperjur, trădări care să nu fie comise. , care nu ar continua să fie comise anual de reprezentanții statelor, fără nicio altă scuză decât cuvântul elastic, atât de comod și în același timp atât de groaznic: interes de stat „d).
Astfel, o entitate uriașă din punct de vedere istoric, inexorabilă, atotpătrunzătoare, autosuficientă crește, dominând oamenii, aspirațiile lor, libertatea, viața, sugând din oameni ca un vampir tot ce este mai prețios și mai original în ei și sacrificând toate acestea. ca un sacrificiu pentru un mijloc abstract de contabilitate. Așa trăiește statul — prin jaf sistematic și violență, acum sub masca ipocrită a afirmării libertăților iluzorii și egalității, când sub pretexte false de a proteja de rău și de a stimula binele, apoi, în sfârșit, pur și simplu din cauza complezenței cinice inerente stat. Și de aceea este imposibil de visat că dintr-o stare fundamental vicioasă, cu cât mai despotică și mai agresivă, cu atât mai matură și mai desăvârșită, s-ar putea naște speranța eliberării omului, afirmarea umanității.
Machiavelli are dreptate — „crima... este o condiție necesară pentru

înțelepciunea politică și pentru adevăratul patriotism... statele puternice sunt susținute doar de crimă” * 2).

') Vezi 1. 69-70, 117, III 190-191; IV. 89, 234.

2) Vezi 1. 84, 11 270,111 34, 192.

În trecut, statul a avut un predecesor puternic și continuă să-l aibă ca aliat până astăzi - biserica. Esența lor este aceeași; scopurile și mijloacele lor coincid; soarta lor este aceeași. Biserica și statul sunt în egală măsură convinși că omul este rău din fire, că sunt necesare măsuri speciale pentru a-l salva pe om de sine, de propria sa corupție. Ei sunt la fel de convinși că libertatea unei persoane trebuie sacrificată pentru a o transforma: după idealul bisericesc, într-un sfânt, după idealul de stat, într-un cetățean virtuos, în ciuda faptului că în orice moment biserica și statul. au fost „principalul teren de reproducere pentru vicii”. Iar o stare perfectă nu poate trăi fără religie, căci Providența Divină sancționează constant actele statului.

„Statul, fratele mai mic al bisericii, ... este sfințirea istorică a tuturor despotismelor și a tuturor privilegiilor, fundamentul politic al oricărei înrobiri economice și sociale, însăși esența și centrul oricărei reacții * ... „Statul ... este un cimitir imens unde sacrificiul de sine, moartea și îngroparea tuturor manifestărilor vieții individuale și locale.. Statul este o abstracție care devorează viața oamenilor... Statul este expresia tuturor victimelor a individului ξ).

Bakunin, care era străin de ipostaza naivă a ficțiunilor în entități reale autosuficiente, a înțeles perfect că în spatele abstracției de stat există întotdeauna un anumit cineva real care extrage beneficii neechivoce, bine tangibile din fetișismul de stat pentru el și rudele sale. Statul și instituțiile sale protejează interesele reale ale clasei. Sistemul prin care clasa privilegiată își îndeplinește intențiile se numește patriotism.

Bakunin își dă el însuși o explicație clară a complexității conceptului de patriotism. El distinge patru elemente principale în el: natural sau fiziologic, economic, politic și religios sau fanatic.

Patriotismul natural este pasiunea animală originară, caracteristică tuturor etapelor vieții animale și fiind o manifestare elementară a luptei pentru existență — devorarea universală a celuilalt. În condițiile vieții comunitare umane, patriotismul natural este „un atașament instinctiv, mecanic și complet lipsit de critică față de un mod de viață tradițional, ereditar, acceptat social și o ostilitate la fel de instinctivă, mecanică, față de orice alt mod de viață”. este cea mai izbitoare formă de limitare umană, dar; de aici negarea umanităţii. Cu toate acestea, în zilele noastre, acest patriotism este, în cea mai mare parte, lotul sălbaticilor sau

C Vezi 11.56, 219-220. SH 194-195, IV. 89-90, 258, 260, 264.

pături semi-sălbatice, păstrate grație sărăciei și ignoranței în societățile civilizate.

De regulă, patriotismul din timpul nostru poartă pecetea oportunității de clasă. Își asumă un caracter sau altul, în funcție de valorile pe care clasa privilegiată le apără sub masca sa. Depășind cadrul

cerințelor de clasă, acest patriotism devine politică și împreună cu „cea mai înaltă moralitate” a statului. Sentimentul patriotic este de acum înainte datoria cetățeanului, obligându-l la orice sacrificiu. Într-o societate capitalistă, singurul patriot sincer și firesc este burghezul, care își apără privilegiile politice și sociale cu ajutorul statului său. Și, prin urmare, naționalismul, șovinismul naționalist, patriotismul, ca metode de clasă ale burgheziei, vor dispărea doar odată cu moartea societății capitaliste.
Unii critici mai găsesc cvasi-contradicții în opiniile lui Bakunin asupra „chestiunii naționale”. Ei vorbesc despre predilecția lui pentru slavi, în special pentru Rusia, ura față de germani etc. Dacă lăsăm deoparte expresiile individuale, exagerat de ascuțite, ca tot în Bakunin, și ne familiarizăm cu totalitatea opiniilor și raționamentului său pe acest subiect. , lipsa lui Bakunin de orice notează șovinul – devine incontestabilă. Ar fi absurd să vorbim despre „patriotismul rus” al lui Bakunin după discursul său inspirat din 1847 la un banchet polonez, Mărturisirea sa, judecățile sale dure despre Rusia în scrierile de mai târziu, deja anarhiste. Recunoaște că „numele rusului a devenit sinonim cu opresiunea grosolană și cu sclavia rușinoasă”, nu cruță expresii pentru țarul rus, Biserica Ortodoxă, clasele superioare, statul rus în ansamblu. civilizație”; „Imperiul Rus reprezintă și pune în aplicare un sistem barbar, inuman, rușinos, odios, josnic”. Destul de aceste declarații publice categorice. Bakunin crede, totuși, în posibilitățile enorme ale poporului rus, întunecat, asuprit de sărăcie și stăpânire barbară, dar reprezentând o „lume ciudată puternică... care respiră prospețimea primăverii... lipsită de prejudecăți”, mâncată în cultura vest-europeană. El crede că poporul rus va aduce în istorie „o nouă credință, un nou drept, o nouă viață”. Dar avea dreptul să spună despre sine: „Sunt un susținător al poporului rus, și nu un patriot al statului sau al Imperiului All-Rus, și nu cred că există cineva care o urăște mai mult decât mine. ." Este îndoielnic că o asemenea dragoste pentru poporul rus și credința în viitorul său rol istoric, condiționat de tinerețea sa culturală,
1) Vezi 1-72. Sh 190-193, IV 90-101, 136.

care nu a fost încă pe deplin dezvăluit de forțele sale, ar putea fi calificat ca o predilecție specială pentru a lui. Același lucru este valabil și pentru Germania. Da, are o mulțime de trăsături nemiloase împrăștiate în jurul germanilor. Dar lăsând deoparte socialiștii Germaniei, cu care avea punctaje deosebite și care, în orice caz, nu i-a rămas datori lui Bakunin, a criticat Germania - „oficială, birocratică, militară, nobilă, burgheză”, a criticat „Knuto-ul”. Imperiul German”, „patriotismul german”, oficialul german și ofițerul german – acesta din urmă mai ales, în cele din urmă, teoriile evlavie, șovine și birocratice ale universității germane, dar Bakunin nu a stigmatizat niciodată „Germania poporului”, mase de oameni. Imperiul - rus și german cu toate atributele lor - este una, poporul - rus și german - victime ale sistemelor politice interne - este alta. Comparând un neamț cu un slav, el a subliniat cu adevărat că primul „mânca cu ușurință un băț”, în timp ce celălalt „trebuie ținut sub băț”. Dar această caracterizare generală, poate exagerat de subiectivă, nu trage deloc concluzii despre necesitatea distrugerii germanilor ca atare, sau despre deplina lor inutilitate intelectuală și morală. Dimpotrivă, el remarcă în mod repetat calitățile pozitive ale poporului german: ei

sunt „serioși și harnici, învățați, gospodari, ordonați, distincti și prudenti”, „organizarea lor militară și administrativă a fost adusă la cel mai înalt grad posibil de perfecțiune, un grad pe care niciun alt popor nu îl va atinge vreodată.” Chiar și pentru ofițerul german urât de Bakunin, el găsește astfel de expresii: „Ofițerii germani îi depășesc pe toți ofițerii din lume prin pozitivitatea și amploarea cunoștințelor lor, cunoștințele teoretice și practice ale treburilor militare, devotamentul arzător și complet pedant pentru meșteșugurile militare, acuratețea. , acuratețe, rezistență, răbdare încăpățânată și, de asemenea, relativă onestitate. În cele din urmă, remarcile lui Bakunin despre lipsa patosului libertății în rândul germanilor, despre dragostea lor pentru exercițiu și disciplină, despre admirația față de frică și pentru conștiință înaintea forței, coincid până la capăt cu caracteristicile unor contemporani precum Stirner, Heine, Berna, dintre care, după cel puțin ultimele două, nimeni nu îndrăznește să-i numească patrioți germani răi d).

În cele din urmă, notoriu „panslavism” timpuriu al lui Bakunin, care ar fi amenințat existența lumii germane, nu a fost nici o construcție metafizică, nici un ideal mesianic mistic, nici un strigăt șovin, ci un simplu act real de autoapărare bazat pe condamnare

”) Vezi 1. 99, 113, 138, 154-164. 186, 194-198, 219-223; 11,99 - 100; 111,39-46,84. Vezi vol. remarcabila sa caracterizare a poporului rus încă din 1845. Kornilov. 11. 298-299. Pentru tineretul politic al poporului rus, vezi Materiale la pagina 9.

■despre posibilitatea unei culturi independente pentru masele de milioane de oameni.

„Vreau puterea germană și măreția germană”, a scris el, „dar nu opresiunea slavilor de către Germania”. Dragostea lui pentru slavi, și în special pentru ruși, a fost întotdeauna mai mică decât dragostea lui pentru „libertate” și „democrație” x).

Într-un sens psihologic obiectiv, obiecția decisivă la acuzațiile de „naționalism” ale maturului Bakunin a fost, desigur, întreaga sa activitate revoluționară internațională, care nu cunoștea Palea Așezării.

Puterea statului modern nu l-a împiedicat pe Bakunin să-și stabilească perspective corecte pentru destinele sale viitoare. Statul este necesar din punct de vedere istoric. Mai sunt necesare, ca animalitatea primitivă a omului, limitările sale originare, ca îndelungatele rătăciri teologice ale oamenilor. Dar statul este vicios în esență și poartă automat în sine un leac împotriva răului istoric. Statul este sortit să piară, trebuie să dispară, pentru că prin însăși existența lui trezește sentimente de protest, educă rebeli, pregătește revoluția -').

Doctrina revoluției a lui Bakunin este indisolubil legată de doctrina lui despre revoltă.

Rebeliunea nu este doar o explozie istorică concretă a voinței de grup sau de clasă împotriva opresiunii. Rebeliunea în viziunea lui Bakunin este ceva ontologic, elementul principal al naturii umane, în afara existenței căruia formarea și existența ulterioară a „omului” este imposibilă. Rebeliunea este instinctul primar care l-a smuls pe om de animalitate, i-a determinat existența specială și i-a construit cultura * 3).

Cu toate acestea, prezența acestui puternic instinct inițial nu este suficientă pentru a realiza revoluția. Pentru aceasta, nu este suficient - sărăcia cu spectrul foametei, un sentiment pasional de disperare nu este suficient. În cele din urmă, dorința de revoluție, voința de revoluție, nu este suficientă.
„Revoluțiile nu sunt improvizate”. „Revoluțiile nu sunt o joacă de copii”. De asemenea, este nevoie de un sentiment antagonic integral, pe deplin realizat, capabil să trezească nu grupuri individuale iritate, ci mase largi de oameni. Conștiința de sine de clasă este necesară, adică o înțelegere a ireconciliabilității intereselor unei clase date cu interesele tuturor celorlalte clase, o înțelegere care crește din experiența de zi cu zi a clasei.
„Ceea ce este nevoie este un ideal al oamenilor de rând, care este întotdeauna dezvoltat istoric din adâncul instinctului oamenilor..., o idee generală a dreptului și profund al cuiva.
H Vezi Materiale, p. 21, 34, 47, 49. Cf. t. A. Borovoy și N. Proscris · Mit. despre Bakunin. 1925, p. 134-138.
Vezi I. 270. 111. 192.
3) Vezi 11. 111, 147.

■ stnaya, s-ar putea spune, credința religioasă în acest drept. Când un astfel de ideal și o asemenea credință în oameni se întâlnesc cu sărăcia, care îi împinge la disperare, atunci Revoluția socială este inevitabilă, la îndemână și nicio forță nu o poate împiedica” 1).
În fine, sentimentul antagonic, care a crescut până la puterea convingerii în „propriu drept”, care împinge masele spre revoluție, presupune în mod firesc necesitatea organizării intereselor sau a organizării unei clase.
Există un fel de credință tradițională că doctrina anarhistă în general, și doctrina lui Bakunin în special, nu dedică și nu dedică prea puțin spațiu problemelor de organizare.
Acest punct de vedere pare cel puțin ciudat în raport cu Bakunin, fie și doar din cauza rolului său remarcabil în Prima Internațională și Alianță.
Dar, pe lângă considerațiile generale, există multe locuri în scrierile lui Bakunin în care importanța fundamentală a „organizației” a primit o acoperire specială și cuprinzătoare.
În ciuda lipsei unei formulări teoretice complete a conceptului de clasă socială, Bakunin nu numai că a înțeles pe deplin structura de clasă a societății capitaliste, dar, cu intuiția sa inerentă ingenioasă, a reușit să dezvăluie cele mai complexe și mai deghizate mișcări ale politicii capitaliste.
Societatea capitalistă este înainte de toate un sistem de antagonisme — burghezia și proletariatul. Nu este posibil niciun compromis între ambele clase. Bakunin înfățișează burghezia și formele de exploatare a acesteia cu trăsături nemiloase. El vorbește despre „lăcomia ei nesățioasă”, „zgârcenia crudă și ticăloasă”, „fieroasă”, despre ura ei față de masele pe care le exploatează, despre frica ei panicată față de acestea din urmă.
El este gata să recunoască marile merite ale burgheziei în fața civilizației, dar în prezent, după ce și-a îndeplinit rolul istoric până la capăt, ea este, prin însuși sensul lucrurilor, condamnată la moarte. Lipsa de înțelegere sau lipsa de dorință de a înțelege unicitatea acestei ieșiri istorice determină „prostia”, „slăbiciunea

rușinoasă” a actelor sale de clasă. Și întrucât clasa privilegiată nu se sinucide niciodată, sub nicio formă, proletariatul, în numele egalității, trebuie să ceară moartea burgheziei și să o omoare, așa cum burghezia a ucis cândva feudalismul în numele egalității.
În articolul „Organizația Internațională”, răspunzând la întrebarea ce anume împiedică masele oprimate să arunce pe cei urâți

1) Vezi 1.94-95; IV. 21; 177. Cursivele sunt ale mele peste tot.—A. B.

2) Vezi 11.26-27, 249, 287, 111.133-136. IV. 5-8, 26-27, 214, 223. V. 167.

ordinea burgheză, la care el răspunde: absența organizării și științei. Așa cum statul modern organizează forța militară și birocratică pentru a-și îndeplini sarcinile agresive și defensive, tot așa și proletariatul trebuie să creeze o organizație internațională care să lupte cu burghezia exploatatoare fără deosebire de profesii sau naționalități. Tocmai aceasta este sarcina „Asociației Internaționale a Muncitorilor” promovată de Bakunin. Este destul de evident că nu numai organizația internațională a proletariatului, ci și formele locale de asociere nu sunt inventate de teoreticieni și filantropi. În primul rând, sunt rodul unei anumite dezvoltări economice; sunt rezultatul experienței proletare independente; necesită o conștiință de clasă formalizată. O organizație internațională presupune: 1) prezența sindicatelor naționale, adică avangarda proletariană instruită, 2) inițiativa unor indivizi dedicați cauzei proletare x).
Este extrem de important de observat că oriunde Bakunin vorbește despre revoluție socială, cauză proletariană, organizare proletariană, el are mereu în vedere nu numai proletariatul industrial, ci și păturile revoluționare ale țărănimii.
Cu o forță profetică, invincibilă, el vorbește despre necesitatea celei mai strânse „legături” dintre muncitori și țărani pentru revoluția socială. El este conștient de calitățile reale ale țărănimii contemporane – obscuritatea ei, obiceiurile mic-burgheze, dezorganizarea, capacitatea de a servi reacția (în principal din cauza tacticilor greșite ale socialismului urban față de aceasta), dar îi apreciază „instinctul profund socialist” , „socialismul natural primitiv” al său, temperamentul său anarhist nestăpânit, trezindu-se în momente istorice importante. Clasa muncitoare mai luminată trebuie să preia conducerea în adunare – necesară în interesele revoluției sociale. Nu trebuie să-și impună idealul social țărănimii cu forța; revoluţia nu trebuie să fie despotică şi nedreaptă. Proletariatul trebuie să fie capabil să trezească în țărănime forțele revoluționare adormite în ea, să-l împingă la distrugerea independentă a ordinii sociale învechite. Numai în alianţa proletariatului industrial cu ţărănimea este invincibilă revoluţia socială ®).
Într-o scrisoare către Eliza Reclus, cu puțin peste un an înainte de moartea sa, după o imagine amplă a reacției lumii schițată cu o pricepere incomparabilă, Bakunin oferă un remarcabil

1) Vezi V 30-35. Bakulin îi aduce un omagiu lui Marx, Engels și F. Becker în construirea Internaționalei, în ciuda celor mai profunde diferențe dintre ei și a faptului că credea că în viitorul apropiat va fi obligat să „lupte împotriva lor”.

2Vezi IV. 169, 173, 174, 178-179, 185-187, 222-223.

Prognoza unei viitoare revoluții sociale, pe deplin justificată de evenimentele contemporane.
„Ea (umanitatea) va putea ieși din această cloacă doar cu ajutorul unei colosale revoluții sociale. Niciodată până acum reacția internațională nu a fost atât de formidabil înarmată împotriva oricărei mișcări a poporului... Și ce avem noi pentru a ataca această fortăreață inexpugnabilă? Masele dezorganizate... Rămâne o altă speranță: războiul mondial. Aceste state militare colosale vor trebui, mai devreme sau mai târziu, să se distrugă și să se devoreze reciproc. Dar ce perspectivă!
Aceste rânduri mărturisesc în mod convingător, pe de o parte, sobrietatea cu care Bakunin „aprins de furtună” a fost capabil să privească realitatea și, pe de altă parte, fidelitatea profundă a intuiției sale, ajungând la puterea previziunii științifice. .
Organizarea Internaționalei proletare, care urmărește misiunea de a distruge orice dominație, trebuie să se deosebească în mod esențial de organizarea statală. Cel din urmă cu i roiește pe principiul puterii, primul pe principiul libertății. Internaționala este organizarea firească a maselor, o organizație după ocupația lor, după meseriile lor. O astfel de organizare, dictată de viața imediată, nu este ceva exterior muncitorilor; constrângere, dar persuasiune. Statul, reprezentat de organele sale, cere ascultare pasivă din partea maselor, ucigându-le inițiativa și libertatea. Internaționala Muncitorilor face apel în primul rând la inițiativa și activitatea proprie a proletariatului. Internaționala este organul indignării proletare. Sarcina sa principală este să o extindă, să o aprofundeze, să implice masele largi în ea. Statul este prost-subțire, dincolo de anumite granițe, Internaționala distruge toate granițele. Statul organizează viața de sus în jos, subordonând-o unui singur plan centralizat. Internaționala construiește de jos în sus, pornind de la o considerație reală a particularităților vieții x).
Mai târziu, deja după expulzarea din Internațională a Federației Jura în 1873, într-o scrisoare de adio către tovarășii elvețieni, Bakunin a subliniat cu insistență că proletariatul ar trebui să acorde acum o atenție deosebită nu ideilor, care în 9 ani în Internațională au fost dezvoltate. mai mult decât „li se cerea să salveze lumea, dacă numai ideile o puteau salva”, ci „organizarea forțelor proletariatului”, care „ar trebui să fie opera proletariatului însuși”. „Infinit de slabi ca indivizi, localități sau țări”, proletarii „vor dobândi în colectivul mondial o forță colosală irezistibilă”.
J) Vezi IV 62-73, cf. V. 46-51: reproducerea articolului „Organizația Internațională”.
ȘI*

Organizarea liberă nu înseamnă însă abandonarea disciplinei. Acesta din urmă nu poate avea un caracter dominant, automat în Internațională; ea nu cunoaște ierarhia și bonusurile. Dar este necesară îndeplinirea ordinelor unui șef, a unui tovarăș superior, ales de bunăvoie în anumite scopuri și pentru anumite perioade. Absența supunerii voluntare paralizează acțiunea. Disciplina într-o organizație liberă este coordonarea voluntară a eforturilor individuale către un scop comun x).

Scopul cu care se confruntă Internaționala este emanciparea completă a muncitorilor de sub jugul capitalului, eliminarea lumii vechi în toate formele ei – economice, politice, juridice; construirea unei lumi pe bazele libertății și justiției. Cauza Internaționalei nu este doar economică, ci și politică, dar cu siguranță în sensul distrugerii fiecărui stat. Tocmai în acest punct, tactica proletariană a Internaționalei rupe brusc cu tactica partidelor politice Bçex, fără a le exclude pe cele socialiste. Aceștia din urmă urmăresc să transforme politica și statul, să le facă ajustări mai mult sau mai puțin radicale, să le sature cu nou conținut social. Internaționala cere o condamnare irevocabilă și distrugere a statului, o respingere categorică a politicii.
Principalele sloganuri ale Internaționalei sunt: 1) Emanciparea muncitorilor trebuie să fie opera muncitorilor înșiși. 2) Subordonarea economică a muncitorului față de proprietarul materiei prime și al uneltelor de muncă este sursa tuturor tipurilor de sclavie – morală, intelectuală și politică. 3) Așadar, emanciparea economică a muncitorilor este un mare scop căruia orice mișcare politică trebuie să fie subordonată ca un simplu mijloc.
Sloganurile Internaționale mărturisesc că emanciparea economică este baza oricărei emancipări, că orice doctrină care spune că libertatea politică este o condiție preliminară pentru emanciparea economică, că libertatea politică poate servi ca instrument de lucru în realizarea ulterioară a egalității sau justiției economice. , că lupta pentru emancipare politică permite compromisuri temporare.cu radicalismul burghez, în vederea reformării statului, are loc o perversiune a principiilor Internaționalei, o respingere a tacticii acesteia. Tactica proletară nu poate fi decât o luptă economică, o luptă a muncitorilor împotriva stăpânilor, o luptă care acutizează întotdeauna conștiința de sine revoluționară a muncitorilor. Revoluția politică este consecința inevitabilă a unei revoluții economice; distrugerea relaţiilor economice este în acelaşi timp prăbuşirea statului. Numai așa pot fi interpretate teoria și practica Internaționalei proletare. Încercarea de a împărtăși aceste revoluții, vezi în revoluția politică
E Vezi II. 24.

evoluţia este o condiţie prealabilă necesară dezvoltării economice, ceea ce înseamnă de fapt împiedicarea emancipării maselor muncitoare şi întărirea poziţiei statului. Internaționala trebuie să rămână departe de orice revoluție care nu se declară de la bun început și să devină „lichidare socială”. Agitația forței de muncă în toate țările trebuie să fie de natură exclusiv economică. Tocmai acest punct îi separă pe „socialiști-colectiviști” – susținătorii puterii puternice, inițiativa absolută a statului, autoritatea și „comunist-federaliștii”, care neagă puterea și statul, transferă inițiativa în mâinile masele muncitoare înseși și își afirmă tactica pe principiul libertății. Ambele provin în mod egal din recunoașterea „științei”, dar primii propagă cunoștințe prin decret venit din centru, cei din urmă prin grupări voluntare, în funcție de interesele lor vitale și înclinațiile naturale. Primii cred în puterea atot-aranjantă a conducătorilor-învățători ai omenirii, al doilea cred în creativitatea directă a maselor înseși. Prima experiență strălucită a tacticii „socialismului revoluționar” (comunist-federaliști), spre deosebire de socialiștii „burghezi” de stat, a fost

dată de Comuna din Paris, întrucât era o negație îndrăzneață, pronunțată a statului x).
O nouă societate liberă, care se ridică pe ruinele statului, este o societate federalistă. Este construit pe principiile autodeterminării complete a membrilor săi – de la comune la provincii, națiuni, statele unite ale Europei și, în sfârșit, până la o uniune mondială grandioasă care să cuprindă întreaga omenire. Autonomia oricărui membru al federației, indiferent de mărimea și puterea sa externă, este nelimitată, întrucât ea însăși nu pune în pericol autonomia și libertatea altui membru. Sursa normelor juridice pentru o federație este voința generală a unităților autonome. Conectarea celulelor individuale nu este forțată, se bazează pe acordul liber. Nu există și nu pot exista obligații eterne, dar un acord făcut în mod voluntar are o forță obligatorie.
O federație astfel construită nu este un cimitir, ca un stat, ci o adevărată sinteză vitală care unește toate particularitățile locale, toate drepturile și interesele private.
Acest set de idei, în termeni generali, a stat mai târziu la baza programelor și tacticilor teoretice ale sindicalismului revoluționar și anarho-sindicalismului.
Experiența de clasă, conștiința de sine de clasă, organizarea clasei muncitoare, legătura ei cu țărănimea revoluționară, nu au fost însă totul pentru Bakunin în cauza revoluției.
1) Vezi III. 20-22, IV. 6, 12, 13, 16-22, 67, 73, 171, 251-252. V. 20, 24-25, 30-33, 43-44, 51. Despre atitudinea lui Bakunin față de social-democrația și programul Eisenach, vezi IV. 225-230, 236-237 etc.

Pentru triumful acestuia din urmă, era nevoie de altceva care să-l caracterizeze cel mai pe deplin pe însuși Bakunin – inspirație revoluționară, o pasiune nestăpânită pentru „distrugere”.
/ „În revoluție”, scria odată Bakunin, „s/4 fantezii și -.doar VI realitate”.
În aceste cuvinte este cheia filozofiei sale de „distrugere”. Străin de ideea mecanică a vieții, Bakunin nu putea avea o idee mecanică a revoluției. Pentru el, un „făcător” profesionist al revoluției, revoluția totuși „nu a fost făcută”, „nu a fost fabricată”. O revoluție este un flux divers și complex de fenomene. Interacțiunea lor dă naștere unor noi, neașteptate pentru contul inițial, mănunchiuri de forțe. Monotonia teoriilor este inaplicabilă revoluției. Revoluția este sărbătoarea vieții, creația veselă exultante, „înălțările” și „splendorile” care formează viața însăși. Numai într-o anumită parte poate fi prevăzută, stabilită, dirijată o revoluție. Înainte de a pune și a pune bazele unei noi ordini, revoluția este o uriașă, condusă mai mult de instinct decât de rațiune, fermentație, haos. Și, prin urmare, în stadiul inițial al mișcării, procesele distructive joacă în mod natural un rol predominant.
„O răscoală populară prin natura sa este spontană, haotică și fără milă, implică întotdeauna o mare risipă și sacrificiu a proprietății proprii și a altora... Dar nu poate exista revoluție fără o distrugere largă și pasională, distrugerea unei economii. și roditoare, pentru că din ea este și numai prin ea se nasc și se nasc lumi noi” *).
În acele cazuri când Bakunin folosește expresia „a face o revoluție”, nu o folosește în sensul conducerii supreme a detașamentelor revoluționare avansate, ci în sensul trezirii potențialelor forțe care

pândesc printre masele largi și a face să se simtă adevărata lor. scară, adevărata lor anvergură numai în procesul revoluției. Răspunzând la întrebarea ce pot și trebuie să facă autoritățile revoluționare pentru extinderea și organizarea revoluției, el scrie: „Nu trebuie să o facă ei înșiși prin decret, să nu o impună maselor, ci să o cheme în rândul maselor” * 2) . Printre aceste forțe potențiale ale revoluției, Bakunin a inclus acele grupuri sociale individuale care, deși nu joacă de fapt un rol determinant, condiționant în revoluție, totuși pot fi participanți extrem de importanți la aceasta: oameni din „foarte mică burghezie”, „școală”. şi tineretul universitar”, „nesocotind instinctiv tradiţia şi principiul autorităţii”, incapabil să ia iniţiativa, dar uşor capabil să se alăture mişcării socialiste a muncitorilor3). În cele din urmă, Bakunin a inclus aici și mizeria liberă, evantaiată pentru

d) Vezi I, p. 90.
2) Vezi IV. 177, p. 257.
”) Vezi IV. 30-36? 169, 188.

el cu o aromă autentică de poezie socială. Tâlharul lui Bakunin, desigur, are puține în comun cu jaful romantic al tânărului Schiller. Acesta din urmă a acționat neputincios ca eroi în campaniile individualiste împotriva filistinismului, conducându-se într-o fundătură fără speranță. Oamenii liberi ai lui Bakunin urmau să devină „posedați”, „lavi”, avangarda în revolta împotriva statului feudal.
În această lucrare – stimularea energiei revoluționare, inspiratoare – Bakunin nu cunoștea egal. Revoluționarismul său este inepuizabil, fantastic și, în același timp, profund real, în măsura în care revoluția în sine este fantastică și reală.
Un număr infinit de ilustrații îi oferă „Mărturisirea”, mai târziu o corespondență febrilă, pe care a continuat-o în 1870. Acum declară că a venit „să lupte sau să moară”, apoi relatează despre o încercare revoluționară nereușită că „este doar un chestiune de amânat”, apoi încurajează prietenii – „mai ai 3 sau 4 zile să faci o revoluție”, apoi își exprimă încântare față de acțiunile Comunei etc. etc.1).
Cu toată antipatia lui față de iacobini, tirada lui despre oamenii din 1792 și 1793 este entuziastă: „Erau stăpâniți de demoni și au reușit că au făcut întreaga națiune stăpânită de demoni. Sau mai bine zis, ei au fost ■însăşi expresia cea mai energică a pasiunii care a inspirat ■întregul neam» 1 2).
Puterea spontană, aproape inumană, ajunge la revoluționarismul său într-un pamflet politic strălucit – „Scrisori către un francez” – „... Salvați Franța prin anarhie. Dezlănțuiți această anarhie populară, atât la sate, cât și la orașe, extindeți-o la maxim, astfel încât să se rostogolească ca lava nebună, dărâmând și distrugând totul în cale: toți dușmanii și prusacii. Acesta este un mod eroic și barbar, știu... Dar în afara ei nu există mântuire pentru Franța... Doar energia disperată și sălbatică a copiilor ei, care trebuie să aleagă fie sclavia, calea civilizației, fie libertatea, calea luptei feroce a proletariatului... Este necesar doar ca ei (țăranii) să fie stăpâniți de un demon și o singură revoluție anarhistă le poate insufla acest demon în trupul lor.
Bakunin nu se teme de ororile conflictelor civile - sacrificiul oamenilor și al proprietăților, lava care arde cu inamicii și valorile acumulate de-a lungul secolelor. O societate care se salvează în acest

fel nu va pieri. Din interior, el va fi salvat de instinctul de autoconservare, de forța inerției sociale. Din exterior, nu există deloc pericol pentru el, deoarece experiența istorică a arătat că popoarele nu reprezintă niciodată o forță exterioară atât de formidabilă ca în momentele în care sunt o „mare agitată”. Dimpotrivă, ei sunt slabi tocmai atunci când sunt legați de un ordin al puterii 3).

1) A se vedea I-5, 7, 11.
a) Vezi-II. 41.
3) Vezi IV 169, 181, 187-190.

Și când Bakunin vorbește despre propagandiști, îi trimitem. la satele franceze.—“... Cine vrea să propage revoluţia trebuie să fie el însuşi cu adevărat revoluţionar. Pentru a ridica oamenii, trebuie să fii stăpânit de un demon...” *), aceste cuvinte nu puteau fi aplicate nimănui cu o plinătate mai mare și cu mai multă dreptate decât asupra lui însuși.

Dintre toate elementele ostile lui Bakunin, cel mai îndepărtat și urat de el a fost elementul oportunismului. Arta de a manevra îi era complet străină. Era de neconceput pentru el - din cauza condițiilor schimbate, a condițiilor nefavorabile de piață - să se abate de la calea recunoscută drept corectă. Indiferent de calea propusă amenința — înfrângere, captivitate, moarte — retragerea din ea era imposibilă. Bakunin a fost un maximalist moral din cap până în picioare.

Acolo unde a existat o cauză revoluționară, el a devenit un obișnuit. Întrebările ierarhice, după însăși proprietățile viziunii sale asupra lumii, nu au apărut niciodată în el * 2).

Pentru el, însă, fiecare revoltă, fiecare revoltă, fiecare mișcare împotriva „autorității” era o chestiune serioasă, iar în ele ducea — cerând același lucru de la ceilalți — tot idealismul practic inerent în el. 3) Aici erau datoria lui și a lui. dragoste.

Credința în vocația cuiva, adevăratul semn al geniului, s-a trezit devreme în Bakunin și nu l-a părăsit niciodată.

Pentru prima dată, ea a primit o formulare jalnică atunci când s-a alăturat cercului lui Stankevici: „... Mâna lui Dumnezeu”, a scris el odată, „a trasat în inima mea aceste cuvinte sacre care îmbrățișează întreaga mea existență: „El nu va trăi pt. însuși ... Care este ideea principală a vieții? Aceasta este dragostea pentru oameni, pentru umanitate și dorința de tot, de perfecțiune.

Aceste rânduri au fost menite să devină motto-ul întregii sale vieți. Într-una dintre scrisorile sale ulterioare din 1841, el a abordat și mai profetic tema vocației vieții sale: „Viața este fericire, dar nu leneșă, ci una în care o furtună joacă și norii negri atârnă pentru a se combina în cea mai înaltă armonie” 5 * * * * * *). Nu sunt aceste cuvinte o anticipare autentică a strigătului puternic și pasional al petrelului care a răsunat la sfârșitul reacției neuniforme, dar inspirate din Germania?

O Vezi II. 49.
2) „În orice chestiune serioasă”, scrie unul dintre cei mai apropiați colegi
poreclele sale - Bakunin a mers întotdeauna în primul rând și chiar și primul1 ...
A. Ross. Bakunin și Vila lui Baronata. „Vocea trecutului”, 1914
V. p. 207.
') „Activitate revoluționară — l-a predat pe tânărul unic

prizonieră - de dragul succesului afacerii sale, ea trebuie să caute sprijin, nu
în patimile josnice și josnice..., fără cele mai înalte, desigur, umane ideal, nicio revoluție nu va triumfa... Steklov, pr. Cu. pagina 68.

4) Kornilov, 1. 131.608, II. 201*203.

b) Kornilov. II. 55-56.

În Mărturisirea sa, însumând aspirațiile anilor săi tineri, a scris cuvinte minunate: „Să-mi caut propria fericire în fericirea altora, propria demnitate în demnitatea tuturor celor din jur, să fiu liber în libertatea celorlalți. — aceasta este toată credința mea, aspirația întregii mele vieți.”

Aceste cuvinte sunt programul cel mai precis dintre toate activitățile sale ulterioare, cea mai completă și adevărată caracterizare a lui.

Alexei Borovoy.

Amintiri ale lui M. A. Bakunin.
(Prima întâlnire cu el).

De la mijlocul lunii mai până în iulie 1870 am locuit la Geneva, iar în acest timp am făcut cunoștință cu treburile revoluționare, atât rusești, cât și străine; în principal, desigur, cu Internațional (Asociația Internațională a Muncitorilor). La acea vreme, Geneva era centrul acestui gen de activitate. Anterior, aveam idei foarte vagi și nedefinite atât despre Internațională, cât și despre Bakunin, care apoi a jucat un rol uriaș în mișcarea muncitorească europeană.

Întreaga emigrație rusă, cu excepții nesemnificative, a fost apoi concentrată la Geneva sau în apropierea acesteia. Cantitativ, a fost foarte nesemnificativ - zece sau doisprezece oameni, dar pentru asta a inclus apoi Bakunin, Ogarev (Herzen a murit în ianuarie 1870). Bakunin locuia în Locarno, pe atunci un mic oraș de provincie, care acum a devenit celebru în întreaga lume datorită congresului recent organizat al politicienilor europeni. Emigrația a fost împărțită în două părți: una, cea mai mare parte, condusă de Bakunin, era formată din Ogarev, Jukovski, Ozerov, Zhemanov. Elpidin, Mrochkovsky, Mechnikov și altul din Utin și Trusov și femei: Levasheva și altul, al cărui nume l-am uitat. Nechaev a aparținut și el din primul grup.

Am spus mai sus că abia îl cunoșteam pe Bakunin și activitățile lui; pe vremea mea, într-adevăr, informațiile despre el în rândul tinerilor erau foarte, foarte limitate. Prima dată am ajuns să-l cunosc mai clar în următoarele circumstanțe. Înainte de a ajunge la Geneva, am locuit în America aproximativ un an, mai întâi la New York și apoi în alte orașe, lucrând în fabrici ca muncitor. Odată, în ziarul Arbeiter Union, publicat la New York de către social-democratul Dr. Mayer, a apărut un articol în care se afirma că tocmai primise un mesaj de la Londra de la un cunoscut revoluționar german că notoriul rus Mihail Bakunin era un agent al Poliția secretă rusă. Prietenul meu siberian S., bine informat despre Bakunin, care a locuit în Tomsk, Irkutsk, ca exilat politic, mi-a spus multe despre el. A fost extrem de încântat de articolul din ziar, insistând să protestăm împotriva unei asemenea calomnii. El este în germană

a scris un protest și m-a invitat să merg cu el la Sorge "), pe care îl cunoștea, datorită unei scrisori de recomandare a lui Bebel. Sorge, un profesor de muzică german, a emigrat din Germania după revoluția din 1849, în care a avut un rol semnificativ. Dintr-o conversație cu el a reieșit că el însuși îl cunoștea foarte bine pe Bakunin revoluționarul, marea sa participare la revoluția germană, în special la revolta de la Dresda, a fost indignată de această calomnie, pe deplin aprobată de afirmația noastră; l-am revizuit oarecum, corectându-ne erorile gramaticale. Îl cunoștea bine pe Mayer și ne-a spus că acesta din urmă fusese în mod evident indus în eroare sau că mesajul despre Bakunin fusese tipărit fără știrea lui. Ne-a dat o scrisoare de recomandare către Mayer, cu care am mers la acesta din urmă.
A venit la redacție; Mayer ne-a primit imediat, ne-a vorbit foarte amabil și ne-a întrebat despre Rusia și cum și de ce am venit în America. Când i-am explicat motivul vizitei noastre și i-am înmânat scrisoarea lui Sorge și protestul, acesta a promis că o va lua în considerare și o va publica într-unul din numerele următoare. După aceea ne-am despărțit. Din păcate, protestul nostru nu a apărut în numerele următoare sau viitoare și, prin urmare, am mers amândoi din nou la Mayer după 2-3 săptămâni. De data aceasta nu ne-a primit și secretara lui ne-a spus că redactorul este foarte ocupat. După ceva timp, am venit din nou la redacție și din nou redactorul era foarte ocupat. Ni s-a spus că nu ne poate primi și că nota noastră nu poate fi publicată pentru că fusese primită de la Londra de la un revoluționar german cunoscut și proeminent.
De la redacție am mers direct la Sorge, care de data aceasta ne-a primit nu atât de amabil ca până acum și a confirmat cuvintele redactorului, transmise nouă de secretarul său. După aceea, cunoașterea cu Sorge a fost întreruptă, iar protestul nostru a rămas și nu a fost publicat.
Întregul episod mi-a căzut cumva curând din memorie și mi-am amintit mult mai târziu, ca un an și jumătate mai târziu, când locuiam deja la Zurich.
t
*
Despre întâlnirea și cunoașterea cu S. G. Nechaev, la inițiativa căruia am fost chemat la Geneva, despre încercarea nereușită de a mă apropia de el pe baza activității revoluționare, am scris în altă parte și de aceea mi se pare de prisos să repet aici * 2). Nici cu

x) Acesta este același Sorge care a participat cu ardoare la Congresul de la Haga în numele lui Marx și care, la insistențele acestuia din urmă, a fost ales secretar general al Internaționalei când acesta din urmă a fost transferat la New York.
2) Vezi M. P. Sazhin (Arman Ross) Memorii 1860-1880 Publicația Societății Unisionale a Condamnaților Politici și Exilaților 1925 Moscova, pp. 62-75.

Nechaev, nu m-am înțeles cu cercul lui Utin și am fost atras de un grup de oameni conduși de Bakunin. Prietenul meu S. a simpatizat și cu Bakunin, dar a avut o atitudine negativă față de ceilalți. Trebuie să spun că nu a pus nicio presiune asupra mea, dimpotrivă, m-a ajutat să-i cunosc pe toată lumea personal. Chiar și înainte, m-am ocupat constant cu întrebarea cum să aranjezi viața unei persoane, a oamenilor în general, astfel încât să se bucure de libertate deplină, astfel încât

să fie pe deplin garantați de tot felul de violențe sociale, economice și politice. În timp ce locuiam la Sankt Petersburg, am fost membru al unui cerc de ofițeri de artilerie, unde se punea uneori această întrebare, dar a fost rezolvată într-un sens care a fost nesatisfăcător pentru mine. Și aici, la Geneva, am dat din nou peste această întrebare și am aflat că Bakunin era un admirator pasionat al libertății umane. Acest lucru m-a atras imediat la el.
Pe atunci, în Internațională existau două partide, sau mai bine zis două tendințe, două curente: unul era condus de Mihail Bakunin, iar celălalt era condus de Karl Marx. Ambii au recunoscut pe deplin programul și statutul acestuia. Bakunin a fost întemeietorul anarhismului, un anti-statalist, iar pe steagul partidului său era înscris: „Distrugerea tuturor statelor, distrugerea civilizației burgheze, organizarea liberă de jos în sus prin uniuni libere - gloata nestăpânită. de muncitori, toată omenirea eliberată, crearea unei noi lumi universale”. A fost un admirator pasionat al libertății depline a omului; a cerut eliberarea psihică, socio-economică și politică a omului și a considerat fiecare stat un mare rău, ca o sursă a tot felul de violențe. Realizarea acestui scop trebuia să fie pe cale revoluționară, printr-o răscoală armată. Marx era șeful social-democraților, oamenii de stat, considerau că este absolut necesară întărirea și menținerea statului cu orice preț, pentru care a cerut ca proletariatul să participe activ la viața politică a țării lor și, în principal, la alegerea deputaților în parlamente, unde, atinsă majoritate, este necesar să preia puterea în propriile mâini și să reconstruiască astfel societatea existentă, fără a recurge la măsuri revoluționare.
Rog cititorii să-și amintească și să nu piardă din vedere acel eu. vorbind despre oameni, fapte și evenimente care au avut loc în urmă cu cincizeci de ani; este imposibil să le evaluezi, să le aplici o marcă modernă, o scară modernă , asta denaturează întreaga perspectivă istorică, dă o idee falsă despre ceea ce s-a întâmplat atunci. Încerc să transmit doar faptele, fără a intra în percepția lor, așa cum mi s-au părut mie și contemporanilor mei.
Prietenul meu a corespuns ocazional cu Bakunin și, desigur, l-a informat despre sosirea mea, iar el, ca răspuns, ne-a sugerat să mergem la el. În timp ce discutam și strângeam „informații despre cum să mergem (desigur, o parte semnificativă pe jos, mai ales prin munți cu Gotthard sau Simplon), sa dovedit de la el.

¡ vestea că spera să vină la Geneva cu afaceri proprii. Și așa am început să mă aștept la sosirea lui. După ceva timp, a ajuns cu adevărat și a rămas în camera prietenului său de atunci, emigrantul Ozerov. A doua zi de la sosirea mea, am venit la el cu prietenul meu și am văzut în fața mea o siluetă colosală puternică, cu un cap mai înalt decât noi toți din jurul lui. Avea umeri oarecum rotunzi, ceea ce i-a redus, deși ușor, înălțimea. Capul lui era mare, acoperit cu păr des, creț, cenușiu. Era îmbrăcat foarte prost, toate hainele lui erau destul de vechi, ponosite, uzate. M-a întâlnit ca pe vechea lui cunoştinţă, astfel încât toată jena şi stinghereala mea care mă cuprinseseră au dispărut cumva repede şi am început să mă simt complet liberă. Mi-a spus că mă cunoaște bine datorită lui S., iar eu, bineînțeles, ar trebui să-l cunosc și pe el, datorită aceleiași surse. În acest moment, avea mai multe persoane și vorbea mai întâi cu unul, apoi cu altul,

arunca din când în când priviri cercetătoare spre mine și încerca să mă atragă într-o conversație generală; Am preferat să ascult și să observ. De obicei doar seara se adunau la el pentru conversatii generale, iar ziua avea in mod constant diverse intalniri cu persoane fizice, incat odata mi-a spus sa vin la el la ora fixata de el pentru o conversatie. În felul acesta mi-a vorbit de mai multe ori. În timpul acestor negocieri, mi-a spus că a întrerupt cu hotărâre toate relațiile cu Nechaev, că este un om care a înnebunit complet, s-a identificat cu revoluția etc., că acum nu are nicio legătură cu Rusia și că întregul Organizația Nechaev a fost complet distrusă. Trebuie să o luăm de la capăt, că nici el (Bakunin) nu are legături cu Rusia. Încă de la începutul conversațiilor noastre, Bakunin mi-a spus că el consideră că toate discuțiile teoretice despre ideal, despre program, despre anarhie, sunt complet de prisos la 1 pentru că pot afla despre toate acestea din discursurile și scrierile sale, iar 2. el mă consideră un om de acțiune (l'homme d'action) și, prin urmare, cel mai bine va fi atunci când vorbim despre ce ar trebui să facem și de unde să ne începem activitățile.
Cunoașterea lui Bakunin cu oameni care și-au exprimat dorința de a lucra în beneficiul revoluției a fost destul de ciudată. 'De obicei nu intra în nicio relație, a alungat doar astfel de oameni de la care era imposibil să scoată vreun beneficiu pentru revoluție *). Cuvinte, povești, teorie
*) Odată, pe când locuiam la Sankt Petersburg, după muncă silnică și în Siberia, m-am întâlnit în aceeași casă cu profesorul de drept penal Foinitsky, care a povestit următoarele despre încercarea lui de a-l cunoaște pe Bakunin: Foinitsky, împreună cu profesorul de drept penal la Universitatea Kistyakovsky din Kiev, au fost undeva în Elveția și au decis să meargă la Locarno pentru a-l întâlni pe Bakunin. Am ajuns la Locarno și am aflat că Bakunin vizitează în fiecare zi pe la ora 12.00.

tronul Spaniei. El a exprimat ideea că, având în vedere dorința pasională a lui Napoleon și Bismarck de a lupta pentru hegemonia asupra Europei, este foarte probabil ca aceștia să profite de această oportunitate. Bineînțeles, Bonaparte Franța va fi învinsă, pentru că întreg acest imperiu este putred și în descompunere, în timp ce Prusia este un stat militar puternic. Înfrângerea Franței va aduce o revoluție socială, iar revoluționarii, în special Internaționalul, trebuie să fie gata să ia parte activ la evenimentele viitoare. Mai târziu, când în Europa au început să se desfășoare evenimente militare și de altă natură, m-am gândit foarte des la această seară și am fost surprins de cât de clar a prevăzut evenimentele și cât de corect a fost diagnosticul său.
Bakunin a plecat, lăsându-mi o scrisoare să i-o dau lui Lavrov cu o ofertă de a participa la publicația propusă. Am intenționat să merg și în Anglia, pentru că am avut ocazia să intru acolo într-o fabrică de mecanică, pe care o prețuiam foarte mult. Nu aveam treabă la Geneva și mă așteptam să locuiesc în Anglia cel puțin până la sfârșitul toamnei, apoi să mă întorc în Elveția. Am trecut prin Paris, unde l-am întâlnit pe Lavrov, i-am dat scrisoarea lui Bakunin și, la rândul meu, i-am oferit și el să coopereze la publicația propusă. La început, el a răspuns la această propunere destul de evaziv, spunând că nu s-a rupt complet de Rusia, că speră că guvernul însuși îi va oferi să se întoarcă, dându-i libertatea de a preda (a ținut prelegeri de

matematică superioară și mecanică teoretică la academia de artilerie). Înainte de a răspunde la scrisoarea lui Bakunin, el avea să se gândească la asta și să scrie despre ea în curând. Într-adevăr, a scris o scrisoare în care a răspuns cu un refuz hotărât.
Problema publicării nu s-a realizat, grație războiului franco-prusac, care a provocat evenimente atât de uriașe, atât de întortocheate, încât treburile rusești au trebuit să fie amânate mult timp.
Am plecat în Anglia, am intrat în fabrică și am muncit foarte mult prima lună, apoi evenimentele războiului au început să-mi absoarbă din ce în ce mai mult atenția, iar căderea imperiului în Franța, înfrângerea armatelor franceze și a generalului. entuziasmul m-a captat atât de mult încât am renunțat la lucru la fabrică și am plecat în grabă în Elveția, la Zurich, unde la vremea aceea aveam mai multe cunoștințe printre studenți.
Pe când locuiam în Anglia, primeam ocazional scrisori de la Bakunin, care m-au electrizat și din care era clar că acolo se produc lucruri mari, dar aici, de fapt, nu am ce face. Când am plecat de la Geneva, Bakunin mi-a pus sarcina de a găsi printre muncitorii britanici o singură persoană care să „credă pe deplin în programul nostru, în modul nostru de acțiune, într-un cuvânt, să fie o persoană care să fie solidară și cu noi. în toate." El a spus că este suficient să găsești o astfel de persoană și să-l contactezi pentru a putea

să desfășoare prin el o muncă revoluționară în continuare, dar în același timp a adăugat că era foarte dificil, deoarece muncitorii britanici credeau exclusiv într-o soluție pașnică a problemei sociale. Nu sunt revoluționari în sensul nostru.
Ajuns la Zurich, am aflat curând din scrisorile lui Bakunin că urma să plece la Lyon cu scopul de a organiza o răscoală a muncitorilor de acolo și de a proclama Comuna. Circumstanțele au fost destul de favorabile pentru aceasta: imperiul a căzut, a fost proclamată o republică, a existat entuziasm general și starea de spirit în rândul muncitorilor era revoluționară. Întreaga Internațională a Sudului Franței la acea vreme, deși nu deosebit de semnificativă ca dimensiune, se afla sub influența lui Bakunin și, prin urmare, la sosirea sa la Lyon, câțiva internaționaliști proeminenți din Marsilia, Saint-Etienne și alte orașe din sud s-au adunat și a format un Comitet central de acțiune revoluționar.
La sfârșitul lunii septembrie, Bakunin mi-a trimis următoarea proclamație, tipărită pe hârtie roșie, cu o scrisoare mică atașată, în care afirma că „această proclamație va fi distribuită mâine dimineață și se propune arestarea principalilor dușmani noaptea. Aceasta este ultima luptă și sperăm să câștigăm.”
Iată conținutul proclamației:
„Federația Revoluționară a Comunelor din Republica Franceză”.
„Situația disperată în care este cufundată țara; neputința totală a autorităților oficiale, indiferența claselor privilegiate, au adus națiunea în pragul prăpastiei.
Dacă poporul, organizat revoluționar, nu se grăbește să acționeze, viitorul lui va pieri, va pieri revoluția, totul va pieri. Având în vedere pericolul enorm și ținând cont că acțiunea hotărâtoare a poporului nu trebuie amânată nici măcar o clipă, delegații Comitetelor Federale pentru Salvarea Franței, uniți în Comitetul Central, propun ca următoarele rezoluții: să fie adoptat imediat:

1. Mașina administrativă și guvernamentală a statului este anulată, din cauza neputinței sale.
Poporul francez își ia toată puterea în propriile mâini.
2. Toate instanțele penale și civile sunt desființate și înlocuite cu o instanță populară.
3. Se încetează plata impozitelor și ipotecilor. Impozitul este înlocuit cu o indemnizație din partea claselor înstărite, conform nevoilor pentru mântuirea Franței.
4. Statul, așa cum a fost distrus, nu se mai poate amesteca în plata datoriilor private.
5. Toate organizațiile municipale existente sunt desființate și înlocuite în toate comunitățile federale de Comitetele pentru Salvarea Franței, care vor lucra sub controlul neîncetat al poporului.

6. Fiecare Comitet al orașului principal al departamentului alege doi delegați pentru a forma o Convenție revoluționară pentru Salvarea Franței.
7. Prezenta Convenție se va întruni imediat în Duma orașului. Lyon, ca al doilea oraș al Franței, și va începe să apere țara cu putere. Această Convenție, susținută de tot poporul, va salva Franța. La arme!
G)."
Sunt 26 de semnături, inclusiv semnătura lui Bakunin.
La 28 septembrie 1870, revoluționarii au ocupat Hôtel de ville și au proclamat Comuna Lyon; dar din păcate nu au reușit să reziste, mișcarea a fost zdrobită de forțele combinate ale gărzii naționale burgheze și ale trupelor. Bakunin și alții au fost arestați; cu toate acestea, după două ore a fost eliberat de „tunerii liberi” (franc tireurs). A fost forțat să se ascundă în apartamentul unui lucrător de familie.
Burghezia îl căuta cu putere, așa că a fost transportat la Marsilia, unde a locuit o lună, în speranța că vor putea provoca o răscoală și să organizeze Comuna, dar până la urmă au fost nevoiți să iasă și ei de aici și a fost dus noaptea în larg cu o barcă; aici îl aştepta un vapor cu aburi, pe care a plecat spre Genova, iar de acolo a plecat fără incidente spre Locarno.
Astfel, prima Comună proletară din întreaga lume a fost proclamată la Lyon la 28 septembrie 1870.
Mișcarea muncitorească de la Lyon și proclamarea Comunei au provocat un izbucnire de indignare, mustrări și calomnii nu numai din partea ziarelor burgheze și guvernamentale din diferite țări, ci, din păcate, și din partea social-democraților și a liderilor lor, precum Marx . , Engels, Liebknecht, Greulich și alții Ziarele Volksstaat, Tagwacht nu erau inferioare ziarelor burgheze: l-au dezonorat, ridiculizat, ridiculizat, calomniat în principal pe Bakunin. Este de înțeles, pentru că în esență toți erau adversari ai Comunei, ca fenomen cu caracter anarhist. La urma urmei, ei au recunoscut fără tragere de inimă Comuna din Paris, iar în timpul existenței ei nu i-au acordat absolut niciun ajutor. Consiliul General, condus de Marx, a tăcut când muncitorii parizieni au purtat o luptă eroică împotriva versaillesilor. Karl Marx și-a publicat pamfletul, Războiul civil în Franța, după suprimarea Comunei.
La Zurich în 1870-1871. a existat o secție a Internaționalei – „Secțiunea Sălbatică”, care cuprindea doar 4 persoane: Greulich, Raspe

(emigrant din Austria) și încă doi, ale căror nume nu le mai amintesc. La ședințele secției au participat cu sârguință studentele ruse; muncitorii, atât germani cât și elvețieni, l-au boicotat, tratând-o fără echivoc negativ. Pe

Vezi L'Internationale. Documente și suveniruri de James Guillaume Pome al doilea. Paginile 94-96. Paris. Société Nouvelle de Librairie et d'édition. E. Cornely et C-ie 1907.

Am adus „proclamația roșie” de proclamare a Comunei din Lyon la următoarea ședință a secției și l-am invitat pe Greulich să o citească. Și-a citit-o cu atenție și mi-a returnat-o, spunând că nu poate să-l citească în întreaga adunare pentru că este inacceptabil pentru social-democrați. Greulich, Raspe și un muncitor elvețian au fost la întâlnire, restul erau zece ruși. Apoi, din când în când, au început să apară articole care discreditau mișcarea Lyon. Noi toți rușii am încetat să mai participăm la secție și foarte curând ea a murit în pace.

În acea iarnă, Michel (de obicei cu toții îl numeam pe Bakunin cu acest nume) în scrisorile lui către mine m-a invitat să vin la el și eu însumi îmi doream foarte mult să merg să locuiesc cu el câteva zile, dar totul nu a mers cumva, ceva a întârziat cutare sau cutare. Și apoi, deodată, Ozerov de la Geneva a raportat că Michel era foarte sărac și puțin bolnav. Acest lucru m-a mișcat foarte mult și două-trei zile mai târziu m-am dus la el, adunând printre tinerii de franci, îmi amintesc, vreo sută cincizeci, cumpărând ceai și tutun câte două lire. Pe vremea aceea nu exista cale ferată prin Sfântul Gotard și trebuia să călătorească cu calea ferată, și cu vaporul cu aburi pe lacul cantonului al 4-lea, și în dilige și în cele din urmă prin Sfântul Gotard însuși pe o sanie, deoarece era acoperită cu zăpadă. Întreaga călătorie a durat o zi și jumătate. Ajuns la Locarno, și lăsându-mi geanta la biroul diligenței, m-am dus la Bakunin și am ajuns exact la timp pentru cină. Michel nu ma aștepta, dar a fost foarte mulțumit de sosirea mea. Pranzul a constat din supa si cartofi prajiti. Îmi amintesc încă foarte clar și clar tot ce am văzut și auzit – am fost atât de impresionat de sărăcia vieții lui cu familia lui. A ocupat un apartament cu două camere la etajul 2 al unei case foarte mici cu două etaje. Proprietarii locuiau la parter. Între aceste încăperi se afla un coridor care servea drept sufragerie și hol de intrare, deoarece de pe scări trecerea era direct în acest coridor. O cameră era ocupată de Michel, iar cealaltă de soția sa cu doi copii mici. Situația era cea mai mizerabilă, mobilierul era cel mai simplu; așa că în camera lui stăteau: un pat, o masă, trei-patru scaune și un cufăr în care stătea lenjeria, și singura pereche de pânză neagră atârna de un cui; Erau și rafturi simple cu cărți. Și masa, patul, scaunele și scaunele erau albe. Când i-am predat ceai, tutun și bani, Michel m-a sărutat și și-a sunat soția, care, văzând toate acestea pe masă, a spus cu voce tare: „Ei bine, aici vom fi cu carne. Trebuie să plătim imediat brutarului și măcelarului cât mai mult și apoi vom avea din nou un împrumut de la ei. Bakunin dormea de obicei de la ora 7 la ora 9 după cină, apoi bea ceai până la ora 10 și apoi lucra până la ora 3. nopti; a dormit de la 3-4 la 10 dimineata. La ora 12 m-am dus să citesc ziarele, iar apoi până la cină am stat tot timpul vorbind cu el. A fost interesat de viața mea din Anglia, a fost întrebat despre localul meu

12"

cunoștințe, despre conversațiile cu ei, iar când ne-am mutat la Zurich, atunci aici a încercat să afle de la mine absolut tot ce știam despre fiecare student sau student rus. O zi mai târziu, două zile mai târziu, a revenit din nou la caracterizarea unei persoane, care fusese deja menționată mai devreme, și a întrebat despre el în plus. Când a ajuns la Zurich în primăvara anului 1872 (a locuit aici două-trei luni), îi cunoștea în lipsă pe aproape toți studenții ruși de la universitate și de la Politehnică de la mine și mi-a arătat greșelile mele de a-i judeca. Un lucru uimitor, a avut talentul de a converge rapid, strâns și spiritual cu oamenii atunci când acești oameni i se păreau folositori într-un mod revoluționar. Îmi amintesc că chiar a doua zi m-am simțit complet liber și în largul meu cu el, de parcă aș fi tânăr și complet egal cu mine. La urma urmei, eu aveam atunci douăzeci și cinci de ani, iar el aproape șaizeci; Da, se poate compara viața lui trecută, bogată în experiență atât de vastă, cunoștințele sale vaste etc., cu a mea, și totuși nu am simțit deloc superioritatea lui necondiționată. Când a fost la Zurich, am observat același lucru în atitudinea lui față de toți tinerii din jurul său, apoi au fost câteva zeci de oameni, și el a fost la fel cu toată lumea. Am locuit atunci cu el o săptămână și încă îmi amintesc foarte bine acea perioadă; a fost prețios pentru mine. El a scos de la mine toate dezavantajele mele și, de asemenea, am învățat multe care m-au interesat de treburile revoluționare ale Europei. Înainte de Comuna Paris, l-am mai vizitat o dată pentru scurt timp și l-am întâlnit ca pe un vechi prieten apropiat; dar intimitatea deplină cu el și cu cei mai apropiați prieteni și asociați ai săi a venit abia după întoarcerea mea din Comuna din Paris, adică. în vara anului 1871, astfel încât „experienta” mea a durat aproape un an. Și s-a întâmplat foarte simplu. Bakunin m-a chemat la Locarno și a stabilit ziua sosirii mele acolo. Când am ajuns acolo, am întâlnit mai mulți italieni, spanioli și elvețieni care veniseră înaintea mea, pe care îi cunoșteam deja. M-a invitat să vorbesc sincer despre afacerile rusești, adică despre legăturile și relațiile cu Rusia, despre afacerile de la Zurich (și cazurile au fost, trebuie spus, atunci foarte mici), întrucât toți cei care sunt aici sunt prieteni intimi. După mine, alți tovarăși au vorbit și au povestit. Din această întâlnire trebuie socotit momentul în care mă alăturăm „miticului” aChaps'u sau, după cum spunea Michel, „sfântul sfintelor”. – Fără „jurăminte pe pumnale”, fără hărți, ceremonii de primire și orice altele. accesorii societăților secrete, conspirații -nu aveau. Aceasta a continuat până la sfârșit. Din când în când veneam la el să discutăm despre afaceri, iar uneori veneam singuri. Aceasta din urmă a fost făcută cel mai adesea de mine și de italieni, care locuiau mai aproape de el decât alții.

M. P. Sazhin (Ar. Ross).

10/111 1926

____

Biblioteca „Runivers”

Bakuniniști ruși în străinătate.

Mihail Aleksandrovici Bakunin a avut numeroși adepți printre emigranții ruși și printre rușii care au trăit și au studiat legal în străinătate. Cei mai notați dintre ei au fost emigranții, dintre care s-au remarcat: Nikolai Ivanovici Jukovski, Varfolomey Alexandrovich Zaitsev, Lev Ilici Mechnikov, Mihail Petrovici Sazhin (A. Ross), Vladimir Karpovici Debagorii - Mokrievici, Rally, Elsnitz, Holstein. Învățăturile lui M. A. Bakunin l-au influențat și pe P. A. Kropotkin, așa cum se poate vedea din Notele unui revoluționar.

Despre Serghei Gennadievich Nechaev, un student deosebit, prea independent al lui M. A. Bakunin, există o notă specială în articolul „Anarhiștii în mișcarea populistă a anilor ’70”.

Nikolai Ivanovici Jukovski s-a născut în 1833 și la începutul anilor 60, ca ofițer în armata rusă, a avut ceva de-a face cu revolta poloneză. Rzhond Narodovy a aranjat ca el să evadeze în Europa. A fost o persoană veselă și bună, un vorbitor excelent, un participant la toate întreprinderile emigrate. A ajutat constant pe toți cei care au apelat la el pentru ajutor, atât în afacerile publice, cât și în cele private. Jukovski a fost un mare prieten al lui M. A. Bakunin. Nikolai Ivanovici a fost unul dintre angajații revistei „Comunitatea”, publicată în străinătate din ianuarie 1878 și unul dintre autorii broșurii „Plin și foame”.

P. A. Kropotkin, care a ajuns în Elveția în 1876 (după moartea lui M. A. Bakunin), scria despre Jukovski: „un om strălucit, elegant, foarte inteligent și un mare favorit al muncitorilor. Mai mult decât oricare dintre noi, avea ceea ce francezii numesc Hogeiiie du peuple. Muncitorii l-au ascultat mereu de bunăvoie, pentru că a știut să aprindă inimile oamenilor, arătându-i rolul important pe care trebuie să-l asume în reorganizarea societății. A știut să înveselească, deschizând perspective istorice strălucite pentru muncitori; a știut să lumineze imediat cea mai complicată problemă economică și să electrizeze publicul cu sinceritatea și convingerea sa.

Talentatul critic rus Varfolomey Alexandrovich Zaitsev a fost și el bukunist. S-a născut la Kostroma în 1843, iar 23 de ani mai târziu, în mai 1866, a fost arestat în cazul Kara.

Kozov și a plantat în Cetatea Petru și Pavel, unde a petrecut patru luni. A fost eliberat, deoarece s-a dovedit că nu avea nimic de-a face cu cazul Karakozov.

În martie 1869, V. A. Zaitsev a plecat în străinătate, unde a devenit curând membru al Internaționalei și adept al lui Bakunin. La Geneva, el s-a opus marxiştilor. Unul dintre ultimii Utin a mituit mai mulți ticăloși pentru a-l bate pe Zaitsev, dar muncitorii nu au permis acest lucru. În toamna anului 1872, Zaitsev s-a mutat la Locarno la Bakunin și s-a stabilit cu acesta din urmă în același apartament. Aici a scris memoriile lui Bakunin sub dictarea lui Bakunin, dar nimeni nu știe unde* ori a dispărut. La sfârșitul anului 1873, Zaitsev a plecat să lucreze la Menton / De acolo a plecat în Italia și a venit din nou la Menton. M. 3., autorul memoriilor lui Zaitsev, scrie despre el după cum urmează: „Prin natură, o persoană este remarcabil de blândă și blândă, extrem de modestă și condescendentă față de ceilalți, a putut doar în cazuri rare să se aprindă și să plece. afară, după cum se spune, din el însuși. Acest lucru s-a întâmplat doar în cazuri rare, când s-a comis un fel de nedreptate sub ochii lui. Dar, indiferent de circumstanțe, el nu a fost în stare să se prevarice, cel puțin în propriul său interes. Zaitsev era foarte sărac în exil. Scrierile sale originale nu au putut fi tipărite în Rusia.

Zaitsev a tradus cartea lui Guillaume Anarhia după Proudhon. De asemenea, a scris introducerea cărții lui Proudhon Ideea generală a revoluției secolului al XIX-lea. A lucrat mult în reviste rusești ca critic.

V. A. Zaitsev a murit la 20 ianuarie 1881.

Pe mormântul său, N. I. Jukovski a spus, printre altele, următoarele: „Zaitsev aparține, de asemenea, falangei luptătorilor literari cinstiți și nobili-apărători ai intereselor populare. Numele său este strâns legat de istoria gândirii revoluționare ruse. Socialist convins și în același timp revoluționar sincer, Zaitsev nu a tolerat niciun mijloc de aur... a știut să-și exprime direct și simplu gândurile, fără să se ascundă în spatele vreunei autorități ; a gândit cu propria sa minte.. Lucrător de gândire și proletar veșnic, a încercat să grăbească ceasul eliberării proletariatului din sclavie... „Lev Ilici Mechnikov „, conform convingerilor sale sociale și politice, era un anarhist-comunist. și mulți ani a lucrat împreună cu Bakunin și Elise Reclus”. S-a născut la 18/31 mai 1838, a intrat de două ori în universitate și a fost exmatriculat de două ori din aceasta pentru că a participat la revolte studențești. În 1858, a plecat în străinătate, după ce a primit, ca cunoaștere a limbilor orientale, funcția

) Acestea și câteva extrase suplimentare vezi Lev Mechnikov. „Civilizația și marile râuri istorice” ed. și articol introductiv N. K. Lebedeva Ed. „Vocea Muncii**, Moscova 1924

traducător-dragoman la misiunea diplomatică rusă. Părăsind această poziție, Mechnikov a intrat într-o companie de transport maritim ca agent de vânzări, dar în 1860 a renunțat la acest serviciu și a început să picteze. În acest moment, începe lupta italienilor pentru eliberarea de sub jugul austriecilor și al Bourbonilor, iar Mechnikov se alătură revoluționarilor italieni. În rândurile garibaldienilor, el participă la o serie de bătălii și în bătălia de la Volturno primește răni grave. Sub influența prietenului său Garibaldi, Mechnikov este purtat de ideea eliberării slavilor de sub jugul turcilor și austriecilor. În acest moment, l-a cunoscut pe M.A. Bakunin, care a sosit în Italia în 1864. În anul următor se mută în Elveția și se alătură Internaționalului. „În această epocă”, scrie N. K. Lebedev, „Mechnikov și-a format în cele din urmă concepțiile socio-politice și a devenit anarhist, învecinat cu aripa stângă a lui Bakunin în Internațională”.

Pe probleme de antropologie și geografie, Mechnikov publică articole în Sovremennik al lui Cernîșevski, în Znaniye, în Russkoye Slovo, în Otechestvennye Zapiski, în Russkiy Vestnik, iar mai târziu în Delo lui Blagosvetlov, în Russkoye Bogatstvo^ în Vestnik Evropy. Despre probleme politice a scris pe larg în Kolokol de Herzen. Și-a semnat articolele cu diverse pseudonime... La începutul anului 1874, Mechnikov a venit în Japonia ca profesor la Universitatea din Tokyo. „Aici, cu energia lui caracteristică”, scrie Eliza Reclus, „a preluat organizarea școlii și a reușit să atragă un mare interes pentru ea din partea tinerilor studenți japonezi. Datorită energiei lui Mechnikov, el a reușit să atragă în Japonia o serie de profesori și profesori din Europa și America, iar această mână de oameni de știință a realizat o faptă, singura din istoria omenirii: un mic grup de oameni a contribuit la introducerea unei întregi națiuni de patruzeci de milioane de oameni în civilizația europeană, iar acest lucru s-a făcut nu cu ajutorul armelor și măsurilor violente, ci cu ajutorul cărților și al unei ardezii”. Boala l-a forțat pe Mechnikov să se întoarcă în Europa. A lucrat cu Elise Reclus (la propunerea acestuia din urmă) și i-a prezentat lui Kropotkin.

În 1883, Academia de Științe din Neuchâtel i-a oferit catedra de geografie și statistică comparată, iar Mechnikov a deținut această catedra până la moartea sa.
Mechnikov a murit la 30 iunie 1888. Prietena sa, Elise Reclus, a publicat după moartea sa binecunoscuta lucrare - „Civilizația și marile râuri istorice”. În această carte, Mechnikov a încercat să fundamenteze sociologia anarhistă. Elise Reclus își încheie prefața la cartea lui L. I. Mechnikov cu următoarele cuvinte: „Cu un sentiment de rușine fără margini pentru umanitate, auzim și acum, după atâtea secole de dezvoltare istorică și după atâtea eforturi ale celor mai buni.

oameni de toate vârstele și popoarele, voci puternice care lăudau „poporul ales” sau „guvernul puternic”. Istoria este chemată să expună și să distrugă aceste teorii ale sclavilor; îi dovedeşte omului cum, chiar şi printre cele mai sălbatice despotisme, viaţa socială era întreţinută numai prin munca solidară a tuturor membrilor corpului social. Această carte este plină de dovezi pentru acest gând.
Împreună cu Bakunin, a lucrat și Mihail Petrovici Sazhin, care s-a născut în 1845. În 1865, a fost judecat pentru publicarea ilegală a cărții lui Buechner „Forță și materie” în tipografia Institutului Tehnologic. În 1867, a luat parte activ la tulburările Institutului de Tehnologie din Sankt Petersburg și a fost deportat la Vologda.
În 1869, Sazhin a fugit în America, unde a lucrat ca muncitor și se afla într-o sărăcie gravă. Serghei Gennadievich Nechaev îl cheamă în Elveția, unde Sazhin îl întâlnește pe M.A. Bakunin și lucrează cu acesta din urmă.
Devine membru al Primei Internaționale, iar ceva mai târziu merge la Paris pentru a lua parte la lucrările Comunei din Paris și pentru a apăra Comuna cu armele în mână până în ultima zi a existenței ei.
Revenind în Elveția, M. P. Sazhin lucrează energic ca un anarhist; organizează o colonie la Zurich, organizează cercuri de bakuniniști, creează o bibliotecă, intră în „Alianța” secretă a lui Bakunin, 1) luptă împotriva susținătorilor lui Utin, se ceartă cu Lavrov, cu ajutorul prietenilor creează o tipografie, cu un picior la Londra, celălalt, la Geneva, publică „Statalitate și anarhie”, „Dezvoltarea istorică a internaționalului”, „Anarhia după Proudhon”, combinând în persoana sa atribuțiile de compozitor și corector, de metru-pager, de tipar și chiar de tâmplar. , bătând împreună casele de marcat și realele de tip tipografic”1 2). Pentru biblioteca M. P. Sazhin a organizat primirea ziarelor, proclamațiilor și broșurilor socialiste belgiene și franceze.
În timpul răscoalei Herțegovinei și Bosniei împotriva turcilor, Sazhin călătorește în Herțegovina și luptă împotriva turcilor.
În 1875, s-a întors la Geneva, unde mai mulți emigranți au discutat cu el problema ridicării unei revolte în Rusia (în Urali). În acest scop, se întoarce în Rusia. Cu toate acestea, se va întoarce curând în Europa. Este arestat la trecerea graniței, închis în Cetatea Petru și Pavel, unde este ținut timp de un an și jumătate. Apoi îi pun în judecată și, conform procesului 193, sunt condamnați la cinci ani de muncă silnică „pentru tentativă de distribuire.
1) Vezi mai sus articolul lui M însuși. P. Sazhina.
2i Vezi prefața lui Vyach. Polonsky în cartea aniversară publicată cu ocazia celei de-a optzeci de ani de la M. P. Sazhin „Memorii11 1860 - 1870” Moscova 1925 p. 8.

cărți cu conținut criminal și pentru participarea la această tentativă de asasinat. Jumătate din cap i-a fost ras și i-au fost puse cătușe grele pe picioare și pe brațe. În mașina închisorii, S. Chudnovsky l-a întâlnit pe Sazhin și a scris despre el în felul acesta: „fața lui palidă de moarte reflecta chinurile morale înecate cu pricepere, deși el, un om cu un caracter puternic, și-a menținut în exterior calmul și stăpânirea deplină”. Sazhin a petrecut un an și două luni în fier de călcat pentru picioare,
În Elveția M. GI. Sazhin se numea Arman Ross. El este în viață și în prezent ').
Vladimir Karpovici Debagorii-Mokrievici s-a născut în 1848. A fost unul dintre acei revoluționari care „s-au dus printre oameni” pentru a-i elibera de opresiunea economică și politică. Debagory a absolvit liceul și a intrat la Universitatea din Kiev. În 1873 se află în Elveția, unde îl cunoaște pe M.A. Bakunin. Bakunin i-a împărtășit părerea despre revoluționarii de atunci: „Dar rușii!? Întotdeauna s-au distins prin proprietățile turmei! Acum toți sunt anarhiști! Anarhia a devenit la modă, dar vor trece câțiva ani și, poate, nu va fi nici măcar un anarhist printre ei. ”
Debagory s-a întors în Rusia și a fost arestat la 11 februarie 1879 la Kiev.
Debagory-Mokrievich a aderat la un moment dat la convingerea că o răscoală țărănească poate fi ridicată în numele țarului: „ca poporul francez în secolul trecut, am argumentat, comitând revolte locale în numele regelui, a făcut, în sfârșitul, o revoluție, așa că acum ne vom răzvrăti poporul nostru în numele regelui; o serie de astfel de revolte vor duce la o revoluție care va împinge în cele din urmă poporul față în față cu țarul, iar apoi, printre altele, va cădea autoritatea țarului.
La 30 aprilie 1879, Dabagory și tovarășii săi au fost condamnați la muncă silnică pe o perioadă de 14 ani și 10 luni. Pe drumul spre muncă silnică, Debagory a fugit și, după o serie de aventuri, a dispărut în străinătate. În 1902, Debagory-Mokrievich locuia la Zagora. La inițiativa lui Kașintsev și Debagoriy-Mokrievich, cercurile revoluționare din străinătate au decis să convoace congrese în septembrie 1902, dar nu au reușit să facă acest lucru.
În Liberte din 4 octombrie 1872, o scrisoare semnată de Ogarev, Zaitsev, Ozerov, Holstein, Ralli, Elsnits, Smirnov și Ross spunea, printre altele, următoarele: „În numărul 37 al ziarului dumneavoastră, citim cu indignare pe textul unui raport incredibil înaintat Congresului de la Haga, Comisiei de anchetă asupra Alianței (Uniunea Internațională a Democrației Socialiste). În acest reportaj, inspirat, evident, de ură și de dorința de a coborî cu orice preț
31 octombrie 1905: Societatea Deținuților Politici din Moscova a organizat o sărbătoare solemnă a lui M. P. Sazhin cu ocazia împlinirii a optzeci de ani.

devenit dintr-un adversar incomod, au decis să arunce o acuzație de fraudă și șantaj compatriotului și prietenului nostru Mihail Alexandrovici Bakunin. Nu considerăm necesar și nici oportun să infirmăm aici actele mincinoase pe care speram să ne bazăm pentru a confirma acuzația absurdă adusă compatriotului și prietenului nostru.

Faptele pe baza cărora s-a considerat posibil să-l acuzăm pe compatriotul nostru ne sunt bine cunoscute în cele mai mici detalii și considerăm că este de datoria noastră să le refacem în adevărata lor lumină cât mai curând posibil. Suntem împiedicați să facem acest lucru în prezent de poziția unui alt compatriot, care nu ne este deloc prieten, dar care ne este făcut sacru prin persecuția din partea guvernului rus, a cărui victimă a devenit . (Vorbim de Nechaev.—AK) G. Marx, a cărui dexteritate, însă, nu ne gândim să o contestăm, în acest caz a greșit la calcul. Inimile cinstite din toate țările vor simți fără îndoială doar indignare și dezgust la vederea unei intrigi atât de grosolane și a unei încălcări atât de clare a celor mai simple cerințe ale justiției. În ceea ce privește Rusia, îl putem asigura pe domnul Marx că eforturile sale vor fi în zadar acolo. Bakunin este prea respectat și faimos acolo pentru ca calomnia să ajungă la el.”
Emigranții din Rusia apropiați de Bakunin, în persoana lui Elsnitz, Holstein și Rally, au intrat într-o ceartă cu Ross (M. Sazhin) despre tipografia rusă. Acești emigranți, nesubestimându-l pe M. A. Bakunin, l-au târât într-o luptă meschină. Bakunin a vorbit în favoarea lui Sazhin. De-a lungul acestei istorii, Bakunin s-a comportat ca un adevărat revoluționar, ca o personalitate publică remarcabilă, pentru care cauza comună a stat mereu în prim-plan.
În septembrie 1876, Bakunin a avut o pauză finală cu cei trei anarhiști numiți. Acești emigranți au tipărit o broșură „Către revoluționarilor ruși nr. 1. septembrie 1873. Comuna revoluționară a anarhiștilor ruși. Textul a fost inclus în broșură. programul unei organizații secrete revoluționare întocmit de Bakunin, la care, împreună cu Bakunin, au participat și emigranții numiți. M. A. Bakunin, un conspirator strict, a privit, în cuvintele lui Guillaume, publicarea acestui program, drept „adevărată trădare”. El a trimis emigranților numiți cei 1990 de franci împrumutați de la ei.
N. V. Sokolov, fost colonel al Statului Major, a fost angajat al Cuvântului Rus și autorul cărții Proscrișii, pentru care a fost exilat de instanță într-una din provinciile din nord, de unde a fugit în străinătate.
Sokolov le-a spus lui Churinov și Dzhabadari: „Ei bine, domnilor? Continuați să învățați și surprindeți lumea cu oamenii de știință

munci care vor fi plătite cu sudoarea și sângele unui popor flămând. În loc să-ți dai viața pentru a câștiga libertatea politică și economică a maselor, vrei, îmbrăcându-ți înfățișarea unui om de știință, să pătrunzi în arhive timp de decenii și apoi să proclami adevărul binecunoscut că datorită claselor conducătoare și politicile lor, masa oamenilor degenerează fizic și psihic. Toate acestea sunt cunoscute de toată lumea. Ar fi bine să-mi spui ce trebuie făcut pentru a resuscita oamenii muribunzi.
Sofia Nikolaevna Lavrova și Nadezhda Nikolaevna Smetskaya erau anarhiști, adepte ai lui Bakunin. Ambii au trăit în anii 70 în Elveția.
Învățăturile lui M. A. Bakunin l-au influențat puternic pe P. A. Kropotkin, iar acesta din urmă a scris despre aceasta în Notele sale ale unui revoluționar: „pozițiile teoretice ale anarhismului, așa cum au început să fie, așa cum s-a subliniat atunci, amenință să se dezvolte în despotism economic, mai teribil decât politic și, în cele din urmă, caracterul revoluționar al agitației în rândul Yurtsy, mi-a afectat irezistibil mintea.

A. Karelin.
Biblioteca „Runivers”
Anarhiști în mișcarea populistă a anilor '70.
Mișcarea populistă din anii 70 a mărșăluit sub steagul anarhismului și socialismului, iar ambele învățături, sau mai bine zis adepții ambelor învățături, au coexistat destul de pașnic. S-au înțeles cu atât mai ușor cu cât politica de rău augur a guvernului rămas în urmă mișcării sociale a concentrat forțele anarhiștilor și socialiștilor asupra luptei împotriva acestora din urmă.
Poziția marii majorități a populației ruse era dificilă. Sărăcia și fărădelegea situației au amărât țărănimea. Privea cu ostilitate asupra moșierilor, care dețineau cantități mari din cele mai bune pământuri cultivate de țărănimii. Lipsa pământului, impozitele mari în comparație cu veniturile, i-au ruinat pe țărani. Ca dușmani, țărănimea s-a întâlnit cu oficiali care pâlpâiau în fața țăranilor, în principal pentru a colecta taxe și pentru a recruta băieți de țărani în soldați. Taxele, în comparație cu rentabilitatea economiei agricole și artizanale stabilite în mod primitiv, erau insuportabil de grele. Lipsa drepturilor țăranilor era uimitoare, iar metodele de colectare a impozitelor erau crude. Rămășița ticăloasă a iobăgiei și arbitrariul guvernamental sălbatic – o toiagă pentru țăranii adulți – au determinat din nou țărănimea să privească cu ostilitate la bar, la stăpâni, iar executorul judecătoresc și ofițerul de poliție erau printre baroi .
Statul cu diversele sale impozite, directe și indirecte; kulacii cu împrumuturile lor bine plătite și tranzacțiile de aservire; proprietarii cu chirii mari pentru pământ și salarii de cerșetori pentru muncitorii agricoli; clerul, ținând de mână kulacii, baroul și funcționarii și taxând țăranii pentru cereri și rugăciuni; micii şi marii negustori şi cumpărătorii de produse ţărăneşti nu le dădeau ţăranilor nici odihnă, nici timp. Țărănimea, crezând că își datorează emanciparea din iobăgie bunăvoinței unui țar drept, și-a pus toate speranțele în acesta din urmă și a visat la o alocare suplimentară, la o reducere a impozitelor și la eliberarea de un șef absurd...
Învățătura socialiștilor, în ciuda asupririi cenzurii, era cunoscută în Rusia. Dorința persistentă a țăranilor de a avea pământ și libertate era cunoscută de tineretul rus.

În anii 60, figuri și scriitori precum Cernîșevski, Mihailov, Zaitsev, Sokolov și mulți alții au înțeles că oamenii noștri au fost jefuiți de guvern și de nobilime, că au fost jefuiți în mod constant de ei, precum și de kulaki și negustori.
Scriitori de ficțiune populiști - Naumov (autor al poveștilor „Puterea rupe paiele”), Reșetnikov (autorul „Podlipovtsev”), Levitov, Nikolai Uspensky, parțial Zlatovratsky, au introdus publicul cititor în situația cumplită a țărănimii. Tinerețe emoționată și poeziile lui Nekrasov.
În asemenea condiții, anarhiștii și socialiștii au venit în apărarea țăranilor și muncitorilor. Articolul național este dedicat mișcării lor.
Fără îndoială, un anarhist, deși unul foarte ciudat, trebuie considerat Serghei Gennadievich Nechaev.
Nechaev a fost profesor la școala parohială și student la Universitatea din Sankt Petersburg. El a jucat un rol proeminent în tulburările studențești care au avut loc la Sankt Petersburg în 1868/69. I-a chemat pe tineri în stradă, îndemnându-i să organizeze o demonstrație

politică. M. Natanson a luptat din greu împotriva lui. În acest moment, Nechaev visa deja la o revoluție socială. A devenit anarhist în străinătate. La întoarcerea sa în Rusia, în toamna anului 1869, împărtășea deja pe deplin convingerile anarhiștilor.
Nechaev a visat la o revoltă la nivel național pentru a distruge bazele economice, politice și de altă natură ale societății moderne. În opinia sa, generațiile viitoare ar trebui să construiască. El a considerat necesar să folosească teroarea împotriva oficialităților de rang înalt, împotriva capitaliștilor, chiar și împotriva scriitorilor corupți. El a vrut să-l execute pe rege în mod public.
În numărul 1 al pliantului „Pedeapsa poporului", pe care Nechaev l-a distribuit, printre altele, se menționează următoarele: „Ne angajăm să dărâmăm o clădire publică putrezită în care sunt chinuiți majoritatea locuitorilor pentru a oferi bucurii necurate. și plăceri murdare pentru o mână mică de oameni norocoși. Lăsați noua clădire să fie construită de noi dulgheri, care vor fi trimiși din mijlocul oamenilor când le vom oferi ocazia să respire adânc, aruncând de pe ea opresiunea grea a statului.
Nechaev a aderat la punctul de vedere conform căruia „numai acea revoluție poate fi salvatoare pentru popor, care va distruge la rădăcină orice statalitate și va extermina toate tradițiile și clasele statale din Rusia".
B. Kozmin în cartea sa „P. N. Tkachev" îl caracterizează pe Nechaev astfel: „toți cei care l-au cunoscut pe Nechaev sunt de acord că a fost un om care a avut întotdeauna și în toate condițiile

interesele revoluţiei erau în prim plan. Eliberarea exploataților a fost singurul lucru care i-a absorbit toate interesele personale. Acest om nu avea viață personală , nici atașamente personale; fericirea lui personală s-a contopit complet și fără urmă cu fericirea a milioane de oameni muncitori.
„El", spune despre Nechaev, care l-a cunoscut personal M. P. Sazhin, „poseda o energie colosală, devotament fanatic față de cauza revoluționară, un caracter de oțel, capacitate neobosit de muncă și activitate".
Când Bakunin s-a despărțit de Nechaev, el a scris totuși despre el: „Nechaev este unul dintre cei mai activi și energici oameni pe care i-am întâlnit vreodată... Nechaev este o forță, pentru că este o energie uriașă".
Unul dintre inculpații de la procesul Nechaev, I. G. Pryzhov, a declarat la proces: „Am trăit patruzeci de ani în lume, m-am întâlnit cu mulți scriitori, oameni de știință, în general cu oameni cunoscuți pentru activitățile lor, dar nu am avut niciodată așa ceva. energie ca a lui Nechaev. Nu am văzut-o și nu mi-o pot imagina."
Nechaev știa să vorbească cu muncitorii obișnuiți: ei îl înțelegeau și râdeau când ridiculiza barul și conducătorii (din conversațiile mele cu un Nechaev dintr-un cerc de la Moscova). Nechaev a fost remarcabil pentru energia sa uimitoare. La zece ani de la condamnare, unul dintre tovarășii săi de la Moscova mi-a spus că nici el, nici tovarășii săi nu l-au văzut vreodată pe Nechaev dormind și a crezut că dormea doar în timpul șoferilor de taxi de la Moscova la Petrovsko-Razumovskoye și înapoi. Nechaev a reușit să obțină zece mii de ruble de la Herzen, lăsate acestuia din urmă de un emigrant și, având mare nevoie de

Elveția, uneori înfometată, nu a cheltuit un ban din acești bani pentru el însuși.
Organizarea susținătorilor lui Nechaev era strict conspirativă. Și-a organizat asociații în cinci. Au stabilit relații cu ambele capitale, Ivanovo-Voznesensk și Iaroslavl. Cei cinci din Moscova au jucat rolul unui comitet secret în organizația lui Nechaev. Avea și alți cinci, dar organizația lui nu era aglomerată.
Fugit în străinătate după înfrângerea organizației Academiei Petrovsky, care a fost rezultatul uciderii unui membru al cercului moscovit al lui Ivanov, suspectat că ar fi vrut să facă un denunț1), Nechaev a fost extrădat de Elveția, la direcția lui. Anunț. Stemikovski, 27 octombrie 1872 guvernului rus, ca criminal.
Guvernul rus l-a adus în judecată pe Nechaev. Iată ce a scris Nechaev însuși despre acest proces: „Ancheta a fost trucată cu o obrăznicie extremă. Aleasului nu i s-a permis să-l vadă pe Nechaev
„Ivanov", scrie Ralli, „era un om cumsecade și nu ar fi devenit niciodată spion".

protector. Nu i s-a dat nici măcar o copie a dosarului, nu a îndeplinit nicio formalitate de procedură judiciară. La proces nu i-au ascultat explicaţiile; de îndată ce a deschis gura, l-au târât afară din sala de ședințe pe coridor, unde l-au bătut până și-a pierdut cunoștința."
Nechaev a fost închis în Cetatea Petru și Pavel; a depus o cerere de revizuire a cazului, iar când generalul de jandarmi Potapov a venit la el, insultând prizonierul, Nechaev l-a plesnit pe general pe față. Ca răspuns la o palmă în față, „Mâinile și picioarele lui Nechaev erau legate în cătușe grele, iar lanțul care leagă aceste cătușe a fost în mod deliberat atât de scurtat încât prizonierul a fost îndoit într-un arc, nu a putut sta drept sau întins, dar a fost forțat să stea constant, ghemuit; braţele şi picioarele îi erau acoperite de ulcere, puterea i s-a slăbit. „Aşa că a stat doi ani, înlănţuit de perete. Cu toate acestea, a reuşit să-i facă propagandă pe soldaţii care îl păzeau şi totul a fost pregătit la începutul anului 1881 pentru fuga lui. i sa spus că Zhelyabov , cu care, precum și cu alte Narodnaya Volya (Perovskaya, Frangoli, Aronchik etc.), Nechaev a reușit să stabilească relații, i-a sugerat să aleagă între eliberarea sa sau uciderea lui Alexandru al II-lea Nechaev (și Shiryaev) a ales-o pe cea din urmă. Regele a fost ucis, dar a fost descoperită conspirația soldaților pentru a-l elibera pe Nechaev.După moartea lui Shiryaev, în ravelin a rămas un singur prizonier politic - Leon Mirsky, care a împușcat fără succes în șeful jandarmilor Drenteln în Martie 1879. Acest Mirsky l-a denunțat pe Nechaev, spunând autorităților despre evadarea propusă, iar evadarea Mirsky a primit un premiu de la guvern - au început să-i dea desert la cină, au îmbunătățit calitatea tutunului furnizat cu 60 de copeici pe lună și i-a permis să citească reviste de anul trecut. Evadarea lui Nechaev a eșuat din cauza ticăloșiei trădătorului. Zhelyabov l-a vizitat într-un ravelin și era sigur că evadarea poate fi aranjată fără prea multe dificultăți. Nechaev a fost transferat în celula nr. 1. A pierdut contactul cu testamentul său și a murit de „hipizie generală și scorbut" în perioada 8-9 mai 1883.
Cernoperedeleții Alexander Lvovich Black a văzut soldați care au decis să-l elibereze pe Nechaev. L-au numit după procesul și condamnarea lui, nu altfel, ca „vulturul nostru".
Acuzațiile constante ale lui Nechaev de înșelăciune, lăudărie, imoralitate politică etc. au nevoie de o singură premisă. Multe sunt

adevărate în acele discursuri acuzatoare care au căzut asupra lui Nechaev, chiar și de la un om ca Bakunin. Dar mi se pare cu insistență că cuvintele lui Ryleev, puse de acesta din urmă în gura lui Hetman Nalivaiko, sunt destul de aplicabile lui Nechaev:
„Păcatele tătarilor, păcatele evreilor, apostazia unitaților, toate crimele sarmaților

Sunt gata să accept
Numai poporului rus Să-și întoarcă iar libertatea.
Nechaev l-a înșelat pe Bakunin (de exemplu, vorbind despre zborul său din Cetatea Petru și Pavel, care nu a avut loc etc.). Dar mai des a păcătuit cu exagerare decât cu minciuni.
Dar era capabil de orice lucru urât când credea că acest lucru urât va aduce beneficii cauzei revoluționare.
În lucrările lui Nechaev a rămas „Catehismul revoluționar”, scris de mâna lui Bakunin. Nu era „compunerea” lui Bakunin. Desigur, Bakunin ar fi putut rescrie pentru el însuși „catehismul” lipit împreună din diverse lucrări și scris parțial de Nechaev, iar apoi, fără a-i acorda nicio importanță, nu a observat că Nechaev l-a luat. Rămân convins că catehismul a fost scris de Nechaev și nu de Bakunin. Adevărat, M. P Sazhin certifică că Bakunin a fost autorul catehismului, dar, cel mai probabil, avem de-a face cu o greșeală aici. Nechaev pur și simplu a inclus în catehismul său mult din ceea ce a spus și predicat Bakunin în scris și din ceea ce a spus Piotr Nikitich Tkachev în lucrările sale. Dar în catehism există și ceva pe care Nechaev însuși a considerat necesar să-l introducă. Nechaev a aderat, fără îndoială, la punctul de vedere conform căruia scopul justifică mijloacele. Nu prea este de mirare în asta: judecătorii lumii întregi care ordonă tortura și, în unele cazuri, uciderea așa-zișilor criminali mărturisesc principiul că finalul (pe care acești judecători nu-l pot atinge absolut) justifică dezgustătorul, ticălosul? și mijloace răutăcioase? Nu sunt ele asemenea mijloace de pedeapsă, care nu au corectat niciodată pe nimeni și nu au redus numărul și gravitatea infracțiunilor?
Aceste cuvinte nu sunt o scuză, ci o apărare a lui Serghei Gennadievich Nechaev.
Din 1870 până în 1875, în Rusia a lucrat o societate de pescăruși-cev, numită așa după studentul Nikolai Ceaikovski. Ceaikoviții și-au pus la început ca sarcină activitatea culturală, cu scopul de a ridica nivelul material, psihic și moral al poporului. Cercul Chaikovtsy a unit inițial toate cercurile din Petersburg cu un singur principiu - „principiul dezvoltării obligatorii a unei personalități conștiente, pregătite teoretic, statornic pentru activitatea revoluționară, pe de o parte, și unul singur, cimentând toate cercurile într-unul singur. întreg prin practică, așa-numita „afacere de carte” (O. Aptekman).
Timp de doi ani, până în 1872, această societate a luat diverse cărți și pamflete de socializare

conținut științific și științific, le-a distribuit studenților și le-a vândut la jumătate de preț. Au vândut la un preț ieftin și au trimis în provincii cărți precum lucrările lui Chernyshevsky, Dobrolyubov, Lavrov, Flerovsky, Lassalle, Marx, Buckle, Shchapov, Sergeevich, Berna, Darwin, Spencer, Sherr, Shelgunov, Mikhailov, Tsebrikova, Naumov ,

Nefedov, Khudyakova și alții, au publicat Contradicțiile economice ale lui Proudhon și Problema muncii a lui Lange; cărţile erau reţinute în tipografie. Ei au publicat primul volum din Istoria revoluției franceze a lui Louis Blanc, au republicat Scrisorile istorice ale lui Lavrov-Mirtov, cele două cărți magnifice ale lui Flerovsky, Condiția clasei muncitoare în Rusia și ABC-ul științelor sociale. au organizat librării și biblioteci peste tot.
„În toate orașele, în toate părțile Sankt-Petersburgului, au apărut cercuri de auto-dezvoltare”, a scris P. A. Kropotkin. Aici au fost studiate cu atenție lucrările filozofilor, economiștilor și tinerei școli de istorici ruși. Lectura a fost însoțită de discuții nesfârșite. Scopul tuturor acestor lecturi și dispute a fost acela de a rezolva marea întrebare cu care se confruntă tinerii: în ce mod pot fi ele cele mai utile oamenilor? Și, treptat, a ajuns la concluzia că există o singură cale: trebuie să mergi la oameni și să le trăiești viața.
Încă de la sfârșitul anului 1871, Ceaikoviții au început să facă cunoștințe cu muncitorii, iar partea stângă a Ceaikoviților s-a mutat la oameni, ca profesori, paramedici, funcționari de volost etc., iar fetele au mers la oameni ca profesori. , paramedici, moase. La început, în marea majoritate a cazurilor, ei nu s-au gândit la revoluție. „În mijloacele lor, ei erau cei mai pașnici dintre oamenii pașnici”. Au vrut doar să-i învețe pe oameni să citească și să-i educe. În cele mai multe cazuri, ei nu au fost revoluționari la început. Dar ca urmare (cum s-a întâmplat întotdeauna în Rusia), au văzut că activitatea legală este pedepsită în Rusia ca muncă ilegală și aproape toți ceaikoviții au devenit anarhiști, au început să distribuie publicații străine interzise în Rusia, să tipărească cărți ilegale în străinătate. din 1873. , au interzis broșurile și, în cele din urmă, și-au înființat propria tipografie la Sankt Petersburg. De la începutul anilor șaptezeci, ceaikoviții au intrat în fabrici ca muncitori și au stabilit rapid contacte cu muncitorii. Sute de oameni, conduși de ceaikoviți, au lucrat într-o manieră organizată în multe orașe și raioane ale Rusiei. Printre ceaikoviți au fost S. L. Perovskaya, surorile Kornilov, mulți studenți,
Organizația Chaikovites a fost învinsă de renegați - M. Rabinovici, Gorodetsky, Nizovkin, Grichenkov, Yartsev și alții.

____

eseuri.

Adepții lui Lavrov erau puțini în anii șaptezeci. Ei s-au străduit pentru o educație publică bună și au încercat să obțină ei înșiși un învățământ superior. Lucrau puțin printre muncitorii orașului, erau departe de țărani, credeau că proprietatea comunală trebuie transferată în gospodărie și recomandau să nu se mai ocupe de țărănimea.
Alexander Dmitrievich Mikhailov a scris despre lavriști: „lavriștii au considerat că este necesar să pregătească oamenii „pentru punerea în aplicare a unei lovituri de stat oportune”. „Du-te la oameni pentru propagandă, ăsta e strigătul lavriştilor”. Cel mai bine este să vă alăturați rândurilor muncitorilor obișnuiți. Cine nu poate, ține locul unui profesor satesc, funcționar, mic moșier, meşter, negustor, funcționar. „O carte poate ajuta la activități în rândul oamenilor.” „Trăind și acționând printre oameni, propagandistul nu ar trebui să se oprească pe probleme economice și politice; nu: în conformitate cu propria viziune asupra lumii, ar trebui să extindă opiniile altora și ale oamenilor mai apropiați asupra relațiilor de familie, religie și

univers. Revoltele și grevele, precum și agitația, în sensul de a trezi sentimente pentru acțiune imediată, nu pot servi în general la pregătirea poporului pentru o revoluție socialistă, dar în cazuri individuale aceste mijloace pot deschide calea propagandei. Este necesar să trezim în oameni nu un sentiment, ci o conștiință. O înțelegere clară a drumului către fericire va evoca sentimente, a căror putere nu cunoaște bariere.
Aceasta este teoria lavriştilor. Această mișcare a fost remarcată la Sankt Petersburg și cu greu observată la Moscova, pe Volga și în sud.
În Vperyod nr. 48, 1876, Lavrov scria: „Revoluția socială trebuie pregătită de o organizație secretă a forțelor revoluționare care operează prin propagandă și agitație până când acestea vor fi suficient de mari pentru a produce o vastă explozie revoluționară”.
Remarcăm aici că atât P.L.Lavrov, cât și lavriștii considerau încă o comunitate anarhistă ca fiind idealul lor. Acest lucru nu i-a împiedicat, după cum am văzut, să aibă o atitudine negativă față de propaganda revoltelor. Au visat să reeduca masele. Nu aveau o importanță deosebită.
M. P. Sazhin scrie următoarele despre munca lavriştilor: „Odată cu încetarea publicării lui Vperyod, totul s-a prăbuşit şi toţi lavriştii au dispărut, „s-au dus să slujească în bănci, zemstvos şi cooperare”. Lavrov era în fruntea revistei, dar nu în fruntea mișcării. Indicați cine, unde și câți adepți ai lui Lavrov, „lavriști”, au fost în închisorile centrale, muncă silnică, Siberia, așezare? Nu erau acolo, iar dacă erau, atunci doar câțiva. Toate aceste instituții bune ale guvernului țarist nu erau pline de „lauriști”. Cu toate acestea, literatura subterană a lavriştilor avea o importanţă revoluţionară.

În 1872, câțiva moscoviți conduși de Alexandru Vasilevici Dolgușin au înființat o tipografie secretă lângă Moscova, în satul Saraievo, unde au fost tipărite diverse apeluri către oameni și intelectuali; proclamațiile chemau să mergem printre oameni pentru „a-i entuziasma să protesteze în numele unei ordini sociale mai bune”. Munca culturală a fost refuzată de Dolgushin și de camarazii săi.
În 1869, într-o proclamație „Câteva cuvinte către frații tineri din Rusia”, M. A. Bakunin scria: „Deci, tineri prieteni, lăsați această lume sortită distrugerii, aceste universități, academii și școli, din care sunteți acum alungați și în pe care au încercat mereu să te despartă de oameni. Intră în oameni! Acolo este domeniul tău, viața ta, știința ta. Învață de la oameni cum să-i slujești pe oameni și cum să le conduci cel mai bine cauza. Amintiți-vă, prieteni, că tinerii alfabetizați nu ar trebui să fie un profesor, nu un binefăcător și nu un dictator - un indicator pentru popor, ci doar o moașă pentru autoeliberarea poporului, un adunător al forțelor și aspirațiilor poporului. Pentru a dobândi capacitatea și dreptul de a sluji cauza poporului, trebuie să se înece în popor. Nu vă deranjați cu știința, în numele căreia ați dori să vă legați și să vă slăbiți. Această știință trebuie să piară împreună cu lumea căreia este purtătorul de cuvânt.
Despre rebeli, adică despre anarhiști, Alexander Dmitrievich Mikhailov a scris: „O rebeliune locală, așezând pe steagul ei, cere înțelese și apropiate de popor în general, dar dacă se poate socialistă și federalistă, acesta este principalul mijloc al rebelilor . Oricare ar fi consecințele unei rebeliuni locale, rezultatul ei va fi acumularea de sentimente revoluționare și educarea poporului în această direcție.

„Rebelul”, a continuat el, „este o natură întreagă, spontană. Profunzimea sentimentelor și impresionabilitatea au aprins în el o ură ireconciliabilă față de asupritori și o dragoste arzătoare pentru oameni. Impulsurile revoluționare l-au înghițit complet. Rațiunea și sentimentele spun același lucru. În preajma oamenilor flămânzi, zdrențuiți, jigniți și jefuiți, oamenii cu înclinațiile lor sociale au mers mereu împotriva tendințelor tătar-germane și. pentru aceasta veșnic asuprită; oameni, în istoria sa surprinzând cu înalte sentimente civice.
În prima jumătate a anilor 70 ai secolului trecut, mii de tineri (în mare parte din tineri studenți) s-au dus la sate, propogandând confiscarea pământului de la proprietari (redistribuirea neagră a pământului), necesitatea distrugerii complete a soldaților. seturi și scutire completă de serviciul militar. Ei au susținut un refuz necondiționat de a plăti taxe, au cerut distrugerea pașapoartelor, școli bune, libertate deplină, vorbind în general, au predicat un sistem social apropiat de un anarhist. Printre anarhiștii de atunci erau mulți muncitori care erau strâns legați de țărani.

Cu toate acestea, de regulă generală, propaganda se desfășura în principal în rândul țăranilor și nu se acorda prea multă atenție muncitorilor și inteligenței.
Anarhiștii (și socialiștii) de atunci mergeau la țărani și muncitori ca funcționari rurali și de volost, ei au mers ca artizani, în principal ca cizmari, fierari și dulgheri. Aceste meșteșuguri erau studiate de propagandiști, la fel cum s-a studiat și limbajul țărănesc simplu. S-au dus „la popor”, în cuvintele sloganului abandonat de M.A.Bakunin și preluat de tineretul rus. Să remarcăm că propagandiştii au fost deosebit de dispuşi să abordeze ţărănimea în rolul de dascăli; ferme amenajate, mori, mori de ulei, magazine; au mers paramedicii, chiar și doctori.
„Bakunin și tinerii săi adepți”, scrie O. V. Aptekman, un binevoitor pământesc, „și-au bazat programul tocmai pe nevoile reale ale maselor, deoarece aceste nevoi au avut ca rezultat forme istorice de viață comunitară, într-un anumit mod de viață pentru aceștia. mase. Bakunin a fost cel care a prevăzut posibila noastră înfrângere, desigur, în primul rând ideologică și ne-a avertizat cu ardoare împotriva oricărei așa-zise false idealizări... Tineretul a început să predice ideile socialiste, dar după un an și jumătate, doi s-au întors la bakuninism, care a fost reînviat sub forma populismului revoluționar cu sloganul „Pământ și libertate” (O. A. Aptekman. Societatea „Pământ și libertate” a anilor ’70).
Desigur, bakuniniștii nu au negat deloc beneficiile educației publice. „Atât în articolele lui Bakunin însuși”, scrie P. L. Lavrov, „și în lucrările cele mai deliberate ale susținătorilor săi, se găsesc indicii directe despre beneficiul sau chiar necesitatea pentru revoluționarul rus de cunoaștere sociologică și familiarizare cu calea poporului. de viață, cu nevoile oamenilor din Rusia”.
Ca protest împotriva tratamentului barbar al prizonierilor, în decembrie 1876 a fost organizată o mică demonstrație, prost pregătită, în piața Catedralei din Kazan. Foarte puțini muncitori au venit la această demonstrație – 200 sau 250 de oameni. Au venit mulți alți studenți. Poliția i-a bătut cu brutalitate pe mulți dintre

participanții la această demonstrație, iar guvernul ia pedepsit aspru pe participanții capturați cu muncă silnică.
Chiar mai devreme, la începutul anului 1877, tinerii din Sankt Petersburg au demonstrat la înmormântarea lui Cernîșev, care a murit din cauza condițiilor grele ale vieții închisorii. Regimul penitenciar din acea vreme a dat naștere la sinucideri ale deținuților, consum tranzitoriu și alte boli grave.
În anii 1875-1876, mulți anarhiști merg voluntari la slavii care s-au răzvrătit împotriva turcilor și luptă în rândurile acestora din urmă.

În 1875 și 76 guvernul organizează mai multe procese mici ale anarhiștilor și socialiștilor, iar în februarie și martie 1877 are loc un proces de cincizeci. În bancă sunt aproape exclusiv anarhiști. Un discurs strălucit a fost ținut de muncitorul țesător Pyotr Alekseevich Alekseev, care a încheiat-o cu următoarele cuvinte: „Vefierul fabricii Nosov (un martor la proces) spune că, cu excepția unei sărbători, toți muncitorii sunt supuși strict supraveghere, iar cei care nu se prezintă la ora stabilită la muncă nu vor rămâne nepedepsiți, dar sutele de fabrici similare din jurul lor sunt pline de țărani care trăiesc în aceleași condiții – asta înseamnă că toți sunt iobagi. Dacă, din păcate, de multe ori suntem nevoiți să cerem o creștere a salariilor reduse de însuși capitalist, suntem acuzați de grevă și exilați în Siberia, atunci suntem iobagi. Dacă, din partea capitalistului, suntem obligați să părăsim fabrica și să cerem plata, ca urmare a modificării calității materialelor și a opresiunii din diverse amenzi, suntem acuzați că am făcut revoltă și cu fundul de pistolul unui soldat suntem nevoiți să continuăm să lucrăm cu el, iar unii, ca instigatori, sunt exilați pe țări îndepărtate, asta înseamnă că suntem fortărețe. Dacă fiecare dintre noi separat nu poate depune o plângere împotriva unui capitalist, iar primul blocant pe care îl întâlnește ne bate în dinți cu pumnul și ne dă afară, atunci suntem iobagi... Din tot ce am spus, este limpede că muncitorii ruși nu pot spera decât pe ei înșiși și nu se poate aștepta de la ajutor, decât de la unul dintre tinerii noștri inteligenți: ea ne-a întins fratern mâna. Ea singură a răspuns, și-a dat vocea tuturor gemetelor țărănești din Imperiul Rus auzite. Ea singură a simțit până în adâncul sufletului ei ce înseamnă și de ce, „de pretutindeni se aud gemete țărănești. Ea singură nu poate privi liniștită la acest epuizat, gemând sub jugul despotismului, țăranul asuprit. Ea singură, ca o bună prietenă. , ne-a întins fratern mâna și dintr-o inimă sinceră vrea să ne scoată din abisul înghițitor pe o cale favorabilă tuturor gemetelor. Ea singură, fără să-și coboare mâinile, ne conduce, deschizând toate ramurile pentru ieșirea tuturor. fraţi din această capcană cu viclenie construită, până când ea ne va face călăuzi independenţi spre binele comun al poporului, şi ea singură va merge nedespărţit cu noi până când (zice el, ridicând mâna) mâna musculosă a muncitorilor se va ridica şi jugul lui despotismul, protejat de baionetele soldaților, se sparge în praf.
Pyotr Alekseevici a fost împiedicat să vorbească de către președintele tribunalului, senatorul Peters, cu strigăte: „Taci! taci!”, dar Alekseev și-a încheiat discursul.
Discursul pașnicului anarhist Sofya Illarionovna Bardina, care a lucrat la fabrică și a citit muncitorilor, a fost bun.

literatura anarhistă. Ea a spus la proces: „Eu aparțin categoriei acelor oameni care sunt cunoscuți în rândul tinerilor sub numele de propagandiști pașnici. Sarcina lor este să introducă în conștiința oamenilor idealurile unui sistem social mai bun, mai drept, să le sublinieze neajunsurile sistemului actual sau, altfel, să le clarifice acele idealuri care sunt înrădăcinate în el inconștient; subliniază-i neajunsurile sistemului actual, pentru ca pe viitor să nu mai fie aceleași greșeli; dar atunci când vine acest viitor, noi nu putem și nu putem determina, pentru că realizarea lui finală nu depinde de noi. Cred că de la acest tip de propagandă până la incitarea la revoltă este încă foarte departe. *CU. I. Bardina și-a încheiat discursul cu cuvintele: „Puneți-ne! În spatele tău, deocamdată, se află forța materială. În spatele nostru este forța morală, forța istoriei, progresul, forța ideilor și ideile, vai! nu se prind de baionete "x). Ea a spus o frază surprinzătoare în profunzimea ei: „Statul însuși poartă germenul distrugerii".
I. Jabadari scrie următoarele despre propagandiştii implicaţi în procesul celor 50: „Experienţa de două luni de propagandă în rândul muncitorilor din fabrici din Moscova a dat rezultate strălucitoare: am acoperit până la 20 de fabrici, precum şi mici ateliere, tâmplărie, metalurgie, fierărie. și ateliere ale drumurilor de fier Kursk-Harkov. În toate aceste fabrici și ateliere, am avut grupuri mici de muncitori de 4-5 persoane care își făceau treaba conform programului conturat de organizația noastră. „Organizația noastră a fost construită pe principiul egalității necondiționate a tuturor membrilor și pe absența oricărei puteri în mâinile biroului central al organizației". Această organizație nu a căutat să preia puterea.
Zvonurile provocate de procesul numit nu au avut timp să tacă, procesul celor 193 de inculpați a început în octombrie 1877 și a continuat până în ianuarie 1879. Unul dintre inculpați, Ippolit Nikolaevici Mișkin, a ținut un discurs strălucit în cadrul procesului, din care voi cita doar un pasaj și încheierea acestuia, cauzate de întreruperile constante din partea președintelui, care l-a împiedicat pe Mișkin să vorbească. „La urma urmei, la dispoziția noastră", a spus Mișkin, „nu există nici închisori, nici echipe militare, nici mari întreprinderi industriale care înrobesc mii de oameni muncitori. În consecință, nu avem niciun mijloc de a încălca voința oamenilor în favoarea ideilor pe care le iubim. Putem acționa doar prin convingere. Toate mijloacele de violență ne sunt la dispoziție și, într-adevăr, sunt practicate de adversarii noștri. Dacă, în ciuda condițiilor extrem de nefavorabile pentru noi, guvernul mai are serios
E Senatorii Sălbatici au condamnat-o mai întâi la muncă silnică, dar după o revizuire a cazului, Bardina a fost exilată la așezare; unde a fugit și, după ce a petrecut un an și jumătate în Rusia, a plecat în străinătate, unde a murit la Geneva în 1881.

Dacă ne temem că activitățile noastre vor fi încununate cu succes, atunci nu ne înșelim când mizăm pe simpatia oamenilor pentru ideile noastre; dar în acest caz, nu suntem criminali, nu intruși, ci doar purtători de cuvânt ai nevoilor create de popor..." Întrerupt constant de președintele instanței, Mișkin, ignorând strigătul președintelui și tentativa jandarmeriei. ofițer pentru a-l împiedica să vorbească prin violență fizică, și-a încheiat discursul cu cuvintele: „Aceasta nu este o curte, ci o comedie goală, sau ceva mai rău, mai dezgustător, mai rușinos decât un bordel: acolo o femeie își schimbă trupul din nevoie, iar aici senatorii din răutăți, din servilism, din cauza gradelor și a

salariilor mari, fac comerț cu viața altcuiva, adevăr și dreptate, fac comerț cu tot ce este mai drag omenirii.
Este curios că din 193 de inculpați, Senatul a achitat 153 de persoane și, într-adevăr, toată mișcarea de atunci a fost predominant pașnică. Cu toate acestea, țarul a refuzat să grațieze acelor inculpați care fuseseră solicitați de senat pentru atenuarea pedepsei, iar mulți dintre cei achitați au fost exilați administrativ la periferia Rusiei.
„Reamintindu-mi acum mișcarea din 1870-1878, pot spune, fără teamă de a greși”, a scris P. A. Kropotkin, că majoritatea tinerilor ar fi mulțumiți de posibilitatea de a trăi liniștiți printre țărani și muncitori, să-i învețe și să-i învețe. lucrează cu ei, sau în Zemstvo, într-un cuvânt pentru a face poporului acele nenumărate servicii prin care oamenii educați, binevoitori și serioși pot fi de folos țăranilor și muncitorilor.
Pe lângă diverse ateliere, care au fost menționate mai sus, propagandiștii au înființat mici magazine în sate, unde era ascunsă literatura ilegală și de unde se putea obține legăturile necesare. La început, propaganda a mers în principal printre muncitorii urbani, dar a fost imediat transferată în mediul rural. La Moscova a fost fondată o tipografie de către Ippolit Mișkin, care tipăria cărți și pamflete socialiste, cel mai adesea de natură clar anarhistă.
Atât în străinătate, cât și aproape în principal în Rusia, au apărut numeroase broșuri cu conținut divers. Această literatură era mai bogată decât literatura modernă pentru țărani, dacă nu ca să vorbim, totuși, de cărți de meșteșuguri aplicate și de agricultură, adesea prezentate într-un limbaj nețărănesc destul de sărac; Inutil să spun că literatura din acea vreme despre probleme politice și sociale era mai cinstită și mai interesantă decât gunoiurile guvernamentale burgheze.
Unii propagandişti (de exemplu, dolguşiniţi şi alţii) au folosit evanghelia şi predica anarhistă conţinute în ea pentru a submina respectul ţăranilor pentru ţar.

El a acordat o importanță secundară raționamentului logic, programelor fiecărei persoane noi și a încercat să-i determine cu adevărat, practic, abilitățile, potrivirea lui pentru orice aspect al activității. Prin urmare, a dat imediat o ordine care corespundea abilităților sale: dacă o persoană și-a exprimat o dorință și și-a declarat capacitatea de a fi utilă ca scriitor, Bakunin l-a instruit sau i-a sugerat ceva de scris etc. În acest fel, a recunoscut treptat persoana respectivă. și s-a întâmplat să înceteze toate relațiile de afaceri cu el, având în vedere incapacitatea lui. Mai ales deseori s-a dovedit o astfel de finală cu străini: după câteva luni, o persoană a ieșit, ca să spunem așa, în circulație. Îmi amintesc un astfel de caz cu rușii, în care am participat indirect. La Universitatea din Zurich, pe vremea mea, era un grup de studenți ruși de trei persoane, care erau strâns legate între ei. Erau oameni buni, cu intentii si dorinte excelente, toti viitori medici, dar, din pacate, dupa cum mi s-a parut, erau viitori oameni culti, dar nu revolutionari din fire. Am întreținut cu ei relații de prietenie și de tovarăș, dar nu i-am implicat în treburile revoluționare. Bakunin i-a cunoscut în lipsă din cuvintele mele. În vacanță, au mers să se plimbe prin Elveția, l-au vizitat pe Bakunin, l-au cunoscut și și-au exprimat dorința arzătoare de a lucra cu el. Bakunin s-a dus în întâmpinarea lor, încheiend o alianță cu ei cu programul vechii „alianțe”, le-a dat un mic cifr pentru

corespondență, într-un cuvânt, totul, așa cum a făcut cândva înainte. Și astfel, cazul a durat aproape un an, iar când cazul real s-a prezentat, în curând s-au descoperit defecte. Bakunin a simțit curând că nu va rezulta nimic din unire și, prin urmare, a așteptat doar o oportunitate de a pune capăt inofensiv tuturor relațiilor. S-a prezentat oportunitatea și a profitat de ea.
Voi reveni la continuarea poveștii negocierilor lui Bakunin cu mine. Treptat, s-a clarificat, în primul rând, întrebarea despre necesitatea, dacă se poate, a unei publicații periodice a unei foi de trei sau patru, după mijloace, și publicată o dată la două sau trei luni. El, desigur, a preluat întreaga parte editorială, iar eu m-am ocupat de organizarea tipăririi, distribuției și transportului în Rusia. În ceea ce privește angajații, și-a numit prietenii emigranți ruși, precum și străinii. sunt in fata...
într-o astfel de cafenea, unde citește ziarele italiene și franceze pe care le primește aici. Am ajuns la cafenea și am văzut imediat o față citind un ziar, pe care l-am recunoscut drept Bakunin. L-au abordat, s-au prezentat ca profesori de drept penal. Bakunin i-a întrebat destul de neprietenos: de ce au nevoie. „Este foarte interesant pentru noi să te cunoaștem și să vorbim cu tine*. „Și nu mă interesează deloc; ce poate fi în comun între voi, avocați, apărători ai statului și, în consecință, a tuturor violenței, și eu, un oponent hotărât al acesteia. Absolut nimic." După aceea, s-a întors de la noi și a început să citească în continuare ziare. Și am fost forțați să plecăm.

P. G. Lavrov a fost descris ca un filozof care tocmai scăpase din exil și s-a stabilit la Paris. Bakunin a fost de acord să-l invite, dar cu faptul că va scrie doar articole filozofice. „El (Lavrov) nu-L recunoaște pe Domnul Dumnezeu și, prin urmare, lasă-l să lupte”. Nu-l poți lăsa să meargă în alte departamente.Lavrov era atunci pe probleme sociale și politice nici mai mult nici mai puțin decât un cadet, aproape de dreapta.
Această publicație trebuia să înceapă nu mai devreme de toamna târzie, pentru că Bakunin a fost copleșit de lucrări la afaceri internaționale, în timp ce eu am întreprins lucrări pregătitoare și, cel mai important, strângerea de fonduri și organizarea relațiilor cu Rusia.
Bakunin nu a stat mult la Geneva și se grăbea foarte mult să ajungă acasă la Locarno. A venit aici în principal pentru a-și lichida complet și complet relațiile cu Nechaev. La ultima noastră întâlnire, mi-a sugerat ca în viitoarea noastră corespondență să stabilim un cod pentru nume și apoi mi-a dat o adresă pentru scrisorile adresate unui elvețian care locuia lângă Locarno. Asta e tot; nu exista nicio alianță secretă între noi. Profit de această ocazie, consider că este necesar să spun aici că în tot timpul prieteniei și activității mele comune cu el și cu ceilalți prieteni comuni, precum Guillaume, Schwitzgebel, Cafiero și alții, nu a existat niciodată vreo societate secretă, conspirație. . Renumita „alianță” cu mult timp în urmă, chiar înainte să-l cunosc pe Bakunin, să înceteze să mai existe, a fost dizolvată, dacă nu mă înșel, în 1869. În esență, a existat un grup de oameni care au gândit la fel și au lucrat în aceeași afacere. Noi înșine ne-am numit uneori „uniunea”, iar Bakunin a folosit uneori termenul „sfânta sfintelor”. Guillaume are dreptate când, în cartea sa în 4 volume despre Internațională, spune că toate poveștile și chiar acuzațiile despre existența unei „alianțe” sunt pură fantezie. Repet încă o dată că în

toți cei șase sau șapte ani din cea mai intimă prietenie a mea cu Bakunin, Guillaume și alții, nu a existat niciodată nimic care să indice că a existat un fel de conspirație între noi, o alianță secretă. În ultimii patru ani, cu siguranță știam tot ce se făcea și ce trebuia făcut, dar totul se făcea, de obicei, cu cunoștințele, dacă era posibil, a tuturor celor apropiați lui Bakunin, care nu s-a portretizat niciodată ca un „papă” sau un dictator.
Ne-a tratat pe toți și s-a comportat necondiționat tovarăș, iar în cazurile de dezacord cu oricare dintre noi, de obicei încerca să convingă printr-un cuvânt, să demonstreze inamicului că are dreptate.
În ajunul plecării sale, mai multe persoane s-au adunat seara la Bakunin și a vorbit pe larg despre starea generală a lucrurilor politice și sociale din Europa. Atunci tocmai sosise vestea despre candidatura prințului Hohenzollern.

unde au păstrat acel respect. Îmi amintesc de declinul propagandei în anii 70, iar apoi pentru prima dată am auzit că texte precum „regi stăpânesc peste națiuni... dar tu nu ești așa...” (din Luca 22, 25-26) și altele au fost făcute asupra unor ţărani , dar propaganda evanghelică nu ocupa locul cel mai important.Ceit şi distribuit mai des pamflete precum „Povestea celor patru fraţi”, „Mecanici viclene”, dovedind gravitatea impozitelor indirecte şi nedreptatea impozitării, „Bunicul Yegor”, „Instilatorul a fost prins” (Ivanchina Pisareva), „Povestea vorbitorului”, „Povestea bănuțului” (S. K. Kravchinsky), „Cum să trăiești conform legii naturii și adevărului” (Flerovsky), „Cuvântul de pe călcâiul cel mare”, „Îngropat de viu”, „Discurs Myshkin”, „Discurs de Bardina”, „Către părinți și mame”, „Rapoarte despre procesul din 193”, „Despre adevăr și minciună” (S. Kravchinsky), „Povești de lucru pentru oameni”, „Rugăciunea pentru Dumnezeu, serviciul nu dispare pentru rege”, „Mașină cu abur”, „Despre bogăție și sărăcie”, „Cum pământul nostru nu a devenit al nostru”, „Adevărul”. ”, „Scrisoarea de aur”, „Războinic curajos”, „Patru rătăcitori” (Tikhomirov). Revista lui Lavrov Vperyod a publicat: „În memoria centenarului lui Pugaciov”, „Despre foametea de la Samara”, „Serviciul public în societatea viitoare”, „Element de stat în societatea viitoare”, „Mecanica vicleană”, „Înțeleptul Naumovna”, „Prolog la prologul lui Cernîșevski. Au fost publicate reviste revoluționare în Rusia și în străinătate.
Din 1875, propagandiştii au înaintat o serie de revendicări dure şi, realizând dinainte imposibilitatea totală de a le satisface, sub domnia-regale şi chiar în general sub sistemul statal al societăţii, au îndemnat energic poporul la „răzvrătire”. Transferul tuturor pământurilor către oameni, abolirea completă a tuturor impozitelor, comunitatea eliberată de opresiunea statului și a kulakului - așa era planul programului minim al propagandiștilor vremii în cauză.
În rândurile jaroyasandiștilor, marea majoritate la acea vreme erau anarhiști, dar nu trebuiau întotdeauna să-și dezvolte opiniile până la capăt. În orice caz, revoluționarii visau să organizeze conspirații cu scopul de a ridica revolte țărănești, urmând exemplul răscoalei lui Razin. Chiar și o mică rebeliune a fost considerată mai importantă decât pamfletele și conversațiile de propagandă. Desigur, au existat solicitări pentru organizarea de echipe de luptă.
Alexander Dmitrievich Mikhailov subliniază că primii propagandiști ai socialismului în rândul poporului au înțeles motivele eșecului

„mișcării lor către popor” și scrie: „Experiența le-a dezvăluit greșelile, iar populiștii, punând pe steagul lor sloganul istoric” Pământ și libertate”, a ascultat cu sensibilitate vocea maselor, și-a privit cu atenție viața de zi cu zi, căutând pârghia cea mai puternică pentru fiecare moment al activității sale. Iar activitățile lor, relativ foarte scurte, nu au dispărut fără urmă. „Populiştii” au avut un mare succes în mediul rural, datorită

care se baza pe dorințele oamenilor înșiși. Oriunde locuiau, ei și-au făcut curând prieteni, le-au transmis planurile și au găsit în ei ajutoare înflăcărate și active.
Același lucru spune și M. R. Popov, subliniind că țăranii își ghiceau prietenii adevărați în propagandiști și aveau cea mai bună părere despre ei: „A câștiga simpatia țăranilor în așa măsură încât ulterior să facă propagandă între ei, sincer, nu a fost un mare lucru” .
La sfârșitul anului 1876, Ceaikoviții au organizat o societate secretă revoluționară a populiștilor, numită „Țara și Libertatea”. Membrii săi erau federaliști socialiști. Nordicii și Volzhanii s-au alăturat acestei societăți.
Societatea revoluționară „Land and Freedom” și-a stabilit ca scop transferul întregului pământ în mâinile oamenilor muncitori – redistribuirea negrilor, refuzul de a plăti taxe, agitație revoluționară; a încurajat țăranii să depună petiții pentru îmbunătățirea modului lor de viață prin tăierea pământului; a insistat asupra trimiterii de umblători la țar și la autoritățile superioare, ceea ce a clarificat perfect ruptura completă dintre guvern și țărănimitate; a creat, acolo unde a putut, o atmosferă de agitație. Această societate a încercat să stârnească revolte țărănești, a subliniat necesitatea terorii rurale, iar în orașe a încurajat muncitorii să intre în grevă. Land-voltsy a căutat să înlocuiască statul modern „cu un sistem determinat de voința poporului, cu implementarea indispensabilă a unei largi autoguvernări comunale și regionale”. (A. D. Mihailov).
Moşierii au încercat să contacteze sectanţii şi schismaticii care proliferau printre oameni, cu organizaţiile acestor grupuri de populaţie.
Grupul principal al „Pământului și Libertății” era așa-zisul „sat”, propagandiști și agitatori care locuiau sau veneau la sate, sub masca negustorilor etc. Dar aceleași persoane lucrau într-o serie de cazuri în oraș, așa că M. Popov avea anumite motive să spună că „nu existau orășeni sau săteni în realitate”. De remarcat aici că țăranii au simpatizat adesea cu revoluționarii, având deplină încredere în proprietarii de pământ. Proprietarii au lucrat printre intelectuali și printre muncitori. Sarcina practică imediată în rândul maselor muncitoare era considerată a fi agitația pe motive economice, în special în timpul grevelor. În cele din urmă, în rândurile zemlednevsților, a existat și așa-numitul „grup de dezorganizare”, care își propunea ca scop eliberarea prizonierilor, autoapărarea în timpul arestărilor și, în general, orice apărare împotriva arbitrarului guvernului și răzbunare asupra guvernului pentru tratamentul sălbatic al revoluționarilor. „Pământ și libertate” s-a oprit la metoda de insuflare a protestului în rândul oamenilor pe baza subiectului zilei, pe cutare sau cutare faptă de nemulțumire în cutare sau cutare

localitate, pe baza unei ciocniri a cutare sau oarecare sat cu cutare sau cutare latură a inte ostilului

întrebările oamenilor, dacă va exista o ciocnire cu administrația, proprietarul terenului, kulakul etc. (M. Popov).
Pământul și Libertatea, profitând de starea de protest a țăranilor, au încercat să le trezească protestul activ și să unească acțiunile disparate.
Toți proprietarii au vrut să provoace o revoluție populară. Cu toate acestea, ei au vorbit cu siguranță pentru teroare, deși nu au considerat-o ca pe un mijloc de eliberare a poporului. „Trebuie să ne amintim, citim în nr. 1 din Pământ și libertate, că nu așa vom realiza eliberarea maselor. Terorismul nu are nimic de-a face cu lupta împotriva fundamentelor ordinii existente. Numai o clasă se poate răzvrăti împotriva unei clase; numai oamenii înșiși pot distruge sistemul. Prin urmare, cea mai mare parte a forțelor noastre trebuie să lucreze printre oameni. Teroriştii nu sunt altceva decât un detaşament de securitate.” Primul număr al Land and Freedom, în care a fost plasat articolul citat de S. Kravchinsky, a fost publicat la sfârșitul lunii octombrie 1878. Teroarea „Pământului și Libertății” a fost văzută pur și simplu ca o apărare împotriva personalităților dăunătoare. În aprilie și mai 1878 au fost elaborate programele populiștilor și statutul organizației. Proprietarii de pământ mergeau adesea la oameni ca muncitori, dar în curând au început să ocupe locuri în sate ca paramedici, funcționari, negustori, morari, medici, fierari etc. Ei au încercat constant să atragă în rândurile lor pe unul dintre localnicii cu gânduri asemănătoare. rezidenți.
În 1878, a devenit destul de clar că principalul dușman al Volemenilor era guvernul, și nu capitaliștii. Cu toate acestea, o parte dintre proprietarii de terenuri credeau că constituția rusă nu este necesară. La sfârșitul anului 1878 au avut loc revolte studențești la Harkov, unde studenții au fost bătuți cu bice și unde funcționarii s-au alăturat demonstrației studențești; la Sankt Petersburg, de unde au fost expulzați 600 de studenți; la Kiev, unde au fost opriți 140 de studenți, dintre care 15 oameni au fost trimiși în Siberia de Est și provinciile din nord. Studenții de la Moscova le-au făcut ovație studenților deportați de la Kiev. Studenții moscoviți au fost bătuți, la instigarea poliției, de măcelarii din Okhotny Ryad și de portar. În general, tulburările studenților au fost liniștite de sabiile jandarmilor și biciurile cazacilor. Nu era ușor pentru oamenii obișnuiți să trăiască în acea perioadă. Violența polițienească, lipsa de securitate, arbitrariul administrativ grosolan s-au făcut simțite la fiecare pas.
Despre a treia ramură, P. A. Kropotkin a scris următoarele în Notele sale ale unui revoluționar: „Cea de-a treia ramură domnește și stăpânește Rusia sub diferite nume din vremea lui Nicolae I până în prezent și constituie un adevărat stat în cadrul unui stat... ” „Șeful jandarmilor a devenit un chip mai îngrozitor decât însuși împăratul. „În Rusia, onoarea a dispărut și conștiința a dispărut”, a scris Mihailovski.

În acest moment, la sfârșitul anilor 70, au început grevele țesătorilor și filătorilor din Sankt Petersburg. La începutul anului 1878, generalul Trepov a apărut în închisoare și l-a văzut pe arestat Bogolyubov, care nu și-a scos pălăria în fața lui. Trepov l-a blestemat pe Bogolyubov, „s-a repezit asupra lui cu pumnii”, iar când Bogolyubov s-a împotrivit, nu numai că a ordonat să fie dus la celula de pedeapsă, dar, neavând dreptul legal să facă acest lucru, a ordonat să fie supus pedepselor corporale.
Vera Zasulich a rănit-o pe despotul obrăzător cu o împușcătură de revolver, pentru care a fost judecată de juriu, care a achitat-o de cea mai mare indignare a țarului despot. Împuşcătura Verei Zasulich a tunat pe 24 ianuarie 1873. După ce Vera Zasulich a fost achitată, jandarmii au vrut să o aresteze, dar studentul Sidoratsky a început să tragă în ei cu un revolver, Vera Zasulich a fost luată și transportată în străinătate. Sidoratsky s-a împușcat imediat și înmormântarea sa a fost însoțită de o mare demonstrație... Presa franceză a glorificat fapta lui Zasulich.
În 1878, revoluționarii ucid mai mulți spioni - Reinstein, Rosenzweig, Fetisov, Nikonov. În 1878, pe 23 februarie, a fost atentat la viața colegului procuror Kotlyarevsky Valeryan Osinsky. Pe 25 mai, Popko îl înlătură pe ofițerul de jandarmerie Geiking. Pe 4 august, Serghei Mihailovici Kravchinsky și Barannikov l-au ucis pe șeful celui de-al treilea departament, Mezentsev. În 1879, Goldenberg l-a ucis pe guvernatorul Harkovului Krapotkin, Mirsky (mai târziu un trădător) a atentat la viața lui Drenteln la Sankt Petersburg, iar la 2 aprilie 1879, Solovyov l-a împușcat pe țar de cinci ori. Asasinarea lui Solovyov se deosebește de tentativele de asasinare menționate mai sus ale țăranilor.
La 30 ianuarie 1878, Kovalik ridică rezistență armată la Odesa, iar guvernul îl ucide printr-un verdict judecătoresc. În perioada 11-12 octombrie, la Sankt Petersburg există rezistență armată în timpul arestării lui Malinovskaya și Fedorova. Oferă rezistență armată pe 14 decembrie Dubrovin. Se apără în timpul arestării bobokhovilor. La Kiev, frații Ivichevichi și Bratner se apără în apartamentul lor.
În vara anului 1879 are loc al 2-lea congres al revoluționarilor. Congresul de la Lipetsk se pronunță în favoarea câștigării libertății politice, în favoarea convocării unei adunări constituante, în favoarea unei organizații centraliste și în favoarea uciderii țarului de către teroriști. Congresul a vorbit despre neputința liberalilor, că sarcina principală a socialiștilor-revoluționari era să rupă despotismul politic. Puțin mai târziu, la Voronej, a avut loc un congres al țăranilor, cei mai mulți dintre aceștia au reacționat negativ la centralizare, la teroare și la programul pur politic al congresului de la Lipetsk. La 15 august 1879, revoluționarii s-au împărțit în două partide - partidul Narodnaya Volya și partidul Redistribuirea Neagră.

„După împărțirea finală a Pământului și a Libertății (în Black Redistribution și Narodnaya Volya), a scris M. Popov, s-a promis de ambele părți nu numai să nu se interfereze reciproc, ci să se ajute cât mai mult posibil, iar acest lucru a fost complet. nu o curtoazie goală, ci o promisiune frăţească”.
Membrii Narodnaya Volya s-au autodenominat socialiști și populiști în programul lor. Pe lângă revendicările generale liberale, programul vorbea despre transferul pământului către oameni și despre un sistem de

măsuri care vizează trecerea tuturor fabricilor și fabricilor în mâinile muncitorilor. Cu toate acestea, fără a înlătura marile merite ale Narodnaya Volya, care au luptat cu energic împotriva despotismului, să remarcăm totuși că lupta lor politică aproape că a făcut ca partidul să uite de posibilitatea unei mișcări populare independente.
La începutul anului 1879 s-a organizat „Uniunea Muncitorilor din Nordul Rusiei”. Mișcarea anarhistă, având în vedere fascinația pentru lupta politică pentru putere, a început să scadă.
În afara mișcării anarhiste din acea vreme, au existat încercări de a ridica o răscoală țărănească în numele țarului. Inutil să spun că anarhiștii au avut o atitudine negativă față de ei. Când zvonurile au ajuns la Bakunin că Debogori-Mokrievici și Stefanovici ar dori să-i ridice pe țărani cu ajutorul unor manifeste țariste falsificate, el a reacționat extrem de dezaprobator la acest plan. „Minciunile sunt întotdeauna cusute cu ață albă”, i-a spus el persoanei care a servit ca intermediar între noi, a scris mai târziu Debogoriy-Mokrievich.
A. Karelin.

Anarhiști individuali și grupuri anarhiste din anii 60-70.
A. V. Dolgushin.
Alexander Vasilievich Dolgushin s-a născut în 1848 în provincia Tobolsk. A fost student la S.P.B. La sfârșitul lui august 1871, a fost achitat de Sankt Petersburg. camera judiciara. Concomitent cu acuzația menționată, Dolgushin a fost judecat în calitate de organizator al unui cerc de autonomiști siberieni. În aceste două cazuri, Dolgushin a fost închis în Cetatea Petru și Pavel timp de un an și opt luni. La eliberare, el a organizat cercuri, numite cercuri de „Dolgushites”. Însuși Dolgușin, Lev Dmohovsky, Ivan Panin, Nikolai Plotnikov, Dmitri Gamov,* A. Cikov, tânărul muncitor Anany Vasiliev și alți revoluționari aparțineau cercului principal Dol-Gușinski.
Dolgushin și tovarășii săi l-au întâlnit pe V. V. Flerovsky (Bervi) și i-au cerut să scrie o carte mică pentru oameni, care să înlocuiască Evanghelia pentru oameni. Pentru ei, Flerovsky a scris faimosul său pamflet, Cum să trăiești conform legii naturii și adevărului, care a fost publicat și distribuit de dolgușiți.
Nu departe de Moscova, într-unul din sate, au înființat o tipografie și au dat două proclamații: una către oameni, cealaltă, mai puțin interesantă, către intelectualitate. Într-o proclamație adresată poporului, dolgușinii au cerut distrugerea celor care au rămas; răscumpărarea pământului a fost numită violență și tâlhărie; au cerut redistribuirea tuturor pământurilor aparținând țărănimii, proprietarilor de pământ și vistieriei, în mod corect, astfel încât „fiecare să primească cât are nevoie”. Proclamația cerea distrugerea recrutării, înlocuirea acesteia cu educația gratuită în școli, insista „că numai în timpul războiului trebuie adunate trupe”. Proclamația cerea, în cele din urmă, înființarea de școli bune, distrugerea pașapoartelor; se spunea despre taxe că „nu vrem să ni se încaseze atât cât le place ei și să cheltuim totul unde vor ei”.
Dolgushiniții au cerut inteligenței să meargă „la popor”.

În proclamația lor, dolgușinii i-au invitat pe tineri să meargă printre oameni pentru a-i „excita să protesteze în numele unei ordini sociale mai bune”. Dolgușinii au negat cultura.

Dolgushin și tovarășii săi erau anarhiști necondiționați, dar în același timp erau creștini în cel mai bun sens al cuvântului: chiar și în proclamarea lor către oameni au citat Evanghelia. Evanghelia a fost citită des în acea vreme de revoluționari anarhiști și a făcut o impresie uluitoare. O. A. Aptekman scrie: „Am văzut de mai multe ori cum tinerii, mergând deja la oameni, citesc Evanghelia și plângeau cu amărăciune despre ea.”

Dolgușiniții au fost arestați în septembrie 1873 și judecați în prima jumătate a lunii iulie 1874 de prezența specială a Senatului. La 15 iulie 1874, Alexander Dolgushin și Lev Dmokhovsky au fost condamnați la 10 ani de muncă silnică, D. Gamov la 8 ani, Panin și Nikolai Plotnikov la 5 ani fiecare. Restul au plecat cu pedepse relativ ușoare.

Până la 13 octombrie 1880, A.V. Dolgushin a fost închis în închisoarea centrală de muncă silnică Novo-Belogorodsk din sat. pecenegii. Pe drumul spre munca silnică Kari, în închisoarea Krasnoyarsk, a dat o lovitură directorului închisorii pentru o minciună pe care directorul i-a spus-o unui ofițer de jandarmerie. Pentru această palmă, a fost condamnat la 15 ani muncă silnică; a ajuns la Kara la începutul anului 1882, împreună cu soția sa Agrippina Dmitrievna, care l-a urmat de bunăvoie.

În 1883, a fost dus la Cetatea Petru și Pavel, iar de acolo a fost transferat la închisoarea Shlisselburg, unde a murit în iunie 1885.

D. I. Gamov,

Dmitri Ivanovici Gamov a aparținut membrilor organizației Dolgushin. O. V. Aptekman, din a cărui carte împrumutăm următoarele date, scrie: „Gamov este o persoană extrem de chibzuită, cu o minte critică, neliniştită, cercetătoare. Vrea să prevadă totul, să prevadă că nu există nicio alunecare, nicio greșeală. „Desigur, el are Evanghelia, dar alături de aceasta se află Scrisori istorice, scrierile lui Flerovsky cu extrase extinse atât din aceste lucrări, cât și din articolele sale din Colecția săptămânii; el începe cu un plan de organizare a forţelor revoluţionare. Gamow a propus un tip centralist de organizare. El a visat că militarii și clerul vor trece de partea poporului în timpul revoluției. Gamow a propus împărțirea Rusiei după revoluție în 29 de regiuni federale, ținând cont de caracteristicile istorice, etnografice și cotidiene ale populației. Cu toate acestea, sistemul federal a fost, conform lui Gamow, doar de tranziție către sistemul anarho-comunist. Înțelegând bine proprietatea lui Gamow

nu este de acord cu cele general acceptate: „Fiecare persoană consideră proprietatea sa aceea pe care a reprodus-o cu propria sa muncă, pentru care a trebuit să-și folosească propria forță fizică și, în același timp, va fi considerată proprietate doar într-o cantitate care îi limitează nevoile vitale. . Orice posesie exclusivă a ceva, orice parte a pământului este desființată și pământul este dat în posesia deplină a tuturor, deoarece pământul, ca element al naturii, este proprietatea tuturor, precum aerul și apa. Gamow a spus: „Trebuie să inventăm o religie care să fie împotriva țarului și a guvernului... Trebuie să întocmim un catehism și rugăciuni în acest spirit”. „Dacă este imposibil să faci fără rege, el trebuie să fie ales dintre 29 de reprezentanți ai 29 de federații libere”. „Și scopul final al structurii federale a Rusiei este „anarhia”, adică „uniunea naturală” a oamenilor, bazată pe libertate și egalitate, fără forța coercitivă a legii”.

Acesta este idealul viitoarei structuri sociale a Rusiei după revoluție.
Gamow a cerut cu insistență o dezvoltare detaliată a viitoarei ordini sociale.
La un moment dat, Gamow era secretarul băncii de economii și împrumut din districtul Borovichi.
Dmitri Ivanovici Gamov a fost condamnat la 8 ani de muncă silnică în cetate și a murit doi ani mai târziu (în 1876) în izolare în închisoarea de la Harkov.
I. G. Pryzhov.
Ivan Grigoryevich Pryzhov a fost implicat în cazul Nechaev și exilat în Siberia. Soția lui a mers alături de el. Ea a murit curând. Pryzhov a luat să bea și a murit la uzina Petrovsky din volost Trans-Baikal la 27 iulie 1885.
Tatăl lui Pryzhov era o familie de țărani și a devenit un nobil în serviciu.
„Un bâlbâit bolnăvicios, teribil”, scrie I. G. Pryzhov despre el însuși, „asuprit, asuprit, străin de cea mai mică dezvoltare, am fost trimis la gimnaziu (I-a Moscova), mi-am rupt cu adevărat drumul cu fruntea și în 1848 am terminat curs unul dintre primele, cu drept de intrare la universitate fără examen.
Nu a reușit să intre în facultatea verbală, întrucât țarul a ordonat la acea vreme reducerea numărului de studenți. Tot a mers la universitate. Nu a reușit să termine cursul și, după ce a scris pamfletul malefic „Timpul necazurilor și hoților la Universitatea din Moscova” (interzis și nu a permis publicarea în 1867 de către Comitetul de recensământ din Sankt Petersburg), a părăsit universitatea și a intrat în Moscova Civilă. Camera, unde a primit timp de 14 ani la 23 de ruble pe lună. Cu toate acestea, Pryzhov a compilat o bibliotecă istorică excelentă.

Pryzhov a scris o serie de lucrări, dintre care majoritatea nu au văzut lumina zilei, nici măcar în prezent. Ei scriau: „Preotul și călugărul, ca primii dușmani ai culturii umane” — a fost interzis de cenzură; „Istoria libertății în Rusia” - ars în așteptarea căutării. Apoi Pryzhov a conceput și a pregătit parțial o mare lucrare: „Un studiu asupra culturii ruse (slave) în comparație cu cultura greco-romanilor, celților și germanilor”. Pryzhov a distribuit materialul colectat pentru această lucrare în șase volume mari. Pamfletul Viața lui Ivan Yakovlevici a fost format din articolele publicate în ziarul Nashe Vremya și descrie „o lume întreagă de fanatism, ignoranță și depravare nemaiauzite, pe care nu le vei găsi nici măcar printre sălbatici, și toate acestea în sânul Ortodoxiei Moscovei”. Mai mult, a scris cărți - „Cerșetorii în Sfânta Rus”, „Douăzeci și șase de sfinți proști din Moscova”, „Istoria filistenilor” (interzisă și reținută de cenzură), „Istoria fermelor de băut”, „Istoria tavernelor din Rusia”. ”.
Pryzhov a scris despre sine că „a fost mereu sărac, i-a fost mereu frică să moară de foame mâine și de aici, prin grația studiilor sale în știință, a experimentat milioane de insulte, umilințe, pe care nici măcar un condamnat uneori nu le-a experimentat. .”
Pryzhov era teribil de sărac și a fost nevoit să-și vândă cartea, publicată ulterior în valoare de 2.000 de exemplare și epuizată, pentru 25 de ruble. Editorul a făcut 1.000 de ruble din vânzarea sa. O altă carte scrisă de el, dată cu o taxă egală cu un pahar de vodcă, a fost vândută de editor în valoare de 2.000 de exemplare la 1 rublă fiecare.

Scrierile lui Pryzhov au fost adesea interzise, iar din tot ce a publicat Pryzhov, „o jumătate întreagă a fost tăiată de cenzură sau de el însuși, în timp ce cealaltă jumătate a fost stricat”.
În ultimii ani înainte de arestarea sa în cazul Nechaev și după proces, Pryzhov a fost susținut puternic de soția sa, născută Martos, care l-a urmat în exil.
Pryzhov a susținut în nota sa defensivă, pregătită pentru avocat, că l-a înșelat pe Nechaev, că nu a luat parte la conspirația lui Nechaev, că el – Pryzhov – nici măcar nu era socialist. Cu toate acestea, trebuie avut în vedere că Pryzhov a fost un alcoolic, iar nota lui lungă, scrisă pentru un avocat, în unele cazuri pare a fi scrisă de o persoană dezechilibrată mental.
N. D. Nojin.
Nikolai Dmitrovich Nojin s-a născut la 8 decembrie 1841 și a murit în 1866.
Tatăl lui Nojin era șeful biroului marelui duce Konstantin Nikolaevici, iar mama lui era o doamnă laică. Nojin a fost educat la Liceul Imperial Alexandru, unde a fost acceptat din ordinul lui Nicolae 1 și unde a plătit pentru predarea sa. k. Constantin Nikolaevici.

„După absolvirea cursului de liceu”, scrie Lev Mechnikov, „Nozhin, spre marea indignare a mamei sale și a tatălui vitreg al lui Delagardie, a refuzat postul care i-a fost oferit, care a fost foarte profitabil în ceea ce privește anii și rangul funcției oficiale. ..” Lipsit de orice mijloace, a plecat în străinătate, mai întâi la Universitatea din Heidelberg, ai cărei studenți ruși erau aproape fără excepție socialiști și comuniști, apoi la Tübingen, apoi la Nisa și chiar mai târziu la Florența, unde M.A. Bakunin a locuit cu el. sotie la acea vreme.
Nojin nu s-a înțeles cu Bakunin: la acea vreme, el nici măcar nu a decis dacă evoluția sau revoluția ar duce la o schimbare radicală a fundamentelor societății și moralității.
Nojin a reușit să publice doar una dintre lucrările sale despre animalele marine inferioare. Această lucrare, împreună cu opera lui Kovalevsky, a stat la baza acelor generalizări geniale pe care Haeckel le-a făcut la sfârșitul anilor '60. N.K. Mikhailovsky a scris că Nojin „s-a întors în Rusia ca om de știință în sensul deplin și cel mai bun al cuvântului”.
La începutul anului 1865, Nojin s-a întors în Rusia.
În Rusia, Nojin a publicat o serie de articole, inclusiv un articol interesant în Iskra, intitulat: „Cu privire la articolele cuvântului rus despre sclavie (Iskra, 1865, nr. 8). Apoi Nojin dă o serie de articole în Buletinul de carte din 1865-66. În lucrările sale, el subliniază, printre altele, că „diviziunea muncii între indivizii aceleiași specii este un fenomen patologic, o sursă de boală, contradicții și lupta pentru existență... Individualismul - anarhismul - aceasta este condiția pentru complet,
viața sănătoasă și fericită a tuturor indivizilor din regnul animal”.
„Care este munca economiștilor?” a întrebat Nojin și a răspuns: „produsul excesiv violent al activității musculare a membrilor exploatați ai societății. Ce este capitalul economiștilor?Este produsul muncii muncitorilor ținute în mâinile exploatatorilor. Ce este proprietatea? – dreptul recunoscut de inviolabilitate a capitalului dobândit de exploatatori în mod nedrept. Ce este salariul? – o parte

nesemnificativă din produsele produse de ei lăsate în mâinile muncitorilor...
Baza învățăturii lui Nojin, conform remarcii corecte a lui S. Svatikov, a fost solidaritatea și asistența reciprocă, pe care el le-a opus diviziunii și „luptei bazate pe diviziunea muncii urâtă de el”.
Evaluând teoria lui Darwin, Nozhin subliniază că Darwin nu vede că lupta pentru existență este neprofitabilă pentru dezvoltare, că „în sine este doar o sursă de fenomene patologice... Prin urmare, întreaga teorie a lui Darwin poate fi numită teoria unui naturalist. burghez de geniu”. Nozhin a formulat legea dezvoltării organismelor astfel: „Destul de
H Vezi Svatikov S. G. Nikolai Dmitrievici Nojin. „Vocea trecutului”. 1914 nr. 10.
eseuri.

organismele asemănătoare între ele nu se luptă între ele pentru existență, ci tind, dimpotrivă, să se contopească între ele, ca să spunem așa, să-și unească forțele omogene, interesele și, în același timp, în loc de o divizare. de muncă, în relaţiile lor se remarcă doar cooperarea.
Nojin a avut o atitudine negativă față de socialism, probabil pentru că era familiarizat superficial cu un singur socialism utopic.
Nu a rămas nicio mare lucrare științifică de la N. D. Nozhin. După moartea sa neașteptată și subită, lucrările sale științifice s-au pierdut. Este posibil să fi fost luați de jandarmi. Nojin a murit la 3 aprilie 1866, chiar înainte de 4 aprilie, când Karakozov a împușcat asupra lui Alexandru al II-lea. Din raportul guvernului de atunci reiese clar că Nojin, care a fost numit un nihilist extrem în acest mesaj, avea un fel de cerc „socialist” și că Nojin era „în comunicare și corespondență cu agitatorii străini”. Care a fost rolul lui Nojin în tentativa de asasinat de la Karakozov, nu știm; știm doar că la vremea aceea nu era doar un anarhist, ci și un revoluționar care credea într-o revoluție iminentă în Rusia. Reproșându-i lui Olkhin că și-a ales o carieră de serviciu, Nozhin i-a spus cu regret: „Nu ai mult de trăit. În curând va avea loc o revoluție, iar tu, vai! stai pe fbnar.
Nojin s-a întâlnit cu unii dintre oamenii care știau despre ceea ce se pregătea. Atentarea lui Karakozov asupra vieții regelui (Hudyakov, N. Kurochkin). Este posibil să fi știut despre tentativa de asasinat iminentă de la Karakozov, dar vorbăria pe care Nojin se pregătea să raporteze despre tentativa de asasinat iminentă sau chiar a informat despre Karakozov este absolut fantastică.
A.A.K.

S. G. Nechaev.
(Din amintiri personale).
În zorii tinereții mele, la începutul anilor 1970, la Moscova, l-am întâlnit din întâmplare pe un revoluționar și anarhist remarcabil, Serghei Ghennadievici Nechaev. Acest lucru s-a întâmplat în următoarele împrejurări: ca tânăr funcționar al unei mari firme comerciale (Morozovii), am întâlnit mulți negustori, printre alții pe negustorul Ivanovo-Voznesensk Zubkov; Îmi amintesc că mergeam chiar și la Ivanovo-Voznesensk. Nechaev, care a fost profesor într-una dintre școlile din Ivanovo-Voznesensk și tutore în familia Zubkov, a avut o mare influență asupra lui Zubkov. La Zubkov, a trebuit să-l cunosc pe Nechaev. S-a

uitat mai atent la mine, m-a luat, cum se spune. de dinți și a făcut o întâlnire într-unul din colțurile de urs ale Moscovei * o întâlnire. Nu am întârziat să ajung la adresă.
Conversația cu S. G. Nechaev a durat o oră și jumătate sau două. Mi-a vorbit despre starea anormală a Rusiei, despre regimul ei politic și economic, despre sistemul ei patriarhal; El a spus că tinerii trebuie zdruncinați ca să înțeleagă că este imposibil să trăiești în continuare așa. Trebuie să convocăm imediat un „Zemsky Sobor" — adică o întâlnire de oameni grei, oameni muncitori. Componența și structura Consiliului în descrierea sa au ieșit foarte asemănătoare cu „consiliile deputaților muncitorilor și țăranilor" moderne. Nechaev a vorbit în continuare despre distribuirea uniformă a beneficiilor în rândul oamenilor muncii, distrugerea paraziților care stau pe gâtul oamenilor, necesitatea pregătirii pentru revoluția socială a muncitorilor și transferul tuturor întreprinderilor către oamenii muncitori. Toate acestea au fost presărate cu remarci: „scopurile justifică mijloacele", „la naiba cu sentimentalismul", „trebuie să acționați cu dușmanii prin toate mijloacele", „pentru că dușmanii sunt departe de a fi etici", „nu există nimic de suportat". la ceremonie cu ei".
De la o conversație de o oră și jumătate până la două ore cu Nechaev, am avut o impresie deprimantă. Pământul mi-a fost pregătit abia cu o zi înainte citind pasaje din Blanca, Lassalle. Imaginile desenate de Nechaev erau strălucitoare și vii. Rusia a apărut în fața mea, parcă în palma mea - o țară a fărădelegii, a umilinței, a înrobiei. Îmi amintesc că l-am părăsit pe Nechaev cu un jurământ în suflet să lucrez pentru a răsturna opresiunea politică și economică care atârna peste Rusia. Această întâlnire mi-a întărit spiritul revoluționar. Am decis să arunc o privire profundă
14*

cu literatura socialistă din Occident (în absența propriei sale), dar mai ales cu Lassalle și Blanqui, spre care gravita puternic la acea vreme.
Mai târziu, la începutul anului 1971, s-a întâmplat să fiu odată la o întâlnire, care era de natură conservatoare, în așezările Academiei Petrovsky, unde vorbea Nechaev. Am fost prezentat de un tovarăș care mai târziu a devenit prieten apropiat cu Nechaev. Nechaev a făcut o impresie puternică asupra publicului, atât prin erudiția sa, cât și prin talentul său oratoric. El a vorbit despre semnificația dezvoltării maselor muncitoare din Occident, despre tirania monarhismului și a capitalului, despre Asociația Internațională a Muncitorilor din Occident. Evident, Nechaev tocmai sosise din străinătate, unde plecase în secret. Ceea ce am auzit la această întâlnire a lăsat o impresie puternică asupra sufletului meu tânăr.
Se știe că S. G. Nechaev s-a bucurat întotdeauna și pretutindeni de o influență excepțională asupra oamenilor, în plus, asupra oamenilor din cele mai diverse pături. Îmi amintesc că obișnuia să scrie note la biroul negustorului Zubkov, cerând bani și imediat a dat ordin de eliberare a sumei solicitate. Așa a fost de multe ori.
La sfârşitul secolului al VII-lea, av. Art. Am cunoscut doi frați, pieptănari artizanali din Ivanovo-Voznesensk.
• Unul dintre ei, în cazul lui Nechaev, a petrecut aproximativ un an și jumătate în Cetatea Petru și Pavel. Întotdeauna și-au amintit de Nechaev cu evlavie. Unul dintre frați a ascuns în grădina sa literatura pe care i-a dat-o Nechaev și nu și-a trădat atitudinea față de Nechaev

cu un singur sunet. Potrivit unuia dintre frați, Nechaev, care la un moment dat a fost profesor în satul lor, s-a bucurat întotdeauna de mare respect și dragoste.
Satenii lui Nechaev l-au tratat ca pe un consilier informat și respectat. El a reprezentat întotdeauna cei defavorizați. „Acesta este mijlocitorul poporului nostru”, au spus ei. S. G. Nechaev, potrivit acelorași frați de artizanat, era familiar nu numai cu satul lor, ci și cu multe sate din jur și sate din districtul Ivanovo-Voznesensky. Cât de puternică a fost dragostea țăranilor de rând pentru Nechaev, mărturisește povestea ingenuă a unuia dintre frații de meșteșuguri despre întemnițarea sa în cazul Nechaev din Cetatea Petru și Pavel: „Ne-au luat pe amândoi, pe mine și pe fratele meu; fratele meu a fost eliberat după interogatoriu, iar eu am fost pus într-o fortăreață. Am stat în această închisoare aproximativ un an. Am ieșit de acolo cărunt, cu sănătatea puternic zdruncinată, toată lumea a amenințat cu munca silnică, o frânghie, ca să spun tot ce știu despre Nechaev. M-au ținut într-o cazemată întunecată, unde podeaua era de piatră, iar pereții erau goali, simțeam că sunt într-un mormânt. Pe parcursul anului au apărut toți oameni diferiți și toți m-au amenințat. Au început să moară de foame, hrăniți cu sare. Când am părăsit cetatea, m-am trezit acasă, toată lumea credea că am „încurcat mintea mea”. Zile în șir, tăcerea și gândirea mea puternică au făcut o impresie deprimantă asupra sătenii mei.

Cu toate acestea, nici o cantitate de suferință nu putea strânge din el cuvinte care l-ar putea răni pe Nechaev.
Mai târziu a trebuit să mă întâlnesc cu diferiți oameni din Ivanovo-Voznesensk, care îl cunoșteau pe Nechaev, din diferite pături ale populației: muncitori, mici angajați din fabrici și chiar cei care erau în fruntea întreprinderilor. Așadar, îmi amintesc cum un funcționar de la fabrica Zubkov a spus că a trebuit în mod repetat să îndeplinească comenzile de la S. G. Nechaev către diverși oameni care lucrau în fabricile vecine. În ciuda unei scurte cunoștințe cu Nechaev, funcționarul și-a făcut o impresie pe viață. Potrivit lui, Nechaev era „un om care nu este de pe lumea asta”: când vorbea, „s-a uitat prin ochelari” și „Nu am văzut niciodată pe nimeni așa”, „da, poate nu voi vedea”.
Când Nechaev capturat a fost transportat printr-un car rușinos printr-una dintre piețele de lângă Kremlin, era frig din partea orășenilor din Moscova. Două-trei zeci, poate, au fost simpatizanți, iar marea majoritate l-a întâlnit cu ostilitate și a văzut un anume răufăcător în criminal cu inscripția „criminal”. L-au transportat dimineața devreme.. Raționamentul fantastic nu avea sfârșit. „Se spune că a distrus zece suflete”, „știe magia neagră” etc. Unul dintre spectatori, care părea un meșter, mi-a spus: „a strigat de pe eșafod, încercând să înece tobele — „jos. cu despotism!”, „Trăiască Zemsky Sobor! Meșterul m-a rugat să clarific aceste cuvinte. Când l-am mulțumit, s-a concentrat peste tot, și-a făcut cruce, s-a uitat la mine și a plecat repede, plecând capul.
Mai târziu, deja în Siberia, în anii 1990, am întâlnit exilați, foști soldați de gardă ai Alekseevsky Ravelin din Cetatea Petru și Pavel. Bătrânii care s-au stabilit în Siberia și-au amintit cu dragoste de Nechaev. Pentru ei, a fost înconjurat de aureola de luptător pentru popor, a fost un erou legendar care deținea suflete umane, înzestrate

cu putere mitică. El este „poate face orice”. Nechaev nu era un simplu muritor pentru ei, ci un ales.

Viziunea anarhistă asupra lumii a lui S. G. Nechaev s-a format în cele din urmă la a doua călătorie în străinătate. Nechaev a lucrat în Belgia la fabrici, s-a rotit în principal printre muncitori, a organizat greve active (până la respingerea armată). A devenit atât de apropiat de muncitorii belgieni, încât l-au bătut de poliție de mai multe ori, l-au ascuns în locuri secrete, i-au amenajat apartamente secrete etc. Muncitorii belgieni se uitau la el de parcă ar fi fost apropiați, omul lor.

În 1871, în timp ce se afla în Marsilia în Franța, Nechaev a încercat să creeze o mișcare socială pentru a sprijini Comuna din Paris. A predicat federalismul, descentralizarea

lizma, eliminarea puterii. În cele din urmă, suferind un eșec total, a plecat în Elveția.

În Elveția, Nechaev (ilegal) mutat printre micii artizani, meșteșugari, ceasornicari, legători de cărți, tipografi etc. folosesc toate mijloacele posibile pentru a-l ucide politic: că este un criminal, un agent al guvernului rus, un avocat etc.

Într-un studiu recent al R. M. Kantor - „În urmărirea lui Nechaev” d) descrie în detaliu întreaga epopee a urmăririi, trimițând agenți ai guvernului țarist pentru Nechaev, cu eliberarea de sume mari pentru aceasta. Toată această poveste este foarte caracteristică și dezvăluie clar importanța pe care guvernul țarist a acordat-o unui astfel de criminal precum Nechaev. Nici pe Herzen, nici pe Lavrov, nici pe niciunul dintre marii revoluționari nu a cheltuit guvernul țarist sume atât de uriașe de bani.

Când guvernul elvețian l-a extrădat pe Nechaev către guvernul rus, acesta din urmă l-a judecat la Moscova la Tribunalul Districtual ca infractor, conform tuturor regulilor servilismului burghez, și l-a condamnat la douăzeci de ani de muncă silnică. El a fost condus în jurul orașului într-o capcană de-a lungul străzilor și piețelor principale, cu o inscripție pe piept - „pentru crimă”.

Când Nechaev era condus de-a lungul Pieței Roșii lângă Porțile Spassky, el a strigat în ritmul înfundat al tobelor: „Trăiască Catedrala Zemstvo. Jos tiranii!

Bătrânele care mergeau prin apropiere au spus, făcându-și cruce: „Uite, inima mea, toată lumea este tristă pentru catedrală”.

Publicul a fost admis în instanță prin bilete, biletele au fost eliberate personal de către președintele instanței Dreyer, publicul a fost filtrat. În ciuda tuturor eforturilor mele, nu am putut să intru în tribunal, dar totuși l-am văzut pe Nechaev la intrarea în sala de judecată. Cu înfățișarea sa, Nechaev, în vârstă de aproximativ 25 de ani, mic ca statură, dar foarte dens, a dat impresia unui om cu o voință remarcabilă. S-a îmbrăcat fără nicio pretenție de eleganță, mai degrabă lejer.

Un profesor, populist, un bun prieten de-al meu, când l-a văzut la tribunal, a exclamat: „Iată-l pe Mikula Selyani-novich”.

Comedia de curte a fost completă. Juratii, unu la unu, erau tipici burghezi, mici negustori; nici o singură persoană inteligentă. Mulți ani mai târziu, mi-am amintit de procesul lui V. I. Zasulich la Tribunalul Districtual din Sankt Petersburg, prezidat de Koni, care a

fost acuzat de tentativă de omor a lui Trepov. Am comparat fără să vreau aceste două procese. Ce diferență de setare!

x) Publicat în Bylom 1923, cartea 22. Există o ediție separată: Thought, Petersburg, 1922.

Toți cei doisprezece jurați din procesul N echaev s-au uitat în ochii lui Dreyer și i-au surprins fiecare gest, fiecare cuvânt. Dreyer era stăpânul întregii afaceri, iar servilitatea lui nu cunoștea limite. Un oficial judiciar, departe de a simpatiza cu Nechaev, mi-a spus: „De multe ori am fost martor la procese senzaționale, dar nu am văzut niciodată o asemenea producție, o asemenea atitudine față de inculpat din partea instanței”. Fiecare demnitate umană a fost încălcată.

În cetate, Nechaev a rămas același erou ca în sălbăticie. Profesorul Șcegolev, în raportul său despre șederea lui Nechaev în ravelinul Alekseevsky, pe baza documentelor de arhivă ale departamentului al 3-lea, printre altele, relatează: „dintre toți prizonierii ținuți în Cetatea Petru și Pavel din 1825, numai Nechaev a arătat astfel de atitudine neclintită față de putere și țar, ură de fier și ostilitate, că prin aceasta s-a pus într-o poziție specială: l-au înlănțuit, au calafat geamurile, nu au înecat cazemata, au făcut tot posibilul pentru a-i agrava situația deja proastă.

Și toate acestea s-au făcut în timpul liberal al lui Alexandru 11, când presa burghezo-liberală a cântat laude împăratului.

În ravelinul Alekseevsky, la sfârșitul anului 70, doi membri Narodnaya Volya, Shiryaev și Mirsky, au fost închiși. Nechaev l-a tratat pe Shiryaev cu deplină încredere și a stabilit relații cu el, dimpotrivă, față de Mirsky cu mare neîncredere și suspiciune. Nu a greșit; ulterior, Mirsky a dat autorităților cetății planul lui Nechaev de a stabili comunicarea cu lumea exterioară, în vederea organizării unei evadari din cetate.

Shiryaev a înnebunit curând și timp de vreo doi ani a stat ca un nebun lângă Nechaev, îngrozindu-l cu cartierul său. Doar voința de fier a triumfat în Nechaev asupra mediului și el a rămas până la sfârșitul zilelor același luptător fermecat când a intrat în ravelin.

O poezie puțin cunoscută de Ogarev - „Un tânăr prieten Nechaev” oferă o descriere adevărată a lui:

S-a născut într-o parte săracă; A învățat la o școală săracă, dar în munca vie a științei din tinerețe a îndurat chinul. În viață, an de an, devotamentul față de oameni a devenit mai puternic, Setea de voință comună este mai fierbinte, Setea de o cotă comună mai bună. Și mânat de răzbunare regală Și de frica boierească, El a pornit într-o rătăcire Pe o răscoală populară -

Faceți clic pe apel la toți țăranii
De la est până la apus:
„Adună-te într-o tabără prietenoasă, stai cu îndrăzneală frate pentru frate, apără-ți „Țara și Libertatea” tuturor oamenilor.

£*
*

Și-a încheiat viața în această lume - În servitutea înzăpezită a Siberiei Dar nu este ipocrit la pământ
A rămas credincios luptei Până la ultima suflare A vorbit în mijlocul exilului: „Apără-i pe toți oamenii Țării și Libertății Sale”;

„Vrem o eliberare mentală, socio-economică și politică completă a poporului”, își formulează pe scurt învățătura Mihail Bakunin și explică în continuare: „1. La eliberarea mintală, pentru că fără ea libertatea politică și socială nu poate fi nici completă, nici fermă...”2. Eliberarea socio-politică a poporului, fără de care orice libertate ar fi o minciună dezgustătoare și goală”... și în final, „3. Întreaga organizare politică viitoare nu trebuie să fie altceva decât o federație liberă a muncitorilor liberi, atât artele (asociații) agricole, cât și fabrici-meșteșugărești. Și de aceea, în numele eliberării politice, dorim, în primul rând, distrugerea definitivă a statului, dorim eradicarea oricărei statalități cu toate instituțiile ei bisericești, politice, militare și civil-birocratice, juridice, academice și financiare. . Așa este, pe scurt, „programul nostru” al lui Bakunin, publicat în nr. 1 al revistei Narodnoe Delo (La cause du Peuple) în 1868.
În anul următor, Bakunin a scris în proclamația sa „Câteva cuvinte pentru tinerii frați din Rusia”: „Tineri prieteni, părăsiți repede această lume sortită distrugerii, aceste universități, academii și școli... în care au încercat mereu să vă împartă cu oamenii. Du-te la oameni. Acolo este domeniul tău, știința ta. Învață de la oameni cum să slujești oamenii și cum să le conduci cauza. Amintiți-vă, prieteni, că tinerii alfabetizați nu ar trebui să fie un profesor, nu un binefăcător și nu un dictator-indicator pentru popor, ci doar o moașă pentru autoeliberarea poporului, un miting al forțelor și eforturilor poporului. ."
Acest apel al lui Bakunin, precum și celelalte idei ale lui exprimate în numeroase discursuri, apeluri și pamflete, nu au rămas fără răspuns. „Suntem doar o fracțiune din partidul social-revoluționar care este acum numeros în Rus’, adică prin acest cuvânt întreaga masă de oameni care au aceleași convingeri ca noi – aceleași, desigur, în general, și nu numai în particular – persoane între care există, deși în principal doar o conexiune internă, dar legătura este destul de reală, datorită

legat de o unitate de scopuri și de o uniformitate mai mare sau mai mică a mijloacelor și a activității practice. Sarcina principală a activității revoluționare sociale”, a spus Ippolit Myshkin în celebrul său discurs din „Cazul de propagandă revoluționară în Imperiu”, pedepsit altfel prin „Procesul anilor 193”, înțelegând prin cuvântul de mai sus „partid” aproape întregul mișcarea revoluționară a vremii sale. „să instaureze pe ruinele ordinii statale-burgheze actuale un astfel de sistem social care, în timp ce satisface cerințele poporului în forma în care acestea sunt exprimate în mișcări mari și mici ale poporului și universal. inerentă conștiinței oamenilor, constituie în același timp cea mai justă formă de organizare a oamenilor. Acest sistem este un teren format dintr-o uniune de comunități productive independente. Ea poate fi realizată doar printr-o revoluție socială, deoarece puterea de stat blochează toate căile pașnice pentru atingerea acestui scop și nu va renunța niciodată de bună voie la drepturile pe care și le-a însușit cu forța. Întregul curs al istoriei ne garantează acest lucru.”
Nu vom reproduce integral acest discurs. Vom sublinia doar că a fost publicată inițial în franceză în organul secției anarhiste a

Internaționalei: „Buletin de la Fédération jurassienne de l'Association Internationale de Travailleurs", iar apoi în rusă în nr. 1 al revistei „ Community" („La commune") Social Revolutionary Review. Geneva. Ianuarie. 1878
Nici aici nu vom demonstra în detaliu ideea, devenită un truism, că aproape întreaga mișcare revoluționară din Rusia din a doua jumătate a anilor 1960 și 1970 este colorată de bakuninism.
Iată doar două sau trei fragmente din monumentele vremii. „Lăsând captiv câmpul de luptă, Dar cinstit împlinindu-ne datoria, le dăm moștenire tovarășilor noștri în convingeri să mergem cu aceeași energie și putere dublată spre acel sfânt scop, din cauza căruia am fost persecutați și pentru care suntem gata să luptăm și să suferim până ultima noastră suflare." .. Trimițând acest testament al lor de la Cetatea Petru și Pavel la redacția ziarului rus Bakunin Obșchina, publicat de Pavel Axelrod, Nikolai Jukovski și alții, cei condamnați în cadrul procesului din 193 au adăugat: „Atașații noștri. declarația trebuie tipărită prin toate mijloacele. Organul partidului din care facem parte nu ne poate refuza acest lucru." Redactorii „Comunității" îndeplinesc cu fidelitate dorința oamenilor care le-au părerea lor asemănătoare, reproducând declarația în facsimil trimisă; Printre semnăturile de sub această declarație, împreună cu semnătura lui Sazhin și alții, se numără, printre altele, semnăturile lui Shishko și Breshkovskaya (p. 2, nr. 5-6 „Comunitatea", 1878).
Într-un alt loc publicat relativ recent, și anume în memoriile lui Lev Deutsch, printre altele, citim:

„Datorită insistențelor camarazilor, membrii organizației Black Redistribution, G. V. Plehanov în ianuarie 1880, împreună cu mine, Vera Zasulich, Yakov Stefanovich, pe care poliția îi căuta activ, au emigrat din Sankt Petersburg. În acel moment, toți aderam la concepții populiste – eram adepți ai lui Bakunin" („Fapte și zile", Petersburg, 1921, cartea a 2-a, p. 100).
Deci – aici vrem să subliniem acest lucru – Georgy Plehanov, Pavel Axelrod, Vera Zasulich, Leonid Shishko, Ekaterina Breshkovskaya și câțiva alți revoluționari marcanți ai timpului lor au fost bakuniniști.
„Descompunerea bakunismului" începe cu primii pași ai triumfului reacției. „În ceea ce privește iscoadele muncitorilor, la urma urmei, avem destui din mijlocul nostru: domnule Nizovkin, carne din carnea noastră. Domnii Rabinovici, Gorodetsky și Trudnițki (cel din urmă, este adevărat, ispășit pentru apariția sa prin sinucidere) au muncit și ei suficient de mult pentru a întocmi rechizitoriul, alături de muncitori cu inima slabă, scrie Obshchina (1878, nr. 1, p. 1). 5) despre procesul anilor 193.
În timp, „descompunerea bakuninismului" sub influența unei reacții dure nu se oprește și ia diferite forme.
Unii dintre foștii bakuniniști au abandonat complet activitățile sociale. Așa este, de exemplu, Dmitry Klements, care a scris despre testamentul mai sus citat în „Comunitate": „nici execuțiile, nici stările de asediu nu ne vor împiedica să îndeplinim voința camarazilor noștri și va fi executat" (nr. 5). -6, 1878).
Alții, ulterior, au mers până acolo încât au lăudat deschis autocrația, ortodoxia și naționalitatea rusă. Așa este, de exemplu, Lev Tikhomirov, care a publicat celebra sa carte De ce am încetat să fiu revoluționar.

În cele din urmă, al treilea, și aceștia au fost majoritatea covârșitoare, s-au întors în multe privințe pe calea oponenților politici din Europa de Vest, devenind figuri active și fondatori ai acelor celule bakuniniste degradate, din care astfel de partide istorice din Rusia precum R.S.D.R. .P." (Plekhanov, Axelrod, Deutsch și alții) și P.S.R. (Șishko, Breshkovskaya și alții).
Adevărat, Bakunin în general, potrivit lui Debagory-Mokrievich, "era departe de a se măguli cu speranța unui succes indispensabil. Trebuie să încercăm", a spus el. Să fim învinși o dată, de două ori, în cele din urmă, de zece și douăzeci de ori, dar dacă oamenii ne susțin la douăzeci și unu, sacrificiile vor da roade ”(Debagoriy-Mokrievich „Memorii”, ediția a 3-a din Sankt Petersburg, pp. 96-97). Cu toate acestea, Bakunin nu s-ar fi putut gândi că următoarele cuvinte, rostite întâmplător, cu trei ani înainte de moartea sa, către Debagoriy-Mokrievich s-ar dovedi atât de profetice în multe privințe:

skye... Întotdeauna s-au distins prin proprietățile turmei. Acum toți sunt anarhiști. Anarhia a devenit la modă, dar în câțiva ani nu se va afla niciun anarhist printre ei” (ibid., p. 100).
Dar Bakunin, desigur, nu s-a putut abține să nu se înșele când a afirmat că „nu va exista un singur anarhist”.
Deutsch-ul menționat mai sus greșește și când scrie că „doar unul și numai Kropotkin a păstrat convingerile comune cu tovarășii săi din tinerețe până la o bătrânețe coptească” d). (Revista „Creativitatea” Moscova, nr. 4-6. 1921).
Anarhismul nu a fost nicio dispoziție romantică trecătoare pentru oameni precum editorul uitat al Rabotnik, primul ziar rusesc pentru muncitori – Nikolai Jukovski (1842-1895) sau Veniamin Cherkezov, care a murit la Londra în 1925, sau pentru o serie de alte publicații mai puțin cunoscute. nume.care și-au dedicat întreaga viață anarhismului.
În ciuda reacției care a prevalat după căderea Comunei Paris și în străinătate, la cazurile individuale de plecare de la anarhism, încă nu s-a observat nicio dezintegrare a bakuninismului în rândul unor oameni precum James Guillaume, frații Reclus sau Errico Malatesta în viață.
Pentru ei, precum și pentru mulți anarhiști, sindicaliști, industriași și alți revoluționari din toate țările, credincioși preceptelor lui Bakunin, tot felul de eșecuri, neajunsuri ale mișcării revoluționare și cazuri severe, chiar în masă, de sinucidere-renegare politică, sunt doar un nou stimulent pentru îmbunătățirea și aprofundarea metodelor de întruchipare a unui public și a unei culturi anti-autoritare, exact așa cum a fost pentru cel mai mare inspirator al Internaționalei revoluționare, Mihail Bakunin, sau pentru un bakuninist precum a fost anarhist-comunist Piotr Kropotkin.
Triumful bakuninismului este inevitabil. Se plimbă peste cadavrele nu numai ale celor care luptă pentru ea, ci și ale purtătorilor săi nereușiți, accidentali și în descompunere până la „eliberarea mentală, socio-economică și politică completă a poporului”.
T. Piro.
Dar acesta este sfârșitul diferenței lui Kropotkin față de toți ceilalți colegi, continuă Deutsch. „Nimeni altcineva nu a jucat un rol atât de remarcabil în mișcarea revoluționară a tuturor țărilor civilizate (vezi ibid., p. 27).

Kropotkin.

Pyotr Alekseevich Kropotkin s-a născut în 1842 la Moscova, într-o familie de nobili născuți, care și-au trasat originea într-o linie directă din Rurik. Familia Kropotkin era acea familie medie a acestui cerc, al cărei mod de viață și obiceiuri au fost descrise suficient în literatura noastră.
Băiatul era foarte vioi și foarte receptiv, percepând profund tot ce se întâmpla în jurul lui, posedând acea lățime de suflet care îi permitea să se obișnuiască cu evenimentul și să empatizeze cu suferința și bucuria celor din jur. Datorită acestui fapt, perspectiva mentală a fost mult crescută, ceea ce introduce în conștiința umană o experiență bogată de empatizare cu suferința celorlalți. Ochii sufletului vedeau în el mult mai departe și mai adânc decât cei ai celor mai în vârstă, iar contradicțiile dintre ceea ce este și ceea ce ar fi trebuit să-l tulbure deja în copilărie. Desigur, aceste contradicții nu au crescut în el ca o problemă filozofică, ci au fost acceptate din adâncul experiențelor sale din copilărie, ca neînțelegeri între experiențele în sine, ca un sentiment direct de nedreptate, milă, cruzime, bunătate, minciună, ipocrizie - tot felul de emoții - conectând și împărțind sufletele umane, servind drept motivatori pentru acțiunile lor.
Datorită unei capacități aprofundate de a empatiza, experiența sa a crescut și i-a permis să vadă cu ușurință prin învelișul convențiilor, prin despărțirile artificiale ale inegalităților sociale, acea suferință umană universală care este inerentă fiecărui suflet, în ciuda întregii sale originalități individuale și personale. Capacitatea pentru o astfel de experiență străbate ca un fir roșu întreaga viață a lui Petr Alekseevich și mai târziu, când s-au deschis orizonturi mult mai largi în fața lui, deja adult, aceeași proprietate i-a permis să pătrundă în sufletul interior, atât individual, cât și în masă, separând cu ușurință toate acele forme fantomatice care sunt introduse prin scheme și prejudecăți. De aceea nu a putut niciodată să ia punctul de vedere al luptei de clasă și al altor schematizări... Înaintea lui a existat întotdeauna o persoană – concretă, vie, dată în experiență, nu acoperită de teorii și numai el l-a văzut, l-a văzut, s-a grăbit. lui cu vestea eliberării...

În general, Kropotkin a aparținut tipului de oameni care au o susceptibilitate spirituală extrem de puternică, ceea ce face posibilă crearea, împreună cu experiența obișnuită a sentimentelor exterioare, a unui fel de variație mai profundă și mai puternică a acesteia - experiența empatiei. De obicei, o astfel de experiență mai profundă este rară și, în general, oamenii nu știu cum să observe și să experimenteze în mod corespunzător în acest domeniu, dar, între timp, adevărata umanitate, adevăratul umanism și, prin urmare, o înțelegere reală a omului ca ființă socială, este posibilă numai datorită o astfel de experiență,... Într-adevăr, altfel o persoană nu are mijloace să cunoască o altă persoană! .. Într-o anumită măsură, toată lumea, desigur, are capacitatea de a empatiza, dar gradul de intensitate al acestei experiențe este extrem de important, deoarece doar pornind de la un anumit grad de ea este posibil să înțelegem cu adevărat psihicul și cu atât mai mult viața socială. Marea majoritate a oamenilor care se imaginează a fi psihologi și sociologi, care au volume și volume de eseuri pe aceste probleme, de fapt, nu știu absolut nimic despre oameni vii autentici, care operează în gândurile și acțiunile lor cu cadavre

ucise de schematismul lor de oameni și adunând sarcofage de tot felul de teorii. .
În viitor, este extrem de important să se asimileze faptul originalității a ceea ce Kropotkin a avut ca experiență, deoarece această originalitate oferă cheia învățăturii și acțiunilor sale. Aceasta este, de asemenea, rădăcina particularității în înțelegerea științei care a fost inerentă lui Kropotkin. Știința este o experiență sistematizată, dar Kropotkin și reprezentanții oficiali ai științei au avut experiențe diferite, cei care nu au avut experiența principală a lui Kropotkin sau nici măcar nu au înțeles-o și pe care el însuși o descrie în Notele unui revoluționar: „Știința este un lucru mare. . Știam bucuriile pe care le aducea și le prețuisem, poate chiar mai mult decât mulți dintre frații mei... Dar ce drept aveam la toate aceste bucurii mai înalte când în jurul meu era sărăcia apăsătoare și o luptă dureroasă pentru o bucată de pâine veche. Când tot ce am cheltuit pentru a trăi într-o lume a înalte mișcări spirituale trebuie inevitabil smuls din gura celor care seamănă grâu pentru alții și nu au suficientă pâine neagră pentru propriii lor copii? Cineva trebuie să-și scoată o bucată din gură, deoarece productivitatea combinată a oamenilor este încă atât de scăzută.” (P. 180-181. ed. 1924)
A vedea nu numai fiziologia lacrimării, ci și a simpatiza cu durerea care i-a cauzat, a empatiza cu această durere - acesta este calea către acea experiență, în care Kropotkin a fost întotdeauna atât de bogat și care a determinat în cele din urmă întregul curs al lui. viaţă.
Omul de știință obișnuit știe asta foarte bine. în lemnele care arde în soba lui, se consumă energie solară autentică, reală și știe că aceeași energie arde în becul de pe birou, dar nu știe, nu simte, nu pune ponei.

el crede că forma care este dată acestei energii pentru a face energia în sine utilă, această formă este creată, creată literalmente din sudoare, sânge și lacrimi umane... El nu simte asta... Știința lui nu-i spune nimic despre asta. și este surprins de știința lui Kropotkin... El nu o știe – această știință, știința durerii și a suferinței oamenilor vii, și nu marionetele luptei de clasă a socialismului cvasiștiințific și nu știința falselor academii care conduce o persoană la utilizarea deplină în creuzetul producției cu ajutorul organizațiilor științifice ale muncii.
Prin urmare, chiar mai târziu, când Kropotkin începe să-și construiască viziunea asupra lumii, își va folosi experiența și își va obține caracterul științific care nu coincide complet cu cel general acceptat. Oricum ar fi, dar până în 1857, adică Înainte de a se alătura Corpului Paginilor, Kropotkin a trăit într-o familie, într-un mediu care i-a oferit multă hrană pentru impresionabilitatea sa și i-a dezvăluit partea inferioară a relațiilor umane.
„Menajera Ulyana stă pe coridorul care duce la biroul tatălui ei și este botezată. Nu îndrăznește să intre, nici să se întoarcă înapoi. În cele din urmă, ea citește o rugăciune, intră în studiu și, cu o voce abia auzită, raportează că rezervele de ceai aproape se epuizează, că au mai rămas doar vreo douăzeci de kilograme de zahăr și că și restul proviziilor vor fi tot afară. în curând.- „Hoții! Tâlhari!- strigă părintele.- Și tu ești în același timp cu ei! Vocea îi răsună în toată casa. Mama vitregă a trimis-o pe Ulyana pentru ca o furtună să fie deversată asupra ei... Tatăl nu vrea să se liniștească. Îl cheamă pe

tunerul și sub-majordomul Makar și calculează pentru el toate greșelile și păcatele recente. Makar s-a îmbătat săptămâna trecută și probabil că s-a beat și ieri, că a spart mai multe farfurii... Părintele tot strigă că nebunul merită tot felul de pedepse.
Se face brusc un calm. Tatăl se așează la masă și scrie un bilet: „Trimite-l pe Makar cu acest bilet la casa de mutare. Acolo îi vor rostogoli o sută de vergele.
Casa este plină de groază și amorțeală.
Hits patru. Coborâm cu toții la cină, dar nimeni nu vrea să mănânce. Nimeni nu atinge supa. Suntem zece la masă. În spatele fiecăruia se află o vioară sau un trombon, cu un chimval curat în mâna stângă, dar nu există niciun Makar.
„Unde este Makar?” întreabă mama vitregă „Sună-l”.
Makar nu apare și comanda este dată din nou. Intră Makar, palid, cu fața deformată, rușinat, cu ochii în jos. Tata se uită la farfurie. Mama vitregă, văzând că niciunul dintre noi nu s-a atins de ciorbă, încearcă să ne reînvie.
„Nu, copii,” spune ea în franceză, „credeți că supa este excelentă astăzi?”
Lacrimile mă sufocă. După cină, fug, îl ajung din urmă pe Makar pe coridorul întunecat și vreau să-i sărut mâna, dar el

o întreabă și îi spune, fie cu reproș, fie interogativ: „Lasă-mă când vei fi mare și vei fi la fel?
– Nu, nu, niciodată. (Paginile 53-54 ib.)
Momentul final al acestei scene a fost posibil doar cu condiția ca băiatul să primească din aceste complexe de percepții, care erau aceleași în el cu ceilalți prezenți, ceva suplimentar, pe care alții nu l-au primit, iar acest suplimentar a constat în faptul că băiatul s-a simțit în partea interioară a fenomenelor, în timp ce alții nu au făcut-o; Altceva era deschis pentru el în afară de partea exterioară a scenei și a văzut acel om universal din Makar care era în toți cei din jurul lui și în el însuși... Se simțea și se recunoștea în Makar și Makar în sine, a văzut prin suferința altuia și le-ai trăit ca pe propria ta suferință. A văzut ceea ce alții nu au văzut și acesta a fost cel mai important lucru...
Până la vârsta de cincisprezece ani, a trăit într-o familie în care caracterul său s-a desfășurat într-un mediu care nu l-a rupt sau violat, dar în același timp l-a influențat puternic, așa cum se întâmplă cu o sământă care își dezvăluie propriile potențialități, dar percepe. toate influentele din afara . De obicei, o persoană stă în fața unei persoane ca un analfabet în fața unei cărți. Puțini oameni știu să citească această carte cuvânt cu cuvânt și sunt extrem de puțini cei care citesc și înțeleg... Experiența fizică a unei persoane alfabetizate și a unui analfabet dintr-o carte deschisă este aceeași, dar experiența mentală este profund diferită , și ceea ce pentru un analfabet este totul în experiență, pentru o persoană alfabetizată este doar un detaliu minor. O persoană în alta percepe doar manifestarea sa externă și nu trece prea mult dincolo de această manifestare... Experiența sa despre om se limitează la ABC-ul relațiilor fizico-chimice și mecanice; el nu reușește să citească aceste scrisori, nu înțelege sensul a ceea ce este scris și aceștia sunt în cea mai mare parte reprezentanți ai științei oficiale și cei care o falsifică cumva, căutând una sau alta justificare științifică. Dar pentru Kropotkin,

peste tot și pretutindeni – în natură și în om – i se dezvăluie ceva care se află în spatele fenomenelor, la fel cum în spatele literelor se află sensul a ceea ce este scris. Totuși, asta nu înseamnă că Kropotkin a filosofat, a căutat esența din spatele fenomenelor sau sufletul lumii din spatele formelor sale, dar nu contează cum s-ar putea formula sensul pe care Kropotkin l-a numit științific, pe care el conștient și inconștient. căutat, găsit în spatele literelor vieții omului și naturii. Și nu degeaba, mai târziu își spune: „Monologul lui Faust în pădure m-a dus la extaz, mai ales acele versuri în care vorbea despre înțelegerea naturii:

Spirit puternic, mi-ai dat totul, totul,
Ceea ce am cerut. Nu degeaba pentru mine
Ți-ai arătat fața într-o strălucire de foc

Mi-ai dat natură minunată în împărăție, Să o cunosc, să o gust, mi-ai dat putere... Mi-ai arătat o serie de făpturi ale vieții, M-ai învățat să văd semeni În valuri și în aer și într-o liniște. dumbravă. Când un uragan năvăli în pădure, Și cufundă copacii din apropiere, Spărgându-se într-un izbucnire, pinul erou, Și dealul își răsună înfundat căderea, - Mă duci în singurătate, Și atunci mă contempl și văd secretele mele. spirit..."

Și acum acest loc încă îmi face o impresie puternică. Fiecare vers a devenit treptat un prieten drag pentru mine”... (ib. 77-78).

Și din nou îl citează pe marele păgân, Goethe, când vorbește despre atitudinea față de om: „Am fost și eu la biserica pro-Testan; dar când am ieșit de acolo, m-am trezit șoptind poeziile lui Goethe:

„... poate asta
Vă rog proști și copii,
Dar vorbirea nu va atrage inima la inimă, Dacă vorbirea ta nu curge din inimă...”(85)

Este extrem de important ca Kropotkin să găsească peste tot discursul inimii, dacă a existat, și numai acest discurs pe care îl asculta mereu. Simțea că nu era din inimă și, mai ales, ura ipocrizia, pe care a dezvăluit-o atât de splendid în timpul unei conversații din închisoare cu Nikolai Nikolaevici. Iar ulterior, fiind pentru prima dată în străinătate, s-a detașat de oamenii de stat socialiști, care le-au condus intriga în lupta pentru putere, și s-a alăturat federației Jura, care a păstrat preceptele anarhiei, căci comportamentul liderilor de partid era așa. că: „Eram furios... Nu puteam fi de acord cu aceste mașinațiuni ale conducătorilor cu discursurile înfocate pe care le rosteau de pe platformă. Am fost destul de dezamăgit și i-am spus lui Utin că vreau să fac cunoștință cu „bakuniniștii”... s-a uitat îndelung la mine și a spus oftat: „Da, nu te vei întoarce la noi, vei rămâne cu ei. ." Avea perfectă dreptate.

Nu numai Kropotkin poseda, desigur, acest sentiment de inimă străină, și nu îl poseda în cea mai mare măsură, dar în el acest sentiment nutrenea un umanism clar, fantomatic, ca un lac de munte, oarecum raționalist, căci împreună cu un abilitate puternică de a empatiza cu tot ceea ce este universal și, în special, cu masele și cu psihologia lor, Kropotkin nu are nicio adâncire în sine... El rămâne un copil toată viața – cu afecțiune

eseuri. 1'5

vym, simpatic și naiv... Nu are cunoștință de abisul lăuntric, acel „dostoievism” atât de caracteristic rusului și a cărui absență îl face să fie legat de cultura și spiritul european... Pentru el, precum și pentru N. K. Mihailovski. Dostoievski rămâne doar un „talent crud” și până la sfârșitul zilelor abisurile și eșecurile spiritului uman îi rămân străine, așa că doamna Lind scrie în memoriile sale (Colecția – „În memoria lui P. A. K.” 1922 p. 112) că ce sentimente îi evoca imaginea muribundului Kropotkin, a cărui asistentă era. „Odată, într-un acces de tandrețe, i-am spus că este un copil drăguț.”
Așa este și în ceea ce privește natura, în timp ce respinge scopul și teleologia în lume, el crede în același timp în cel mai profund mod în raționalitatea lumii, prin aceea că poate fi cunoscută, chiar dacă numai cu probabilitate.
„Probabilitatea, mică, mare sau aproape infinită”, îi spune el fratelui său Alexandru (3. R. 262-263), stă la baza tuturor predicțiilor științifice. , este la fel de mică ca și probabilitatea ca mâine Venus să nu fie în sistemul nostru solar, sau chiar soarele nu va fi.”
„Nu”, a răspuns el, „aceasta este o categorie complet diferită de fenomene: nu știu nimic despre ele.
Așa că a rămas un kantian, negând materialismul, pe care l-a numit ignoranță obscure și chiar spunând despre Dumnezeu că nu poate spune că o astfel de ființă nu există. „Dacă am înnebunit, abia atunci aș putea crede în Dumnezeu. Am văzut recent într-un vis că am crezut în Dumnezeu și m-am trezit în acest moment, izbucnind în râs. Dar să afirm științific că nu există Dumnezeu, nu am dreptul. Știința nu poate nici să dovedească existența lui Dumnezeu, nici să-l infirme.
– Dar, la urma urmei, știți geneza acestei idei.
– Geneza este rea; dar geneza ideii de orbite circulare a fost și ea proastă: nu dovedește nimic.”
Puritatea copilărească a sufletului său îi permitea să fie o oglindă a împrejurimilor, iar profunzimea lui nu a fost încețoșată de experiențele de tip Karamazov... Raționalitatea lui era transparentă și pură, complet în spiritul francez... Era simpatic nu cu marii metafizicieni germani, inclusiv aici, bineînțeles, Kant, ci cu raționaliștii și materialiștii francezi ai secolului al XVII-lea.
Acesta din urmă este subliniat pe bună dreptate de N. K. Lebedev în notele lui lui Zapiski, când spune în pr. 21 că în Rusia: „... influența lui Voltaire a fost înlocuită de filozofia idealistă germană a lui Schelling și Hegel, astfel că Bakunin, de exemplu, și Belinsky nu au fost foarte influențați de Voltaire. Piotr Alekseevici Kropotkin, care avea un dezgust organic pentru filosofia vagă idealistă a germanilor, dimpotrivă, a fost crescut în principal sub influența filozofiei franceze.

Sophia la sfârșitul secolului al XVIII-lea și Voltaire au avut o mare influență asupra lui. În Notele sale, Kropotkin însuși vorbește despre aceasta (p. $ 6): „... sâmbăta până noaptea târziu citesc pe enciclopediști, Dicționarul filosofic al lui Voltaire, lucrările stoicilor, în special ale lui Marcus Aurelius etc. universul, măreția naturii, poezia și viața ei mereu bătătoare mi-au făcut o impresie din ce în ce mai mare, iar viața nesfârșită și armonia naturii m-au cufundat în acel extaz entuziast pe care naturile tinere îl atât de mult tânjesc. În același timp, la poeții mei preferați, am găsit modele

de exprimare a acelei iubiri trezite și a credinței în progres, care este roșie în tinerețe și care lasă impresie pentru viață.
Ultimele cuvinte se referă la perioada în care Kropotkin era în corp. Când s-a mutat în clasa a doua, a fost măturat de valurile unei mișcări care a măturat lumea intelectuală de atunci larg și puternic. „Aceasta a fost vremea”, scrie el (Note, p. 98), „a unei renașteri științifice generale. Un curent irezistibil i-a grăbit pe toată lumea către științele naturii, iar la acea vreme multe cărți foarte bune de științe naturale în traduceri în limba rusă au fost publicate în Rusia. Curând mi-am dat seama că o cunoaștere temeinică cu științele naturii și metodele lor este necesară pentru toată lumea, indiferent de activitatea pe care și-o intenționează.
Dacă înainte de intrarea în corp a prevalat dezvoltarea laturii emoționale a personajului lui Kropotkin, iar această emoționalitate avea o colorare puternic cognitivă, atunci în corp latura sa intelectuală începe să se contureze din ce în ce mai mult și, în plus, sub influența justi- a menționat curente raționaliste și materialiste care au măturat Rusia.
„Viața nesfârșită a universului, pe care am înțeles-o ca viață și dezvoltare, a devenit pentru mine o sursă inepuizabilă de plăceri poetice și, încetul cu încetul, conștiința unității omului cu natura, atât animată, cât și neînsuflețită, a devenit filozofia. de viata mea." (Note, p. 99).
Mintea lui Kropotkin s-a format, de asemenea, în mod clar și simplu în liniile strălucitoare ascuțite ale schematismului francez, iar în această claritate și claritate nu era loc pentru „ignorabimus” ciudat, pentru „granițe ale cunoașterii” întunecate, pentru goluri metafizice vagi și lacune pentru chiar mai mult. abisuri mistice vagi și fantomatice... Totul era limpede pe cerul fără nori al cunoașterii, pentru că dacă acum „ignoramus”, atunci în niciun caz „ignorabimus”... Prin aproximări succesive de tot mai multă probabilitate, cunoașterea unei persoane progresează iar optimismul strălucitor al naturii sale credea cu ardoare că „totul merge până la urmă spre bine în această lume departe de cea mai bună posibilă”. Raţionalismul francez, începând cu Descartes, a devenit

unul dintre principalii creatori ai viziunii mecaniciste asupra lumii, prin epoca enciclopediștilor, plin de sloganuri revoluționare care nu au urmat deloc de la el, a ajuns în sfârșit în cercurile largi ale tineretului rus în anii 60 și i-a impregnat din cap până în picioare cu ceea ce poate. acum să fie numit „nihilism”, luând acest cuvânt cu toată acea aromă caracteristică lui, care a ajuns în zilele noastre de la „Părinți și fii”. Mintea a devenit Dumnezeu, mintea cu literă mare și, ca orice zeu, mintea a scăpat de sub control cu o literă mică. Rațiunea a devenit incognoscibilă, omniprezentă și atotputernică... De acum înainte, credința în Rațiune și în corpul și manifestarea ei — Natura a devenit baza irațională a raționalismului lui Kropotkin, precum și a întregii generații a acelor și a multor ani de mai târziu. Oricum ar fi, dar raționalismul, în anumite limite, este ceva inevitabil pentru o persoană, pentru că vă permite să formulați și să schematizați materia primă a experienței și în istoria erei raționalizării reprezintă adesea pagini strălucitoare de formule care concluzionează un scurt rezumat al multor studii... Cu toate acestea,

raționalismul este inevitabil duce la religia omului sau a umanității într-o formă deschisă sau voalată - în Kropotkin nu mai puțin decât în Comte.
Într-adevăr, numai în om se simte rațiunea și numai omul este rezonabil în natură, cel puțin în sensul conștiinței de sine... Prin urmare, recunoscând Rațiunea și Natura, raționalistul își admiră propria reflectare în oglinda naturii. și cunoaște reflectarea Naturii în oglinda minții sale... În cea mai frumoasă formă a sa, religia omenirii este, ca umanismul, în sensul cel mai larg și profund al cuvântului, iar Kropotkin poate fi considerat, fără îndoială, fondatorul un nou umanism.
Între timp, în timpul anilor de studiu în corp, caracterul lui Kropotkin a fost temperat, voința lui s-a cristalizat, iar ceea ce într-un copil putea uneori să treacă prin încăpățânare s-a transformat treptat în perseverență de neînduplecat, creând o natură puternică și flexibilă. Împreună cu o părtinire raționalistă, toate acestea l-au făcut pe Kropotkin o persoană cu o minte clară și strălucitoare, care nu se oprește la concluzii dintr-o experiență bogată de experiențe, nu își înclină capul în fața consecințelor care decurg din conștiința dreptății cutare sau cutare act sau vedere. . În corp, el a experimentat deosebit de puternic acele sentimente care sunt inerente unei persoane atunci când ea se simte strâns legată, aproape îmbinată într-un întreg cu masa. Kropotkin descrie un moment deosebit de caracteristic al experiențelor de acest fel în Note (p. 102): „Am înțeles... ce înseamnă o coloană care defilează în rânduri strânse, entuziasmată de muzică și de o ofensivă. În fața noastră stătea împăratul, conducătorul nostru militar, căruia i-am tratat cu toții cu evlavie. Între timp, am simțit că niciunul dintre noi nu s-ar mișca un centimetru sau s-ar opri să-l lase să treacă. Ne-am impacat